

Institutionsförtroende bygger samhällen

Sören Holmberg & Lennart Weibull

INSTITUTIONSFÖRTROENDE BYGGER SAMHÄLLEN

SOM-institutets temaserie 2020

Sören Holmberg & Lennart Weibull

© Författarna och SOM-institutet

Omslagsfoto: Melker Dahlstrand/Sveriges riksdag

Redigering: Daniel Jansson, SOM-institutet

Tryck: Ale Tryckteam AB, Bohus 2020

ISBN: 978-91-89673-46-5

INNEHÅLL

Förord	8
Martinsson, J	
Introduktion	10
Holmberg, S och Weibull, L	
Mätningar av institutionsförtroende introduceras	13
Utdrag ur ”Dagspresskollegiet – Studier av dagspressens spridning”. Weibull, L (1987) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>SOM-undersökningen 1986</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Föränderligt förtroende	18
Holmberg, S och Weibull, L (1996) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Mitt i nittioalet</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Förnyat förtroende	35
Holmberg, S och Weibull, L (1999) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Ljusnande framtid</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Förtroendefall?	55
Holmberg, S och Weibull, L (2001) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Land, du välsignade?</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Institutionsförtroende	78
Holmberg, S och Weibull, L (2002) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Det våras för politiken</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Förgånligt förtroende	103
Holmberg, S och Weibull, L (2003) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Fäfängans marknad</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Rimligt förtroende?	120
Holmberg, S och Weibull, L (2005) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Ljckan kommer, ljckan går</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	

Flagnande förtroende	139
Holmberg, S och Weibull, L (2006) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Du stora nya värld</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Ökat förtroende - bara en valårseffekt?	160
Holmberg, S och Weibull, L (2007) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Det nya Sverige</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen?	180
Holmberg, S och Weibull, L (2008) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Skilda världar</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Ljusare bild av samhällets institutioner	200
Holmberg, S och Weibull, L (2010) I Holmberg, S; Weibull, L (red) <i>Nordiskt ljus</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Förtroendet för staten	223
Holmberg, S och Weibull, L (2012) I Weibull, L; Oscarsson, H; Bergström, A (red) <i>I framtidens skugga</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Det viktiga institutionsförtroendet	242
Holmberg, S och Weibull, L (2013) I Weibull, L; Oscarsson, H; Bergström, A (red) <i>Vägskaäl</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Institutionsförtroende mellan berördhet och mediebevakning	264
Holmberg, S och Weibull, L (2014) I Oscarsson, H; Bergström, A (red) <i>Mittfåra och marginal</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Demokratins haloeffekt	285
Holmberg, S och Weibull, L (2015) I Bergström, A; Johansson, B; Oscarsson, H (red) <i>Fragment</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	
Makten i Rosenbad bestämmer förtroendet för regeringen	306
Holmberg, S och Weibull, L (2016) I Ohlsson, J; Oscarsson, H; Solevid, M (red) <i>Ekvilibrium</i> . Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet	

- Långsiktiga förändringar i svenskt institutionsförtroende** 325
Holmberg, S och Weibull, L (2017) I Andersson, U; Ohlsson, J;
Oscarsson, H; Oskarson, M (red) *Larmar och gör sig till*.
Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Den positiva valårseffekten finns även 2018** 346
Holmberg, S och Weibull, L (2018) I Andersson, U;
Rönnerstrand, B; Öhberg, P; och Bergström, A (red) *Storm och
stiltje*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet

FÖRORD

SOM-institutet är en oberoende undersökningsorganisation vid Göteborgs universitet. Institutet drivs gemensamt av Statsvetenskapliga institutionen och Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG). Sedan 1986 genomför vi årligen återkommande nationella och regionala frågeundersökningar till stora slumpmässiga urval av den svenska befolkningen. Vårt stora forskarnätverk, undersökningarnas ämnesbredd och långa tidsserier gör SOM-institutets verksamhet unik.

Vårt mål är att kombinera närheten till forskningsfronten med en stark närvaro i svensk samhällsdebatt. Institutets undersökningsverksamhet genererar varje år ett stort antal rapporter, bokkapitel, antologier, uppsatser och avhandlingar. Det kan ibland vara svårt att snabbt hitta alla analyser som genomförts inom ett specifikt ämnesområde som till exempel dagstidningsläsning, institutionsförtroende, partiledarsympatier, alkoholopinion eller flyktingopinion.

I SOM-institutets temaserie ställer vi samman analyser av SOM-materialet som historiskt har genomförts. Det är en service till våra läsare men samtidigt ett sätt för oss att ge ytterligare uppmärksamhet till analyser som kanske har några år på nacken men som fortfarande är värdefulla forskningsprodukter. Genom att samla analyserna tematiskt har våra läsare möjlighet att få en helhetsbild av resultat och redovisningar.

Föreliggande publikation i temaserien är en uppdatering av den tidigare sammanställningen *Förtroendet för samhällets institutioner - Utvecklingen i Sverige 1986–2012* som publicerades 2013. Som komplement till denna bok finner du på SOM-institutets webbplats rapporten *Institutionsförtroende i den nationella SOM-undersökningen 1986–2018* som innehåller alla undersökningsresultat i tabellform.

JOHAN MARTINSSON

Föreståndare för SOM-institutet

INSTITUTIONSFÖRTROENDE ÄR EN SAMHÄLLSBYGGARE

Få saker är så centrala inom samhällsvetenskapen som att mäta och analysera förtroende – både horisontellt förtroende, tillit människor emellan, och vertikalt förtroende, människors tilltro till ett samhälles institutioner. Förtroende är centralt eftersom samhällen byggs på tilltro - mellan människor och mellan människan och de institutioner hon skapat. Utan förtroende uppstår inga gemenskaper och inga utbyten. Civiliserade samhällen krakelerar när förtroendet brister. Utan förtroende vågar vi inte gå i parken, spara pengar på banken, lämna barnen på dagis eller äta mat på krogen. Utan förtroende skulle ringmurar fortfarande omgärda många städer precis som i gamla ondare tider. Och de flesta skulle gå omkring beväpnade och ofta snegla oroligt över axeln som i vilda västern på 1800-talet. Förtroende är hårdvaluta i varje samhälle. Det minskar inte bara våld och behovet av vapen. Det gör all verksamhet mer effektiv och mindre kostsam. Och det spar tid. Högt förtroende sänker alla transaktionskostnader. I ett samhälle som utmärks av högt förtroende går det mesta smidigare, oftast snabbare och till lägre kostnad. Det som skall göras kan göras med ett minimum av skyddsåtgärder och återförsäkringar. Dörrarna behöver inte alltid låsas och det behövs färre advokater.

Dessa teoretiska insikter hade vi inte helt klara för oss när SOM-institutet startade sina mätningar 1986. Men vi var trots det framsynta nog att inkludera en serie frågor som gällde svenska folkets förtroende för hur ett antal institutioner skötte sitt arbete. Det var Lennart Weibull som i anslutning till en analys av mediers trovärdighet avrapporterade de första resultaten i SOM-institutets premiärbok som publicerades 1987. Seymour Martin Lipsets och William Schneiders bok *The Confidence Gap* från 1983 var en viktig inspirationskälla och förebild. Sedan dess har mätningarna av institutionsförtroende blivit ett stående inslag i SOM:s nationella undersökningar – ett inslag som långsamt utvidgats. Erfarenheterna från förtroendemätningarna har bidragit till att frågor om förtroende även inkluderats på andra frågeområden.

Utgångspunkten för mätningarna var redan från starten långsiktighet. Det gällde inte bara att studera institutionsförtroendet enskilda år utan att följa det under längre tid. Ett särskilt intresse var att undersöka hur förändringar i samhället, som exempelvis regeringsskiftet eller framväxten av nya typer av medier påverkar allmänhetens förtroende för olika samhällsinstitutioner. Det krävde i sin tur att antalet undersökta institutioner blev fler. De första åren mättes förtroendet för 11 institutioner, sedan början av 2000-talet omfattar mätningen 21 institutioner. Mätserien kompletterades dessutom med regelbundna studier av mellanmännisklig tillit, förtroende för olika yrkesgrupper och för olika typer av medier.

De första åren deltog först Britt Börjesson (1990) och sedan Maria Elliott (1991-1995) i analysarbetet och avrapporteringen av förtroendemätningarna. Men sedan 1996 har Sören Holmberg och Lennart Weibull haft huvudansvaret för att utveckla och skriva om SOM-institutets långa tidsserie kring institutionsförtroende i Sverige. På de följande sidorna återfinns resultatet – ett urval av kapitel kring institutionsförtroende publicerade i de nationella SOM-böckerna 1987-2019.¹

Det ligger i sakens natur att mycket av det som redovisas i de årliga mätningarna är detsamma och repetitivt. Vissa analyser återfinns alltid. Trender följs och diskuteras varje år. Institutionsförtroendet spåras i olika sociala och politiska grupper. Interna förtroendesamband kartläggs i dimensionsanalyser. Men mycket är också nytt och utvecklande. I grova drag finns det två typer av fördjupningar. I den ena har vi försökt förstå grunden för institutionsförtroende. Vi har specialgranskat berördhetens betydelse och analyserat brukarrelationer, liksom vi undersökt mediebevakningens betydelse och kopplingen mellan institutions- och yrkesgruppsförtroende. Sambandet mellan mellanmännisklig tillit och institutionsförtroende har ingående analyserats, likaså har ett mått på generaliserat institutionsförtroende (Gif) lanserats, som avser en distinktion mellan institutioner som främst representerar ett allmänintresse (AI-institutioner) och andra institutioner som i första hand företräder särintressen (SI-institutioner).

En annan typ av fördjupning har omfattat analyser av hur institutionsförtroendet påverkas av olika slag av omvärldsförändringar. Det har bland annat gällt valårefekter, där vi identifierat elektorala cykler hos institutionsförtroendet, betydelsen av regeringsskiften samt påverkan från ekonomiska kriser och organisations- och policyförändringar. De senaste åren har vi haft fokus på det vi kallat haloeffekten av de politiska valen. Med det menas att mycket starka valårseffekten inte bara stärker förtroendet för politikens institutioner utan också – men i svagare grad – förtroendet för alla samhällsinstitutioner. Det har senast belagts i mätningen 2018. De demokratiska valen i Sverige bidrar positivt till att stärka förtroendet för samhällets institutioner, främst de politiska, men också i begränsad mån övriga samhällsinstitutioner.

När vi betraktar den långsiktiga utvecklingen kan vi konstatera att samhällsförtroendet i Sverige inte stärkts under de gångna trettio åren. Det har tvärtom försvagats något. Det kan noteras att de allra största nedgångarna inträffade i början av 1990-

---

¹ År 2017 års nationella bok från SOM-institutet (Andersson, U, Carlander, A, Lindgren, E, Oskarson, M: Sprickor i fasaden. SOM-institutet, Göteborgs universitet) publicerades inte något separat kapitel om institutionsförtroende. Däremot redovisades resultaten för institutionsförtroende i bokens introduktionskapitel (Andersson, U, Carlander, A, Lindgren, E, Oskarson, M: Sprickor i fasaden, sidorna 24-25).

talet, under den så kallade bankkrisen. Bankerna tappade under några få år 50 procentenheter i förtroende, men det förekom även betydande nedgångar för regeringen, riksdagen, sjukvården och storföretagen. Dessa nedgångar har sedan inte tagits igen. Den svenska problemlösningen i början av 1990-talet fick långsiktiga konsekvenser. Det bekräftar erfarenheten att det är lättare att fördärva än att förvärva förtroende. I ett kortare perspektiv från millennieskiftet år 2000 ser det bättre ut. Förtroendet har visserligen gått ner för hälften av institutionerna, men det är en uppgång för övriga. I båda fallen är dock förändringarna små.

Utöver de 21 samhällsinstitutioner som varit bottenplattan i mätningarna under de senaste åren har vi även enskilda år prövat att lägga in andra typer av institutioner, verksamheter och grupper i en anslutande följdfråga. Vid några tillfällen har vi således mätt förtroendet för staten. Andra exempel är olika statliga myndigheter, ideella organisationer och särskilda yrkesgrupper.

* * *

Mellan 1997 och 2013 var Sören Holmberg och Lennart Weibull dessutom ansvariga för den så kallade Förtroendebarmetern (www.medicakademien.se). Det är en årlig mätserie av förtroendet för institutioner och organisationer som genomförs av Medicakademien i Göteborg. Till skillnad från SOM-undersökningarna har den gjorts genom telefonintervjuer och senare genom en webbenkät, vilket möjliggjort en metodfördjupning i fråga om betydelsen av datainsamlingsmetoden. Medicakademins förtroendemätningar har fortsatt under ledning av Henrik Oscarsson, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och Toivo Sjören, Sifo.

* * *

Våra teoretiska inspiratörer har varit många genom åren och kommer från mycket olika håll. Det är statsvetare som Pippa Norris, Robert Putnam, Bo Rothstein och William Schneider, sociologer som Seymour Martin Lipset, Ola Listhaug, Niklas Luhmann och Barbara Misztal, ekonomer som Roger Mayer och Günther Stahl samt en filosof som Sissela Bok. Vi har även teoretiskt och empiriskt kunnat bygga vidare på viktiga arbeten av svenska kollegor inom ämnesområdet som sociologerna Peter Arvidsson och Torsten Österman, medievetarna Britt Börjesson, Maria Elliot och Ulrika Andersson, statsvetaren Ylva Norén Bretzer och historikern Lars Trägårdh.

Göteborg i december 2019
Sören Holmberg och Lennart Weibull

Den första mätningen

SOM-undersökningen 1986
SOM-rapport nr 1

MÄTNINGAR AV INSTITUTIONSFÖRTROENDE INTRODUCERAS I SOM-UNDERSÖKNINGARNA

Lennart Weibull

Den första mätningen av institutionsförtroende genomfördes i den första nationella SOM-undersökningen hösten 1986. Bakom den första frågeserien låg forskningsprogrammet Dagspresskollegiet (www.dagspresskollegiet.miun.se). Utgångspunkten för institutionsfrågorna var ett intresse att belysa synen på dagspress i en kontext av andra samhällsinstitutioner, bland dem de centrala politiska institutionerna. Vidare ställdes kompletterande frågor som underlag för jämförelser med andra infallsvinklar på olika massmediers trovärdighet.

Analysen som publicerades av Lennart Weibull i den första boken från SOM-institutet under rubriken Dagspresskollegiet – studier av dagspressens spridning innehöll dels en bred beskrivning av dagstidningsläsning, dels en del med analyser av dagspressens trovärdighet i jämförelse med andra medier och andra samhällsinstitutioner. I det senare avsnitt fanns redovisningen av institutionsförtroende som återges nedan som faximil från boken som redovisade SOM-undersökningen 1986 (S Holmberg och L Weibull (red) SOM-undersökningen 1986. Genomförande. Deltagare. Huvudresultat. Göteborg 1987: SOM-institutet vid Göteborgs universitet).

Trovärdighetsbegreppet

Diskussionen om vad som skall menas med trovärdighet hos massmedier och andra samhällsinstitutioner är av gammalt datum. Det finns också en relativt lång tradition av empiriska studier (jfr översikten i Elliot, 1986). I USA genomför bl a NORC och The Roper Organization regelbundet mätningar om människors förtroende för olika samhällsinstitutioner. I Sverige har framför allt Styrelsen för Psykologiskt Försvar (tidigare Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvar) gjort studier av allmänhetens förtroende för massmedier (jfr Elliot, 1986:2-7).

I mycket av den s k trovärdighetsforskningen är det oklart vad mätningen egentligen avsett. Har det varit frågan att faktiskt få en uppfattning om egenskaper hos institutioner eller medier eller har det bara gällt att beskriva allmänna attityder hos allmänheten? Det har gjorts vissa försök till systematik av fältet. I Sverige är det framför allt Peter Arvidssons (1981) översikt som haft ett sådant syfte. Arvidsson menar att begreppen "förtroende" och "tillit" skall reserveras för egenskaper hos betraktarna/publiken, medan "trovärdighet" och "tillförlitlighet" är egenskaper hos det studerade mediet. Vidare menar han att "trovärdighet" respektive "förtroende" uttrycker en helhetsbedömning som är relativt stabil, medan "tillförlitlighet" och "tillit" mera gäller detaljer eller begränsade tidsrymder (Arvidsson, 1981:8 f).

Även om således försök till begreppsanalys gjorts kan det knappast sägas att det finns något allmänt accepterat synsätt på frågor om trovärdighet. Det är mot denna bakgrund Dagspresskollegiet påbörjat en del studier inom området. Kollegiets huvudsyfte är inte frågor om trovärdighet i sig utan intresset gäller snarare vad allmänheten menar men kvalitet hos ett medium. Finns det generellt giltiga kvalitetsbedömningar eller är uppfattningen om kvalitet knuten till varje enskild läsare, lyssnare eller titlare? Ett första steg i detta arbete, som även omfattar en rad andra aspekter (jfr Weibull, 1987), är att försöka få grepp om attityder till medierna. I SOM-enkäten 1986 har därför både en del tidigare prövade trovärdighetsfrågor ställts, bl a politisk färgning och uppfattning om förekomst av fel i mediernas rapportering, och dessutom prövats en mer allmän trovärdighetsfråga, där inte bara medier utan också andra samhällsinstitutioner belyses.

Trovärdighet för vissa samhällsinstitutioner

Den bredare trovärdighetsfrågan som ställdes i SOM-enkäten 1986 har delvis en amerikansk förebild Lipset-Schneider (1983). I den amerikanska studien är frågan dock som regel mera "personinriktad": det frågas om vad man anser om "people running" respektive institution. I den variant som ställdes i SOM '86 är det dock institutionen i sig som fokuseras. I tabell 4 på sidan 18 redovisas i den övre delen fördelningen av svaren och i den nedre hur olika åldersgrupper ser på respektive institution.

De resultat som framkommer ger underlag för en del ideer om fortsatta analyser. Exempelvis är det möjligt att först göra en rangordning efter vilka institutioner svarspersonerna har klarast uppfattning om - positiv eller negativ. Det visar sig då att man har mest åsikter om sjukvården och minst om dagspressen. För det andra kan man studera vilka man uppger sig ha störst förtroende för - sjukvård, banker och polis - och dem man hyser mest misstro mot - facket, försvaret och storföretagen. Nästa steg är sedan att tolka innebörden i dessa resultat.

Det finns också möjligheter till vissa jämförelser med andra studier, särskilt de amerikanska. Allmänt tycks gälla att alla institutioner har genomsnittligt högre trovärdighet i Sverige än i USA (jfr Lipset-Schneider, 1983). Vad gäller rangordningen är likheten dock mycket stor. Också i USA kommer sjukvården högst och de fackliga organisationerna lägst. Bland de mer intressanta skillnaderna märks att försvaret kommer relativt högt och "Executive branch" och "Congress" relativt lågt. I Sverige är relationen här den omvända.

Tabell 4: Allmänhetens förtroende för ett antal samhällsinstitutioner (procent)

samhälls- institutioner	Förtroende:				förtro- ende index
	stort	varken eller	litet	totalt	
Regeringen	51	34	15	100	+36
Polisen	63	26	11	100	+52
Sjukvården	76	17	7	100	+69
Försvaret	38	36	26	100	+12
Riksdagen	48	38	14	100	+34
Bankerna	68	26	6	100	+62
Dagspressen	28	52	20	100	+ 8
Facket	29	36	35	100	- 6
Radio/TV	54	38	8	100	+46
Grundskolan	44	34	21	100	+23
Storföretagen	31	44	24	100	+ 7

Tabell 5 Ålder och förtroendeindex för ett antal samhällsinstitutioner

samhälls- institutioner	åldersgrupper					
	15-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-
Regeringen	+24	+28	+37	+37	+50	+40
Polisen	+33	+37	+45	+56	+64	+65
Sjukvården	+62	+64	+64	+66	+67	+80
Försvaret	+ 7	- 3	- 2	+21	+19	+24
Riksdagen	+27	+24	+26	+37	+41	+35
Bankerna	+55	+59	+48	+61	+67	+67
Dagspressen	+ 8	+ 7	+ 6	+ 7	+10	+14
Facket	+ 7	- 8	-10	-10	- 5	+ 1
Radio/TV	+54	+40	+41	+44	+49	+46
Grundskolan	+26	+21	+20	+24	+25	+23
Storföretagen	+10	+ 6	+ 2	+ 6	+10	+ 7

Anm: "Förtroendeindex" är beräknat som andelen med stort minus andelen med litet förtroende utan hänsyn till mellangruppen.

Deltabellen med åldersgruppernas inställning är endast räknad på nettovärden - högt förtroende minus lågt förtroende - utan hänsyn till varken eller. Den kan användas som underlag för diskussioner om generations- eller livscykelsskillnader i inställningen till olika sociala institutioner, t ex i fråga om försvaret. Tabellen skall här endast ses som ett exempel.

I fråga om trovärdighetsfrågorna har SOM-enkäten 1986 givit ett rikt material. De första resultaten har dessutom stimulerat till nya ideer i fråga om bearbetningar. De slutliga analyserna kommer att redovisas i en separat rapport.

Referenser

Arvidsson, Peter (1981)

Tror vi på våra massmedier? Beredskapsnämnden för Psykologiskt Försvär.

Elliot, Maria (1986)

Allmänhetens syn på massmediernas trovärdighet. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Lipset, Seymour M & Schneider, Walther (1983)

The Confidence Gap. New York, Wiley.

Weibull, Lennart (1986)

Läsvanestudien 1985. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

FÖRÄNDERLIGT FÖRTROENDE

SOM-undersökningen 1995

SOM-rapport nr 16

Mitt i nittiotalet

FÖRÄNDERLIGT FÖRTROENDE

LENNART WEIBULL OCH SÖREN HOLMBERG

Ett demokratiskt samhälle grundas på ömsesidigt förtroende mellan medborgare, liksom mellan medborgare och samhällsinstitutioner. Ett auktoritärt system präglas snarast av medborgarnas misstro mot varandra och mot myndigheter och andra statsorgan, särskilt mot verksamheter som används represivt, t ex polis, militär och massmedier. Förtroendet för samhällsorganen i en demokrati varierar naturligtvis mellan olika människor och kan växla över tid, men en demokratisk utveckling kräver att medborgarna åtminstone i princip sluter upp kring demokratiskt tillsatta organ, eller att det i varje fall inte råder en förhärskande misstro mot statsfunktionerna.

Många studier har visat att förtroendet för samhällets politiska institutioner har minskat. I slutet av 1960-talet uttyckte knappt 30 procent av svenskarna misstro mot politiker, två decennier senare var siffran nästan 60 procent (Holmberg, 1990). Trenden är likartad, men inte lika uttalad i många västerländska demokratier (jfr Lipset och Schneider, 1983).

Utvecklingen i allmänhetens samhällsförtroende uppvisar samtidigt betydande skillnader beroende på vilken typ av institution bedömningen gäller (Börjesson och Weibull, 1990). SOM-undersökningarna har sedan starten 1986 sökt belysa sådana skillnader (t ex Elliot, 1993, 1994a, 1995). Det har då visat sig att sjukvården genomgående åtnjuter ett mycket högt förtroende, medan t ex de fackliga organisationerna rangerar förhållandevis lågt.

Syftet med följande översikt är inte att detaljredovisa allmänhetens förtroende för enskilda samhällsinstitutioner utan att belysa förändringsmönstren under ett decennium 1986-1995. Är det för denna period möjligt att finna några generella tendenser i allmänhetens förtroende? Och vad är det i så fall som legat bakom förändringarna?

Förtroendebedömningar 1995

De första förtroendemätningarna i SOM-undersökningarnas mätserie avsåg elva samhällsinstitutioner. Senare har mätningen byggts ut och hösten 1995 ställdes frågor om sammanlagt fjorton olika institutioner. De representerar politik (riksdag och regering), ekonomi (storföretag, banker och fackliga organisationer), offentlig service (sjukvård, polis, skola), medier (dagspress och radio/TV) samt försvaret. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsende (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset.

Rangordningen av de undersökta samhällsinstitutionerna överensstämmer i hög grad med motsvarande från 1994. Sjukvården ligger klart förankrad i toppen. Högt förtroende åtnjuter även polisen, radio/TV och grundskolan i nu nämnd ordning. I botten finns de fackliga organisationerna, regeringen och bankerna (tabell 1).

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1995 (procent, balansmått)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmått
Sjukvården	28	52	14	4	1	100	+75
Polisen	13	54	23	8	3	100	+56
Radio/TV	8	46	36	8	1	100	+45
Grundskolan	9	44	32	9	2	100	+42
Kungahuset	20	33	35	6	6	100	+41
Domstolarna	9	37	33	14	8	100	+24
Försvaret	8	29	41	15	7	100	+15
Storföretagen	4	29	45	17	6	100	+10
Svenska kyrkan	7	25	43	15	11	100	+ 6
Dagspressen	2	26	46	19	6	100	+ 3
Riksdagen	3	24	38	23	10	100	- 6
De fackl org	3	21	42	22	12	100	-10
Regeringen	3	23	36	26	12	100	-12
Bankerna	4	23	33	25	15	100	-13

Kommentar: Antalet svarspersoner är ca 1 730. Personer som ej besvarat förtroende frågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dylåka svar var mycket sållsynta och lämnas av mellan 30 - 70 personer för de enskilda frågorna.

Av de nya institutioner som tillkommit har kungahuset placerat sig högst. Med balansmättet +41 kommer kungahuset obetydligt lägre än grundskolan; med en rangordning efter andelen med högt förtroende har kungahuset t o m en andraplacering efter sjukvården. Kungahusets starka förtroendeställning bland svenskarna kommer även fram i analyserna av synen på monarki och republik (se Lennart Nilssons artikel om monarki och republik i föreliggande volym).

Dimensioner i bedömningarna

Det är uppenbart att det finns vissa likheter i bedömningarna mellan enskilda institutioner. En första iakttagelse är att det överlag finns positiva samband mellan förtroendebedömningarna för de enskilda institutionerna (tabell 2). En korrelationsanalys visar att endast få värden understiger .10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar således att värdera även de andra institutioner positivt.¹

Det framgår att det finns starkare samband mellan bedömningen av vissa institutioner än av andra. Bedömningarna av regering och riksdag uppvisar mycket hög överensstämmelse (.77), liksom värderingarna av radio/TV och dagspress (.45).

En explorativ faktoranalys i syfte att belysa bedömningsgrunderna visar på fyra dimensioner i bedömningarna 1995 (tabell 2):

- *den samhällsbevarande*: kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen, försvaret, bankerna och domstolarna
- *den politiska*: regering, riksdag och de fackliga organisationerna
- *den sociala*: sjukvården, polisen och grundskolan
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Det som kallas för den samhällsbevarande dimensionen har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. Här har kronan,

korset, penningpåsen och svärdet en stark ställning; på denna dimension har de fackliga organisationerna en negativ laddning. Den politiska dimensionen laddar högst i regering och riksdag, men också relativt högt när det gäller de fackliga organisationerna.

Den sociala dimension representeras i första hand av sjukvård och polis men också av grundskolan och står för något slag av offentlig service. Storföretagen har en negativ laddning i denna dimension, medan försvaret ligger relativt högt. Slutligen finns det en distinkt medial dimension där radio/TV och dagspress har höga laddningar.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för fjorton samhällsinstitutioner 1995 (Faktorladdningar)

Institution	Faktor 1 Den samhälls- bevarande	Faktor 2 Den politiska	Faktor 3 Den sociala	Faktor 4 Den mediala
Kungahuset	,72664	-,04784	,13685	-,04040
Svenska kyrkan	,65261	,11644	,14181	,07457
Storföretagen	,63499	,06579	-,05977	,23945
Försvaret	,50398	,15604	,42679	-,04509
Bankerna	,47493	,33489	,01224	,29267
Domstolarna	,45063	,34089	,32803	,09987
Regeringen	,12505	,88546	,15158	,04865
Riksdagen	,21077	,87341	,13578	,04895
De fackliga org	-,20268	,45031	,27815	,41934
Sjukvården	-,00914	,07598	,80895	,00096
Polisen	,31347	,16776	,62422	,08765
Grundskolan	,09501	,12195	,48951	,29807
Radio och TV	,12582	,01691	,14694	,81105
Dagspressen	,15418	,08417	,01712	,77326
Förklarad varians	28%	10%	9%	8%

Kommentar: Faktoriöslningen bygger på en varimax rotering. Antalet faktorer har fastställts med hjälp av Kaiser's kriterium.

Dimensionerna faller ut relativt tydligt för de fjorton institutionerna. Endast i några fall förekommer att institutioner har relativt höga laddningar på mer än en dimension. Detta gäller t ex för försvaret och de fackliga organisationerna.

Dimensionerna är i stort sett desamma som framkom i motsvarande analys av 1989 års SOM-undersökning. Jämförelsen haltar dock något genom att det 1989 inte ställdes frågor om domstolarna, kungahuset och Svenska kyrkan. Det som här kallas den samhällsbevarande dimensionen var då snarast en ekonomisk dimension (Börjesson och Weibull, 1990).

Slutsatsen är att det finns ett mått av konsistens i människors förtroendebedömningar. Det är dock inte alls detsamma som att man hyser lika högt eller lågt förtroende i olika samhällsgrupper.

Förtroendebedömningar i olika grupper

Den allmänna bilden är att det finns förhållandevis små skillnader mellan förtroendebedömningarna inom olika grupper av befolkningen så länge vi håller oss till traditionella demografiska faktorer (tabell 3a). När det gäller kön är kvinnor överlag något mera positiva än män; de största könsskillnaderna finns när det gäller Svenska kyrkan, kungahuset och domstolarna. Män är dock mera positiva än kvinnor till bankerna och regeringen.

Ålderskillnaderna är förhållandevis små och uppvisar inget entydigt mönster. Det finns emellertid vissa intressanta iakttagelser att göra. Exempelvis visar sig åldersgruppen mellan 30 och 49 år vara bankernas kritiker nummer ett, liksom att de är minst positiva till försvaret. Det framgår även att yngre personer har större förtroende för grundskolan än äldre. Utbildningsfaktorn ger något större utslag. Radio-TV, de fackliga organisationerna, bankerna och regeringen åtnjuter högre förtroende bland lågutbildade än bland högutbildade; omvänt förhållande gäller för domstolarna och storföretagen. De omfattas av högst förtronde bland högutbildade. Utländska medborgare hyser nästan överlag lägre förtroende än svenskar.

Tabell 3 a Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika 1995 (balansmått)

Samhälls- institution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborgar- skap	
	M	Kv	15-29	30-49	50-64	65-80	L	M	H	Sv	Utl
Sjukvården	+75	+74	+74	+70	+78	+79	+74	+74	+76	+75	+64
Polisen	+52	+60	+56	+53	+58	+59	+55	+51	+64	+56	+41
Radio/TV	+41	+47	+43	+39	+46	+53	+51	+46	+33	+44	+42
Grundskolan	+42	+45	+49	+45	+38	+39	+47	+44	+40	+44	+39
Kungahuset	+32	+50	+44	+32	+42	+54	+36	+46	+40	+42	+15
Domstolarna	+18	+32	+36	+21	+22	+20	+12	+26	+39	+25	+2
Försvaret	+13	+19	+23	+3	+21	+25	+15	+16	+16	+16	+3
Storföretagen	+15	+4	+14	+9	+6	+7	-1	+11	+20	+9	+14
Dagspressen	+2	+5	+8	-5	+6	+9	+2	+2	+5	+3	+11
Sv kyrkan	-3	+16	+6	-4	+9	+23	+10	+4	+6	+8	-25
Riksdagen	-7	-2	-9	-7	-5	+7	-6	-12	+6	-4	-14
De fackliga org	-13	-7	-9	-10	-10	-10	-3	-11	-7	-10	-11
Bankerna	-21	-4	-5	-27	-14	+10	-4	-15	-21	-13	-11
Regeringen	-13	-11	-15	-17	-11	-2	-11	-20	-3	-12	-25

Tabell 3 b Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika grupper 1995 (balansmått)

Samhälls- institution	Politiskt intr				Partisympti						Vänster höger					
	Ml	Gl	ISI	IAI	v	s	c	fp	m	kds	mp	KV	NV	VE	NH	KH
Sjukvården	+77	+75	+74	+74	+71	+81	+71	+81	+73	+79	+73	+77	+78	+74	+75	+68
Polisen	+43	+59	+58	+43	+44	+60	+59	+78	+58	+62	+59	+46	+58	+51	+67	+54
Radio/TV	+34	+46	+44	+42	+48	+50	+48	+31	+45	+33	+44	+43	+46	+45	+41	+40
Grundskolan	+27	+47	+44	+55	+47	+49	+58	+46	+32	+63	+51	+43	+47	+50	+42	+15
Kungahuset	+26	+43	+45	+35	+10	+30	+57	+58	+61	+71	+45	+1	+28	+42	+59	+64
Domstolarna	+22	+30	+22	+15	+10	+24	+31	+53	+34	+35	+26	+14	+17	+22	+36	+38
Försvaret	+12	+19	+13	+16	-15	+14	+28	+21	+34	+17	+15	-7	+5	+15	+27	+38
Storföretagen	+14	+14	+5	±0	-19	-5	+31	+21	+45	+20	-11	-31	-14	+8	+36	+47
Dagspressen	+10	+4	+2	-6	+3	±0	+3	-3	+11	+2	+6	-7	+1	+2	+5	+14
Sv kyrkan	-2	+6	+11	+1	-4	±0	+43	+14	+15	+43	+4	-19	-2	+7	+20	+13
Riksdagen	-3	+7	-12	-35	-26	+22	-4	+3	-12	-6	-17	-5	+4	-8	-5	-18
De fackliga org	-13	-8	-9	-17	+18	+21	-23	-33	-41	-31	-14	+33	+17	-11	-35	-53
Bankerna	-23	-20	-4	+5	-41	-8	+2	-10	-4	-13	-21	-34	-26	-6	-11	+6
Regeringen	-3	-2	-20	-42	-28	+30	-14	-30	-34	-24	-32	+1	+5	-16	-22	-39

Kommentar: Politiskt intresse utläses enligt följande: MI=mycket intresserad, GI=ganska intresserad, ISI=inte särskilt intresserad, IAI=inte alls intresserad; Vänster-höger-placering utläses enligt följande: KV=klart till vänster, NV= något till vänster, VE=varken till vänster eller höger, NH=något till höger, KH=klart till höger.

Det är också relativt små skillnader med hänsyn till politiskt intresse (tabell 3b). De institutioner där politikintresset ger utslag är riksdagen - de politiskt intresserade värderar riksdagen klart högre än de politiskt ointresserade - och bankerna, där politiskt ointresserade personer är mera positiva än vad politiskt intresserade är. Också grundskolan uppvisar ett likartat mönster, vilket delvis förklaras av att förtroendet är större hos yngre personer och att de genomsnittligt har ett lägre politiskt intresse.

Större skillnader noteras för partisynpati och särskilt efter självplacering på vänster-högerdimensionen. Kungahuset, storföretagen, bankerna, försvaret, regeringen, domstolarna och Svenska kyrkan är samhällsinstitutioner där det förekommer en tämligen klar vänster-högerbedömning. Samma bedömningsgrund återkommer i partisynpatissörernas bedömningar och kan utläsas i relationen mellan vänsterpartisynpatissörer och moderata synpatissörer. Om vi vill placera in miljöpartisynpatissörernas bedömningar i relation till övriga partisynpatissörer uppvisar de för vissa institutioner klara likheter med vänsterpartiets synpatissörer, t ex i inställningen till storföretagen och delvis bankerna, i andra fall likheter med moderata synpatissörer, t ex i fråga om de fackliga organisationerna.

Om vi relaterar olika bakgrundsvariabler till ett index på svarspersonernas förtroendebedömningar efter var och en av de fyra förtroendedimensioner som redovisades i föregående avsnitt visar sig flera intressanta mönster. Både den samhällsbevarande och den politiska dimensionen uppvisar klara samband med vänster-högerplacering och kön.² Personer som gör positiva bedömningar av de samhällsbevarande institutionerna tenderar att placera sig ideologiskt till höger; de är oftare män än kvinnor. Positiva bedömningar av de politiska institutionerna överväger bland personer till vänster och bland kvinnor.

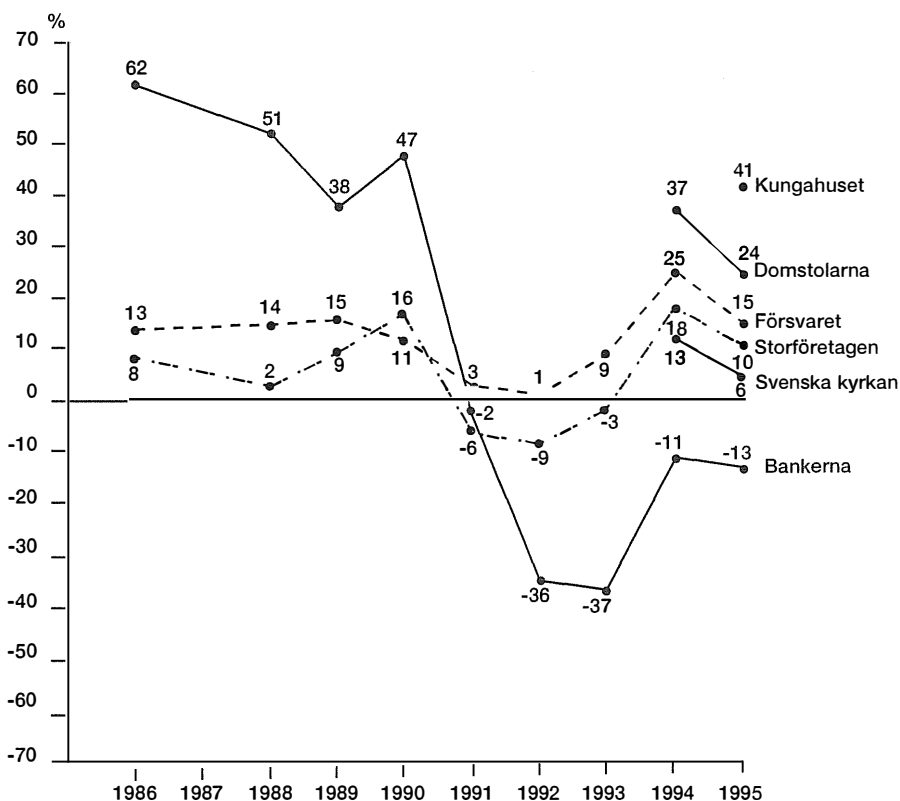
Bedömningar av de sociala institutionerna och av medierna förklaras i mycket liten grad av traditionella faktorer som vänster-högerplacering, kön eller utbildning. Ett sådant resultat ligger i linje med den tolkning som gjordes på grundval av SOM-undersökningen 1989. Värderingen av sociala institutioner och medier är mera beroende av utnyttjande och av människors egen erfarenhet (jmf Nilsson, 1993), medan bedömningar av samhällsbevarande och politiska institutioner har en mera uttalad ideologisk grund (jmf Börjesson och Weibull, 1990).

Förändringsmönster

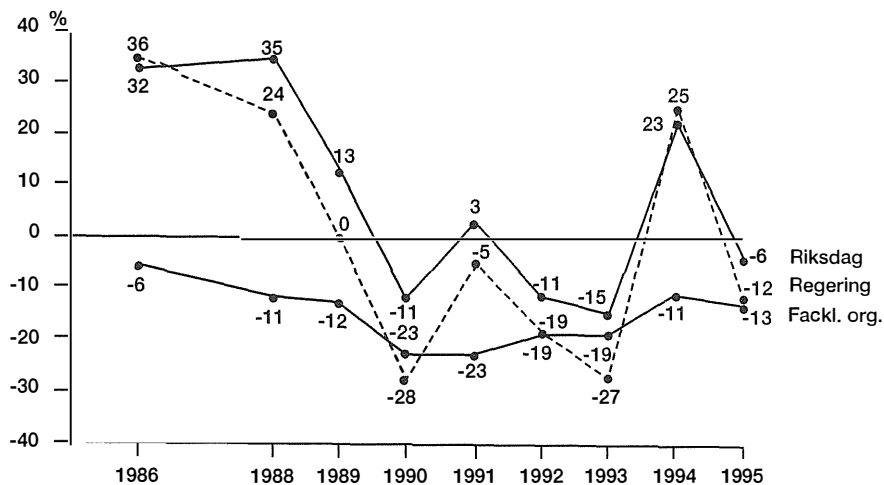
De första förtroendemätningarna inom ramen för SOM-undersökningarna genomfördes 1986 med elva samhällsinstitutioner. I figur 1a-d redovisas utvecklingen i människors bedömningar. Vi har valt att gruppera institutionerna efter de huvuddimensioner som framkommit i den tidigare redovisade faktoranalysen.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för olika samhällsinstitutioner 1986-1995 (Balansmätt)

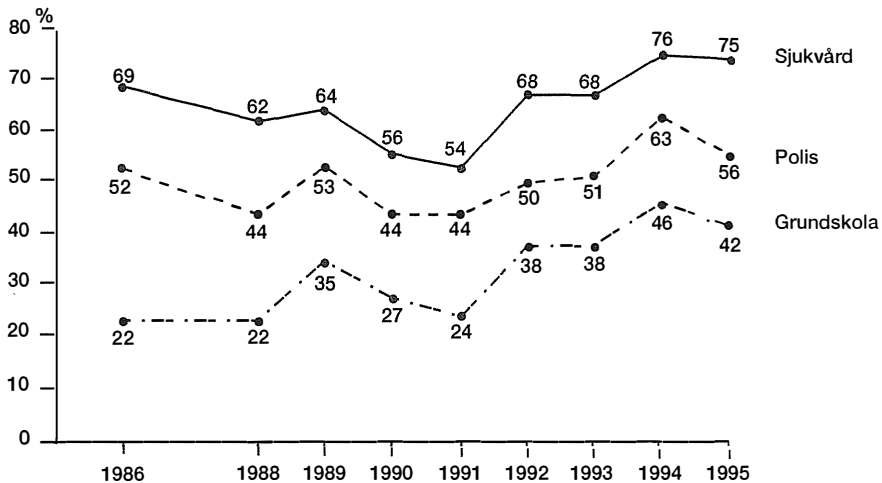
A. Samhällsbevarande sfären

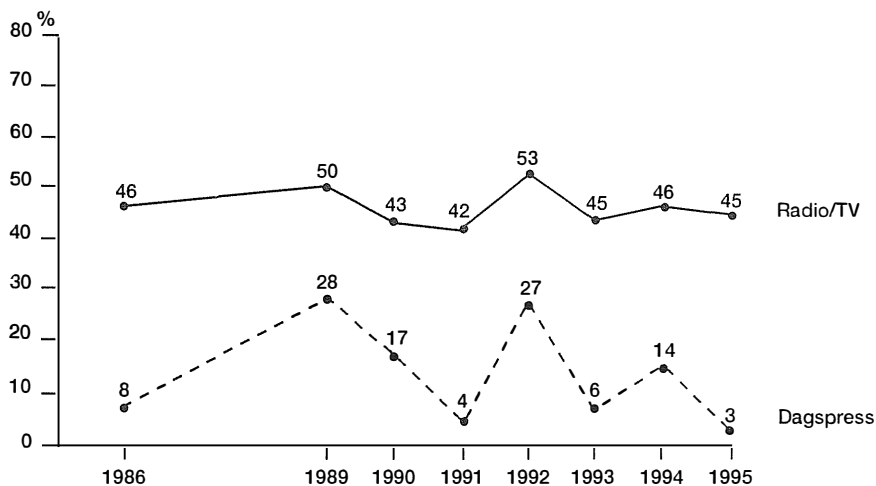
B. Politiska sfären

C. Sociala sfären

D. Mediala sfären

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

När det gäller institutionerna inom den sociala sfären framträder ett mycket tydligt mönster. De uppvisar en svag nedgång mellan 1986 och 1991, följt av en kraftig uppgångstrend till 1994, som dock bryts något 1995. Även om de tre institutionerna ligger på olika förtroendenivåer uppvisar de en anmärkningsvärd likhet i utvecklingen över tid.

Också bedömningarna av institutionerna inom den politiska sfären uppvisar en anmärkningsvärd överensstämmelse över tid. Det finns en svag nedgångstrend fram till 1993. Valåren 1988 och 1991 avviker dock genom att förtroende då ligger högre, vilket ligger i linje med hypotesen om den elektorala intressecykeln. Den politiska intensiva hösten 1994 ligger också förtroendet högt, speciellt för regeringen, för att på nytt falla kraftigt 1995, dock inte ända ned till 1993 års nivå. Förtroendet för de fackliga organisationer ligger lågt under hela tioårsperioden, dock med en svag återhämtlig under den senare delen.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är dock inte alls så tydlig som i de föregående fallen. Radio/TV ligger på en betydligt högre nivå än dagspressen och är inte underkastade

samma snabba skiften i allmänhetens förtroende som dagspressen. Medierna uppvisar inte någon förtroendetrend under det undersökta decenniet; tilltron förefaller herrelöst pendla upp och ned, särskilt för dagspressen (jfr Weibull och Börjesson, 1995).

När det gäller bedömningar av de institutioner som kallats de samhällsbevarande och som funnits med alla år mellan 1986 och 1995 visar försvaret och storföretagen ett likartat förändringsmönster. Den enda institution, där det skett en kvalitativ förändring är bankerna. Från att fram till 1990 ha varit en högt värderad samhällsinstitution föll bankerna i två steg och ligger nu bland de institutioner som åtnjuter lägst förtroende bland allmänheten. För de två samhällsbevarande institutioner som studerats endast 1994 och 1995, Svenska kyrkan och domstolarna, återfinns en viss förtroendeförsvagning för båda.

Det är inte enkelt att finna några entydiga förklaringar till de redovisade förändringarna. Förklaringarna skiftar efter vilken typ av institutioner som bedöms. Maria Elliot (1996) har i sina analyser av medieförtroende pekat på tre faktorer som särskilt viktiga för att förstå människors bedömningar. Om vi applicerar hennes teori på samhällsförtroende får vi följande faktorer: (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarintresse för institutionens verksamhet (t ex institutionens betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (t ex opinionsklimatet).

Förklaringar av detta slag hjälper oss att förstå både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och på förändringar över tid. Det är uppenbart att t ex sjukvårdens starka ställning har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att sociala institutionerna värderas relativt sett lägre under 1980-talet än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. Bankernas fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i kombination med förändringar i servicegraden till kunderna.

Politiskt förtroende 1993-1995

En period av särskilt intresse att analysera är 1993-1995. Som framhölls av Maria Elliot i hennes studie av 1994 års förtroendedata var regeringsskiftet 1994 en viktig faktor bakom det ökade förtroendet mellan 1993 och 1994; det

var i stor utsträckning socialdemokratiska sympatisörer som gick från relativt låga till relativt höga förtroendebedömningar, särskilt i fråga om institutionerna inom den politiska sfären men också i övrigt (Elliot, 1995). När förtroendet på nytt faller mellan 1994 och 1995 är frågan hur detta skall förklaras.

För att belysa förtroendeförändringarna inom den politiska sfären har bedömningarna bland de olika partiernas sympatisörer undersökts för åren 1993-1995 (tabell 4). Några generella iakttagelser kan omedelbart göras:

- hösten 1994 hade samtliga partiers sympatisörer en positiv förtroendebalans när det gäller regering och riksdag
- samtliga partiers sympatisörer minskade sedan sitt förtroende mellan 1994 och 1995. Den största nedgången redovisas för vänsterpartiets och moderaternas sympatisörer
- de lägsta förtroendesiffrorna 1995 både för regering och riksdag, finns bland sympatisörer till vänsterpartiet, moderaterna och miljöpartiet
- för den längre tidsperioden 1993-1995 har förtroendet ökat endast bland socialdemokratiska sympatisörer.

Annorlunda uttryckt medförde valresultatet hösten 1994 ett maktskifte som kraftigt ökade förtroendet bland socialdemokraternas och vänsterpartiets sympatisörerna, men det innebar också att förtroendet bland sympatisörer till mittenpartierna och miljöpartiet gick upp. Det som sedan hände mellan 1994 och 1995 är att särskilt moderaternas och vänsterpartiets sympatisörer förlorade förtroende för regeringen. Bland vänsterpartisympatisörerna föll förtroendet för riksdagen t o m mer än för regeringen.

Tabell 4 Förtroende för regeringen och riksdagen efter partisympati 1993 - 1995 (balansmått)

	Partisympati							samtliga
	v	s	c	fp	m	kds	mp	
Regeringen								
1993	-66	-65	+ 7	± 0	+45	+23	-43	-27
1994	+14	+40	+17	+43	+17	+24	+ 5	+25
1995	-36	+30	-14	- 3	-34	-23	-32	-12
Riksdagen								
1993	-37	-26	+ 1	- 1	+15	+ 5	-26	-15
1994	+19	+36	+20	+36	+18	+24	+ 5	+23
1995	-45	+21	- 5	+ 2	-12	- 5	-17	- 5

Kommentar: Om balansmått se tabell 1.

Slutsatsen måste samtidigt tolkas med försiktighet. SOM-undersökningen 1994 genomfördes under en politiskt het höst, medan 1995 års undersökning ägde rum efter EU-parlamentsvalet med ett rekordlångt valdeltagande i en period av sparpaket, Mona Sahlin-affär och sökandet efter en ny socialdemokratisk partiledare.

Har samhällsförtroendet minskat?

En av de vanligt förekommande hypoteserna när det gäller samhällsförtroendet är att det minskar, särskilt för de offentliga institutionerna (Gilljam och Holmberg, 1992). Det finns delvis stöd för tesen i fråga om förtroendet för regering och riksdag, åtminstone om man ser till den långsiktiga förändringen. För de offentliga institutionerna inom den sociala sfären är bilden dock snarast den omvända; under de senaste tio åren har förtroendet för sjukvård och skola snarast ökat. En sådan trend ligger i linje med vad som framkommit även i internationella studier (jfr Listhaug och Wiberg, 1995).

Det som karakteriserar helhetsbilden 1995 är en relativt hög grad av förtroende för de elva institutionerna vi mätt sedan 1986. Förtroendebedömningarna 1995 skiljer sig förhållandevis litet från 1986 när det gäller rangordning. Det finns emellertid en svag långsiktig minskning i samhällsförtroendet. Huvuddelen av förändringen ligger i att förtroendet för de politiska institu-

tionerna har fallit tillbaka efter uppgången 1994. Bankerna har inte heller återvunnit det förtroende de förlorade mellan 1990 och 1992. Däremot har tilltron till de sociala institutionerna ökat under 1990-talet.

Det har diskuterats vad som egentligen värderas då människor tillskriver en enskild samhällsinstitution ett visst förtroende. Vi har antagit att bedömningen har sin grund i en sammanvägning av institutionens betydelse, den personliga erfarenheten och en allmän socio-kulturell värdering. Det är emellertid inte självklart att förtroendet för institutionerna är detsamma som förtroendet för de yrkesgrupper som arbetar inom dem. I vissa fall är sambandet högt, t ex åtnjuter läkare samma höga förtroende som sjukvården. I andra fall är avvikelserna stora: präster åtnjuter generellt högre förtroende än svenska kyrkan och lärare högre än grundskolan, men omvänt har allmänheten högre förtroende för dagspress och radio-TV som institutioner än för journalister verksamma inom dessa medier (Elliot, 1993b). Det är dock uppenbart att man måste skilja på institution och person.

Noter

1. Ett metodologiskt problem kan också spela en roll. Människor har en tendens att hellre hålla med (=ange förtroende) än säga emot (=ange misstro). Troligen ger därför våra förtroendemätningar något för höga positiva resultat.
2. Analysen bygger på en multipel regression med politiskt intresse, vänster-högerplacering, ålder, kön och utbildning som förklaringsvariabler. Utgångspunkten för vår tolkning är erhållna beta-värden

Referenser

- Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta?*. Stockholm, SIM
- Elliot, Maria (1993) Medborgerlig tillit och misstro: om samhällsförtroende i kristider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Perspektiv på krisen*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1994a) Tilltro på tillväxt. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1994b) Västsvensk tillit och misstro: förtroende för yrkesgrupper och medie. i Nilsson, L (red) *Västssverige i fokus*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet

- Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det gamla riket* SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1996) *Mediernas förtroendekapital: om svenskarnas tilltro till samhället*. Papper presenterat vid Mediebarometer-seminariet, Nordicom-Sverige 26 april 1996
- Gilljam, Mikael, Holmberg, Sören (1993) *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm, Norstedts Juridik
- Holmberg, Sören (1990) *Decline of Parties and Politics Among Swedish Voters*. Results presented at the Rome Meeting of the BIG-project Group on Attitudes Toward Democratic Politics, 1990
- Lipset, Seymour Martin, Schneider, William (1983) *The Confidence Gap*. New York, Wiley
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Kingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF

FÖRNYAT FÖRTROENDE?

SOM-undersökningen 1998

SOM-rapport nr 22

Ljusnande framtid

FÖRNYAT FÖRTROENDE?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Nedgång har varit det utmärkande draget för den svenska förtroendeutvecklingen under 1990-talet. Sverige har från en mycket hög förtroendenivå gått mot ett europeiskt genomsnitt. De enda avbrotten i den fallande kurvan har varit valåren. Då har särskilt de politiska institutionerna fått ett förnyat förtroende, men det har även funnits en överspridning till andra institutioner.

Men försvagningen i medborgarnas förtroende under 1990-talet ligger på mycket olika nivåer för olika institutioner. Mest uttalat är det för de politiska institutionerna, minst för medierna: de enda institutioner som haft en relativt stabil position sedan mitten av 1980-talet är dagspress och radio-TV. Det är därför felaktigt att tala om att det skulle råda en allmänt ökande misstro som drabbar alla institutioner.

Medan det är relativt lätt att beskriva förtroendeutvecklingen är det betydligt svårare att förklara vad som ligger bakom förändringarna. De analyser som gjorts tyder på att förtroendet för en enskild institution är bestämt av ett samspel mellan medborgarnas personliga erfarenheter av institutionen, det rådande samhällsklimatet och den betydelse institutionen tillmäts i samhället (Elliot, 1997). En fördjupad förståelse av vad som ligger i bedömningarna förutsätter återkommande förtroendemätningar, inte minst för att komma åt samhällsklimatets roll (Österman, 1999). Årets mätning avser ett valår. Antagandet är därför att förtroendet skall ha förnyats. I den följande översikten är syftet att redovisa 1998 års mätning och på grundval av denna belysa förändringsmönstren 1986-1998.¹

Förtroendebedömningar 1998

Ursprungligen avsåg SOM-undersökningens förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. I årets mätning

har det skett en utökning genom att även institutioner inom EU har inkluderats – både parlamentet och kommissionen.

Med de redovisade utökningarna kom SOM-undersökningen 1998 således att omfatta 19 olika samhällsinstitutioner.² Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det visar sig att sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högst förtroende. Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna och de politiska partierna samt de två EU-institutionerna. De samhällsinstitutioner där jämförelser kan göras med 1997 uppvisar i huvudsak samma rangordning. De enda förändringarna ligger strax under mitten: bankerna har för andra året i rad stärkt sitt förtroende med två placeringar och storföretagen har återtagit den förtroendeförlust de fick vidkännas 1997, samtidigt som Svenska kyrkan fallit två placeringar och dagspressen en. I toppen (sjukvården, kungahuset) och botten (politiska institutioner) är rangordningen i stort densamma under de fyra senaste åren.

De två institutioner som för första gången ingick i förtroendebedömningen 1998 – EU-kommissionen och EU-parlamentet – placerade sig helt i botten. Drygt hälften av allmänheten saknar förtroende för dem och mycket få gör en positiv bedömning. Det ger mycket låga balansmått (-39 respektive -42).

I en ny fråga fick svarspersonerna ange vilket förtroende de har för sina närmaste grannar. Det visade sig vara mycket högt: närmare 80 procent uppgav sig ha mycket eller ganska stort förtroende för sina grannar (balansmått +62). Resultatet bekräftar tidigare analyser av det högre förtroendet människor emellan i Sverige (jfr Bo Rothsteins artikel i föreliggande volym).

I jämförelse med förtroendebedömningarna 1997 bekräftas vårt antagande om en valårseffekt. Förtroendet för samtliga jämförbara institutioner visar på en uppgång mellan 1997 och 1998. Nivån på uppgången är störst för riksdag och regering, men också för sjukvården, domstolarna och bankerna noteras en uppgång.

Effekten är att flera av de politiska institutioner som ligger lägst i rangordningen har flyttat upp något. Förtroendeskillnaderna mellan olika institutioner (bortsett från EU-institutionerna) är därigenom något mindre 1998 än de var 1997.

I övrigt kan noteras att bankernas förtroende bland allmänheten för tredje året i rad fortsätter att stärkas. Men också storföretagen kommer bättre ut i bedömningarna 1998.

Förändringsmönster...

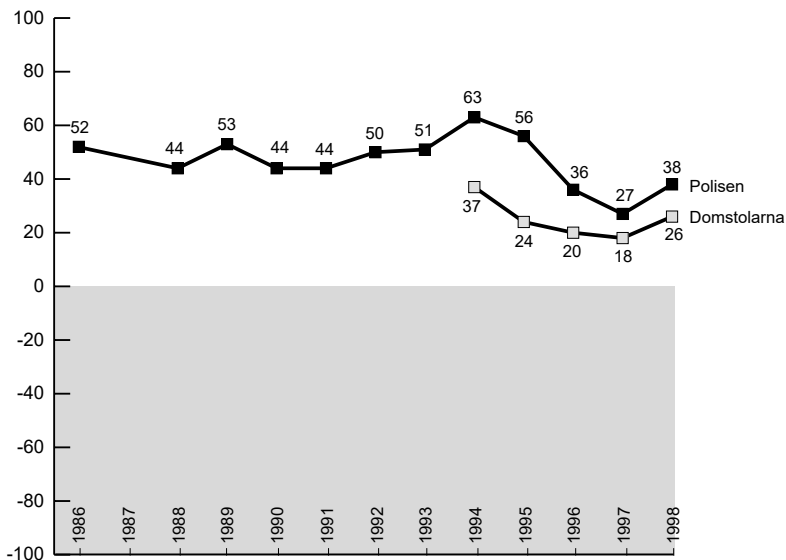
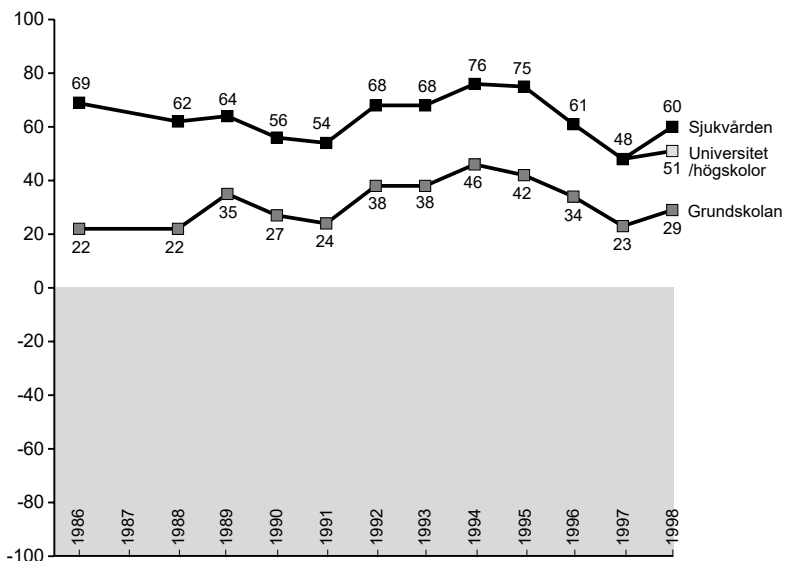
De första förtroendemätningarna inom ramen för SOM-undersökningarna 1986 byggde på frågor om elva samhällsinstitutioner. I figur 1 redovisas förändringarna över tid, redovisade efter balansmättet. Vi har i årets redovisning valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen för varje institution tagen för sig.

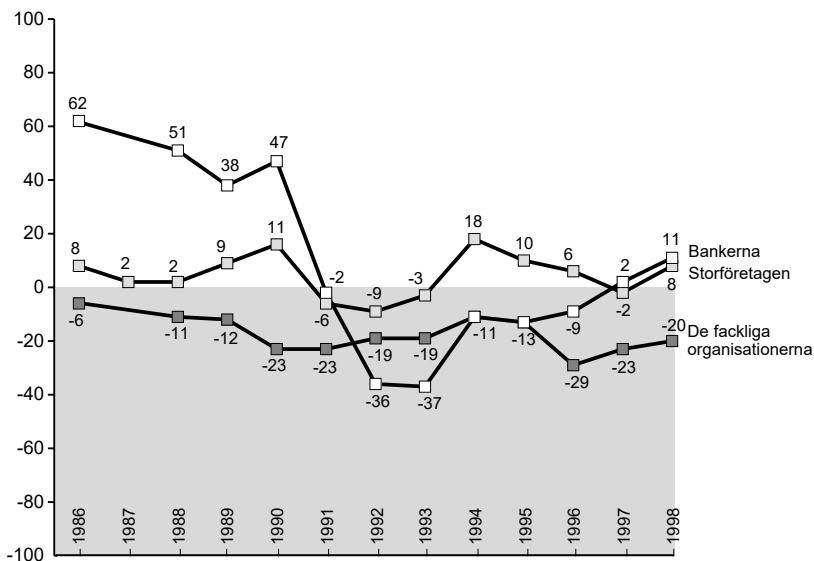
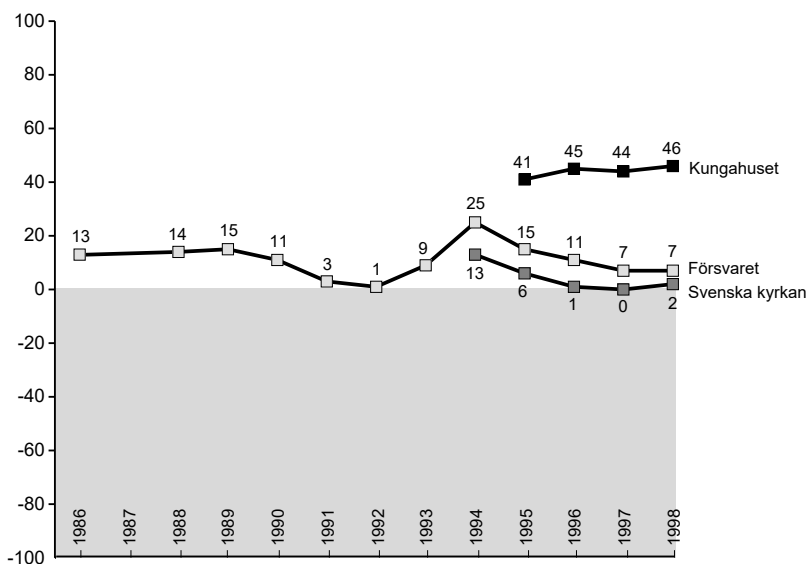
Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 1998
(procent, balansmätt)

Samhälls- institution	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balans- mätt
Sjukvården	18	52	20	8	2	100	+60
Univ./högsk	9	47	39	4	1	100	+51
Radio-TV	6	47	40	6	1	100	+46
Kungahuset	25	33	31	6	6	101	+46
Polisen	8	47	29	13	4	101	+38
Grundskolan	6	40	36	14	3	99	+29
Domstolarna	10	36	33	14	6	99	+26
Bankerna	6	31	37	19	7	100	+11
Storföretagen	3	28	46	17	6	100	+ 8
Dagspressen	2	27	50	17	5	101	+ 7
Försvaret	6	25	45	16	8	100	+ 7
Riksdagen	4	27	41	20	8	100	+ 3
Svenska kyrkan	5	24	43	15	12	99	+ 2
Regeringen	3	25	38	23	11	100	- 6
Kommunstyrelser	2	20	45	24	9	100	-11
De fackliga org	3	18	38	26	15	100	-20
De pol partierna	1	13	40	30	16	100	-32
Europa-parlam	1	9	41	25	24	100	-39
EU-kommissionen	1	8	40	27	24	100	-42

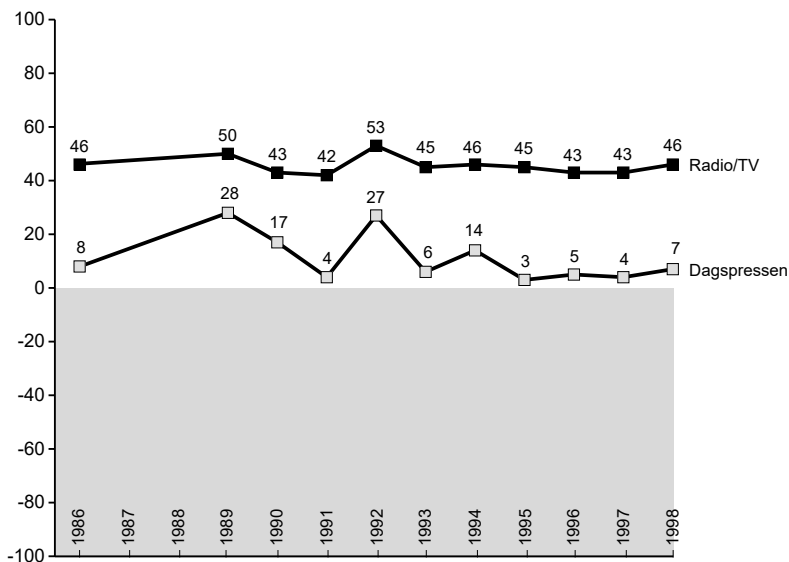
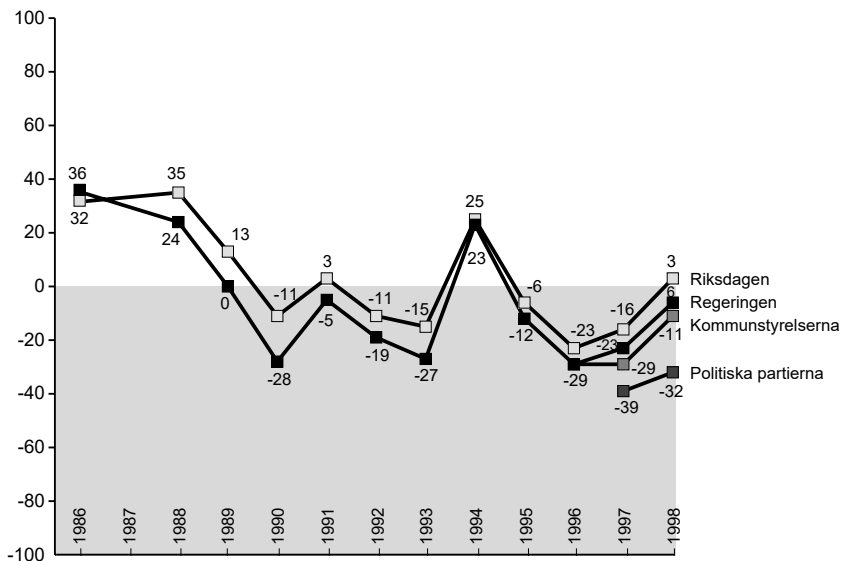
Anmärkning: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 1998 (antal svar=3561). Mätningen av förtroendet för EU-kommissionen och EU-parlamentet fanns dock endast i en undersökning (antal svar=1740). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dylika svar var mycket sällsynta och lämnades av mellan två och tre procent för de enskilda frågorna. Högsta andelen icke-svar återfinns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för sjuutton samhällsinstitutioner 1986-1998 (Balansmått)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. Domstolarna och Svenska kyrkan började undersökas 1994, Kungahuset 1995, Kommunstyrelserna 1996, Universitet/högskolor och de politiska partierna 1997. De övriga har undersökts sedan 1986. År 1987 (för dagspress och radio/TV även 1988) redovisas dock ej beroende på att en annan frågeteknik användes då.

Förtroendebedömningarna av institutionerna inom det som brukar kallas den sociala sfären uppvisar en mycket hög intern samstämmighet över de tretton studerade åren samtidigt som nivåskillnaderna är i stort sett desamma. Mellan 1986 och 1991 fanns det en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 faller samtliga tre kraftigt - störst var fallet för polisen. Samtliga visar också på en uppgång valåret 1998.

Också bedömningarna av de två centrala institutionerna inom den politiska sfären - riksdag och regering - demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över tid. Riksdagen har dock i stort sett genomgående något högre förtroende än regeringen. På lång sikt ser vi en klar försvagning, samtidigt som valåren (särskilt 1994) avviker genom högre siffror och indikerar att det finns en elektoral cykel. Nedgången demonstreras samtidigt av att uppgången valåret 1998 var klart mindre än valåret 1994 och att endast riksdagen når upp på plussidan.

Mönstret i bedömningarna av de fackliga organisationerna uppvisar mindre skillnader över trettonårsperioden. Facket har alla år en negativ förtroendebalans. Det finns möjligen också en tendens till långsiktig försvagning. Å andra sidan påverkas också inställningen till facket något av valårsfaktorn. För kommunstyrelserna och de politiska partierna saknas ännu något underlag för allmänna slutsatser om förändringstendenser. Förtroendet för kommunstyrelserna har emellertid gått upp de senaste åren. Även här kan det röra sig om en valårsfaktor, men det är också möjligt att det låga förtroendet 1996 var ett undantag och mera reflekterade de affärer som inträffade i ett par kommuner vid denna tid.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på intet sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar inte någon långsiktig upp- eller nedgångstrend under trettonårsperioden. När det gäller bedömningar av de institutioner som kallats de samhällsbevarande visar försvaret och storföretagen ett likartat förändringsmönster och ligger dessutom på i stort sett samma nivå – försvaret har dock inte riktigt samma förtroendeuppgång som storföretagen 1998. Av de nya institutioner som började studeras 1994 - domstolarna och Svenska kyrkan – har båda en svagt nedåtgående trend. Kungahuset som tillkom i förtroendebedömningarna 1995 visar däremot på en svag uppgångstrend.

Den samhällsbevarande institution som uppvisar det mest spännande förändringsmönstret är otvivelaktigt bankerna. Resultaten illustrerar hur snabbt förändringar kan ske. Bankerna låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet - mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning. År 1998 är förtroendet för bankerna klart över på plussidan igen.

...och möjliga förklaringar

Det är svårt att finna några entydiga förklaringar till förtroendeförändringarna. Dessutom skiftar förklaringarna beroende på vilken typ av institutioner som bedöms. Maria Elliot (1997) har i sina analyser av medieförtroendet över tid pekat på tre faktorer som särskilt viktiga för att förstå människors bedömningar. Om vi applicerar hennes teori på samhällsförtroendet får vi följande faktorer: (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarintresset för institutionens verksamhet (institutionens upplevda betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (samhälls- eller opinionsklimatet).

De tre förklaringsfaktorerna kan användas för tolkningar av både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och dess förändring över tid. Det tycks exempelvis uppenbart att sjukvårdens starka ställning - även om det skett en nedgång efter 1995 - har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att de sociala institutionerna värderades relativt sett lägre under 1980-talets slut än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. När de utsattes för nedskärningar kom de att upplevas som mera betydelsefulla. Bankernas fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i kombination med förändringar i servicegraden till kunderna. Uppgången efter 1993 är svårare att förklara. Möjligen har de negativa erfarenheterna från början av 1990-talet nu börjat suddas ut.

Regeringens och riksdagens stora förtroendefall efter 1994 kan kopplas till en besvikelse över att många förhoppningar som väcktes av riksdagsvalet och EU-omröstningen inte infriades. Överhuvudtaget kan det som har kallats 'valårseffekten' just betraktas som ett uttryck för förhoppningar. Ett val innebär att olika möjligheter artikuleras och framtiden framträder i en mera positiv dager. Den lång-

siktiga nedgången kan tolkas som ett uttryck för ett ökat avstånd till de politiska institutionerna och en känsla av brist på delaktighet.

Avståndsfaktorn och den allmänt negativa svenska inställningen till EU kan förklara det mycket låga förtroendet för EU-kommissionen och EU-parlamentet. På motsvarande sätt spelar säkerligen närheten en stor roll när det gäller människors höga förtroende för sina närmaste grannar (+62).

Dimensioner i bedömningarna

Det är uppenbart att det finns betydande likheter i bedömningarna mellan enskilda institutioner. Det faktum att en majoritet av dem ligger på klara plusvärden är en indikation i denna riktning. Det har visat sig att det överlag finns positiva samband mellan förtroendebedömningarna för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Personer som är positiva till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Det förefaller finnas ett slags grundläggande förtroendebas i samhället.

Inte ens där det är rimligt att förvänta sig en motsättning finns det några negativa samband utan istället nollkorrelation. Det gäller exempelvis förhållandet mellan förtroendet för kungahuset och förtroendet för regeringen. På samma sätt finns det en nollkorrelation mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen.

I varje års SOM-mätning visar det sig att det finns starka och konsistenta samband mellan bedömningarna av vissa institutioner. Exempelvis uppvisar bedömningarna av regering och riksdag genomgående en mycket hög överensstämmelse (r kring +.70), liksom värderingarna av radio/TV och dagspress (r kring +.40).

En explorativ faktoranalys baserad på det samlade underlaget från de två nationella undersökningarna visar att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna (tabell 2). Institutionerna kan samlas i fyra grupper:

- *den politiska* regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna

- *den sociala*: sjukvården, polisen, grundskolan, försvaret, domstolarna och universitet/högskolor
- *den samhällsbevarande* kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen och bankerna
- *den mediala* : radio/TV och dagspressen

På den politiska dimensionen laddar regering och riksdag högst. De politiska partierna ligger som väntat också högt på denna dimension, medan de fackliga organisationerna ligger förhållandevis lågt. Storföretagen har inte oväntat en svagt negativ laddning på den politiska dimensionen.

Det som kallas för den samhällsbevarande dimensionen har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset och penningpåsen. På denna dimension har inte oväntat regeringen en kraftigt negativ laddning - en av de få tydligt negativa laddningarna i analysen.

Den sociala dimensionen representeras i första hand av sjukvården och polisen men också av grundskolan och står för offentlig service. Också försvaret, domstolarna och universitet/högskolor kan hänföras till denna dimension. En sådan tolkning kan givetvis diskuteras. Både försvaret och domstolarna laddar i stort sett lika starkt på den samhällsbevarande dimensionen. Det rör sig om institutioner med ett slags Janusansikte: de har både en social och en samhällsbevarande karaktär.

Universitet/högskolor är den institution som mest hör hemma i alla grupper. Den laddar något på samtliga fyra dimensioner.

Slutligen finns det en distinkt medial dimension där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationerna har här – som tidigare år - en relativt hög laddning. Det senare gör att det ligger nära till hands att snarast tala om en opinionsbildningsfaktor.

En specialanalys på den undersökningsdel som innefattar frågorna om förtroendet för EU-institutionerna visar att dessa tillsammans med storföretagen bildar en egen faktor, som uppvisar relativt låga samband med övriga.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för sjutton samhällsinstitutioner 1998 (faktorladdningar)

Institution	Faktor 1 Den politiska	Faktor 2 Den sociala	Faktor 3 Den samhälls- bevarande	Faktor 4 Den mediala
Regeringen	0,84	0,21	-0,60	0,04
Riksdagen	0,82	0,19	0,16	0,03
De politiska partierna	0,77	0,14	0,19	0,11
Kommunstyrelserna	0,65	0,16	0,23	0,15
De fackliga organisat	0,55	0,15	-0,09	0,38
Sjukvården	0,13	0,80	-0,03	0,07
Polisen	0,24	0,68	0,25	0,02
Grundskolan	0,17	0,55	0,10	0,28
Försvaret	0,15	0,46	0,44	-0,01
Domstolarna	0,29	0,43	0,41	0,08
Universitet/högskolor	0,15	0,39	0,26	0,30
Kungahuset	0,01	0,05	0,75	0,03
Svenska kyrkan	0,20	0,08	0,63	0,12
Storföretagen	-0,01	0,16	0,61	0,22
Bankerna	0,22	0,19	0,41	0,36
Radio/TV	0,06	0,12	0,16	0,78
Dagspressen	0,15	0,07	0,14	0,74
Procent förklarad varians	31	10	7	6

Anmärkning: Faktorlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har fastställts med hjälp av Kaisers kriterium.

Dimensionerna faller således ut relativt tydligt för de sjutton institutionerna. Dessutom är likheterna med 1997 års dimensionsanalys stora. Möjligen finns det 1998 en liten effekt av valårets politiska polarisering i form av regeringens mycket negativa laddning på den samhällsbevarande dimensionen. Även för 1998 är det rimligt att dra slutsatsen att det finns ett mycket stort mått av konsistens i förtroendebedömningarna samtidigt som några institutioner tenderar att skifta något i karaktär över åren. Det finns dessutom en stor överensstämmelse i nivån på insti-

tutionernas laddningar på respektive dimension. Intressant är specialanalysens resultat att EU-institutionerna laddar på en egen dimension tillsammans med storföretagen och med en svag koppling till övriga dimensioner.

Förtroendets demografi...

När det gäller förtroendebedömningarna i olika demografiska grupper råder det en relativt stor samstämmighet i huvudtendenserna. Sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högt förtroende hos i stort sett alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns på några punkter klara skillnader. I tabell 2 redovisas förtroendebalansen för samtliga med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder, utbildning och medborgarskap. Vidare redovisas genomsnittsbalansen för de fyra huvudgrupper av institutioner som presenterades ovan.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet ligger kvinnor något högre än män. Skillnaderna är minst i fråga om de sociala institutionerna, där båda ligger högt. De största differenserna finns i fråga om banker, där män har betydligt mindre förtroende. Också i fråga om kungahuset, Svenska kyrkan och polisen har kvinnorna klart högre förtroende. Den enda av de nitton undersökta institutionerna, där männen har ett något högre förtroende är sjukvården.

När det gäller åldersgrupper har de yngsta och de äldsta ett högre samhällsförtroende än medelålders. Den relativt sett mest kritiska gruppen är personer mellan 30 och 49 år. Bland dem är det framför allt bankerna som åtnjuter lågt förtroende - ett balansmått på -1 som kan jämföras med +28 hos de yngsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: -8 i den mest kritiska gruppen och +17 bland pensionärerna. De senare är också mindre negativa (-14) till EU-parlamentet i jämförelse med 30-49-åringarna (-45).

Utbildningsfaktorn ger genomgående ett stort utslag. Högutbildade ligger nästan genomgående högre än lågutbildade i samhällsförtroende. Enda viktigare undantaget är radio-TV, där dock skillnaden inte är särskilt stor. Den största skillnaden finns i fråga om domstolarna, där förtroendebalansen bland högutbildade är +47 mot +14 bland lågutbildade. De två EU-institutionerna värderas också mycket olika: högutbildade är klart mindre negativa med ett balansmått på drygt -27 mot cirka -52 bland högutbildade.

Tabell 3 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika grupper 1998 (balansmått)

Samhälls- institution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborgarskap	
	M	Kv	15-29	30-49	50-64	65-80	L	M	H	Sv	Utl
Sjukvård	+62	+57	+60	+56	+60	+65	+57	+57	+67	+60	+54
Univ/högsk	+51	+51	+57	+48	+51	+47	+41	+51	+67	+51	+53
Radio/TV	+43	+48	+49	+42	+47	+49	+47	+48	+41	+46	+49
Kungahuset	+38	+55	+48	+42	+47	+58	+46	+46	+48	+47	+32
Polisen	+31	+46	+42	+35	+38	+42	+38	+32	+45	+38	+29
Grundskolan	+27	+31	+38	+27	+25	+29	+31	+28	+28	+29	+37
Domstolarna	+19	+32	+35	+29	+24	+9	+14	+25	+47	+25	+31
Bankerna	± 0	+23	+28	- 1	+ 8	+23	+10	+17	+ 9	+11	+22
Storföretagen	+ 8	+ 8	+18	+ 7	+ 3	+ 3	+ 2	+12	+20	+ 8	+ 7
Dagspressen	+ 3	+11	+ 9	+ 3	+ 7	+11	+ 1	+ 8	+16	+ 6	+16
Försvaret	+ 8	+ 6	+15	+ 2	+ 7	+ 6	+ 1	+11	+13	+ 7	+ 9
Riksdagen	+ 1	+ 2	- 2	+ 1	+ 3	+ 6	- 6	+ 1	+16	+ 1	+12
Sv kyrkan	- 8	+11	± 0	- 8	+ 6	+17	+ 3	- 3	+ 6	+ 2	- 7
Regeringen	- 4	- 6	-12	- 4	- 5	- 2	- 7	- 8	+ 1	- 5	- 4
Kommunstyr	-18	- 5	-15	-17	-11	+ 2	-11	-12	-13	-12	- 2
De fackl org	-23	-19	- 8	-27	-22	-21	-18	-19	-26	-21	-14
De pol part	-37	-29	-31	-35	-34	-29	-36	-34	-26	-33	-33
EU-kommiss	-45	-40	-34	-47	-34	-46	-54	-40	-28	-43	-32
Europaparl	-44	-36	-31	-45	-38	-14	-51	-34	-26	-41	-21
<u>Dimension:</u>											
Samhällsbev	+10	+24	+24	+10	+16	+25	+15	+18	+21	+17	+14
Social	+33	+37	+41	+33	+34	+33	+30	+34	+45	+35	+36
Politisk	-16	-11	-14	-16	-14	- 9	-16	-14	-10	-14	- 8
Medial	+23	+30	+29	+23	+27	+30	+24	+28	+29	+26	+33
Genomsnitt	+ 6	+13	+14	+ 6	+10	+13	+ 6	+10	+16	+10	+13
Antal	1 725	1 762	763	1 244	874	606	1 671	819	961	3 309	144

Kommentar: Balansmättet under rubriken 'Dimension' är genomsnittstal på de dimensioner som framkommit i den tidigare redovisade faktoranalysen (tabell 2). I dessa ingår således inte de två Europa-institutionerna. Dessa ingår dock i det totala genomsnittet.

Utländska medborgare är något mindre negativa till EU-institutionerna än svenskar. Däremot har de mindre förtroende än svenskar för kungahuset. Även bankerna och dagspressen värderas högre bland utländska medborgare. I övrigt är skillnaderna förhållandevis små.

Flera av skillnaderna mellan olika grupper kan förklaras av vad som kan kallas för berördhetsfaktorn. De yngres höga förtroende torde delvis hänga samman att de saknar personlig erfarenhet av flertalet institutioner. Traditionens roll spelar säkerligen också en roll, t ex för de äldres höga uppskattning av kungahuset och svenska kyrkan. Överlag är det emellertid svårt att finna något entydigt mönster.

... och politik

Det är självklart att bedömningarna av flera samhällsinstitutioner innehåller en politisk laddning. Att exempelvis frågan om förtroendet för regeringen närmast kommer mycket nära vad som är en politisk attityd är självklart, men frågan är vilka andra institutioner som uppvisar politiska svarsmönster.

En analys är hur personer som klassificerar sig som stående till vänster respektive höger bedömer olika institutioner ger en uppfattning om vilka institutioner som är politiskt laddade. Det visar sig då att det är tre institutioner som står för huvuddelen av den politiska polariseringen. I rangordning är de: regeringen, de fackliga organisationerna och storföretagen. För dessa är differensen mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter (tabell 4). De två första är 'vänsterprojekt' och det tredje ett 'högerprojekt'.

I nästa grupp kommer ett antal institutioner där skillnaden är mellan 20 och 30 balansmåttsenheter: kungahuset (högst till höger), de politiska partierna (vänster), Europaparlamentet (höger) och riksdagen (vänster). Inte i något fall kan de politiska skillnaderna i bedömningen bedömas som helt överraskande.

När det gäller de politiska sympatisörernas bedömningar är tendensen inte lika entydig, även om det politiska blockmönstret givetvis reflekteras i svaren. Ett typiskt drag är att socialdemokraternas sympatisörer har ett relativt högt samhällsförtroende, medan miljöpartiets ligger relativt lågt, liksom ofta även vänsterpartiets. De kristdemokratiska sympatisörerna avviker från den borgerliga profilen i sin syn på bl a domstolarna och EU-institutionerna, där man uppvisar lågt förtroende.

Den politiska laddningen i förtroendebedömningarna ger stöd för antagandet att opinions- eller samhällsklimatet påverkat hur institutionerna värderas. Påverkan tenderar dessutom att vara större i de fall då en person inte har personlig erfarenhet av verksamheten inom en institution.

Tabell 4 Bedömning av nitton samhällsinstitutioner efter subjektiv vänster-högerplacering och partisympati 1998 (balansmätt)

Samhälls- institution	Självklassificering		Partisympati						
	vänster	höger	v	s	c	fp	m	kd	mp
Sjukvård	+67	+65	+57	+65	+65	+71	+56	+62	+53
Universitet/högskolor	+52	+60	+46	+49	+62	+67	+54	+52	+53
Radio-TV	+48	+45	+47	+49	+48	+52	+46	+40	+39
Kungahuset	+33	+61	+20	+41	+63	+56	+63	+66	+31
Polisen	+42	+40	+28	+45	+51	+51	+41	+38	+25
Grundskolan	+35	+22	+29	+40	+50	+39	+12	+26	+17
Domstolarna	+27	+32	+15	+28	+38	+51	+33	+18	+29
Bankerna	+6	+13	-1	+12	+18	+24	+18	+16	-1
Storföretagen	-10	+31	-22	-4	+8	+37	+42	+15	-16
Dagspressen	+9	+9	+4	+7	+4	+35	+9	+5	-1
Försvaret	+3	+14	-8	+4	+6	+31	+16	+10	+5
Riksdagen	+20	-4	-13	+26	-4	+22	-12	-7	-5
Svenska kyrkan	-2	+9	-15	-2	+24	+31	+4	+23	-6
Regeringen	+23	-26	-12	+34	-13	-11	-37	-32	-12
Kommunstyrelserna	-3	-20	-29	+8	+15	-9	-28	-10	-18
De fackliga org	+4	-45	-6	+5	-40	-25	-52	-47	-14
De politiska partierna	-13	-40	-39	-16	-31	-30	-46	-41	-41
EU-kommissionen	-49	-29	-62	-42	-47	-26	-22	-44	-60
EU-parlamentet	-48	-24	-56	-42	-40	-18	-17	-42	-60
Genomsnitt	+13	+11	-1	+16	+15	+24	+9	+8	+1
Antal svar	877	810	412	1 142	149	167	720	377	183

Kommentar: Om balansmätt se tabell 1. 'Vänster' och 'höger' avser dem som uppgivit sig politiskt stå 'klart' eller 'något' till vänster respektive höger. Observera att antalet svarspersoner för de två EU-institutionerna är ungefär hälften av de angivna eftersom de endast ingick i halva undersökningen 1998.

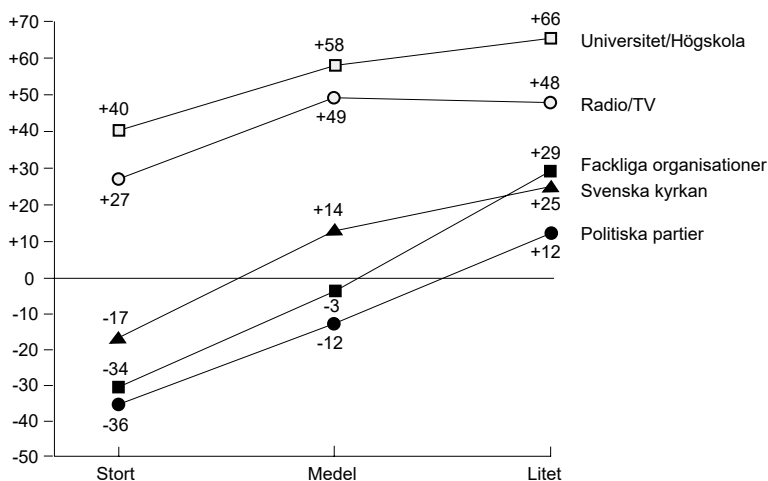
Avståndets roll

Förtroendet för EU-institutionerna är mycket lågt, medan det är mycket högt för de närmaste grannarna. Det är uppenbart att det finns en avståndsfaktor i förtroendebedömningarna. Avstånd kan emellertid betyda många olika ting. Det kan handla om grad av berördhet, om kännedom och om deltagande. Om vi inte deltar i någon verksamhet är vi vanligen inte särskilt berörda av den och våra kunskaper om den är begränsade.

Mot denna bakgrund är det ett rimligt antagande att ju närmare personen befinner sig en viss institution desto högre förtroende har man för institutionen. Det går även att ha relativt högt förtroende för en institution man befinner sig långt ifrån, men då är vanligen förutsättningen att institutionen värderas positivt i den allmänna opinionen. Det senare förklaras av att de personer som har begränsad kännedom om ett område har en tendens att följa vad de tror vara den allmänna meningen (Noelle-Neumann, 1980).

Resonemanget kan även prövas på bedömningarna av enskilda institutioner. I figur 2 redovisas hur individer som befinner sig på olika engagemangsvstånd från respektive institution bedömer fem olika institutioner: de politiska partierna, de fackliga organisationerna, Svenska kyrkan, radio-TV och universitet/högskolor. De som definierats ha stort avstånd till institutionerna är sådana som saknar erfarenhet av institutionens sätt att arbeta, de med litet avstånd är mer engagerade i verksamheten.

Figur 2 Andelen med mycket eller ganska stort förtroende för fem samhällsinstitutioner efter närheten till verksamheten 1998 (balansmåt)

Kommentar: Avstånd har definierats på följande sätt. För de politiska partierna och de fackliga organisationerna: icke-medlem, medlem utan aktivitet, medlem med uppdrag; för Svenska kyrkan: aldrig gudstjänstbesök, gudstjänstbesök någon gång om året, gudstjänstbesök minst en gång i veckan; för universitet/högskolor: arbetarfamilj, tjänstemannafamilj, högre tjänstemanna/akademikerfamilj; för radio-TV: aldrig Aktuellt, Aktuellt 3-4 dagar i veckan, Aktuellt dagligen. Om balansmåt se tabell 1.

Analysen av de fem institutionerna bekräftar vårt antagande. Det är särskilt tydligt för tre organisationer. Effekten är störst för bedömningen av de politiska partierna: förtroendebalansen ökar från -36 bland icke-medlemmar till +12 bland medlemmar med uppdrag.

Även för universitet/högskolor och radio-TV återfinns mönstret trots att definitionen av avstånd här är något tveksam. Att också individer med relativt långt engagemangsavstånd till institutionen värderar den högt skall tolkas som att det är frågan om institutioner som har en allmänt positiv värdering i Sverige.

Närheten till en verksamhet förefaller alltså främja förtroende. Slutsatsen har stöd i studier av det civila samhällets och näringslivet roll för skapandet av en positiv samhällsanda (jfr Bo Rothsteins artikel i föreliggande volym). Det som möjligen kan förefalla oväntat är att de aktiva inom politiska partier och fackliga organisationer trots allt rymmer en så hög andel som har ett lågt förtroende för verksamheten.

Ett förnyat samhällsförtroende?

Analysen av samhällsförtroendets utveckling under de senaste åren visade på en nedgång eller stabilitet för de flesta institutioner. Exempelen på institutioner som stärkt sitt förtroende är få. Den svenska utvecklingen uppvisar samma tendens som observerats i många andra länder, (Norris 1999). År 1998 markerar dock ett brott i nästan alla nedåtgående kurvor.

Det vi har kallat ett förnyat samhällsförtroendet är ett uttryck för den elektorala cykeln. Förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda siffror. Frågan är vad som konstituerar denna valårseffekt. För det första skall understrykas att effekten inte bara gäller de politiska institutionerna. Visserligen ökar förtroendet för riksdag och regering klart över genomsnittet, men också de institutioner som kallats samhällsbevarande tenderar att öka sitt förtroende under valår. Detta tyder på att det förnyade förtroendet snarast är knutet till samhälls- eller opinionsklimatet.

Åtminstone två tolkningar av valårseffekten är rimliga. Den ena är att det främst är en följd av ökad uppmärksamhet. Särskilt de politiska institutionerna kommer i centrum av samhällsdebatten under en valrörelse och politikerna blir synliga.

Medborgarna påminns om de politiska institutionernas möjligheter. Den andra, snarast komplementära tolkningen är att ett val i sig genererar en viss framtidstro. Under valrörelsen aktualiseras framtidsfrågor som utlöser förhoppningar. Detta har i sin tur en överspridningseffekt till andra samhällsinstitutioner.

Den positiva slutsatsen är att politiska val är mycket viktiga motorer för förtroendeutvecklingen i samhället. Å andra sidan är det tydligt att valens kraft att lyfta förtroendeopinionen har blivit mindre sedan mitten av 1980-talet. Två omständigheter som inträffat under tidsperioden kan ha bidragit till valårseffektens minskande betydelse. Det ena är att många beslut inte längre fattas i Sverige utan av EU och att de svenska valen därför betyder mindre, det andra är att förlängningen av mandatperioden från tre till fyra år gör det svårare att mobilisera väljaropinionen.

Noter

¹ Artikeln bygger på motsvarande artiklar i tidigare årsvolymerna från SOM-Institutet (Holmberg och Weibull, 1996, 1997 och 1998).

² Frågor om alla institutioner utom de två nytillkomna (EU-kommisionen och EU-parlamentet) har ställts i båda SOM-undersökningarna hösten 1998. De två undersökningarna kommer att behandlas som en (antal svar = 3.561), men eventuella avvikelser mellan undersökningarna kommer att nämnas. Frågorna om EU-institutionerna har bara ställts i en av undersökningarna (antal svar = 1.740). I den studien har också ställts några andra förtroendefrågor, bl a om förtroendet för de närmaste grannarna och för AMS.

Referenser

Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta?* Stockholm, SIM

Elliot, Maria (1993) Medborgerlig tillit och misstro: om samhällsförtroende i kris-tider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Perspektiv på krisen*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet

Elliot, Maria (1994a) Tilltro på tillväxt. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet

- Elliot, Maria (1994b) Västsvensk tillit och misstro: förtroende för yrkesgrupper och medier. I Nilsson, L (red) *Västsverige i fokus* SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det gamla riket* SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1996) *Mediernas förtroendekapital: om svenskarnas tilltro till samhället* Papper presenterat vid Mediebarometer-seminariet, Nordicom-Sverige 26 april 1996
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna* Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Förskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssamhället*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk?* SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1996) Föränderligt Förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Lipset, Seymour Martin, Schneider, William (1983) *The Confidence Gap* New York, Wiley
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1980) Die Schweigspirale. Öffentliche Meinung – unsere soziale Haut München-Zürich, Piper Versag
- Norris, Pippa (ed) 1999 *Critical Citizens* Oxford, Oxford University Press.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF
- Österman, Torsten (1999) *Förtroende*. Stockholm, Styrelsen för psykologiskt försvar.

FÖRTROENDEFALL?

SOM-undersökningen 2000

SOM-rapport nr 26

Land, du välsignade?

FÖRTROENDEFALL?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Kan vi lita på att sjukvården fungerar? Hur sköter sig egentligen bankerna? Är storföretagen att lita på? Sådana frågor om hur olika samhällsinstitutioner och organisationer sköter sina åtaganden är centrala i det moderna informations-samhället. Som medborgare har vi samtidigt svårt att göra sådana bedömningar. Vi är tvingade att värdera olika verksamheter utan att alltid kunna avgöra det av egen erfarenhet. Lösningen på problemet kallas förtroende.¹ Förtroende är ett slags mekanism för att reducera social komplexitet. För att klara det dagliga livet måste vi utnyttja generaliserade förtroenden, som innebär att vi reducerar osäkerhet och därigenom underlättar ställningstaganden (Luhmann, 1989:23ff).

Föreställningen om förtroende utgår ursprungligen från vårt förhållningssätt till andra människor. Det handlar om hur vi uppfattar människor och vilka slutsatser vi kan dra härav både i fråga om egna handlingar och i vår syn på samhället (Rothstein, 2001). Men förtroende avser inte bara relationer människor emellan utan också förhållandet till samhällets institutioner. Ett samhälles existens är beroende av att människor har förtroende för de centrala institutionerna. Om institutionsförtroendet urholkas riskerar samhället att falla sönder (Bok, 1980). Förtroende handlar om en social relation som har sin grund i människors bedömningar av sin omvärld och som får konsekvenser för ett samhälles sätt att fungera genom att medborgarna tillskriver olika institutioner ett visst förtroende (jfr Misztal, 1996:14).

Samhällsinstitutioner är dessutom inte bara en fråga om abstrakta entiteter utan rymmer inom sig olika slag av yrkesutövare eller förtroendevalda. Yrkesutövarna verkar inom ramen för institutionens givna regelsystem, men är samtidigt de som utåt företräder institutionerna. Det kan handla om exempelvis läkare inom sjukvården, lärare inom skolan eller präster inom kyrkan. Förtroendet för olika yrkesgrupper är därför en viktig komponent i institutionsförtroendet.

Mot den redovisade bakgrunden har vi i våra studier valt att betrakta förtroende som en egenskap hos samhället och dess institutioner. Vår utgångspunkt är, förutsatt att institutionerna fungerar på ett rimligt sätt, att högt samhällsförtroende är eftersträvänsvärt eftersom det leder till ett välfungerande samhälle (jfr Putnam, 1996). En viktig fördel med att betrakta förtroende som en systemegenskap baserad på enskilda medborgares handlingar och bedömningar är också att det därigenom blir möjligt att förena ett makro- och ett mikroperspektiv. Analyser utifrån mikroperspektivet ger mått på vilket förtroende enskilda personer eller grupper av medborgare har för olika samhällsinstitutioner, samtidigt som aggregerade mått ger oss en bild av vilket förtroende enskilda samhällsinstitutioner åtnjuter.²

Vårt syfte i detta kapitel är att belysa samhällsförtroendet i Sverige både på mikro- och på makroplanet. Underlaget är SOM-institutets årliga förtroendemätning, där vi först redovisar hur förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner utvecklats sedan 1986 för att därefter analysera skillnader i människors förtroendebedömningar³. I årets mätning har vi dessutom vidgat perspektivet genom att även studera förtroendet för olika yrkesgrupper. I kapitlets avslutande del kommer därför yrkesgruppsförtroende att relateras till institutionsförtroende.

Förtroendebedömningar 2000

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN).

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen 2000 20 olika samhällsinstitutioner⁴. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det finns olika sätt att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Om vi rangordnar dem efter andelen som har mycket högt förtroende är det kungahuset och sjukvården som kommer klart högst med 19 respektive 16 procent. Tar vi utgångspunkten i andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende blir rangordningen av de fem första sjukvården (65 procent), radio-TV (57 procent), universitet/högskolor (55 procent), polisen (54 procent) och kungahuset (52 procent). I botten ligger då de politiska partierna (12 procent), Europaparlamentet (9 procent) och EU-kommissionen (7 procent).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroendet har vi valt ett tredje alternativ för att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Det är ett balansmått som innebär att högt förtroende minskas med lågt förtroende. Måttet på förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. Måttet kan sägas vara ett uttryck för respektive institutions förtroendebas (jfr Elliot, 1997).⁵

En rangordning efter balansmålet visar att sjukvården (+52), universitet/högskolor (+50) och radio-TV (+50) åtnjuter högst förtroende. Lägst förtroende har de fackliga organisationerna (-18) och de politiska partierna (-32) samt de två EU-institutionerna (-49 respektive -53). FN placerar sig på den övre halvan av rangordningen med +24.

De samhällsinstitutioner där jämförelser kan göras med 1999 uppvisar i huvudsak samma rangordning. Kungahuset har dock passerat polisen i förtroende-

ligan, låt vara att det är mycket knappt, och dagspressen har gått förbi bankerna. I botten har regeringen vunnit en placering genom att gå förbi kommunstyrelserna. I toppen och botten är rangordningen annars i stort densamma under de fyra senaste åren. De två institutioner som för första gången ingick i förtroendebedömningen 1998 – EU-kommissionen och EU-parlamentet – placerade sig då helt i botten. Drygt hälften av allmänheten saknar förtroende för båda och få stödjer dem. Mellan 1998 och 1999 sjönk sedan nivån ytterligare, från -39 till -50 för Europaparlamentet och från -42 till -52 för EU-kommissionen. Det är i stort sett samma nivåer som de har år 2000.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2000 (procent)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	16	49	21	10	3	99	+52
Universitet/högskolor	8	47	39	4	1	99	+50
Radio/TV	7	50	36	6	1	100	+50
Polisen	7	47	29	12	4	99	+38
Kungahuset	19	33	33	7	7	99	+38
Domstolarna	9	39	34	12	6	100	+30
FN	7	36	38	13	6	100	+24
Grundskolan	5	35	39	17	5	101	+18
Bankerna	5	32	36	19	8	100	+10
Dagspressen	2	33	44	16	4	99	+15
Försvaret	6	26	45	15	9	101	+8
Svenska kyrkan	5	25	45	14	11	100	+5
Storföretagen	3	24	48	18	7	100	+2
Riksdagen	2	25	45	18	9	99	±0
Kommunstyrelserna	2	18	47	24	9	100	-13
Regeringen	3	24	40	22	11	100	-6
De fackliga organisationerna	2	18	41	25	13	99	-18
De politiska partierna	1	11	45	30	14	101	-32
Europaparlamentet	1	8	34	30	28	101	-49
EU-kommissionen	1	6	33	32	28	100	-53

Källa: Riks-SOM 2000

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2000 (antal svar = 3 546). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej svar tenderar att finnas där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Rangordningen efter balansmättet kan möjligen ge intrycket att samhällsförtroendet överlag är lågt genom att en tredjedel av institutionerna hamnar på minussidan och att många plusvärden är tämligen modesta. Det är en effekt av att vi har utgått från institutionernas förtroendebas. Om vi däremot väljer att bara ta hänsyn till andelen som har uttryckt lågt förtroende är det endast de två EU-institutionerna som åtnjuter den tvivelaktiga äran att en majoritet av svenskar uppger sig ha ett lågt förtroende för dem.

Förändringsmönster...

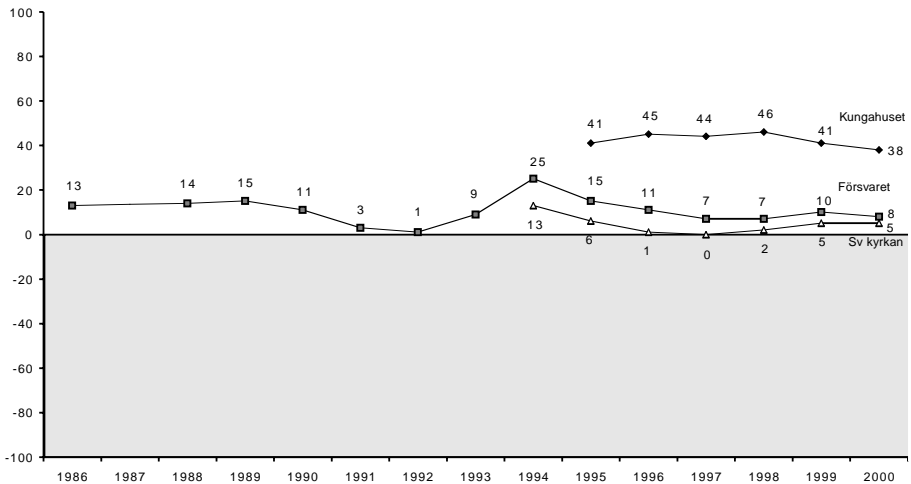
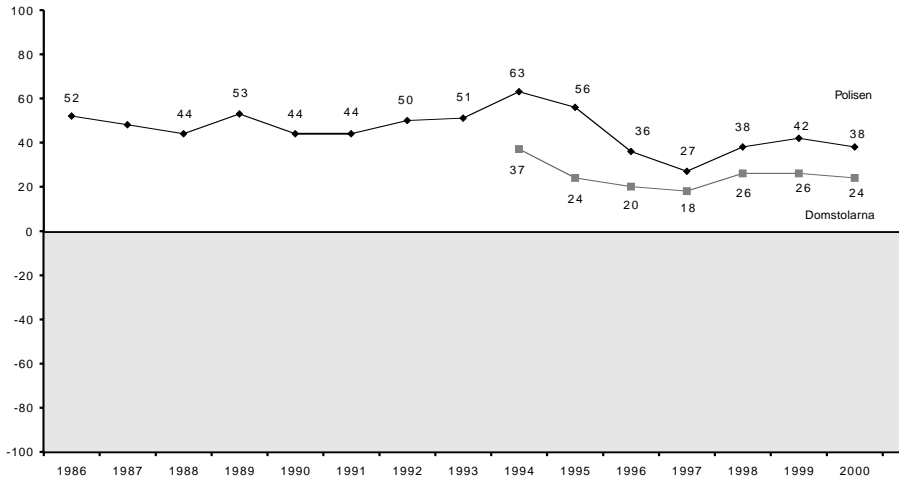
I figur 1 visas förtroendeförändringar över tid, redovisade efter balansmättet. Vi har valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram.

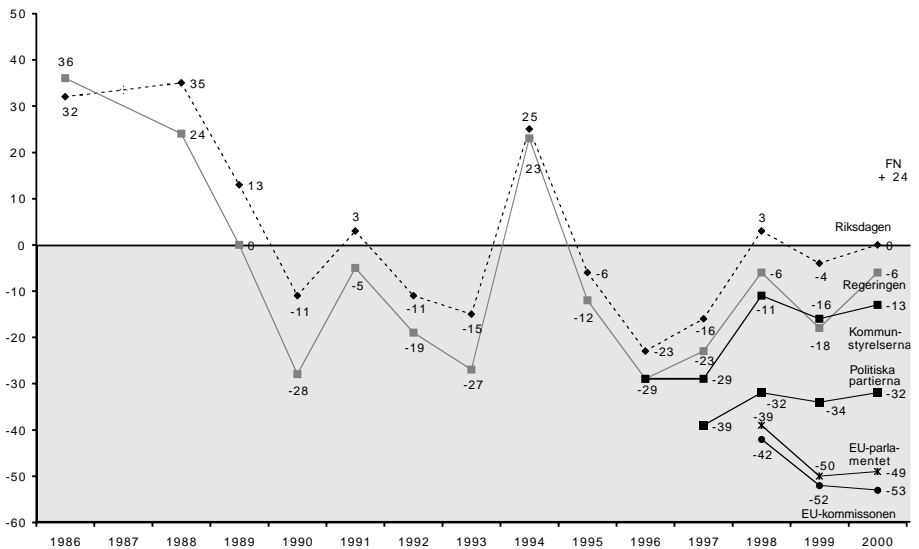
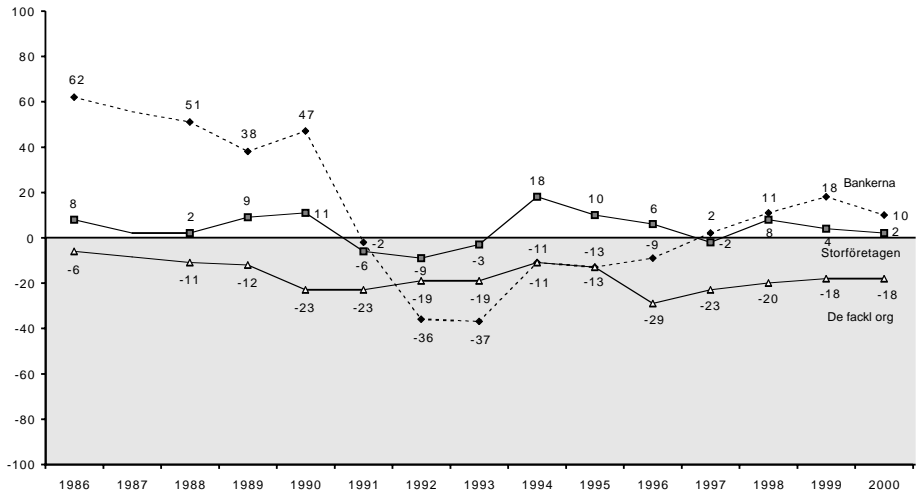
Förtroendebedomningarna av sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna uppvisar en mycket hög intern samstämmighet över de undersökta åren samtidigt som nivåskillnaderna dem emellan är i stort sett stabila. Mellan 1986 och 1991 fanns det en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 föll samtliga fyra relativt kraftigt – störst var fallet för sjukvården. Uppgången 1998 kan vara ett utslag av politikens elektorala cykel, dvs att valår allmänt drar upp förtroendet för institutioner inom den offentliga sektorn. Den nedgång som iaktogs 1999 – utom för polisen, där föregående års antagande om att det ökade värdet 1999 troligen var ett undantag nu bekräftas⁶ – fortsätter 2000. Mest faller grundskolan och polisen, minst domstolarna och universiteten/högskolorna. Balansmåtten är överlag låga: sjukvården uppvisar sitt lägsta balansmätt någonsin i SOM-mätningarna och grundskolan sitt näst lägsta. Det ökade missnöjet med offentlig service slår igenom på förtroendet för de centrala institutioner som står för vård, omsorg, skola (Nilsson 2000)

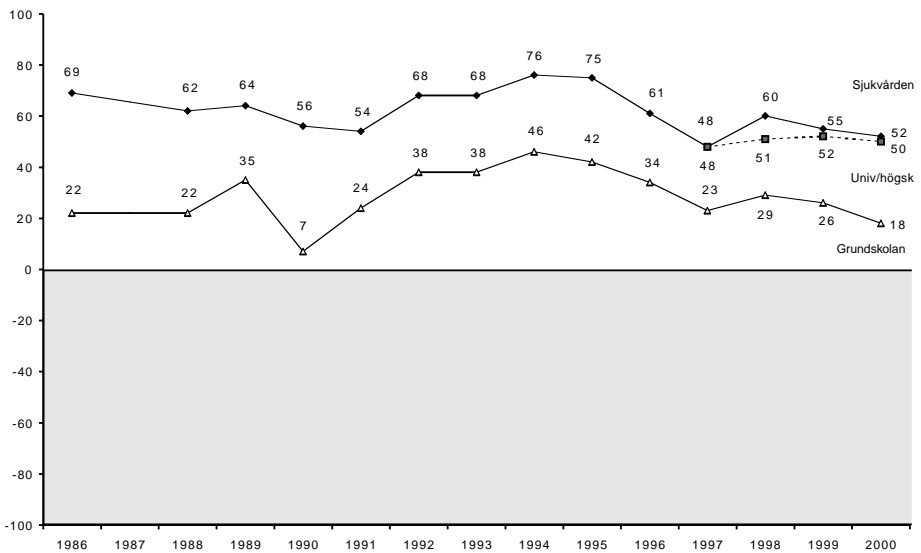
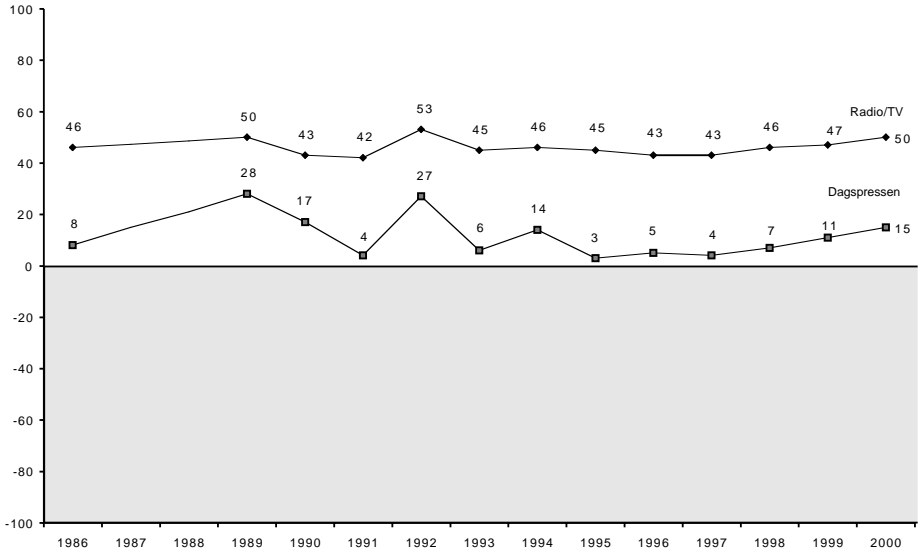
Av de institutioner som grupperats inom det ekonomiska området – banker, storföretag och fackliga organisationer – uppvisar förtroendet för de fackliga organisationerna förhållandevis små förändringar över femtonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans. Det fanns dessutom tidigare en långsiktig nedgång i förtroendeopinionen för facket, men efter lågvattensmärket 1996 finns det en svag tendens till uppgång.

Den samhällsinstitution som uppvisar det mest påtagliga förändringsmönstret över de femton undersökningsåren är otvivelaktigt bankerna. Resultaten illustrerar hur snabbt förtroendefall kan ske och hur lång tid det tar att återvinna förtroende. Bankerna låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet – mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning. År 1998 kom förtroendet för bankerna över på plussidan igen, men den uppgång som tycktes vara på väg 1999 har 2000 ersatts av en nedgång. Det senaste årets förnyade debatt om bankavgifter och försämrade service har sannolikt varit en bidragande faktor till minskningen.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2000 (balansmätt)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även resultat för 1988.

När det gäller bedömningen av försvaret och storföretagen har de ett likartat förändringsmönster och ligger dessutom på i stort sett samma nivå. Mellan 1999 och 2000 har heller inte skett några nämnvärda förändringar. Av de institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisade kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend fram till 1997 för att sedan öka något. Mellan 1999 och 2000 har dock inte skett någon förändring. Förtroendet för Svenska kyrkan, som under tidsperioden fått en självständig ställning i förhållande till staten, ligger kvar på samma nivå som för den gamla statskyrkan. Kungahuset ligger betydligt högre och tycktes ha en stabil nivå. Men 1999 kunde en viss nedgång märkas. Den har fortsatt 2000. Republikdebatten i några stora tidningar har kanske satt vissa spår?

Bedömningarna av de centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Riksdagen har i stort sett genomgående ett något högre förtroende än regeringen. Men båda institutionerna tappar i förtroende långsiktigt; en internationell trend som dock är extra tydlig i Sverige, (Norris, 1999). Samtidigt avviker valåren, särskilt 1994 men också 1998, genom högre siffror och indikerar det politiska förtroendets elektorala cykel (Holmberg, 2000). Det finns dock några ändrade mönster att lägga märke till. För det första var nedgången efter valåret 1998 klart mindre än den var efter 1994. För det andra ökar förtroendet för riksdag och regering 2000, då förtroendet för de flesta andra samhällsinstitutioner försvagas. Balansmåttet ligger 2000 på nästan exakt samma nivå som valåret 1991. Möjligen kan detta vara ett tecken på ett förändrat mönster av det slag som observerats i exempelvis Norge, Danmark och England där det politiska förtroendet faktiskt ökat under slutet av 1990-talet (Holmberg, 2000).

De nya politiska institutioner som tillförts mätningen efter mitten av 1990-talet följde i stort samma mönster som regering och riksdag mellan 1998 och 1999. År 2000 har kommunstyrelserna, de politiska partierna och Europaparlamentet ökat något i förtroende, medan EU-kommissionen är kvar på samma låga nivå som 1999. Tendensen i förtroendeutvecklingen förstärker slutsatsen att synen på kommunstyrelser i allmänhet mindre påverkas av skaffärer och mera av den allmänna politiska vinden i samhället, något som dock inte gäller då människor får ta ställning till en enskild kommuns ledning (Norén Bretzer, 2001).

Mediebedömningarna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på inget sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastade samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar inte någon långsiktig upp- eller nedgång under hela femtonårsperioden. Noterbart är dock att både radio-TV och dagspress successivt ökat sin förtroendebas efter 1997. Särskilt dagspressens förtroende har mellan 1998 och 2000 ökat relativt kraftigt.

...och möjliga perspektiv

När det gäller förtroendeförändringar är det mycket svårt att ge några entydiga förklaringar till skillnader mellan enskilda mätår. Förklaringarna blir i hög grad *ad hoc* beroende på vilken typ av institutioner som bedöms och av vilka grupper. Dessutom opererar vi med förtroende på olika nivåer.

För den aktuella framställningen har vi begränsat oss till att anknyta till våra tidigare analyser, där vi utgått från tre generella faktorer som är särskilt viktiga för att förstå människors förtroendebedömningar (Elliot, 1997): (1) utvärdering av institutionens existerande verksamhet (trovärdighet, kvalitet), (2) medborgarnas intresse för institutionens verksamhet (institutionens upplevda betydelse) och (3) rådande socio-kulturella värderingar i samhället (opinionsklimatet). Av dessa faktorer är den förstnämnda svårast att bedöma, eftersom den i stor utsträckning kommer att bestämma vilka förväntningar den enskilde har på respektive institution.

De tre förklaringsfaktorerna kan användas för tolkningar av både nivån på det förtroende som en viss institution åtnjuter och förändringar över tid. Det tycks exempelvis uppenbart att sjukvårdens starka ställning – även om det skett en nedgång efter 1995 – har sin bakgrund i att den ligger högt när det gäller samtliga tre typer av förklaringar. Att de sociala institutionerna värderades relativt sett lägre under 1980-talets slut än under 1990-talet torde kunna hänföras till ett förändrat opinionsklimat. När de utsattes för nedskärningar under 1990-talets krisår kom de att upplevas som mera betydelsefulla. Bankernas kraftiga fall i förtroendeopinionen kan i sin tur till stor del förklaras av bankkrisen i *kombination* med förändringar i servicegraden till kunderna. Det är sannolikt att den nedgång som noteras för 2000 efter några år av uppgång har sin bakgrund i synen på service och avgifter.

Regeringens och riksdagens stora förtroendefall efter 1994 kan kopplas till en besvikelse över att många förhoppningar som väcktes av riksdagsvalet och EU-omröstningen inte infriades. Överhuvudtaget kan det som har kallats 'valårseffekten' just betraktas som ett uttryck för kollektiva förhoppningar. Ett val innebär att olika möjligheter artikuleras och framtiden framträder i en mera positiv dager. Den långsiktiga nedgången i politiskt förtroende har betraktats som ett uttryck för ett ökat avstånd till politiska institutioner, en kritik av vad som levereras och en känsla av brist på delaktighet. Avståndsfaktorn och den allmänt negativa EU-inställningen kan t ex förklara det mycket låga förtroendet för EU-kommissionen och EU-parlamentet.

Samtidigt ger resultaten från 2000 års förtroendemätning antydningar om ett förändrat bedömningsmönster för de nationella politiska institutionerna. Uppgången, om än begränsad, under ett icke-valår samtidigt som förtroendet för andra samhällsinstitutioner försvagas är värd att notera. Givetvis är det för tidigt att tala om något trenderbrott, men det finns anledning att noga följa den framtida utvecklingen.

Att förtroendet för både radio-TV och dagspress ökar torde till stor del ha att göra med medieinstitutionernas ökade betydelse i samhället. Det gäller särskilt de medier som dominerar informationsflödet: morgonpressen och TV. Det är också mycket troligt att balansmättet för pressen som samhällsinstitution skulle öka betydligt om dagspress ersattes av morgonpress i förtroendefrågan eftersom morgonpress generellt åtnjuter ett betydligt högre förtroende än kvällspress (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende i denna bok).

Dimensioner i bedömningarna

Den samlade bilden av förtroendebedömningarna är att svenskar har ett högt samhällsförtroende. Det höga förtroendet kommer även till uttryck i betydande likheter när det gäller bedömningar av enskilda institutioner. Inte oväntat finns det överlag positiva samband mellan förtroendebedömningarna för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Inte ens där det är rimligt att förvänta sig vissa motsättningar finns det några starka negativa samband utan istället nollkorrelationer. Det gäller exempelvis förhållandet mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen. I ett vidare perspektiv kan detta tolkas så att det svenska samhället traditionellt har varit förtroendeskapande genom att solidaritet och rättvisa varit centrala värden (jfr Misztal, 1996:208ff; Rothstein, 2001).⁷

Förekomsten av en allmänt positiv förtroendegrund i Sverige hindrar inte att olika samhällsinstitutioner kan värderas på olika sätt. En explorativ faktoranalys genomförd på samma underlag som 1998 – alltså enbart på bedömningen av de svenska samhällsinstitutionerna – ger för 2000 ett likartat resultat. Den visar att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna.⁸

- *den politiska*: regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna
- *den samhällsbevarande*: kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen och bankerna
- *den sociala*: sjukvården, polisen och grundskolan
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Den *politiska dimensionen* är den tydligaste. Regering och riksdag laddar högst. Även de politiska partierna ligger som väntat högt på denna dimension, medan de fackliga organisationerna ligger relativt lågt.

Det som kallas för den *samhällsbevarande dimensionen* har sin laddning i något slag av grundläggande förhållningssätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset och penningpåsen. På den

samhällsbevarande dimension har dock de fackliga organisationerna en negativ laddning – en av de få negativa laddningarna i hela analysen.

Den *sociala dimensionen* representeras av sjukvården, polisen och grundskolan. Den står 2000 för något slag av grundläggande offentlig service, närmast påminnande om grundfunktionerna i nattvaktarstaten. I jämförelse med tidigare års motsvarande analyser är det särskilt tydligt hur förhållandet mellan den samhällsbevarande och den sociala dimensionen luckrats upp. De institutionen som laddar högt på den ena tenderar också att göra det på den andra. Försvaret, domstolarna och universitet/högskolor har i stort samma laddning på båda.

Slutligen finns en distinkt *medial dimension* där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationerna har här – som tidigare år – en relativt hög laddning. Det gör det nära till hands att tala om dimensionen som snarast är relaterad till opinionsbildning.

När vi i faktoranalysen av 1999 års förtroendemätning prövade att även lägga in de internationella institutionerna visade det sig att de kom ut som en egen *överstatlig dimension*, medan däremot de samhällsbevarande och sociala dimensionerna smälte samman till en *'nationell' dimension*. Så är inte fallet år 2000 (figur 2). Tvärtom visar sig de två EU-institutionerna ladda högt i den politiska dimensionen, låt vara att de också ligger relativt högt även i den samhällsbevarande. FN faller in i den samhällsbevarande.

Faktoranalysen av samtliga 20 institutioner bekräftar således förekomsten av de fyra huvuddimensionerna. Utfallet i den utvidgade analysen är dessutom något tydligare beträffande förhållandet mellan den samhällsbevarande och den sociala dimensionen; endast universitet/högskolor faller inte in på något naturligt sätt i någon enskild dimension. Resultatet blir:

- *den politiska*: EU-kommissionen, de politiska partierna, Europaparlamentet, regeringen, riksdagen och kommunstyrelserna
- *den samhällsbevarande*: Kungahuset, storföretagen, Svenska kyrkan, bankerna och FN.
- *den sociala*: polisen, sjukvården, domstolarna, försvaret, grundskolan och, med tvekan, universitet/högskolor
- *den mediala/opinionsbildande*: radio/TV, dagspressen och de fackliga organisationerna.

Det kan spekuleras i varför någon 'överstatlig faktor' inte lika tydligt framträder 2000 som 1999 och varför EU-institutionerna laddar så högt på den politiska dimensionen. En rimlig tolkning är att Europafrågorna successivt har införlivats med de nationella partipolitiska sakfrågorna och mindre blivit en fråga om förhållandet mellan Sverige och utlandet.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för tjugo samhällsinstitutioner 2000 (faktorladdningar)

	Faktor 1 Politik	Faktor 2 Samhällsbevarande	Faktor 3 Socialsverige	Faktor 4 Medier/opinion
EU-kommissionen	0,76	0,49	-0,09	-0,04
De politiska partierna	0,75	0,16	0,22	0,20
Europaparlamentet	0,74	0,50	-0,11	-0,04
Regeringen	0,73	-0,11	0,37	0,17
Riksdagen	0,72	0,04	0,38	0,16
Kommunstyrelserna	0,50	0,18	0,35	0,29
Kungahuset	-0,09	0,67	0,24	0,09
Storföretagen	0,15	0,65	0,07	0,16
Svenska kyrkan	0,09	0,52	0,20	0,10
Bankerna	0,23	0,45	0,18	0,27
FN	0,22	0,43	0,15	0,14
Polisen	0,14	0,20	0,69	0,02
Sjukvården	0,09	0,09	0,68	0,05
Domstolarna	0,27	0,33	0,51	0,13
Försvaret	0,17	0,39	0,49	0,01
Grundskolan	0,15	0,14	0,46	0,31
Universitet/högskolor	0,10	0,32	0,36	0,33
Radio/TV	0,06	0,19	0,10	0,78
Dagspress	0,12	0,25	-0,02	0,75
Fackliga organisationer	0,42	0,09	0,25	0,48
Förklarad varians (%)	32	9	7	7

Källa: SOM 2000

Anmärkning: Faktorlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har fastställts utifrån Kaisers kriterium.

Förtroendets demografi...

De förtroendebedömningar som görs i olika demografiska grupper är relativt likartade när det gäller huvudtendenserna. Sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högt förtroende hos i stort alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 3 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder, utbildning och medborgarskap.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet (balansmättet) ligger kvinnor något högre än män. Bland de 20 institutionerna är det 16 som åtnjuter högre förtroende bland kvinnor. I de flesta fall är dock skillnaderna små. De största differenserna finns i fråga om bankerna, polisen, Svenska kyrkan och kungahuset. De två institutioner, där männen tydligast har ett något högre förtroende är storföretagen och universitet/högskolor.

När det gäller åldersgrupper har särskilt yngre personer men också de äldsta ett högre samhällsförtroende än medelålders. Den relativt sett mest kritiska gruppen är personer mellan 50 och 64 år. De har lägst förtroende för elva av de 20 institutionerna. Bland dem är det framför allt bankerna som åtnjuter lågt förtroende med ett balansmått på +1 som kan jämföras med +27 hos de yngsta och +14 hos de äldsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: +2 i den kritiska gruppen av åldrande fyrtioåringar, men också bland de yngsta, mot +18 bland pensionärerna.

Tabell 3 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika demografiska grupper 2000 (balansmått)

Samhällsinstitution	Kön		Ålder				Utbildning			Medborgarskap	
	Man	Kv	15-29	30-49	50-64	65-85	Låg	Medel	Hög	Sv	Utl
Sjukvården	+52	+51	+53	+53	+46	+55	+50	+49	+59	+53	+39
Universitet/högsk	+53	+46	+56	+51	+44	+48	+39	+55	+63	+50	+42
Radio/TV	+46	+52	+48	+44	+51	+56	+51	+54	+43	+50	+34
Polisen	+29	+47	+27	+45	+33	+45	+38	+34	+45	+39	+23
Kungahuset	+33	+43	+34	+35	+37	+48	+37	+40	+39	+39	+12
FN	+22	+27	+39	+23	+20	+16	+19	+28	+30	+25	-2
Domstolarna	+28	+31	+32	+34	+28	+19	+16	+34	+48	+31	+6
Grundskolan	+18	+18	+29	+18	+12	+14	+18	+20	+16	+18	+16
Bankerna	+3	+18	+27	+5	+1	+14	+9	+17	+8	+11	+7
Dagspressen	+12	+17	+15	+14	+15	+17	+12	+13	+22	+16	+3
Försvaret	+6	+9	+18	+9	-1	+6	+1	+14	+15	+8	0
Svenska kyrkan	-2	+14	+2	+4	+2	+18	+2	+7	+11	+6	+2
Storföretagen	+6	-1	+11	+5	0	-7	-9	+10	+15	+3	-2
Riksdagen	0	0	-6	+3	-2	+4	-6	-3	+13	0	0
Kommunstyrelserna	-16	-12	-13	-21	-16	-2	-13	-16	-14	-14	-19
Regeringen	-5	-8	-11	-1	-11	-6	-9	-10	+2	-6	-1
De fackliga org	-20	-16	-4	-21	-24	-20	-16	-16	-21	-18	-15
De pol partierna	-33	-31	-27	-30	-39	-33	-36	-33	-25	-32	-37
Europaparlamentet	-51	-48	-44	-49	-56	-50	-56	-47	-42	-51	-28
EU-kommissionen	-55	-51	-45	-53	-59	-53	-60	-49	-46	-54	-32
Antal svarande	1661	1697	711	1087	905	655	1529	806	938	166	131

Källa: SOM 2000

Utbildningsfaktorn ger genomgående ett stort utslag. Högutbildade ligger ofta högre än lågutbildade i samhällsförtroende; för 14 av de 20 institutionerna har högutbildade större förtroende än övriga utbildningsgrupper. Tydligast effekt har utbildningsfaktorn beträffande domstolarna (+48 bland högutbildade mot +16 bland lågutbildade), universitet/högskolor (+63 mot +39), EU-institutionerna (-46/-42 mot -60/-56) och FN (+30 mot +19). I annan riktning pekar grundsko-

lan och radio-TV, där dock skillnaderna inte är särskilt stora. Tendenserna är exakt desamma som i tidigare förtroendemätningar.

I 1999 års förtroendemätning gällde att utländska medborgare genomgående hade ett något högre förtroende för de flesta samhällsinstitutioner. Så är inte fallet år 2000. Det är egentligen bara i fråga om EU-institutionerna som utländska medborgare ligger något högre, alltså är något mindre kritiska än svenskar. Skillnaden åt andra hållet med mer kritiska invandrare är särskilt stora för domstolarna, kungahuset och FN. Också 1999 gick skillnaden i samma riktning för kungahuset och domstolarna.

Många av de iakttagna skillnaderna kan förklaras av vad som kan kallas för en berördhets- eller närhetsfaktor, t ex att högutbildade värderar universitet och högskolor högre än lågutbildade. Yngre personers relativt höga förtroende kan hänga samman att de saknar bekantskap eller personlig erfarenhet av många institutioner och därför väljer mellanalternativet. Traditionens roll spelar säkerligen också en roll, t ex för äldre personers höga uppskattning av kungahuset och svenska kyrkan.

... och politik

Från tidigare förtroendemätningar är det välkänt att bedömningarna av flera samhällsinstitutioner innehåller klara politiska laddningar. Det är exempelvis uppenbart att förtroendet för regeringen kommer mycket nära en politisk attityd. Men även andra institutioner uppvisar ideologiskt betingade svarsmönster. I tabell 4 redovisas i vilken utsträckning svarspersonernas institutionsförtroende är strukturerat av partisympatier respektive ideologisk vänster-högerposition.

Det visar sig att det är fyra institutioner som står för huvuddelen av den politiska polariseringen. I rangordning är de: storföretagen, de fackliga organisationerna, regeringen och kungahuset. För dem är differensen i förtroende mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter. Regeringen och facket åtnjuter högst förtroende till vänster medan storföretagen och kungahuset har sin starkaste förtroendebas till höger. Mönstret ligger fast mellan undersökningsåren; möjligen kan det noteras att polariseringen i fråga om regeringen är något lägre 2000 än den var 1999, samtidigt som bedömningarna av kungahuset är mera politiskt laddade 2000 än 1999.

Om vi gör en översiktlig beskrivning av institutionernas politiska förtroendebas visar det sig att elva ligger något åt höger och åtta något åt vänster, medan en – polisen – inte vetter åt något håll. Utöver storföretagen och kungahuset ligger bankerna, de två EU-institutionerna och Svenska kyrkan klarast åt höger, medan, vid sidan av de fackliga organisationerna och regeringen, även grundskolan och riksdagen i någon utsträckning är ”vänsterinstitutioner”.

När det gäller olika partisympatisörers bedömningar är tendensen inte lika entydig, även om det politiska blockmönstret givetvis reflekteras i svaren. De ge-

nomgående mest kritiska är vänsterpartiets sympatisörer som ligger lägst bland partierna på 15 av de 20 institutionerna, exempelvis både när det gäller de politiska partierna och riksdagen å ena sidan och storföretagen och bankerna å den andra; i de förra fallet liknar bedömningarna moderatsympatisörernas, i det senare de socialdemokratiska sympatisörernas. En annan tendens är att socialdemokratiska sympatisörer generellt har ett högt samhällsförtroende, medan mp-sympatisörer i likhet med v-sympatisörer ofta ligger lågt. Kristdemokratiska sympatisörer avviker från den borgerliga profilen i sin syn på bl a domstolarna och EU-institutionerna, där man uppvisar lågt förtroende.

Tabell 4 Bedömning av tjugo samhällsinstitutioner efter subjektiv vänster-högerplacering och partisympati 1999 (balansmätt)

Samhällsinstitution	vänster-höger		Partisympati						
	vänster	höger	v	s	c	fp	m	kd	mp
Sjukvården	+57	+52	+48	+62	+53	+56	+46	+55	+43
Universitet/högskolor	+51	+59	+43	+51	+54	+61	+56	+52	+50
Radio-TV	+53	+47	+48	+58	+53	+53	+47	+45	+45
Polisen	+40	+42	+29	+49	+40	+53	+35	+43	+35
Kungahuset	+17	+59	+10	+30	+59	+48	+55	+63	+34
FN	+27	+32	+21	+25	+27	+31	+27	+29	+27
Domstolarna	+31	+39	+18	+36	+33	+53	+32	+38	+20
Grundskolan	+25	+9	+15	+29	+35	+20	+7	+19	+16
Bankerna	+2	+19	-7	+16	+15	+20	+20	+8	-3
Dagspressen	+12	+23	+9	+16	+14	+32	+20	+19	+14
Försvaret	+5	+14	-8	+12	+11	+19	+10	+13	+6
Svenska kyrkan	0	+14	-10	+6	+24	+17	+5	+31	+10
Storföretagen	-19	+31	-25	-6	+7	+25	+34	+7	-11
Riksdagen	+11	-3	-15	+27	+7	+24	-13	-3	-10
Kommunstyrelserna	-10	-16	-29	+2	-5	-9	-23	-11	-13
Regeringen	+16	-23	-17	+34	-2	+2	-34	-20	-18
De fackliga organis	+3	-38	-10	+6	-25	-25	-44	-29	-8
De politiska partierna	-25	-34	-43	-15	-24	-18	-40	-35	-38
Europaparlamentet	-56	-40	-70	-43	-49	-23	-40	-55	-55
EU-kommissionen	-58	-44	-73	-46	-53	-27	-43	-58	-61
Antal svarande	1068	1070	489	989	124	152	732	392	153

Kommentar: Om balansmätt se tabell 1. 'Vänster' och 'höger' avser dem som uppgivit sig politiskt stå 'klart' eller 'något' till vänster respektive till höger.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Påverkan tenderar vara större i de fall då svarspersonerna inte har någon personlig erfarenhet av institutionerna.

Förtroendet för yrkesgrupper

Så långt har översikten gällt förtroendet för olika slags samhällsinstitutioners sätt att fungera. I inledningen framhölls dock vikten av att även väga in förtroendet för de yrkesutövare som ryms inom varje institution. Inom SOM-undersökningen 2000 har det också ställts frågor om allmänhetens förtroende för olika yrkesgrupper, vilket i några fall möjliggör jämförelser mellan institution och yrkesgrupp.

I undersökningen fick svarspersonerna ta ställning till sammanlagt 20 yrkesgrupper. I tabell 5 redovisas utfallet. Störst förtroende har man för läkare (balansmätt +76), men förtroendet är också högt för ingenjörer, poliser och universitetslärare som alla har balansmätt på över +50. I botten av listan med mycket lågt förtroende finns politiker (-36), reklampersoner (-31) och PR-konsulter (-22). Även balansmättet för IT-konsulter ligger på minus.

Tabell 5 Förtroende för olika yrkesgrupper 2000 (procent, balansmätt)

Yrkesgrupp	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Läkare	25	56	14	4	1	100	+76
Ingenjörer	12	46	40	2	0	100	+56
Poliser	14	51	25	7	3	100	+55
Universitetslärare	10	47	39	3	1	100	+53
Domare	13	44	34	6	3	100	+48
Lärare	11	46	34	7	2	100	+48
Arkitekter	9	40	46	5	1	100	+43
Präster	12	39	35	8	6	100	+37
Banktjänstemän	5	37	45	10	3	100	+29
Advokater	7	36	41	12	4	100	+27
Journalister i radio/TV	3	37	45	12	3	100	+25
Officerare	7	28	53	8	4	100	+23
Socialarbetare	6	33	44	13	4	100	+22
Ekonomer	3	31	50	13	3	100	+18
Psykologer	6	30	44	14	6	100	+16
Journalister i dagspress	3	28	47	17	5	100	+9
Informatörer	2	19	64	12	3	100	+6
IT-konsulter	2	13	55	22	8	100	-15
PR-konsulter	1	10	56	25	8	100	-22
Reklampersoner	1	10	47	29	13	100	-31
Politiker	1	13	36	35	15	100	-36

Källa: Riks-SOM 2000

Kommentar: Underlaget kommer från den ena av de två nationella SOM-mätningarna 2000 (antal svar = 1 842). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon yrkesgrupp är inte medtagen i procentalen. Om balansmätt se tabell 1.

Mätning av yrkesgruppsförtroende har endast genomförts en gång tidigare (1995) inom ramen för de nationella SOM-undersökningarna. Det är därför inte möj-

ligt att uttala sig om några tendenser. Den allmänna rangordningen av jämförbara yrkesgrupper är dock likartad mellan de två mätpunkterna, vilken tyder på att det råder motsvarande stabilitet i fråga om yrkesgruppsförtroende som för institutionsförtroende. Det bekräftas av de mätningar av yrkesgruppsförtroende som sedan 1992 äger rum inom den västsvenska SOM-undersökningen (jfr Nilsson, 2000).

En faktoranalys av yrkesgruppsbedömningarna visar att de grupperar sig i fem huvuddimensioner (tabell 6):

- *Propagandisterna*: PR-konsulter, IT-konsulter, reklampersoner och informatörer.
- *Vårdarna*: socialarbetare, lärare, präster, psykologer och poliser.
- *Förvaltarna*: advokater, domare, ekonomer och banktjänstemän.
- *Teknikerna*: ingenjörer, arkitekter, universitetslärare, officerare och läkare.
- *Journalisterna*: radio- och TV-journalister och dagspressjournalister.

Den enda grupp som inte låter sig inordnas i en enskild dimension är politikerna: politikerna har inte överraskande ett nära samband med både förvaltarna och vårdarna, men också med propagandisterna.

Tabell 6 Faktoranalys av 21 yrkesgrupper

	Faktor 1 Propagandisterna	Faktor 2 Vårdarna	Faktor 3 Förvaltarna	Faktor 4 Teknikerna	Faktor 5 Journalisterna
PR-konsulter	0,88	0,13	0,15	-0,07	0,11
IT-konsulter	0,83	0,11	0,17	0,15	0,08
Reklampersoner	0,83	0,11	0,10	0,09	0,11
Informatörer	0,69	0,20	0,13	0,24	0,19
Socialarbetare	0,14	0,76	0,11	0,07	0,11
Lärare	0,01	0,69	0,02	0,31	0,15
Präster	0,13	0,68	0,14	0,14	0,04
Psykologer	0,30	0,55	0,22	0,13	-0,05
Poliser	0,06	0,38	0,34	0,29	0,10
Advokater	0,17	0,07	0,83	0,07	0,06
Domare	0,04	0,17	0,79	0,28	0,03
Ekonomer	0,34	0,13	0,58	0,24	0,06
Banktjänstemän	0,25	0,27	0,44	0,21	0,22
Ingenjörer	0,11	-0,02	0,15	0,76	0,09
Arkitekter	0,24	0,08	0,11	0,71	0,05
Universitetslärare	0,07	0,35	0,07	0,59	0,23
Officerare	0,24	0,27	0,24	0,49	-0,07
Läkare	-0,05	0,37	0,21	0,46	0,03
Radio-TV-journalister	0,14	0,12	0,10	0,11	0,90
Dagspressjournalister	0,21	0,14	0,11	0,10	0,87
Politiker	0,27	0,39	0,38	-0,05	0,13
Förklarad varians (%)	32	9	7	6	6

Källa: SOM 2000

Anmärkning: Faktoriösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har i båda analyserna fastställts utifrån Kaisers kriterium.

De som tillspetsat kallats ”propagandisterna” är således de yrkesgrupper som tillmäts lägst förtroende bland allmänheten, medan yrkesgrupper inom vad som kallats ”vårdare”, ”tekniker” och ”förvaltare” kommer högt. En rimlig tolkning som ligger i linje med den inledande diskussionen om samhällsförtroendets innebörd är att allmänheten inte bedömer yrkesutövningen i sig utan att svaren representerar upplevelsen av vad yrkesgruppen betyder för individen själv och för samhället.

Yrkesgruppsförtroende och institutionsförtroende

Översikten av hur de olika yrkesgrupperna bedöms uppvisar vid ett första påseende klara likheter med institutionsförtroendet. Läkare och poliser ligger högt på samma sätt som sjukvården och polisen, politiker har låga förtroende värden på motsvarande sätt som politiska partier och i mitten återfinns präster, banktjänstemän och officerare på samma sätt som Svenska kyrkan, bankerna och försvaret gör i fråga om institutionsförtroende. Också faktoranalysen visar på likheter i bedömningsgrunderna. Det som här kallats ”vårdare” har likheter med den sociala dimensionen i institutionsförtroendet, liksom ”förvaltarna” delvis motsvarar det som kallats den samhällsbevarande dimensionen. Medier och journalister utgör i båda fallen en egen dimension.

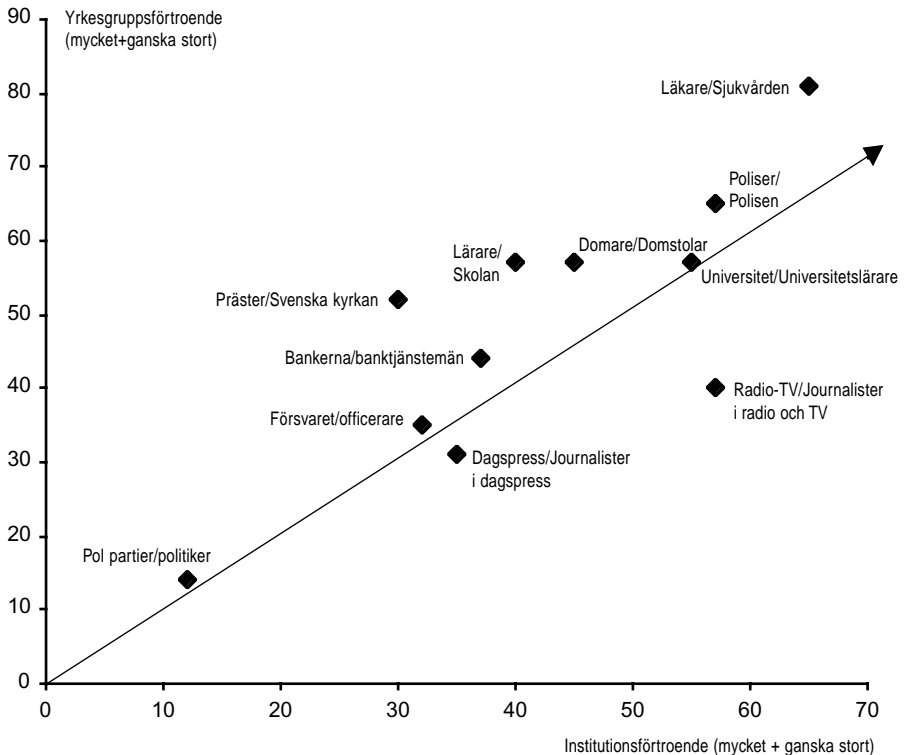
Innan vi går in på direkta jämförelser mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende måste vissa reservationer göras. För det först finns det inte någon av samhällsinstitutionerna som representeras av endast *en* yrkesgrupp. Vi har ändå valt att ta ut vad vi bedömt vara den dominerande professionen inom varje institution. För det andra kan vissa enskilda benämningar diskuteras, t ex att lärare är en mer allmän grupp än grundskolan som de jämförs med. Dessa svagheter gör att alla jämförelser måste tolkas med stor försiktighet.

Underlaget för jämförelsen mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende är begränsad till elva grupper. För dessa elva har vi i figur 2 relaterat andelen som uppger sig ha mycket eller ganska högt förtroende för yrkesgruppen till motsvarande förtroende för institutionen. Jämförelsen är således gjord på aggregatnivå, inte på individnivå. Regressionslinjen i diagrammet illustrerar det perfekta sambandet när förtroendet för yrkesgruppen ligger på exakt samma nivå som för institutionen. Vi ser att det finns en sådan närmast fullständig överensstämmelse för universitet/universitetslärare, försvaret/officerare och politiska partier/politiker. De yrkesgrupper/institutioner som ligger ovanför regressionslinjen är sådana där yrkesgruppen åtnjuter högre förtroende än institutionen. För dem som ligger under linjen är institutionsförtroendet tvärtom större än yrkesgruppsförtroendet. En första iakttagelse är att yrkesgrupper genomsnittligt åtnjuter ett något högre förtroende än institutioner; endast två yrkesgrupper hamnar under linjen.

När det gäller enskilda yrkesgrupper är det särskilt två som utmärker sig genom att ligga klart högre än sin institution. Det gäller präster och lärare. Också läkare

och domare ligger någorlunda klart över sjukvård respektive domstolar. I dessa fall står den dominerande professionen starkare i medborgarnas bedömningar än den institution de arbetar inom.

Figur 2 Förhållandet mellan yrkesgrups- och institutionsförtroende 2000 (procent)

Källa: SOM 2000

Det omvända förhållandet gäller journalister. Särskilt förtroendet för journalister i radio-TV ligger klart lägre än förtroendet för radio-TV som institution. För dagspressjournalisterna är tendensen densamma.

Samhällsförtroendets grunder

Årets analys har ännu en gång stärkt en tidigare slutsats från våra förtroendemätningar. Nyckelordet är *berörddhet* (Holmberg och Weibull 1999). Med ökade geografiska, psykologiska och kulturella avstånd faller både människors och

institutioners förtroende. Institutioner som ligger längst bort åtnjuter lägst förtroende, institutioner som ligger närmast har högsta tilltro. Det finns i detta avseende en stor överensstämmelse med vad vi vet om vad som betingar människors allmänna intresse för omvärlden (Prakke, 1967; jfr Misztal, 1986:15ff).

Det finns ett slags grundläggande samhällsfärer där förtroende och handling går samman på mikronivån. De som ofta handlar med aktier har större förtroende för bankerna än de som inte aktiehandlar, personer som prenumererar på en morgontidning har större förtroende för dagspress än de som saknar tidning i hushållet, fackligt aktiva värderar facket högre än icke-aktiva, tjänstemän i stora företag har högre förtroende för storföretag, kyrkobesökare har högre förtroende för Svenska kyrkan och partimedlemmar är något mindre misstroagna till de politiska partierna (aktiva medlemmar har t o m en positiv förtroendebalans). På andra områden finns motsvarande tendenser, t ex att de som är berörda av sjukvård också värderar sjukvårdens kvalitet högre (Nilsson, 1993). Att förtroende utvecklas på detta sätt kallar Misztal 'trust by passion' (1986:98f).

Mycket av förändringarna på makronivå genom åren kan tolkas i termer av berördhet. Det gäller inte minst det vi har kallat den elektorala cykeln i samhällsförtroendet. Att förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda förtroendesiffror har i detta perspektiv sin naturliga bakgrund i att de politiska institutionerna då berör flest medborgare. Vad som är svårare att förklara är att valårseffekten inte bara gäller politiska institutioner. Visserligen ökar förtroendet för riksdag och regering klart över genomsnittet, men också förtroendet för institutioner som kallats samhällsbevarande tenderar att öka under valår. En rimlig tolkning kan vara att medborgare påminns om de politiska institutionernas möjligheter. I Misztals perspektiv skulle det här handla om ett opinionsklimat som stimulerar förtroende. Också samhällen kan genom sina institutioner stimulera samhällsförtroende, t ex solidaritet (Misztal, 1996:100; jfr Liedman, 1999). Det nya i 2000 års undersökning är dock att de politiska institutionerna har förstärkts något under ett mellanvalsår. Frågan är om det bara rör sig som en tillfällighet eller är ett trendbrott efter många års förtroendefall.

EU-misstron illustrerar faran att vi i det nya höghastighetssamhället tappar känslan för avståndets roll. Stora enheters administrativa och ekonomiska fördelar kan komma att köpas på bekostnad av förankringen hos medborgare och anställda. Utvecklingen inom EU och globaliseringen av ekonomin är exempel på områden där gapet mellan beslutsfattare och allmänheten växer. Det är här respekten för de många människorna ställs på sin spets. Och ett minskat medborgarförtroende innebär uppenbara risker för den politiska demokratin och kanske också i förlängningen för *Land, Du välsignade*.

Noter

¹ I engelskspråkig litteratur motsvaras begreppet förtroende av *trust* eller *confidence*, i tyskspråkig av *Vertrauen*.

- 2 Det finns även möjlighet att aggregera förtroendet för olika institutioner i syfte att belysa skillnader i samhällsförtroende mellan olika länder. Detta har tillämpats bl a i Holmberg och Weibull (1995).
- 3 Artikeln bygger på motsvarande artiklar i tidigare årsvolymerna från SOM-institutet (Holmberg och Weibull 1996, 1997, 1998, 1999 och 2000)
- 4 Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2000 ett totalt antal svarande på 3 546. I 1998 års undersökning, med vilken vissa jämförelser görs, ställdes frågorna om EU-institutionerna i en av studierna (antal svar=1740).
- 5 Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalys tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- 6 De s k Malexandermorden på två poliser som skedde under samma tid som undersökningen genomfördes hösten 1999.
- 7 Att människor allmänt har en tendens att hellre svara positivt än negativt i surveyundersökningar är naturligtvis också en faktor som bidrar till att vi finner få eller inga negativa korrelationer mellan olika institutioners förtroende.
- 8 Endast de 14 institutioner som laddar entydigt i varje dimension har inkluderats.

Referenser

- Bok, Sissela (1980) *Lying: moral choice in public and private life*. London, Quartet books
- Elliot, Maria (1997) Förtroendet för medierna. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören (2000) *Välja parti*, Stockholm, Norstedt Juridik
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1996) Föränderligt förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett misnöjt folk*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Förskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssambället*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet

- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Liedman, Sven-Eric (1999) *Solidaritet*. Stockholm, Bonnier Essä
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Nilsson, Lennart (2000) *Den nya regionen*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Norén Bretzer, Ylva (2001) Vinden har vänt – kommunalt förtroende på ny kurs. I Nilsson, L (red) *Den nya regionen*. SOM-institutet, Göteborgs universitet
- Norris, Pippa (Ed.) (1999) *Critical Citizens*. Oxford: Oxford University Press
- Prakke, Henk (1967) *Kommunikation der Gesellschaft*. Opladen, Westdeutscher Verlag
- Rothstein, Bo (2001) Social Capital in the Social Democratic Welfare State. *Politics & Society* 29: 206-204
- Putnam, Robert D (1996) *Den fungerande demokratin: medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS
- SOU 1999:132 *Valdeltagandet i förändring*. Stockholm 1999.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm, Tiden/SJF

INSTITUTIONSFÖRTROENDE

SOM-undersökningen 2001

SOM-rapport nr 30

Det våras för politiken

INSTITUTIONSFÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

I femton år har SOM-undersökningarna mätt svenskarnas förtroende för olika samhällsinstitutioner. Kurvorna har sedan mätstarten 1986 uppvisat olika mönster för olika samhällsinstitutioner. Varje år har vi uppdaterat beskrivningen och analyserat upp- och nedgångar i samhällsförtroende, både totalt och i olika grupper. Vi har ställt frågor om hur utvecklingen skall tolkas och vad som kan ligga bakom skillnader i allmänhetens förtroende. Årets redovisning kommer att följa samma uppläggning, men vi kommer även att i en sista del vända på perspektivet och ställa oss frågan i vilken utsträckning det finns förtroendefulla medborgare.

Förtroendemätningen

Utgångspunkten för SOM-undersökningarnas mätserie har varit att förtroende står för ett slags förhållningssätt till samhället. Å ena sidan är förtroende en mekanism för att reducera social komplexitet i det dagliga livet och som innebär att vi minskar vår osäkerhet och därigenom underlättar ställningstaganden (Luhmann, 1989:23ff). Å andra sidan är förtroende ett försanthållande inför omgivningen som har karaktären av en social relation som får konsekvenser för ett samhälles sätt att fungera allt efter de egenskaper medborgarna tillskriver olika samhällsinstitutioner (jfr Misztal, 1996:14).

Föreställningen om förtroende utgår ursprungligen från vårt förhållningssätt till andra människor. Inom retorisk tradition är detta perspektiv väl utvecklat (Hedqvist, 2002). Aristoteles talade om etos, logos och patos som de tre centrala begreppen i varje kommunikationssituation. Etos står här för vem som talar, logos för den förnuftliga argumenteringen och pathos för känslan. Inom retorik handlar det om att med hjälp av olika tekniker få lyssnaren med sig, att bli trovärdig i publikens ögon (Ibid:10ff).

Det är inte alldeles enkelt att överföra retorikens begreppsapparat till hur allmänheten betraktar samhällsinstitutioner. En viktig skillnad är dels att vi nu rör oss med en mera abstrakt entitet än en talande person, dels att vi vänder på perspektivet och utgår från den som skall bedöma institutionen.¹ Samtidigt utgörs även institutioner av enskilda människor, vars uppträdande i större eller mindre utsträckning hänger samman med hur institutionen uppfattas (Holmberg och Weibull, 2001:44ff). Det handlar således både om hur vi uppfattar människor och vilka slutsatser vi kan dra av detta både i fråga om egna handlingar och i vår syn på samhället (Rothstein, 2001).

I SOM-institutets mätningar har vi sedan starten valt att betrakta förtroende som

en relationsegenskap mellan människa och institution. Vår utgångspunkt har varit att förtroende är en systemegenskap men att den är grundad i enskilda medborgares handlingar och bedömningar. Det är därför möjligt att å ena sidan pröva samhällets institutioner utifrån det förtroende de åtnjuter bland allmänheten och å andra sidan studera människors förtroende för samhället efter det förtroende man tillskriver olika institutioner. På detta sätt blir det möjligt att förena ett makro- med ett mikroperspektiv och få en bild av vilket förtroende enskilda personer eller grupper av medborgare har för olika samhällsinstitutioner, samtidigt som aggregerade mått ger oss en bild av vilket förtroende enskilda samhällsinstitutioner åtnjuter.

Svenska förtroendebedömningar 2001

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att motsvara ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Dessa elva institutioner har funnits med i mätningen sedan 1986. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde ännu en utökning genom att även europeiska institutioner – både Europaparlamentet och EU-kommissionen tagits in. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN). 2001 års mätning inkluderade däremot ingen ny institution.

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen således tjugo olika samhällsinstitutioner². Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det finns olika sätt att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Om vi rangordnar dem efter andelen som har mycket högt förtroende är det kungahuset och sjukvården som kommer klart högst med 20 respektive 13 procent. Tar vi utgångspunkten i andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende blir rangordningen av de fem första sjukvården (60 procent), polisen (58 procent), kungahuset (54 procent), FN (53 procent) och universitet/högskolor (52 procent). I botten ligger de politiska partierna (14 procent), Europaparlamentet (11 procent) och EU-kommissionen (10 procent).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroendet har vi valt ett tredje redovisningsalternativ. Det är ett balansmått som innebär att högt förtroende minskas med lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende, alltså förtroendebalansen. Måttet kan sägas vara ett uttryck för respektive institutions förtroendebas (jfr Elliot, 1997; om beräkningen av balansmått, se kommentaren till tabell 1).

När vi utgår från balansmålet visar det sig att universitet/högskolor (+46), sjukvården (+44) och polisen (+43) åtnjuter högst förtroende, tätt följda av radio-TV (+41) och kungahuset (+40). Lågst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-20) och de politiska partierna (-27) samt de två EU-institutionerna (-40 respektive -43). FN placerar sig på den övre halvan av rangordningen med +39.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2000 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Universitet/högskolor	8	44	42	4	2	100	+46
Sjukvården	13	47	24	13	3	100	+44
Polisen	9	49	27	11	4	100	+43
Radio/TV	6	44	41	7	2	100	+41
Kungahuset	20	34	32	7	7	100	+40
FN	11	42	33	9	5	100	+39
Domstolarna	9	41	34	12	4	100	+34
Grundskolan	5	34	40	17	4	100	+18
Regeringen	4	31	42	16	7	100	+12
Riksdagen	4	28	45	16	7	100	+9
Dagspressen	2	27	49	17	5	100	+7
Svenska kyrkan	6	25	45	13	11	100	+7
Försvaret	5	23	45	18	9	100	+1
Bankerna	4	27	36	24	9	100	-1
Storföretagen	1	19	48	23	9	100	-12
Kommunstyrelserna	1	17	49	24	9	100	-15
De fackliga organisationerna	2	18	40	26	14	100	-20
De politiska partierna	1	13	45	28	13	100	-27
Europaparlamentet	1	10	38	27	24	100	-40
EU-kommissionen	1	9	37	29	24	100	-43

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2001 (antal svar=3315). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procentalen. Dylåka svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Rangordningen efter balansmättet kan möjligen ge intrycket att samhällsförtroendet överlag är lågt genom att en tredjedel av institutionerna hamnar på minussidan och att många plusvärden är tämligen modesta. Detta är en effekt av att vi har utgått från institutionernas förtroendebas. Om vi däremot väljer att bara ta hänsyn till andelen som har uttryckt lågt förtroende är det endast beträffande de två EU-institutionerna som en majoritet av svars personerna uppger sig ha ett lågt förtroende.

Kortsiktiga förändringsmönster...

Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små förändringar i institutionsförtroende mellan enskilda år. Mellan 2000 och 2001 kan emellertid flera större förändringar iakttagas. I toppen har de flesta institutioner tappat terräng, men det är

särskilt sjukvården och radio-TV som förlorat förtroende i allmänhetens ögon. Går vi mera systematiskt in i materialet och tar fram de fem institutioner som ökat mest i förtroende mellan 2000 och 2001 och de som tappat mest uppträder ett intressant mönster. De som ökat mest är uteslutande politiska till sin karaktär och bland dem som förlorat är det särskilt de ekonomiska institutionerna, men också medierna åtnjuter mindre förtroende 2001 än 2000 (tabell 2).

Tabell 2 De institutioner som ökade respektive minskade mest i förtroende bland allmänheten mellan 2000 och 2001 (balansmått och procent)

	Förändring i balansmått (balansmåttsenheter)	Förändring i andel högt förtroende (procent)
<i>Mest upp</i>		
Regeringen	+18	+8
FN	+15	+10
EU-kommissionen	+10	+3
Riksdagen	+9	+5
Europaparlamentet	+9	+2
<i>Mest ner</i>		
Storföretagen	-14	-7
Bankerna	-11	-6
Radio-TV	-9	-7
Dagspressen	-8	-6
Sjukvården	-8	-5

Kommentar: Balansmättet går mellan -100 (alla negativa) och +100 (alla positiva) och omfattar således 200 enheter. Högt förtroende innebär här åtminstone ganska högt förtroende.

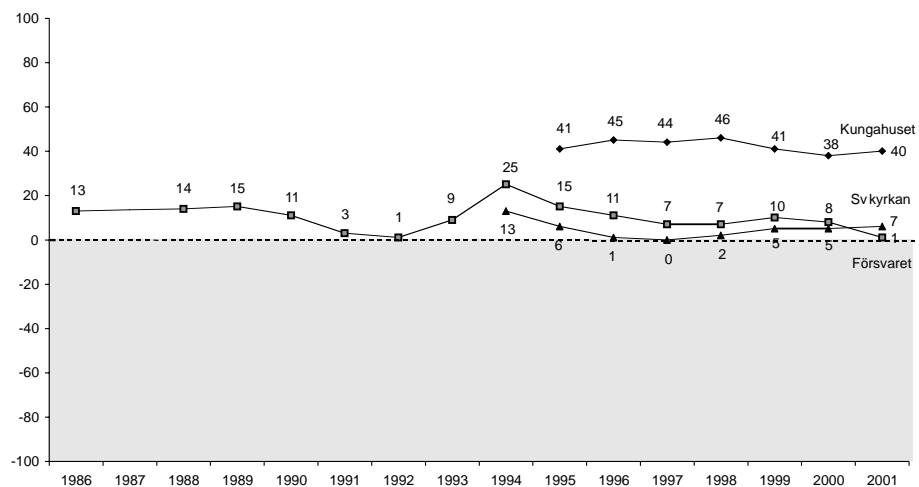
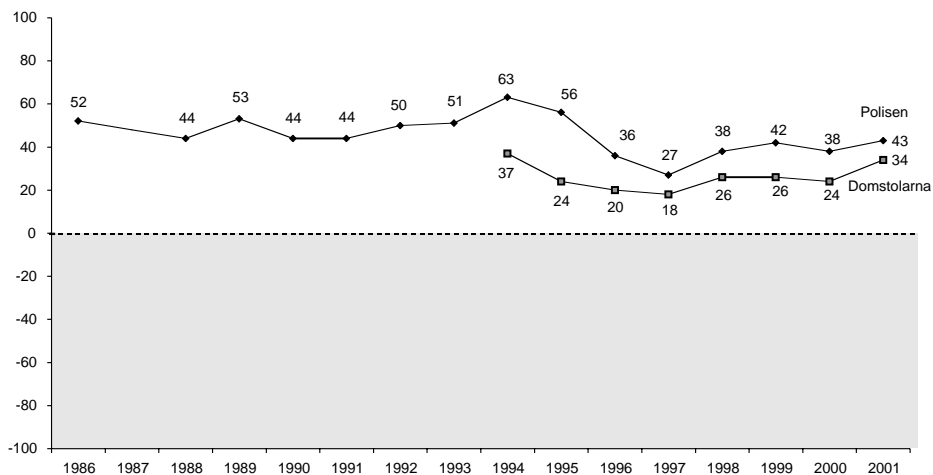
Det ligger nära till hands att betrakta de förhållandevis stora förändringarna som opinionskonsekvenser av terrorattacken i USA den 11 september. Särskilt den kraftiga ökningen för regeringen, som innebar en uppgång i balansmättet från -6 till +12 (alltså 18 balansmåttsenheter³) och för FN (en ökning med 15 enheter), låter sig säkerligen till stor del förklaras av viljan att sluta upp kring centrala institutioner både i Sverige och internationellt i en hotande situation. Det är möjligt att försvagningen för medieinstitutionerna kan tolkas på ett likartat sätt. Genom att medierna dominerades av negativa omvärldsnyheter drabbades även medierna själva: budbäraren fick ta en del stryk för det negativa budskapet åtminstone om medierna värderas i en kontext av andra samhällsinstitutioner.

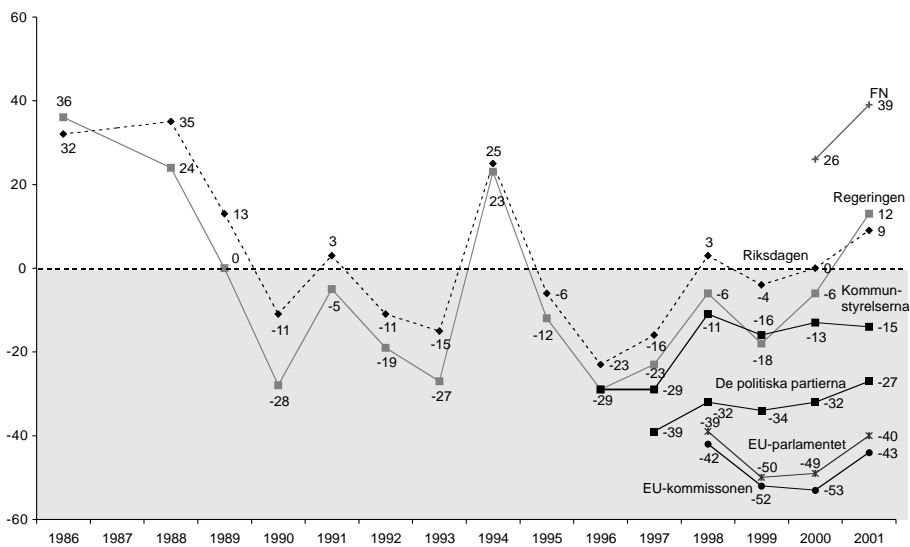
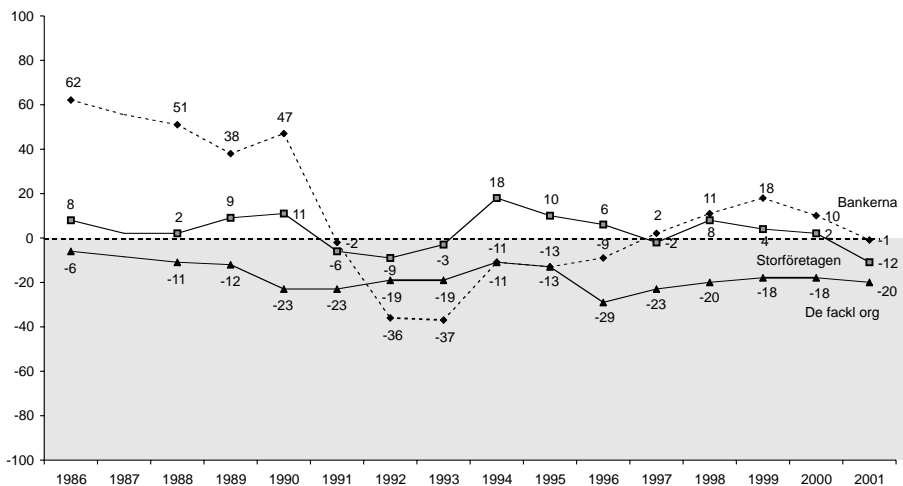
Däremot är det inte lika enkelt att förklara försvagningen för de ekonomiska institutionerna på detta sätt. Den mer troliga orsaken till den relativt stora medgången från +2 till -12 för storföretagen och från +10 till -1 för bankerna är de ekonomiska problemen inom näringslivet, möjligen i kombination med debatten om direktörslönernas nivå (se även Maria Petterssons m fl kapitel om synen på industrisamhället).

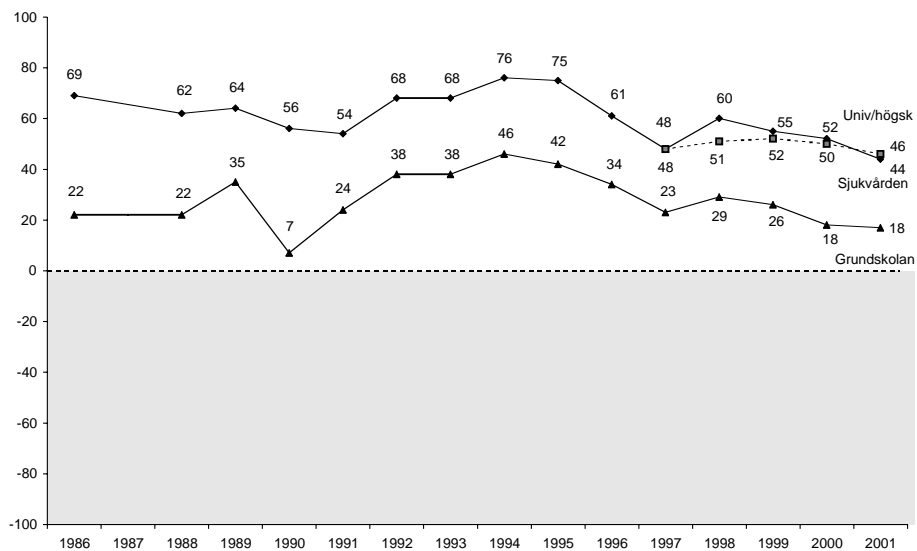
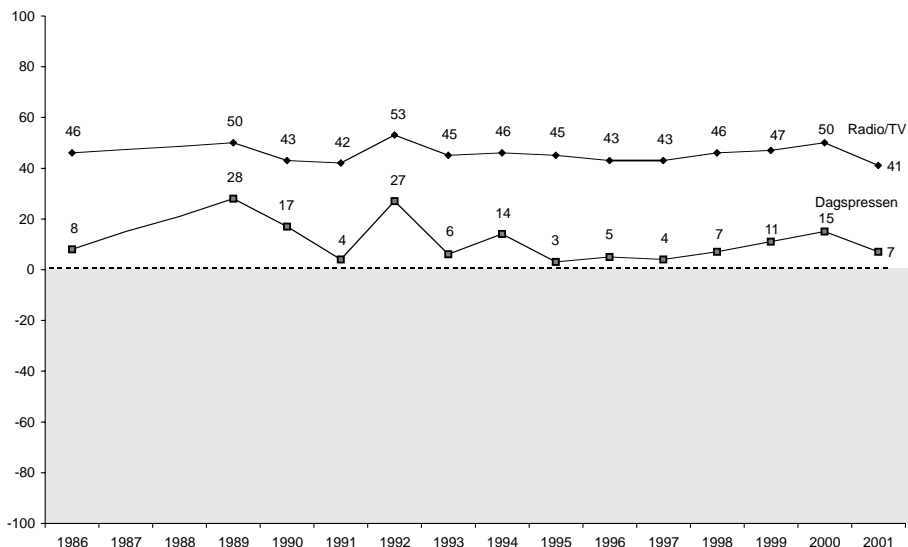
...och långsiktiga

Men förändringarna i allmänhetens förtroende måste också ses i ett länge perspektiv. I figur 1 redovisas förtroendeförändringar för hela tidsperioden 1986-2001. Vi har valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2001 (balansmåt)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Förtroendebedömningarna av sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna – och efter 1997 även universitet och högskolor – har fram till 2000 uppvisat en mycket hög intern samstämmighet över tid samtidigt som nivåskillnaderna mellan dem varit i stort sett stabila. Mellan 1986 och 1991 fanns det en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgång till 1994. Efter 1995 föll samtliga fyra relativt kraftigt – störst var fallet för sjukvården. Uppgången 1998 har att göra med att valåret allmänt drog upp förtroendet. Den nedgång som kan iakttas mellan 1998 och 1999 – utom för polisen, där det ökade värdet 1999 troligen var ett undantag⁴ – fortsätter 2001 för sjukvården och universitet/högskolor samt möjligen för grundskolan, medan däremot både polisen och domstolarna kommit i åtnjutande av ett något högre förtroende.

Att trenderna 2001 skiljer sig åt ger en antydning om att det kan finnas någon eller några särskilda händelser som dras upp förtroendet för polis och domstolar. Mycket tyder på att den händelse som här har spelat in är de s k Göteborgskravallerna i anslutning till EU-toppmötet i Göteborg i juni 2001. Andra frågor ställda i SOM-undersökningen 2001 pekar i samma riktning: särskilt polisens agerande förefaller ha haft stöd hos en bred allmänhet, inte minst mot bakgrund av en mycket negativ bedömning av demonstranterna. (Se Weibulls och Nilssons kapitel kring EU-toppmötet).

När det gäller de institutioner som grupperats inom det ekonomiska området – banker, storföretag och fackliga organisationer – har det redan påvisats att det där finns en betydande nedgång: samtliga ligger nu på en negativ förtroendebalans. Förtroendet för de fackliga organisationerna uppvisar förhållandevis små skillnader över femtonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans. Det fanns dessutom en långsiktig nedgång i förtroendet, men efter lågvattensmärket 1996 finns det en tendens till stabilisering på en något mindre negativ nivå för facket.

Den samhällsinstitution som har haft det tydligaste förändringsmönstret över de femton undersökningsåren är otvivelaktigt bankerna. De låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet – mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning, men det brott nedåt i kurvan som kom år 2000 har nu fortsatt och det finns en ny nedgångstendens.

När det gäller bedömningarna av storföretagen visar de ett mönster som liknar bedömningarna av försvaret. Det gäller även mellan 2000 och 2001, där dock storföretagen, av skäl som tidigare diskuterats, tappat relativt sett mera förtroende. Av de institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisade kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend fram till 1997 för att sedan på nytt öka något. Mellan 1999 och 2001 har dock inte skett någon förändring. Svenska kyrkan i sin nya organisationsform åtnjuter alltså ungefär samma förtroende som den gamla statskyrkan. Kungahuset ligger betydligt högre och tycks ha en stabil nivå. Mellan 1998 och 1999 kunde en viss nedgång förmärkas, men den har inte fortsatt 2001.

Bedömningarna av de två centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Det som framför allt framträder i kurvan är hur samtliga politiska institutioner ökar i förtroende år 2001, utom möjligen kommunstyrelserna. Som tidigare framhållits gäller detta framför allt regeringen och FN; regeringen har för första gången sedan 1986 hamnat på en högre förtroendebalans än riksdagen. Det ger ytterligare stöd åt slutsatsen att man i en utrikes hotsituation sluter upp kring landets politiska ledning. I USA talar man om *Rally Around the Flag*. Yttre hot ger inre enighet.

Tendensen i bedömningarna av kommunstyrelserna är otydlig. Årets marginella förändring pekar snarast på att kommunbedömningar mera påverkas av vad som sker i den egna kommunen och mindre av den allmänna politiska vinden i samhället (jfr Norén-Bretzer, 2001).

När det gäller värderingarna av regering och riksdag avviker valåren, särskilt 1994 men också 1998, genom högre siffror och indikerar det politiska förtroendets elektorala cykel (Holmberg, 1993). Det finns dock några ändrade mönster att lägga märke till, bl a att nedgången efter valåret 1998 var klart mindre än den var efter 1994. Det intressanta blir nu att se om förtroendet för de politiska institutionerna, särskilt för regering och riksdag, kommer att kunna öka ytterligare valåret 2002. I så fall kan man börja tro/hoppas att det verkligen våras för politiken.

De internationella politikinstitutioner som tillförts mätningen efter mitten av 1990-talet följer den positiva politiktrenden 2001: FN på en hög nivå och på väg uppåt, EU-institutionerna på en mycket låg nivå, men också på väg uppåt.

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på intet sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastad samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar inte någon långsiktig upp- eller nedgångstrend under hela femtonårsperioden. Noterbart är dock att både radio-TV och dagspress successivt har ökat sin förtroendebas efter 1997. Mellan 2000 och 2001 tappar dock båda medieinstitutionerna relativt kraftigt, vilket kan sättas i samband med de negativa budskap medierna hade att förmedla hösten 2001 (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende).

Dimensioner i bedömningarna

Inte oväntat finns det överlag positiva samband mellan förtroendebedömningar för enskilda institutioner. I likhet med tidigare år visar en korrelationsanalys att endast få samband understiger +.10 (Pearson's r). Den som är positiv till en samhällsinstitutions sätt att fungera tenderar att värdera även andra institutioner positivt. Inte ens där det är rimligt att förvänta sig en motsättning finns det några starka negativa samband utan istället nollkorrelationer. Detta gäller exempelvis förhållandet mellan

förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen. Att det ändå finns skillnader mellan människors samlade förtroendebedömningar kommer vi dock att återkomma till senare.

En explorativ faktoranalys genomförd på samma underlag som 1998 – alltså enbart på bedömningen av svenska samhällsinstitutioner – ger för 2001 ett likartat resultat. Den visar att det finns fyra huvuddimensioner i bedömningarna:

- *den politiska*: regering, riksdag, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna
- *den samhällsbevarande*: kungahuset, storföretagen, Svenska kyrkan, domstolarna och bankerna
- *den sociala*: sjukvården, polisen och grundskolan
- *den mediala*: radio/TV och dagspressen

Universitet/högskolor och försvaret laddar inte högt i någon enskild faktor. Analysen faller härvid ut på exakt samma sätt som år 2000.

De fyra dimensionerna inte helt entydiga. Den politiska är dock den tydligaste. Regering och riksdag laddar högst. Även de politiska partierna ligger som väntat högt på denna dimension, medan de fackliga organisationerna ligger relativt lågt.

Det som kallas för den samhällsbevarande dimensionen har sitt grundsediment i ett gammaldags förhållningssätt till samhället. Den svarar närmast mot den klassiska föreställningen om kronan, korset och penningpåsen. Sedan 2000 är dimensionen mera diffus genom att försvaret inte längre finns med och att domstolarna och universitet/högskolor kommit in. På den samhällsbevarande dimension har de fackliga organisationerna en negativ laddning – en av de få i hela analysen.

Den sociala dimensionen representeras av sjukvården, polisen och grundskolan. Den står för en grundläggande offentlig service, närmast påminnande om basfunktionerna i nattväktarstaten. I jämförelse med tidigare års motsvarande analyser är det särskilt tydligt hur förhållandet mellan den samhällsbevarande och den sociala dimensionen luckrats upp. De institutioner som laddar högt på den ena tenderar att göra det också på den andra. Försvaret och universitet/högskolor har i stort samma laddning på båda.

Slutligen finns en distinkt medial dimension där radio/TV och dagspress laddar mycket högt. Även de fackliga organisationer har här – som tidigare år – en relativt hög laddning. Det gör det nära till hands att tala om dimensionen som relaterad till opinionsbildning.

När vi i dimensionsanalysen av 1999 års förtroendemätning prövade att även lägga in de internationella institutionerna visade det sig att dessa kom ut som en egen överstatlig dimension, medan däremot de samhällsbevarande och sociala dimensionerna smälte samman till en 'nationell' dimension. Så var inte fallet år 2000 och nu inte heller 2001 (tabell 3). Den stora skillnaden mellan analysen år 2000 och den 2001 är att de två EU-institutionerna inte laddar högst på den politiska dimensionen.

Också i fråga om FN har det skett en förskjutning – från den samhällsbevarande till den sociala dimensionen.

Tabell 3 Faktoranalys av förtroendebedömningarna för sjuutton svenska samhällsinstitutioner 2001 (faktorladdningar)

Samhällsinstitution	Faktor 2			
	Faktor 1 Den politiska	Den samhälls- bevarande	Faktor 3 Den sociala	Faktor 4 Den mediala
Regeringen	.83	.06	.16	.02
Riksdagen	.81	.22	.17	.08
De politiska partierna	.74	.24	.09	.19
Kommunstyrelserna	.58	.31	.21	.12
De fackliga organisationerna	.56	-.10	.19	.34
Kungahuset	-.10	.74	.06	.02
Storföretagen	.05	.64	.11	.23
Svenska kyrkan	.21	.60	.09	.04
Domstolarna	.28	.49	.35	.09
Bankerna	.20	.45	.16	.27
Sjukvården	.12	.04	.81	.07
Polisen	.18	.31	.61	.01
Grundskolan	.18	.11	.59	.24
Dagspressen	.16	.17	.07	.80
Radio-TV	.13	.13	.17	.77
Universitet/högskolor	.17	.36	.27	.35
Försvaret	.22	.44	.43	.05
Förklarad varians	17%	15%	12%	10%

Kommentar: Faktörlösningen bygger på en varimaxrotering. Antalet faktorer har i båda analyserna fastställts utifrån Kaisers kriterium.

Faktoranalysen av samtliga tjugo institutioner bekräftar förekomsten av tre av de fyra tidigare nämnda huvuddimensionerna. Utfallet i denna andra analys är dessutom något tydligare beträffande förhållandet mellan dimensionerna; endast universitet/högskolor faller inte in på något naturligt sätt i någon enskild dimension. Nyheten är den internationalistiska dimensionen med EU-institutionerna och FN tillsammans med den globala marknadens institutioner – storföretagen och bankerna.

- *den politiska:* regeringen, riksdagen, de politiska partierna, kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna

- *den sociala*: polisen, sjukvården, domstolarna, försvaret, kungahuset, Svenska kyrkan och grundskolan
- *den internationalistiska*: Europaparlamentet, EU-kommissionen, storföretagen, bankerna och FN.
- *den mediala/opinionsbildande*: dagspressen och radio-TV

Det kan spekuleras i varför det skett så relativt många förändringar mellan 2000 och 2001. Att de europeiska institutionerna hamnar i den internationalistiska faktorn kan ses som ett uttryck för att EU-frågan har börjat uppfattas som en fråga om globalisering och marknadsekonomi. Det är därför att naturligt att det bedöms med samma referensram som storföretag och banker (jfr Wadbring och Weibull, 2001). Att även FN laddar högt i samma dimension 2001 är mindre uppenbart, även om det är en internationell organisation. Men det hör till bilden att FN laddar obetydligt högre på den sociala faktorn.

Förtroendets demografi...

De förtroendebedömningar som görs i olika demografiska grupper är relativt likartade när det gäller huvudtendenserna. Sjukvården, universitet/högskolor och polisen åtnjuter högt förtroende hos i stort alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 4 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder, utbildning och medborgarskap.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet ligger kvinnor något högre än män. Av tjugo institutioner är det arton som åtnjuter högre förtroende bland kvinnor. De största differenserna finns i fråga om bankerna (20 balansmåttsenheter), Svenska kyrkan (19) och polisen (16). Den institution, där män har ett marginellt högre förtroende är sjukvården.

När det gäller åldersgrupper har särskilt yngre men också äldre ett högre samhällsförtroende än medelålders, delvis beroende på att en relativt stor andel unga och äldre svarar "varken eller"; av de tjugo institutionerna har 15-29 åringarna högst förtroende för tretton. Den relativt sett mest kritiska gruppen är fyrtiotalisterna mellan 50 och 64 år, låt vara att man är mindre kritisk än man var 2000. Bland dem är det framförallt EU-institutionerna som åtnjuter lågt förtroende. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: +2 i den kritiska gruppen av åldrande fyrtiotalister, men också bland de yngsta, mot +22 bland pensionärerna.

Utbildningsfaktorn ger genomgående ett stort utslag. Högutbildade ligger ofta högre än lågutbildade i samhällsförtroende; för tretton av tjugo institutioner har högutbildade störst förtroende. Tydligast är inverkan av utbildningsfaktorn när det gäller domstolarna (+56 bland högutbildade mot +18 bland lågutbildade), universitet/högskolor (+62 mot +33), Europainstitutionerna (-28/-30 mot -51/-54) och FN (+48 mot +29). Högutbildade har 2001 ökat sitt förtroende särskilt för Europainstitutionerna.

Tabell 4 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i olika demografiska grupper 2001 (balansmätt)

	Kön		Ålder					Utbildning			Medborgarskap		
	Totalt	Man	Kvinna	Ålder					Låg	Medelhög	Hög	Svenskt Utländskt	
				15–29 år	30–49 år	50–64 år	65–85 år	Svenskt				Utländskt	
Universitet/högskolor	+47	+45	+48	+58	+48	+44	+35	+33	+53	+62	+46	+43	
Sjukvården	+44	+44	+43	+47	+45	+41	+41	+40	+42	+51	+44	+26	
Polisen	+43	+35	+51	+38	+45	+40	+51	+40	+41	+51	+44	+31	
Radio och TV	+42	+39	+44	+46	+36	+46	+41	+43	+46	+36	+42	+39	
Kungahuset	+39	+33	+45	+36	+38	+37	+46	+37	+44	+39	+40	+11	
FN	+38	+35	+41	+44	+35	+37	+37	+29	+42	+48	+39	+7	
Domstolarna	+34	+29	+39	+40	+37	+31	+26	+18	+36	+56	+34	+22	
Grundskolan	+17	+14	+21	+33	+22	+8	+8	+14	+20	+20	+17	+27	
Regeringen	+12	+12	+13	+8	+16	+9	+14	+8	+8	+23	+13	+2	
Riksdagen	+9	+7	+12	+8	+11	+6	+12	+2	+7	+22	+9	+4	
Dagspressen	+8	+5	+11	+16	+5	+6	+8	+3	+15	+12	+9	-4	
Svenska kyrkan	+7	-3	+16	-1	+2	+7	+22	+2	+4	+16	+7	+2	
Försvaret	+1	-3	+5	+13	+1	-3	-3	-7	+6	+9	+1	-4	
Bankerna	-1	-11	+9	+26	-12	-10	+4	-6	+11	-4	-1	0	
Storföretagen	-11	-11	-11	+2	-10	-15	-19	-22	-4	+2	-11	-16	
Kommunstyrelserna	-14	-18	-10	-12	-18	-17	-6	-19	-12	-10	-14	-30	
De fackliga organisationerna	-20	-25	-15	+2	-22	-29	-24	-23	-15	-19	-20	-21	
De politiska partierna	-26	-30	-23	-18	-25	-32	-28	-32	-27	-17	-26	-33	
Europaparlamentet	-41	-46	-35	-23	-43	-49	-43	-51	-36	-28	-41	-42	
EU-kommissionen	-43	-48	-38	-27	-45	-51	-46	-54	-39	-30	-43	-43	
Antal svarande	3 375	1 684	1 690	649	1 152	954	618	1 485	776	983	3 143	125	

Kommentar: Balansmättet motsvarar procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska stort förtroende' minus procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska litet förtroende' för institutionen ifråga. Ett balansmätt på +100 innebär att alla har svarande har stort förtroende, ett balansmätt på -100 att alla har litet förtroende. De som har svarat att de varken har stort eller litet förtroende ingår i procentbasen. Antal svarande avser den delifråga (institution) som lägst antal personer besvarat totalt sett.

I 1999 år förtroendemätning gällde att utländska medborgare bosatta i Sverige genomgående hade ett något högre förtroende för de flesta samhällsinstitutioner. Så var inte fallet år 2000 och inte heller 2001. Det är egentligen bara i fråga om grundskolan, Europainstitutionerna och bankerna som utländska medborgare ligger på samma nivå eller något högre än infödda svenskar. Skillnaden åt andra hållet är särskilt stora för FN, kungahuset och sjukvården, där invandrare har klart lägre förtroende än genomsnittet.

Flera av skillnaderna mellan grupperna kan förklaras av vad som kan kallas för berördhets- eller närhetsfaktorn, t ex att högutbildade värderar universitet och högskolor högre än vad lågutbildade gör. Yngre personers relativt höga förtroende kan hänga samman att de saknar bekantskap eller personlig erfarenhet av många institutioner och därför väljer mellanalternativet alltså varken högt eller lågt förtroende. Traditionens roll torde också ha stor betydelse t ex för äldre personers höga uppskattning av kungahuset och svenska kyrkan.

... och politik

Från tidigare förtroendemätningar är det välkänt att bedömningarna för flera av samhällsinstitutionerna innehåller klara politiska laddningar. Det är exempelvis uppenbart att förtroendet för regeringen kommer mycket nära vad som kan karaktäriseras som en partipolitisk attityd. Men även andra institutioner uppvisar ideologiskt betingade svarsmönster. I tabell 4 redovisas i vilken utsträckning svarspersonernas institutionsförtroende är strukturerat av partisympatier respektive ideologisk vänster-högerposition.

Det visar sig att det är fem institutioner som står för huvuddelen av den ideologiska polariseringen. I rangordning är det de fackliga organisationerna (51 balansmåttsenheter), regeringen och storföretagen (båda 45) samt kungahuset (40). För dem är således differensen mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter. Regeringen och facket åtnjuter högst förtroende till vänster medan storföretagen och kungahuset har sin starkaste förtroendebas till höger. Mönstret ligger fast mellan undersökningsåren. I motsats till vad som skulle kunna förväntas med tanke på vad som ovan sagts om uppslutning kring regeringen vid yttre hot är polariseringen snarast något större 2001 än den var 2000. Orsaken är att ökningen i förtroendet för regeringen är nästan dubbelt så stort bland vänsterinriktade som bland högerinriktade personer.

Om vi gör en översiktlig beskrivning av de tjugo institutionernas politiska förtroendebas visar det sig att elva ligger något åt höger medan åtta lutar något åt vänster. Utöver storföretagen och kungahuset ligger bankerna, EU-institutionerna och Svenska kyrkan klarast åt höger, medan vid sidan av de fackliga organisationerna och regeringen även grundskolan och riksdagen i någon utsträckning är ”vänsterinstitutioner”. Mellan 2000 och 2001 är det framför allt polisen, men också FN och domstolarna, som rört sig åt höger i opinionen medan regering och riksdag rört sig åt vänster.

Tabell 5 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner efter subjektiv vänster-högerplacering och partisympati 2001 (balansmätt)

	Vänster-/högerposition			Partisympati						
	Vänster	Varken eller	Höger	v	s	c	fp	m	kd	mp
Universitet/högskolor	49	39	53	48	44	39	61	56	43	50
Sjukvården	48	41	42	43	48	40	57	39	43	43
Polisen	41	39	50	26	49	59	48	51	45	20
Radio och TV	44	40	41	39	49	38	47	43	33	34
Kungahuset	19	39	59	6	30	57	58	59	62	28
FN	37	30	48	31	35	44	53	47	46	34
Domstolarna	33	23	46	20	33	40	56	45	37	29
Grundskolan	27	21	4	18	28	19	15	4	4	21
Regeringen	40	4	-5	12	44	4	16	-15	-4	3
Riksdagen	25	1	5	4	27	12	23	-2	6	10
Dagspressen	7	5	13	-5	9	5	21	19	4	1
Svenska kyrkan	1	4	15	-10	3	25	23	12	29	-3
Försvaret	-5	2	8	-16	2	7	16	10	3	-8
Bankerna	-9	1	5	-21	2	-9	7	8	3	-7
Storföretagen	-30	-16	15	-38	-20	-15	7	20	-5	-25
Kommunstyrelserna	-11	-16	-15	-26	-6	-7	-7	-18	-16	-18
De fackliga org.	5	-19	-46	-1	1	-42	-35	-44	-40	-20
De politiska partierna	-17	-31	-30	-29	-14	-28	-16	-33	-35	-29
Europaparlamentet	-47	-47	-28	-56	-40	-52	-23	-25	-48	-47
EU-kommissionen	-50	-48	-32	-61	-41	-57	-22	-31	-48	-54
Antal svarande	1 048	1 195	1 052	105	385	1 183	197	133	670	336

Kommentar: Balansmättet motsvarar procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska stort förtroende' minus procentandelen som angett att de har 'mycket...' eller 'ganska litet förtroende' för institutionen ifråga. Ett balansmätt på +100 innebär att alla har svarande har stort förtroende, ett balansmätt på -100 att alla har litet förtroende. De som har svarat att de varken har stort eller litet förtroende ingår i procentbasen. Antal svarande avser den delfråga (institution) som lägst antal personer besvarat totalt sett.

När det gäller olika partisympatisörers bedömningar är tendensen inte lika entydig, även om det politiska blockmönstret reflekteras i svaren. De genomgående mest kritiska är vänsterpartiets sympatisörer som har lägst förtroende för tolv av de tjugo institutioner, exempelvis storföretagen, bankerna och svenska kyrkan. I förhållande till år 2000 har vänsterpartisympatisörerna ökat kraftigt i förtroende för regeringen (från -17 till +12) och riksdagen (från -15 till +4). En annan tendens är att socialdemokratiska sympatisörer generellt har ett högt institutionsförtroende, medan miljöpartiets sympatisörer i likhet med vänsterpartiets ofta ligger lågt. Kristdemokratiska sympatisörer avviker från den borgerliga profilen i sin syn på bl a domstolarna och Europainstitutionerna, där man uppvisar lågt förtroende.

Tabell 6 Mycket eller ganska högt förtroende för regeringen och riksdagen 1999, 2000 och 2001 efter vänster-högersjälvlacering och partisympati (procent)

	Vänster		Varken eller		Höger		Partisypati		c	fp	m	kd	mp
	Klart	Något	Något	eller	Klart	Något	v	s					
Regeringen	1999	39	34	17	15	11	20	41	18	24	10	15	13
	2000	35	42	22	22	13	20	49	22	32	14	18	20
	2001	52	52	29	30	16	34	55	27	36	21	22	26
<i>Förändring:</i>													
	1999-2000	-4	+8	+5	+7	+2	±0	+8	+4	+8	+4	+3	+7
	2000-2001	+17	+10	+7	+8	+3	+14	+6	+5	+4	+7	+4	+6
Riksdag	1999	33	23	25	24	20	22	40	33	41	20	26	21
	2000	33	34	23	30	19	19	41	30	40	22	25	24
	2001	44	41	26	32	26	30	41	27	40	27	31	32
<i>Förändring:</i>													
	1999-2000	±0	+9	-2	+6	-1	-3	+1	-3	-1	+2	+1	+3
	2000-2001	+11	+7	+3	+2	+	+11	±0	-3	±0	+5	+6	+8
Antal svar 2001		332	776	1 282	805	308	394	1 253	205	137	695	351	121

Kommentar: Antal svars personer per grupp är i stort sett detsamma 1999 och 2000 som redovisats för år 2001.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Inverkan tenderar att vara större i de fall då svarspersonerna inte har personlig erfarenhet av institutionerna.

På den allmänna nivån har vi tidigare pekat på att uppgången i förtroendet för de politiska institutionerna hösten 2001 med stor sannolikhet har att göra med hoten i omvärlden. Samtidigt har analysen av olika gruppers bedömningar visat att det snarast skett en ökad polarisering i förtroendet för regeringen mellan 2000 och 2001, i varje fall uttryckt i balansmått. Frågan är hur ett sådant resultat skall förstås.

Ett sätt att belysa förändringarna i förtroende är att studera de tre åren 1999-2001 och inte utgå från balansmått utan från andelarna som uppgivit sig ha mycket eller ganska högt förtroende för regeringen respektive riksdagen och analysera dem efter ideologisk position och partisympati (tabell 6).

En sådan översikt visar att förtroendet för regeringen ökade i alla grupper, oavsett ideologi eller partisympati, mellan 2000 och 2001. Ökningen var dock klart störst bland personer som placerar sig till vänster på den ideologiska skalan och bland vänsterpartisympatisörer, medan den var mera blygsam bland personer lägre högerut; i gruppen längst till vänster ersätts ett minskat förtroende mellan 1999 och 2000 av en kraftig ökning mellan 2000 och 2001. Tendensen är likartad i fråga om förtroendet för riksdagen, men där sker inte en ökning i alla grupper.

En tolkning av resultatet är således att uppslutningen kring regeringen visserligen ökar generellt, men att det framför allt verkar vara kritiken från vänster som minskar när hoten från omvärlden ökat.

De förtroendefulla

Så långt har översikten gällt förtroendet för olika slags samhällsinstitutioners sätt att fungera. Avslutningsvis skall vi vända på perspektivet och ställa frågan i vilken utsträckning det är möjligt att skilja ut förtroendefulla människor. Finns det människor som har ett generellt högre samhällsförtroende än andra? Vilka är i så fall dessa och hur bedömer de enskilda samhällsinstitutioner?

Ett första steg i en sådan analys är att skilja ut mer respektive mindre förtroendefulla medborgare (jfr analysen i Börjesson och Weibull, 1990). Vi har utgått från ett poängberäkningssystem, där personer som har mycket högt förtroende för en samhällsinstitution har fått värdet 5 och de som har mycket lågt fått värdet 1. Vidare har vi avgränsat oss till de sjutton svenska samhällsinstitutionerna. En person som har högst förtroende kan då få totalt 85 poäng (mycket högt förtroende för alla sjutton institutionerna) och den som har lägst som minimum 17 poäng (mycket lågt förtroende på alla). Det visar sig att i stort sett inga personer hamnar på extremerna – bara 3 procent har 70 poäng eller mer och enbart 2 procent har lägre än 35 poäng. Medelvärdet för de sjutton samhällsinstitutionerna är 55 poäng. Majoriteten av svarspersonerna ligger mellan 52 och 68 poäng.

För att ändå kunna få en bild vad som kan påverka det allmänna institutionsförtroendet har vi delat in svarspersonerna i sådana som har ett relativt sett lägre respektive relativt sett högre förtroende. I praktiken har vi skiljt ut fem jämstora grupper – den femtedel som har det relativt lägsta förtroendet, den femtedel som har ett medellågt förtroende, den femtedel som ligger i mitten, den femtedel som har ett medelhögt förtroende och den femtedel som har det relativt högsta förtroendet.

Om vi först väljer att ta fram de två extremerna – de femtedelar som har relativt sett lägst respektive högst förtroende visar det sig att de visserligen som väntat skiljer sig åt i nivå när det gäller förtroendet för de enskilda institutionerna men att de liknar varandra i rangordning (tabell 7). Av de fem institutioner som åtnjuter högst värden i respektive grupp är tre desamma: polisen, sjukvården och radio-TV; av de första tio är åtta gemensamma. En närmare granskning visar dock att det är de politiska institutionerna som kommer något lägre bland personer med lågt förtroende. Att ha högt institutionsförtroende, givet de sjutton institutioner som här analyseras, innebär att ha ett högt politiskt förtroende.

Tabell 7 Förtroendets extremer: de tio institutioner som har högst förtroende (procentandel med åtminstone ganska högt förtroende för respektive institution)

Den femtedel av allmänheten som har lägst generellt samhällsförtroende	Den femtedel av allmänheten som har högst generellt samhällsförtroende
Sjukvården 27%	Polisen 92%
Kungahuset 26%	Domstolarna 89%
FN 26%	Sjukvården 88%
Radio-TV 24%	Universitet/högskolor 86%
Polisen 24%	Radio-TV 83%
Universitet/högskolor 22%	Kungahuset 81%
Domstolarna 14%	Regeringen 81%
Grundskolan 13%	FN 79%
Dagspressen 10%	Riksdagen 78%
Bankerna 9%	Grundskolan 75%
Regeringen 9%	

Kommentar: Se texten.

Nästa fråga är i vad mån det generella samhällsförtroendet varierar mellan olika grupper. En översikt finns i tabell 8. Den skall läsas så att det bland samtliga svars personer finns 20 procent med lågt och 18 procent med högt förtroende. Bland män är andelen med lågt förtroende 23 och bland kvinnor 17 procent, andelen med högt förtroende är bland män 15 och bland kvinnor 20 procent. Tendensen är således att kvinnor har ett generellt högre institutionsförtroende än män. I tabellen kan på motsvarande sätt förtroendeskilnader utläsas med hänsyn till ålder, utbildning, social klass, politiskt intresse, partisympati mm.

Tabell 8 Generellt samhällsförtroende efter olika bakgrundsvariabler 2001 (procent)

	Generellt samhällsförtroende					Totalt	Antal svar
	Lågt	Medellågt	Medel	Medelhögt	Högt		
Alla	20	21	19	23	18	100	3 104
Män	23	22	19	21	15	100	1 574
Kvinnor	17	20	19	25	20	101	1 530
15 – 29	16	16	19	24	24	99	613
30 – 49	20	21	20	24	15	100	1 089
50 – 64	23	22	18	22	15	100	871
65 – 85	20	23	19	20	19	101	530
Lägutbildade	25	23	18	20	14	100	1 355
Medelutbildade	17	21	20	24	19	101	724
Högutbildade	15	17	21	26	22	101	911
Arbetarfamilj	22	23	19	21	16	101	1 294
Jordbrukarfamilj	30	15	9	23	23	100	66
Tjänstemannafamilj	15	21	20	26	18	100	763
Akademikerfamilj	14	18	21	25	23	101	445
Företagarfamilj	29	19	17	22	14	101	230
Mycket politiskt intresserad	25	18	18	22	18	101	302
Ganska politiskt intresserad	18	18	19	26	20	99	1 237
Inte särskilt politiskt intresserad	18	24	20	22	16	100	1 273
Inte alls politiskt intresserad	33	24	16	15	13	101	278
v	26	25	19	20	10	100	357
s	17	18	20	23	23	101	1 080
c	15	25	18	29	12	99	178
fp	10	15	20	32	23	100	126
m	17	22	21	23	17	100	610
kd	20	21	16	25	18	100	302
mp	33	17	19	19	12	100	104
Klart vänster	23	19	18	22	17	99	289
Något vänster	17	20	21	23	19	100	685
Varken eller	23	23	17	21	17	101	1 100
Något höger	15	19	23	25	18	100	706
Klart höger	23	22	15	24	17	101	261
<i>Demokratin i Sverige fungerar:</i>							
Mycket nöjd	5	4	14	27	50	100	122
Ganska nöjd	10	20	20	30	21	101	998
Inte särskilt nöjd	33	31	15	15	6	100	311
Inte alls nöjd	79	12	7	-	2	100	57
<i>Servicen i Din kommun:</i>							
Mycket bra	12	10	5	26	48	101	42
Ganska bra	9	16	17	31	27	100	631
Varken eller	21	24	20	23	13	101	538
Ganska dåligt	39	30	14	10	7	100	113
Mycket dåligt	55	21	14	10	-	100	29

I fråga om demografiska faktorer ser vi att yngre generellt sett har högre förtroende än övriga åldersgrupper, men att ålderskillnaderna i övrigt är små. Lågutbildade har betydligt lägre förtroende än högutbildade. I fråga om social klass framträder egna företagare och arbetare med lägst institutionsförtroende och akademiker med högst. Jordbrukargruppen är delvis polariserad, medan lägre tjänstemän ligger i mitten med en svag dragning åt högre förtroende.

Vilken grad av förtroende olika grupper har hänger givetvis samman med vilka de sjutton samhällsinstitutionerna är. I och med att det ingår relativt många politiska institutioner kommer detta givetvis att spela in. Det är därför knappast överraskande att personer med lågt politiskt intresse generellt sett också har mycket lågt förtroende, medan det möjligen är mindre väntat att de politiskt intresserade också är förhållandevis kritiska.

Det finns mycket tydliga partiskillnader i samhällsförtroende. De mest institutionskritiska partisympatisörerna finns hos miljöpartiet och vänsterpartiet, de mest förtroendefulla i folkpartiet och i någon mån bland socialdemokraterna. Ideologiskt visar ytterpunkterna nästan exakt samma profil: personer som placerar sig längst till vänster respektive längst till höger har något lägre institutionsförtroende än övriga.

Vad skapar förtroende?

I vår analys har vi prövat två faktorer som enligt litteraturen kan ha betydelse: synen på demokratin och synen på det politiska systemets output i form av medborgerlig service. De två hänger givetvis nära samman och står för ett slags allmän systemtillfredsställelse (Nilsson, 2002)

Det visar sig att de två systemfaktorerna har ett mycket starkt samband med det generella institutionsförtroendet (tabell 8). Bland personer som är mycket nöjda med hur den svenska demokratin fungerar har 50 procent ett högt generellt institutionsförtroende medan 5 procent har ett lågt förtroende. Omvänt gäller att bland personer som är mycket missnöjda med hur demokratin fungerar i Sverige har nästan 80 procent ett lågt institutionsförtroende mot endast 2 procent med ett högt förtroende. Mönstret är nästa exakt detsamma när det gäller sambandet med bedömningen av kommunal service: personer som anser att den fungerar bra har ett betydligt högre generellt institutionsförtroende (48 procent) än de som anser att den fungerar dåligt (0 procent).

Resultatet bekräftar tidigare iakttagelser att det är människors uppfattningar om förhållanden i det politiska systemet – både hur det fungerar som beslutsorganisation och vilken service det presterar – som har betydelse för institutionsförtroendet. Som man säger på amerikanska *Perceptions of Performance Matters*.

Samhällsförtroendets grunder

Det finns ett slags grundläggande nivå där förtroende och handling går samman. Personer som ofta handlar med aktier har större förtroende för banker än de som inte

aktiehandlar, personer som prenumererar på en morgontidning har större förtroende för dagspress än de som saknar tidning i hushållet, fackligt aktiva värderar facket högre än icke-aktiva, tjänstemän i stora företag har högre förtroende för storföretag, kyrkobesökare har högre förtroende för Svenska kyrkan och partimedlemmar är något mindre mistrogna till partierna än alla vi andra. På andra områden finns motsvarande tendenser, t ex att personer som är berörda av sjukvård också värderar sjukvårdens kvalitet högre (Nilsson, 1993).

Mycket av förtroendeförändringarna på makronivå genom åren kan tolkas i termer av berördhet. Det gäller inte minst det vi har kallat den elektorala cykeln i samhällsförtroendet. Att förtroendemätningarna på hösten varje valår har givit förhöjda förtroendesiffror har i detta perspektiv sin naturliga bakgrund i att de politiska institutionerna då berör flest medborgare. Den långsiktiga nedgången i förtroendet för de politiska institutionerna kan på samma sätt ses som ett uttryck för att färre känner sig berörda, något som även kan utläsas av det sjunkande valdeltagandet (SOU 1999:132).

Vad som är svårare att förklara är att valårseffekten inte bara gäller politiska institutioner. Visserligen ökar förtroendet för riksdag och regering klart över genomsnittet, men också förtroendet för institutioner som kallats samhällsbevarande tenderar att öka under valår. En rimlig tolkning kan vara att medborgarna påminns om de politiska institutionernas möjligheter, vilket i sin tur utlöser förhoppningar om framtiden. I Misztals perspektiv skulle det här handla om ett opinionsklimat som stimulerar förtroende. Också samhällen kan genom sina institutioner stimulera samhällsförtroende mer eller mindre, och t ex förstärka värden som solidaritet (Misztal, 1996:100; jfr Liedman, 1999).

Den långsiktiga förtroendenedgången illustrerar faran i att det nya höghastighets-samhället tappar känslan för avståndets roll. Stora enheters administrativa och ekonomiska fördelar kan komma att köpas på bekostnad av förankringen hos medborgare och anställda. Utvecklingen inom EU och globaliseringen av ekonomin är exempel på områden där gapet mellan beslutsfattare och allmänheten snabbt växer. Det är här respekten för de många människorna ställs på sin spets. Ett minskat medborgarförtroende innebär uppenbara risker för den politiska demokratin. Det känns tragiskt att det måste till ett terroråd som det i USA för att vi skall påminnas om att demokrati och politik hör ihop och att de bägge vilar på förtroende. Samtidigt är våra resultat hoppfulla. När det krisade till sig steg förtroendet för politikens demokratiska institutioner. Det kunde gått åt andra hållet, som i många europeiska länder på 1930-talet. Men det gjorde det inte.

Noter

- ¹ I sin framställning om trovärdighet tycks Rolf Hedqvist (2002) helt ha missat det senare perspektivet. Redan av orden torde dock framgå att trovärdighet är en egenskap som tillskrivs en sändare, medan förtroende och tillit är egenskaper hos mottagare (jfr Elliot, 1997).

- ² Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2001 ett totalt antal svarande på 3315.
- ³ Det bör understrykas att balansmättet går mellan -100 och +100 och alltså omfattar 200 balansmåttsenheter.
- ⁴ De s k Malexandermorden på två poliser som skedde under samma tid som undersökningen genomfördes hösten 1999.

Referenser

- Börjesson, Britt, Weibull, Lennart (1990) *Förtroendeklyfta? Allmänhetens syn på samhällsinstitutioner, medier och journalistik*. Stockholm: Svensk Information Mediecenter
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Hedqvist, Rolf (2002) *Trovärdighet – en förutsättning för förtroende*. Stockholm, Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1996) Föränderligt förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk*. SOM-insitutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1998) Förskingrat förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Opinionssamhället*. Göteborg: SOM-Insitutet, Göteborgs universitet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-Insitutet, Göteborgs universitet
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press
- Nilsson, Lennart (1993) Service och boende i Västsverige. I Nilsson, L (red) *Västsvensk opinion*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Nilsson, Lennart (2002) *Flernivådemokrati i förändring*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet

- Norén-Bretzer, Ylva (2001) Vinden har vänt – kommunalt förtroende på ny kurs. I Nilsson, L (red) *Den nya regionen*. Göteborg: SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- SOU 1999:132 *Valdeltagandet i förändring*. Stockholm 1999.
- Wadbring, Ingela, Weibull, Lennart (2001) Bara en av fyra läser om EU. *Göteborgs-Posten* 2001-06-08.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden/SJF

FÖRGÄNGLIGT FÖRTROENDE

SOM-undersökningen 2002

SOM-rapport nr 33

Fåfångans marknad

FÖRGÄNGLIGT FÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Mänskliga relationer bygger på att det finns förtroende. Vi litar på att människor beter sig på korrekt. Oavsett om det är i hemmet, på arbetsplatsen eller i trafiken utgår vi från att överenskomna regler följs och vi noterar avvikelser. Varje samhällsbildning bygger på medborgarnas förtroende: om vi skall kunna leva tillsammans måste vi kunna lita på varandra. I vårt dagliga liv är, som sociologen Niklas Luhmann (1989:23ff) framhållit, förtroendet ett sätt att reducera social komplexitet: vi bygger våra bedömningar och handlingar på generaliserade förtroenden som underlättar våra ställningstaganden. Förtroende sänker också transaktionskostnaderna i ett samhälle, brukar ekonomer framhålla.

I analogi med mänskligt förtroende är det möjligt att också tala om samhälls- eller institutionsförtroende. Det handlar om medborgarnas förtroende för samhällets institutioner. Ett välfungerande samhälle förutsätter att allmänheten har förtroende för de centrala samhällsinstitutionerna. Men analogin har också svagheter. En viktig skillnad är att en institution är en mera abstrakt entitet än en talande person. Det är därför svårt för medborgare att ha tillräcklig överblick för att kunna värdera institutioners verksamhet. I och med att varje institution ytterst består av enskilda människor kommer också synen på institutionsmedlemmarna att få betydelse för hur institutionen som helhet uppfattas. Som Bo Rothstein (2003) har framhållit finns dessutom ett klart samband mellan samhällssyn och synen på samhällets institutioner (se också Bo Rothsteins kapitel längre fram i denna bok).

Uttryckt på ett annat sätt är det mellanmänskliga förtroendet ett slags grundläggande förutsättning för varje samhälle, medan förtroendet för samhällets institutioner på olika sätt är betingat av många olika omständigheter. En sådan är den faktiska betydelse en viss institution har. Om det handlar om institutioner vars uppgifter är att fatta auktoritativa beslut eller att ansvara för allmän ordning är förtroendet hos allmänheten av grundläggande vikt, eftersom det handlar om samhällets legitimitet. Det gäller inte på samma sätt för institutioner som kan karaktäriseras mera som serviceinstitutioner och som ligger utanför den politiska sektorn. Av detta följer att förtroendet för centrala politiska institutioner har en annan innebörd än förtroende för exempelvis näringslivet.

Förtroendemätningen

SOM-undersökningarna har sedan starten 1986 mätt svenska folkets förtroende för olika samhällsinstitutioner. Kurvorna har under de 16 mätåren uppvisat skilda

mönster för olika samhällsinstitutioner. Varje år har vi uppdaterat beskrivningen och analyserat upp- och nedgångar, såväl totalt som i olika grupper. Vi har ställt frågor om hur utvecklingen skall tolkas och vad som kan ligga bakom skillnader i allmänhetens förtroende. Årets redovisning kommer att följa i princip samma uppläggning, men vi kommer även att studera förtroendet för olika yrkesgrupper och relatera resultaten till institutionsförtroendet.

SOM-institutets förtroendemätning avser samhällsinstitutioner som är utvalda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Antalet institutioner har efter hand ökat. I mitten av 1990-talet inkluderades bl a domstolarna, Svenska kyrkan, kungahuset och universitet/högskolor. Senare har även institutioner inom EU och Förenta Nationerna (FN) kommit att ingå.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2002 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	48	22	12	3	100	+48
Universitet/högskolor	8	46	39	5	2	100	+47
Polisen	10	49	27	11	3	100	+45
Radio/TV	5	41	42	10	2	100	+34
Kungahuset	17	33	33	9	8	100	+33
FN	9	38	35	12	6	100	+29
Domstolarna	8	38	35	14	5	100	+27
Grundskolan	6	35	38	17	4	100	+20
Regeringen	5	34	38	17	6	100	+16
Riksdagen	4	31	44	15	6	100	+14
Försvaret	6	22	46	18	8	100	+2
Bankerna	5	28	36	22	9	100	+2
Svenska kyrkan	6	23	43	16	12	100	+1
Dagspressen	1	25	48	20	6	100	+0
Kommunstyrelserna	2	21	48	22	7	100	-6
De fackl. organisationerna	3	19	40	24	14	100	-16
Storföretagen	1	16	43	28	12	100	-23
De politiska partierna	1	13	45	29	12	100	-27
Europaparlamentet	1	9	39	28	23	100	-41
EU-kommissionen	1	8	40	29	22	100	-42

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-mätningarna 2002 (antal svar=3 606). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procentalen. Dyliga svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

Källa: Riks-SOM 2002

Undersökningen 2002 innehåller 20 olika samhällsinstitutioner¹. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Det finns olika sätt att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Om vi rangordnar dem efter andelen som har mycket högt förtroende är det kungahuset och sjukvården som kommer klart högst med värden på 17 respektive 15 procent. Tar vi utgångspunkten i andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende blir rangordningen av de fem första sjukvården (63 procent), polisen (59 procent), universitet/högskolor (54 procent), kungahuset (50 procent) och FN (47 procent). I botten ligger då de politiska partierna (14 procent), Europaparlamentet (10 procent) och EU-kommissionen (9 procent).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroende har vi valt ett annat alternativ för att redovisa förhållandet mellan institutionerna. Det är ett balansmått som innebär att vi även tar hänsyn till andelen personer som har ett litet förtroende. Balansmättet räknas fram genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende. Måttet kan sägas vara ett uttryck för respektive institutions förtroendebas (jfr Elliot, 1997).

När vi utgår från balansmättet visar det sig att sjukvården (+48), universitet/högskolor (+47) och polisen (+45) åtnjuter högst förtroende. Något lägre kommer radio-TV (+34) och kungahuset (+33). Lägst förtroende har de politiska partierna (-27) samt de två EU-institutionerna (-41 respektive -42). De två sistnämnda är de enda där över 50 procent av allmänheten anger att de har ett litet förtroende.

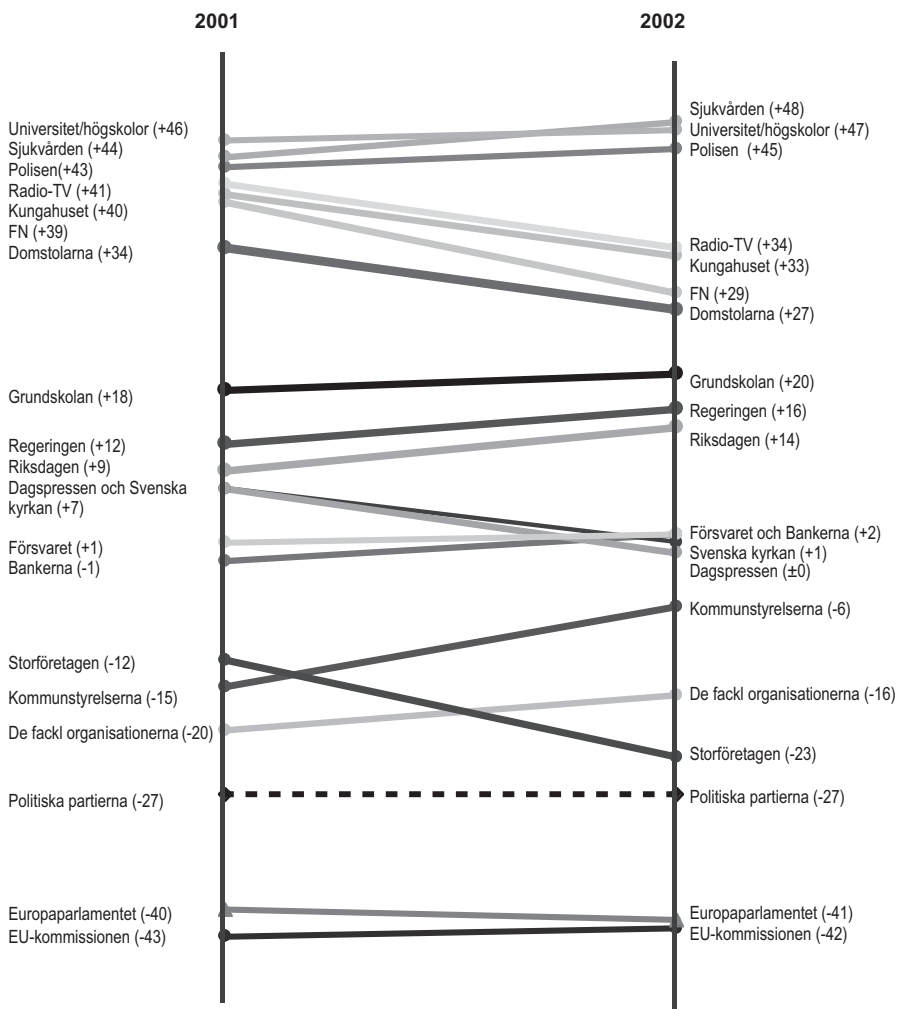
Rangordningen efter balansmättet kan möjligen ge intrycket att samhällsförtroendet överlag är lågt genom att en dryg fjärdedel av institutionerna hamnar på minussidan och att många plusvärden är tämligen modesta. Detta är en effekt av att vi har utgått från institutionernas förtroendebas. Om vi väljer att bara ta hänsyn till andelen som har uttryckt lågt förtroende är det endast för de två EU-institutionerna som en majoritet av svarspersonerna uppger litet förtroende.

Kortsiktiga förändringsmönster...

Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små omkastningar i rangordningen av institutionsförtroendet mellan enskilda år. Mellan 2001 och 2002 kan emellertid flera större förändringar iaktas. I toppen har det skett en differentiering: sjukvården, universitet/högskolor och polisen har ökat i förtroende, medan radio-TV, kungahuset och FN minskat (figur 1).

En närmare analys av det samlade förändringsmönstret visar att de politiska institutionerna fått ett ökat förtroende samtidigt som medierna och storföretagen tappat terräng. Ökningen för de politiska institutionerna är särskilt värd att notera. Också mellan 2000 och 2001 förstärktes deras ställning, troligen som en följd av terrorhändelserna 11 september som medförde en uppslutning kring politiken. Att förtroendet för regering, riksdag och kommunstyrelser fortsätter att öka har att göra med att 2002 var ett valår, vilket normalt leder till ökad uppmärksamhet för politiken. Samtidigt innebär uppgången att en lång tids nedgång i politikförtroendet tycks ha brutits.

Figur 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2001-2002 (balansmått)

Medierna minskar i allmänhetens förtroende för andra året i rad. För radio-TV innebär nedgången inte att andelen med litet förtroende har ökat utan snarare att det är fler som placerar sig i mitten. För dagspressen stiger dock även andelen med ganska litet förtroende och medier har nu nästan exakt lika höga andelar med stort som med lågt förtroende. Försvagningen av mediernas institutionella förtroende bekräftas även av en annan undersökning under samma tidsrymd (Holmberg och Weibull, 2003).

Den största enskilda nedgången står dock storföretagen för – från ett balansmått på -12 år 2001 till -23 år 2002. Det är en fortsatt nedgång från +3 år 2000. Därmed

har storföretagen på två år tappat 26 balansmåttsenheter. En motsvarande nedgång kan även iakttas i *MedieAkademiens förtroendebarmeter* (Holmberg och Weibull 2003). Där fann man att förtroendetappet var speciellt stort för ett företag som Ericsson, som har ekonomiska problem och som rasat kraftigt på börsen.

Också FN har minskat i svenskarnas förtroende. Här handlar det snarast om att FN hade en anmärkningsvärt hög värdering 2001 som en följd av omvärldsförändringarna efter den 11 september. Nu är FN tillbaka till en lägre nivå, en nivå som dock ligger något högre än 2000.

...och långsiktiga

Men förändringarna i allmänhetens förtroende måste också ses i ett längre perspektiv. I figur 2 redovisas förtroendeförändringar för hela tidsperioden 1986-2002. Vi har valt att för tydlighetens skull redovisa förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

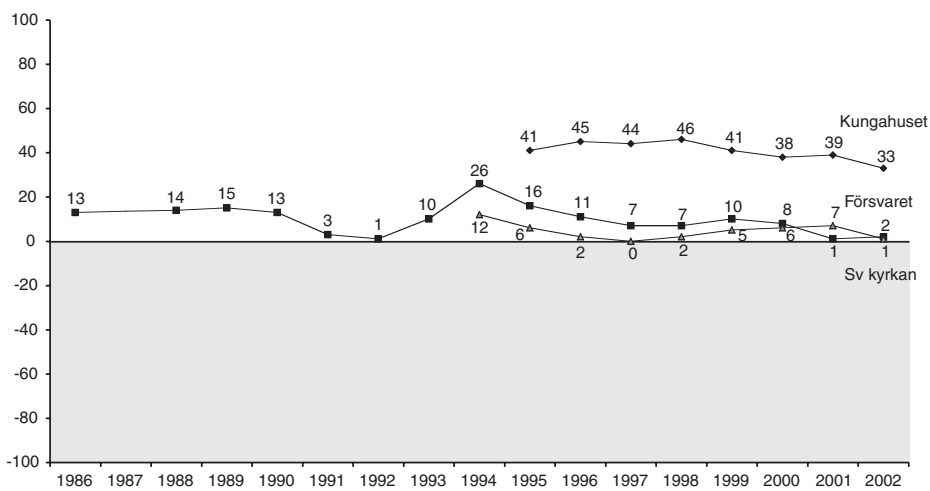
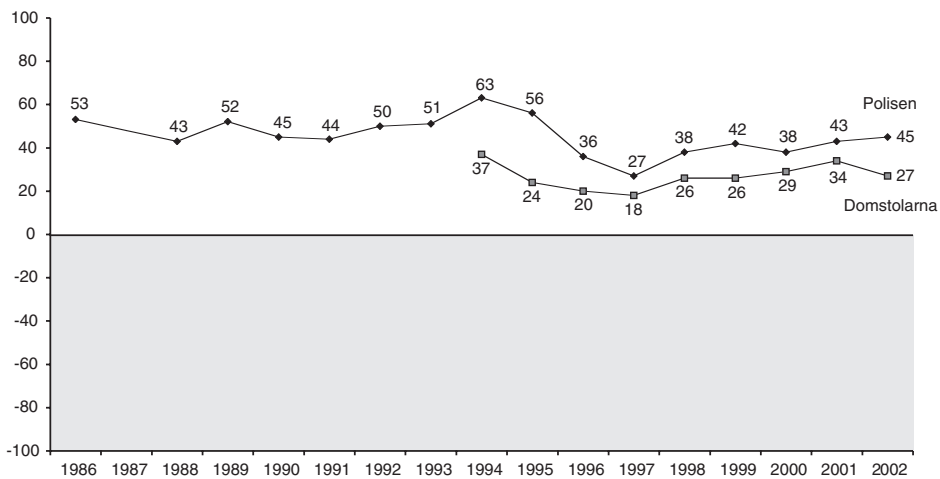
Förtroendebedömningarna av sjukvården, polisen, grundskolan och domstolarna – och efter 1997 även universitet/högskolor – har fram till 2000 uppvisat en mycket hög intern samstämmighet över tid samtidigt som nivåskillnaderna mellan dem varit i stort sett desamma. Mellan 1986 och 1991 fanns en svag förtroendenedgång som följdes av en kraftig uppgångstrend till 1994. Efter 1995 föll samtliga fyra relativt kraftigt – störst var fallet för sjukvården. Uppgången 1998 har att göra med att valåret allmänt drog upp förtroendet. De senaste åren utmärks av stabilitet, utom för polisen som har en ökningstrend.

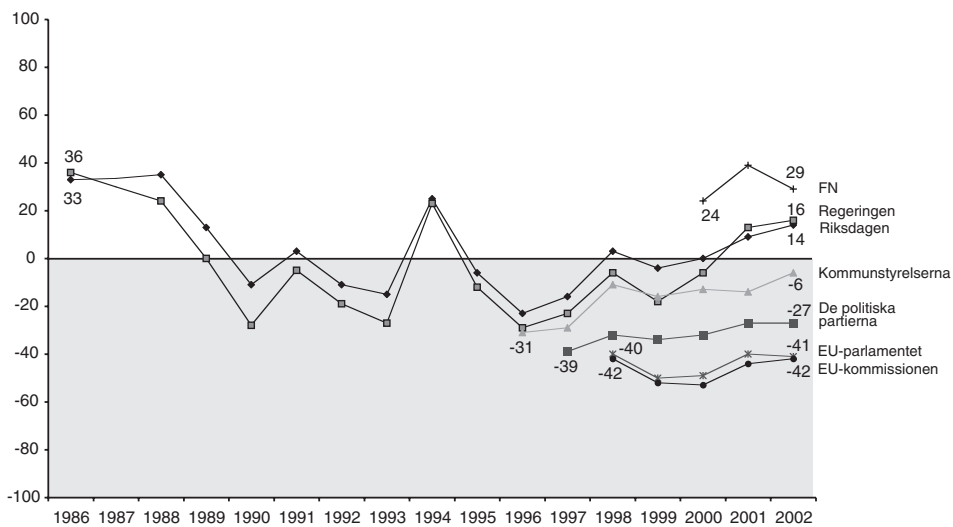
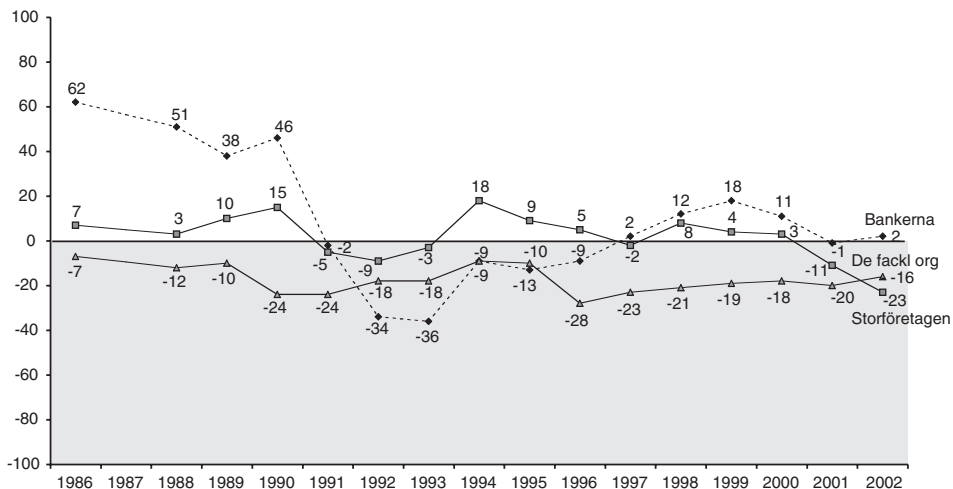
Utvecklingen för polisen bekräftar tidigare resultat att de s k Göteborgskravallerna i anslutning till EU-toppmötet i juni 2001 inte påverkade förtroende för polisen negativt (jfr Weibull och Nilsson, 2002; Nilsson och Weibull, 2002). Det kan dock inte uteslutas att nedgången för domstolarna kan ha att göra med uppmärksamheten för de hårda domarna mot de anklagade vid dessa händelser.

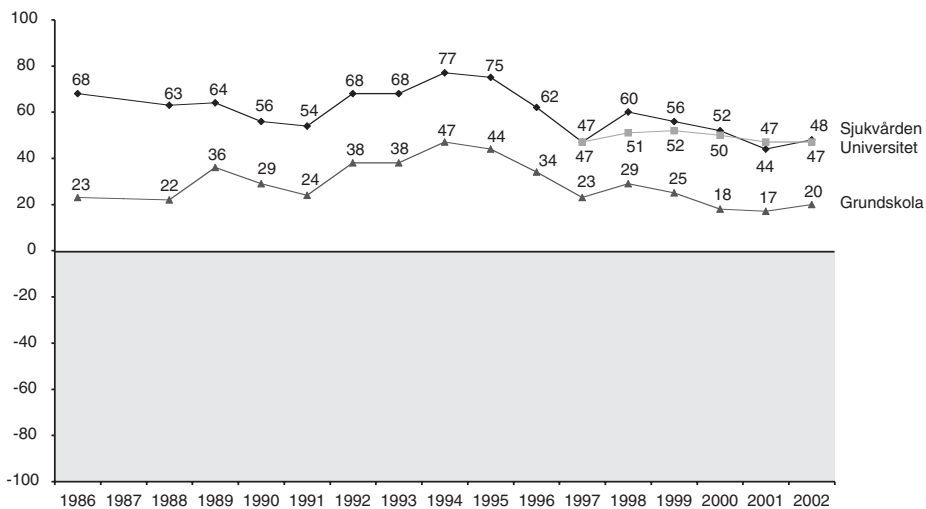
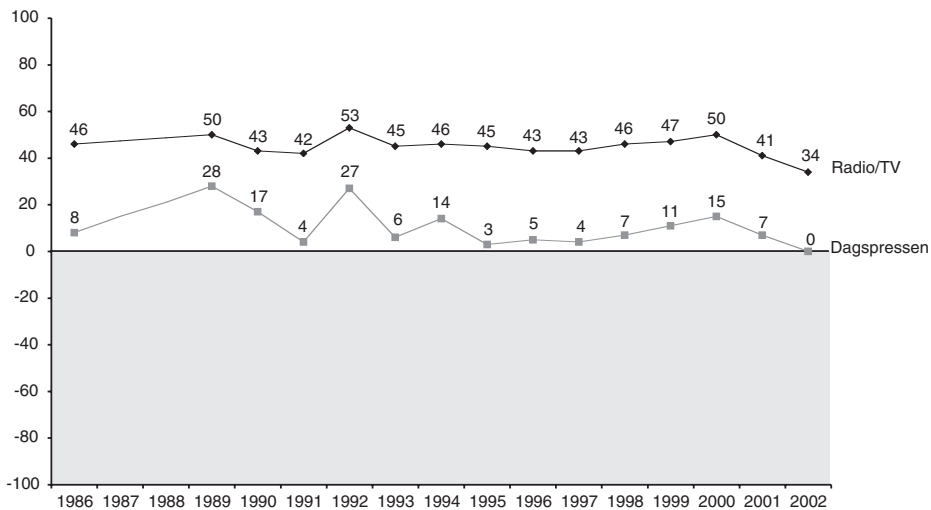
När det gäller de institutioner som grupperats inom det ekonomiska området – banker, storföretag och fackliga organisationer – har det redan påvisats att det där finns en betydande nedgång: samtliga ligger nu på eller nära en negativ förtroendebalans. Förtroendet för de fackliga organisationerna uppvisar dock förhållandevis små skillnader över femtonårsperioden. Facket har alla år en klart negativ förtroendebalans. Men efter lågvattenmärket 1996 finns det en tendens till stabilisering på en något mindre negativ nivå.

Den samhällsinstitution som har haft det tydligaste förändringsmönstret över de femton undersökningsåren är otvivelaktigt bankerna. De låg i mitten av 1980-talet nästan på samma förtroendenivå som sjukvården. Efter 1990 kom det kraftiga fallet – mellan 1990 och 1992 gick förtroendet i botten. Efter 1993 har det skett en långsam återhämtning, men det brott i kurvan som kom år 2000 har nu fortsatt och det finns en ny nedgångstendens, även om nedgången inte fortsatt mellan 2001 och 2002.

Figur 2 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2002 (balansmätt)

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Storföretagen har oftast uppvisat förtroendesiffror kring plus/minus noll. Det är först de senaste två åren som resultatet hamnat klart på den negativa sidan. En faktor med en stark koppling till bristen på förtroende för storföretagen är missnöjet med företagsledarnas höga löner. I SOM-undersökningen 2002 frågade vi om svenska företagsledare var värda sina löner. Det flesta tyckte inte det. Övervägande kritiska röster återfanns i alla politiska läger och i alla sociala grupper, även bland moderata sympatisörer och bland företagare.

Av de institutioner som började studeras i mitten av 1990-talet – kungahuset och Svenska kyrkan – uppvisade kyrkan en svagt nedåtgående förtroendetrend fram till 1997 för att sedan på nytt öka något. Mellan 1999 och 2002 har dock inte skett någon förändring. Kungahuset ligger betydligt högre och tycktes ha en stabil nivå. Mellan 1998 och 1999 kunde dock en viss nedgång förmärkas och den har förstärkts mellan 2001 och 2002. Balansmättet för kungahuset har sedan toppåret 1998 minskat från +46 till +33 2002; det lägsta hittills i våra mätningar.

Bedömningarna av de centrala institutionerna inom den politiska sfären – riksdag och regering – demonstrerar en anmärkningsvärd intern överensstämmelse över hela tidsperioden. Det som framförallt framträder i kurvan är hur samtliga politiska institutioner ökar i förtroende under senare år, inklusive kommunstyrelserna. Uppgången gäller främst regeringen, som 2001 för första gången sedan 1986 hamnade på en högre förtroendebalans än riksdagen. Detta gäller även 2002. De senaste årens ökning för de inhemska politiska institutionerna ger vid handen att en nedgångstrend har brutits. Visserligen har tendensen förstärkts av att år 2002 var valår, eftersom det politiska förtroendet då brukar gå upp (Holmberg, 1993). Samtidigt har regering och riksdag år 2002 ett klart högre förtroende än valåret 1998 – och även än valåret 1991 – lägg därtill att förtroendet för de politiska partierna också har en viss uppgångstrend, låt vara att det ännu ligger på en mycket låg nivå. Uppgången för de politiska institutionerna är, om den visar sig hålla, i linje med vad som iakttagits i andra västeuropeiska länder under slutet av 1990-talet (Holmberg, 2000).

Bedömningarna av medierna uppvisar också en viss inbördes överensstämmelse. Den är emellertid på intet sätt så tydlig som när det gäller regering och riksdag eller de sociala institutionerna. Radio/TV ligger genomgående på en betydligt högre förtroendenivå än dagspressen och är inte underkastad samma snabba skiften i allmänhetens bedömningar. Förtroendet för medierna uppvisar däremot en nedgångstrend under de senaste åren, vilket är i linje med tidigare studier (Holmberg och Weibull, 2003). Synen på mediernas innehåll följer emellertid inte samma mönster (jfr Lennart Weibulls kapitel om medieförtroende i denna volym).

Dimensioner i bedömningarna

En explorativ faktoranalys visar att det finns fyra huvuddimensioner i förtroendebedömningarna:

- *en politisk* omfattande regering, riksdag, de politiska partierna, de fackliga organisationerna och kommunstyrelserna i nämnd ordning
- *en samhällsbevarande* omfattande polisen, sjukvården, försvaret, kungahuset, domstolarna, Svenska kyrkan, grundskolan och universitet/högskolor
- *en övernationell* omfattande Europaparlamentet, EU-kommissionen, storföretagen, bankerna och FN
- *en medial* omfattande dagspressen och radio/TV

Mönstret är i det närmaste exakt detsamma som i motsvarande analys från 2001. Det tyder på att det grundläggande bedömningsmönstret ligger fast.

Förtroende hos olika grupper

De förtroendebedömningar som görs i olika demografiska grupper är relativt likartade när det gäller huvudtendenserna. Sjukvården och universitet/högskolor åtnjuter högt förtroende hos i stort sett alla, medan EU-institutionerna genomgående ligger lågt. Men det finns klara skillnader på några punkter. I tabell 2 redovisas förtroendebalansen för samtliga institutioner med hänsyn till svarspersonernas kön, ålder och ideologi.

Om vi ser till det genomsnittliga förtroendet (balansmått) ligger kvinnor något högre än män. Av 20 institutioner är det 16 som åtnjuter högre förtroende bland kvinnor. I de flesta fall är dock skillnaderna små. De största differenserna finns i fråga om bankerna, polisen, Svenska kyrkan och kungahuset. Två institutioner, där männen har ett något högre förtroende än kvinnorna är storföretagen och regeringen.

När det gäller åldersgrupper har särskilt de yngsta men också de äldsta ett högre samhällsförtroende än medelålders personer, delvis beroende på att en relativt stor andel svarar ”varken eller”. Den relativt sett mest kritiska gruppen är personer mellan 50 och 64 år, som har lägst förtroende för 8 av de 20 institutionerna. Bland dem är det framför allt bankerna som åtnjuter lågt förtroende med ett balansmått på -8 som kan jämföras med +26 hos de yngsta och +6 hos de äldsta. Stor spridning råder också beträffande förtroendet för Svenska kyrkan: ± 0 i den kritiska gruppen av åldrande fyrtilialister, mot -4 bland de yngsta, och +14 bland pensionärerna.

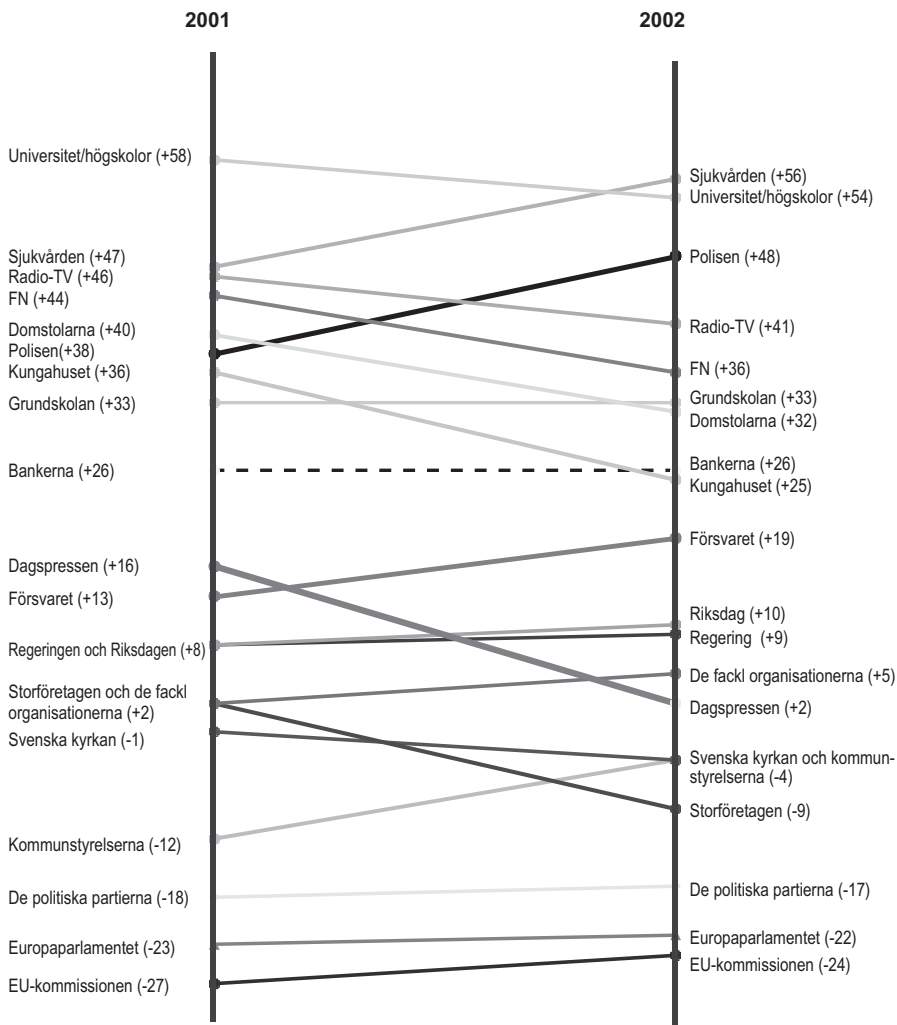
Om vi studerar de senaste årens förtroendeförskjutningar särskilt bland de unga accentueras de iakttagna tendenserna (figur 3). Kungahuset och dagspressen tappar mer samtidigt som polisen ökar mer bland personer mellan 15 och 29 år än i befolkningen i stort. Storföretag och radio-TV uppvisar en motsvarande nedgång som hos allmänheten i stort, medan ökningen i förtroende för de politiska institutionerna är mindre bland de unga.

Tabell 2 Förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner efter kön, ålder och vänster-högerplacering, 2002 (balansmått)

	Vänster-höger-självplacering											Samtliga
	Män	Kvinnor	15 – 29	30 – 49	50 – 64	65 – 85	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger	Klart höger	
Regeringen	+19	+13	+9	+17	+16	+19	+44	+46	+7	-1	-37	+16
Polisen	+40	+49	+48	+46	+40	+47	+38	+47	+44	+50	+44	+45
Sjukvården	+50	+47	+56	+45	+44	+53	+52	+52	+45	+47	+47	+48
Försvaret	-1	+5	+19	±0	-6	-3	-5	-2	+1	+8	+9	+2
Riksdagen	+15	+13	+10	+14	+14	+17	+33	+31	+4	+11	-13	+14
Bankerna	-6	+9	+26	-7	-8	+6	-8	-7	+7	+6	+10	+2
Dagspressen	-2	+4	+2	±0	-1	+6	+5	+3	±0	+3	-4	±0
Fackliga organisationerna	-20	-12	+5	-21	-24	-17	+17	+4	-20	-27	-50	-16
Radio-TV	+34	+37	+41	+29	+33	+40	+36	+40	+35	+35	+18	+34
Grundskolan	+17	+21	+33	+21	+13	+10	+26	+30	+20	+9	-7	+20
Stor företagen	-19	-24	-9	-21	-28	-29	-45	-33	-23	-9	+18	-23
Svenska kyrkan	-5	+6	-4	-4	±0	+14	-18	-3	+1	+12	+10	+1
Domstolarna	+27	+29	+32	+32	+28	+22	+25	+26	+21	+38	+36	+27
Kungahuset	+27	+39	+25	+33	+29	+49	+3	+21	+35	+56	+51	+33
Kommunstyrelserna	-9	-4	-4	-18	-5	+9	+1	+2	-6	-12	-23	-6
Universitet/högskolor	+47	+48	+54	+48	+45	+42	+50	+50	+40	+55	+47	+47
De politiska partierna	-29	-24	-17	-26	-31	-32	-8	-15	-34	-33	-42	-27
EU-kommissionen	-46	-40	-24	-46	-48	-48	-46	-43	-46	-39	-33	-42
Europaparlamentet	-45	-37	-22	-45	-45	-45	-46	-45	-43	-37	-32	-41
FN	+25	+34	+36	+26	+29	+35	+35	+32	+21	+35	+26	+29
Antal svar	2 634	1 758	682	1 145	960	618	425	885	942	984	289	3 392

Källa: SOM 2002

Figur 3 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2001-2002, bland unga 15-29 år (balansmätt)

Från tidigare förtroendemätningar är det välkänt att bedömningarna för flera av samhällsinstitutionerna innehåller klara politiska laddningar. Det är exempelvis uppenbart att förtroendet för regeringen kommer mycket nära en politisk attityd. Men även andra institutioner uppvisar ideologiskt betingade svarsmönster.

Det visar sig att det är fyra institutioner som står för huvuddelen av den politiska polariseringen. I rangordning är de: storföretagen, de fackliga organisationerna, regeringen och kungahuset. För dem är differensen mellan vänster- och högersympatisörer mellan 40 och 50 balansmåttsenheter. Regeringen och facket åtnjuter högst

förtroende till vänster medan storföretagen och kungahuset har sin starkaste förtroendebas till höger. Mönstret ligger fast mellan undersökningsåren; möjligen kan det noteras att polariseringen i fråga om regeringen är något mindre än tidigare, samtidigt som bedömningarna av kungahuset är mer politiskt laddade 2002 än 2001.

Om vi gör en översiktlig beskrivning av institutionernas politiska förtroendebas visar sig att 11 ligger något åt höger och 8 något åt vänster, medan en – polisen – inte vetter åt något håll. Utöver storföretagen och kungahuset ligger bankerna, de två EU-institutionerna och Svenska kyrkan klarast åt höger, medan vid sidan av de fackliga organisationerna och regeringen även grundskolan, riksdagen, kommunstyrelserna och partierna i någon mån är vänsterinstitutioner.

De politiska laddningarna i många förtroendebedömningar ger stöd för antagandet att opinions- och samhällsklimatet påverkar hur institutioner värderas. Påverkan tenderar vara större i de fall då svarspersonerna inte har personlig erfarenhet av institutionerna.

Institution och profession

Så långt har översikten gällt förtroendet för olika samhällsinstitutioners sätt att fungera. I inledningen framhölls att förtroendet för de professionella yrkesutövare som ryms inom varje institution också kan påverka bedömningen. Inom SOM-undersökningen 2002 har vi även ställt frågor om allmänhetens förtroende för olika yrkesgrupper, vilket i några fall möjliggör jämförelser mellan institution och yrkesgrupp (jfr Holmberg och Weibull, 2001).

I undersökningen fick svarspersonerna ta ställning till sammanlagt 13 yrkesgrupper. I tabell 3 redovisas utfallet. Störst förtroende har man för sjukvårdens personal, men förtroendet är också högt för forskare, poliser och lärare som alla har balansmätt på över +50. I botten av listan med mycket lågt förtroende finns regionpolitiker, reklampersoner och PR-konsulter.

En motsvarande mätning av yrkesgruppsförtroende har endast genomförts en gång tidigare inom ramen för de nationella SOM-undersökningarna. Det är därför inte möjligt att uttala sig om några förändringar grupp för grupp. Den allmänna tendensen går emellertid i samma riktning för jämförbara grupper. Journalister i både dagspress och radio-TV har således tappat kraftigt mellan 2000 och 2002 medan förtroendet för rikspolitiker har ökat. Rangordningen av jämförbara yrkesgrupper är likartad mellan de två mätpunkterna.

Översikten av hur olika yrkesgrupper bedöms uppvisar dessutom vid ett första påseende klara likheter med institutionsförtroendet. Läkare och poliser ligger högt på samma sätt som sjukvården och polisen, politiker har låga förtroendevärden på motsvarande sätt som politiska partier och i mitten rangerar präster, banktjänstemän och officerare på samma sätt som Svenska kyrkan, bankerna och försvaret gör i fråga om institutionsförtroende. Också faktoranalyser visar på likheter i bedömningsgrunderna.

Tabell 3 Förtroendet för några yrkesgrupper 2002 (procent, balansmått)

Yrkesgrupp	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmått
Sjukvårdens personal	28	56	10	3	1	2	+80
Forskare	18	48	21	2	1	10	+63
Poliser	17	50	21	7	3	2	+57
Lärare i grundskolan	15	48	23	7	2	5	+54
Personal i äldreomsorg	17	45	23	8	3	4	+51
Journalister i radio/TV	3	26	51	17	9	4	+3
Rikspolitiker	2	27	40	18	9	4	+2
Politiker i egen kommun	2	23	39	21	10	5	-6
Journalister i dagspress	3	19	38	23	13	4	-14
Informatörer	1	10	41	17	10	21	-16
Landstingets/regionens politiker	1	16	25	25	12	6	-20
PR-konsulter	1	5	29	24	21	20	-39
Reklampersoner	1	5	26	26	25	17	-45

Kommentar: Frågan om yrkesgrupper/professioner är i SOM-undersökningen 2002 bl a finansierad av projekt ledda av docent Folke Johansson och universitetslektor Lennart Nilsson, Statsvetenskapliga institutionen Göteborgs universitet/Cefos (politiker på olika nivåer) respektive av docent Larsåke Larsson, Humanistiska institutionen, Örebro universitet (PR och information).

Källa: Riks-SOM 2000

Innan vi går in på direkta jämförelser mellan professions- och institutionsförtroende måste vissa reservationer göras. För det först finns det inte någon av samhällsinstitutionerna som representeras av endast en yrkesgrupp. Vi har ändå valt att ta ut vad vi bedömt vara den dominerande professionen inom varje institution. För det andra kan vissa enskilda benämningar diskuteras. Dessa svagheter gör att alla jämförelser måste tolkas med stor försiktighet.

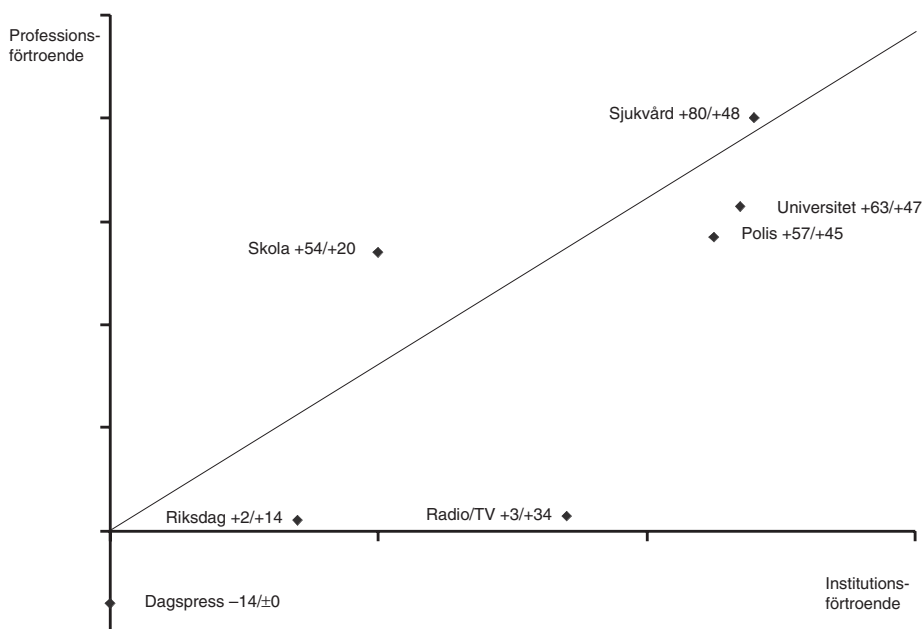
Underlaget för jämförelsen mellan yrkesgrupps- och institutionsförtroende är begränsad till sju grupper. För dessa har vi i figur 4 relaterat andelen som uppger sig ha mycket eller ganska högt förtroende för yrkesgruppen till andelen som har motsvarande förtroende för institutionen. Jämförelsen är således gjord på aggregatnivå, inte på individnivå. Linjen i diagrammet illustrerar det perfekta sambandet: förtroendet för yrkesgruppen ligger på exakt samma nivå som för institutionen. Vi ser att det finns en sådan närmast fullständig överensstämmelse mellan institution och profession för polisen/poliser, universitet/forskare och riksdag/rikspolitiker.

De professioner/institutioner som ligger ovanför linjen är sådana där professionen åtnjuter högre förtroende än institutionen; för dem som ligger under linjen är institutionsförtroendet tvärtom större än för professionen.

Två professioner ligger klart över linjen. Den ena är sjukvårdens personal som hamnar klart högre än sjukvården som institution, den andra, ännu tydligare i avvikelsen från sin institution, är lärare i grundskolan. Det omvända förhållandet

gäller journalister. Särskilt förtroendet för journalister i radio-TV ligger klart lägre än förtroendet för radio-TV som institution. För dagspressens journalister är tendensen densamma. Något tillspetsat kan påstås att lärare bär upp sin institution, medan journalister bärs upp av sin.

Figur 4 Förhållandet mellan professions- och institutionsförtroende 2002 (balansmått)

Kommentar: Jämförelserna gäller sjukvårdens personal/sjukvård, forskare/universitet, poliser/polisen, lärare/grundskolan, rikspolitiker/riksdagen, journalister i radio/TV/radio och TV samt journalister i dagspress/dagspressen.

Källa: SOM 2002

Det är lättare att fördärva än att förvärva förtroende

Förtroendet ökar för politikens institutioner samtidigt som massmedier och näringsliv tappar i tillit. Det är trenden hittills under 2000-talet. Ett överraskande och nytt mentalitetslandskap för alla oss som vant oss vid att vindarna blåste tvärtom under sent 1900-tal; åtminstone när det gäller politiken.

Men inget varar beständigt och nu är det främst näringslivet som får känna på hur det är att tappa förtroende. Börskraschen, alla felsatsningarna och de rikt tilltaga fallskärmarna har naggat på tilliten. Och då kan transaktionskostnaderna öka.

Kreditbetygen riskerar att försämras, som för Ericsson – med dyrare lån som följd.

Förtroende är inte att leka med. Det är lättare att fördärva än att förvärva förtroende.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2002 ett totalt antal svarande på 3 606. I 1998 års undersökning, med vilken vissa jämförelser görs, ställdes frågorna om EU-institutionerna i en av studierna (antal svar=1740).

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören (1993) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1997) Förtroendets fall. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ett missnöjt folk*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) Förtroendefall? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, du välsignade?*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2002) Institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det våras för politiken*. SOM-insitutet vid Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2003) MedieAkademin förtroendebarameter. I *MedieAkademin årsbok 2003*. Göteborg: MedieAkademin
- Listhaug, Ola, Wiberg, Matti (1995) Confidence in Political Institutions. I Klingemann, H-D, Fuchs, D (Eds.) *Citizens and the State*. Oxford-New York, Oxford University Press
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. En Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge, Polity Press
- Nilsson, Lennart, Weibull, Lennart (2003) Händelser vid Västerhavet. I Nilsson, L (red) *Perspektiv på Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) Publicistiska seder. Stockholm, Tiden/SJF
- Weibull, Lennart och Nilsson, Lennart (2002) EU-toppmötet i svensk opinion. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Det våras för politiken*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet

RIMLIGT FÖRTROENDE?

SOM-undersökningen 2004

SOM-rapport nr 36

Lyckan kommer, lyckan går

RIMLIGT FÖRTROENDE?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

En av SOM-institutets längsta tidsserier är mätningen av svenskarnas förtroende för olika samhällsinstitutioner. Vi har följt förändringarna i de samlade bedömningarna och analyserat skillnader i samhällsförtroende mellan olika grupper. Den långa tidsserien har även givit oss möjligheter att belysa hur olika politiska och sociala opinionsvindar påverkar allmänhetens förtroende, liksom vi har kunnat följa hur opinionsklimatet har betydelse för hur människor med olika bakgrund värderar samhällets institutioner. Ansatserna har således främst varit frågan om empiriska generaliseringar, medan det normativa perspektivet om vad som kan vara ett rimligt samhällsförtroende i stort sett lyst med sin frånvaro.

Också i årets översikt kommer vi att i huvudsak följa samma uppläggning som tidigare. Men vi avser även att vidga perspektivet och för första gången avslutningsvis ställa den normativa frågan om vad som kan vara en rimlig nivå på förtroendet för olika samhällsinstitutioner. Är det bra att ha stort förtroende för regeringen, polisen eller dagspressen? Eller är det kanske snarare sunt att förtroendet är lågt?

Vad är ett rimligt förtroende?

Utgångspunkten för SOM-undersökningarnas mätserie har från starten varit att institutionsförtroende står för ett slags förhållningssätt till samhället. Det handlar å ena sidan om en mekanism för att reducera social komplexitet i det dagliga livet och därigenom underlätta ställningstaganden och å andra sidan om en typ av utvärdering av ett samhällets sätt att fungera. Vi vet från tidigare studier att människor genomsnittligt har ett relativt högt samhällsförtroende och att en relativt stor andel av allmänheten, närmare var femte svarsperson, har relativt högt förtroende i fråga om nästan samtliga undersökta institutioner; endast en mindre andel har överlag lågt samhällsförtroende (Holmberg och Weibull, 2004a).

Den normativa fråga som inställer sig är i vad mån ett stort institutionsförtroende skall betraktas som en positiv eller negativ tillgång för ett samhälle. Den första, litet förenklade reaktionen är att det givetvis måste vara bra om medborgare har förtroende för de centrala institutionerna i sitt samhälle (Rothstein, 2004). Det frammanar bilden av lyckliga medborgare i ett lyckligt samhälle. Men nästan omedelbart infinner sig motbilden: givetvis är det inte bra med ett generellt högt förtroende utan förtroendet måste sättas i relation till respektive institution, både till dess karaktär och till dess sätt att fungera. Förtroende skall dessutom inte vara blint

utan ha förankring i kunskaper och förnuft. Ett rent känsloladdat förtroende är inget ideal.

Att det finns ett stort förtroende för en institution som fungerar dåligt måste rimligen betraktas som dysfunktionellt (jfr Weibull och Börjesson, 1995:156f). Totalitära system lägger ner mycket kraft på att ge sina politiska institutioner legitimitet, men medborgarna svarar ofta med ett lågt förtroende (jfr Weibull och Holmberg, 1997).

Problemet i ett sådant perspektiv är att det lägger alltför stor tonvikt på förtroende som en fråga om utvärdering. I själva verket spelar institutionens upplevda betydelse en lika stor, eller möjligen ännu större, roll för det förtroende medborgarna tilldelar dem. Visserligen har vi empiriskt kunnat visa att det finns ett samband mellan problem för storföretagen – låga börskurser, brottsmisstänkta direktörer och allmänt negativ uppmärksamhet i medierna – och förtroendet för dem (Holmberg och Weibull, 2004b). Men även om förtroendekurvan har gått ner så gäller i samma utsträckning som tidigare att personer som står långt till vänster har klart mindre förtroende för storföretagen än de som står klart till höger. Den ideologiska positionen spelar således nästan lika stor roll för bedömningarna som vad storföretagen faktiskt gör. Till detta kommer att den allmänna opinionen som den framträder i medierna också kommer att påverka bedömningarna.

Om vi således har svårt att göra en empiriskt baserad klassificering av de enskilda institutionernas faktiska verksamhet är frågan om de på andra grunder kan ges förväntade förtroendevärden. En möjlighet är att utgå från institutionernas formella roll, alltså i vad mån deras uppgift är att vara till för alla medborgare och att verksamheten avser att behandla alla lika under givna lagar och regler. Med ett sådant perspektiv skall vi principiellt förvänta höga förtroendevärden för riksdagen, polisen, domstolarna, försvaret och sjukvården. Däremot skall vi förvänta relativt låga värden för institutioner vars uppgift främst är att företräda specifika intressen eller driva opinion, t ex de politiska partierna, de fackliga organisationerna och dagspressen. Om medborgarna har ett lågt förtroende för *public service*-institutionerna måste det uppfattas som besvärande, medan ett lågt förtroende för opinionsinstitutioner, särskilt sådana som syftar till påverkan av medborgarna, närmast är ett hälso-tecken (jfr Larsson, 2004).

Givetvis går det inte att renodla klassificeringen och det finns många gränsdragningsproblem. Det parlamentariska systemet gör att politiska partsintressen influerar på regering och riksdag, liksom radio-TV som under lång tid stått under offentlig kontroll närmast uppfattas som en myndighet. För den fortsatta analysen kan det dock vara fruktbart att ha med dessa normativa utgångspunkter och betrakta utfallet av allmänhetens förtroendebedömningar i ljuset av dem. Vi kommer i vårt analysavsnitt även att göra ett försök till översiktlig klassificering. Institutioner som i huvudsak står för ett allmänintresse kommer vi att kalla AI-institutioner medan institutioner som främst representerar olika särintressen kallas SI-institutioner.

Svenska förtroendebedömningar 2004

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domstolarna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN). Sedan 2001 års mätning har ingen ny institution tillkommit.

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen 2004 20 samhällsinstitutioner¹. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket högt* förtroende är det sjukvården och kungahuset som kommer klart högst med över tio procent. Väljer vi att utgå ifrån andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende kommer sjukvården högst (65%), följd av polisen (58%) och universitet/högskolor (57%). I botten ligger då de politiska partierna (13%) samt EU-kommissionen (12%) och Europaparlamentet (11%).

Med tanke på att vi avser att belysa institutionsförtroende i en mera principiell mening är det rimligt att även ta hänsyn till andelen som har lågt förtroende: en institutions ställning i samhället bestäms inte bara av hur stor andel som har förtroende för den utan också av hur stor andel som saknar förtroende. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor och radio-TV med tio procent eller lägre, medan hälften eller mer av allmänheten har litet förtroende för EU-institutionerna.

Den teknik vi använder för att väga in både högt och lågt förtroende är ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. Detta kan sägas vara ett uttryck för vad som kan betraktas som en institutions *förtroendebas* (jfr Elliot, 1997). En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården och universitet/högskolor ligger klart högst med ett balansmått på +51. Sjukvården får *de facto* anses ligga högre i kraft av en hög andel med stort förtroende, medan universitet/högskolor utmärks av att ha en relativt stor andel som inte kan ta ställning, 37 procent, i jämförelse med sjukvårdens 21 procent.

Därnäst i förtroendeligan kommer polisen (+43) och radio-TV (+39). Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-20) och de politiska partierna (-31) samt de två EU-institutionerna (-38 respektive -40). Exakt hälften av de undersökta institutionerna har positiva balansmått, hälften har negativa. En mera

rimlig beskrivning är dock att en tredjedel har relativt höga, en tredjedel relativt låga och en tredjedel har balansmätt nära noll.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2004 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	50	21	11	3	100	+51
Universitet/högskolor	8	49	37	4	2	100	+51
Polisen	9	49	27	12	3	100	+43
Radio/TV	6	43	41	8	2	100	+39
Grundskolan	7	41	37	12	3	100	+33
FN	7	38	36	12	7	100	+26
Domstolarna	8	37	35	15	5	100	+25
Bankerna	7	31	36	19	7	100	+12
Kungahuset	11	26	37	13	13	100	+11
Dagspressen	2	27	45	20	6	100	+3
Svenska kyrkan	5	22	44	16	13	100	-2
Försvaret	5	21	46	19	9	100	-2
Riksdagen	3	22	43	22	10	100	-7
Regeringen	3	22	37	26	12	100	-13
Kommunstyrelserna	2	17	44	27	10	100	-18
Storföretagen	2	17	43	27	11	100	-19
De fackliga organisationerna	2	18	40	27	13	100	-20
De politiska partierna	2	11	43	30	14	100	-31
EU-kommissionen	1	11	38	28	22	100	-38
Europaparlamentet	1	10	38	27	24	100	-40

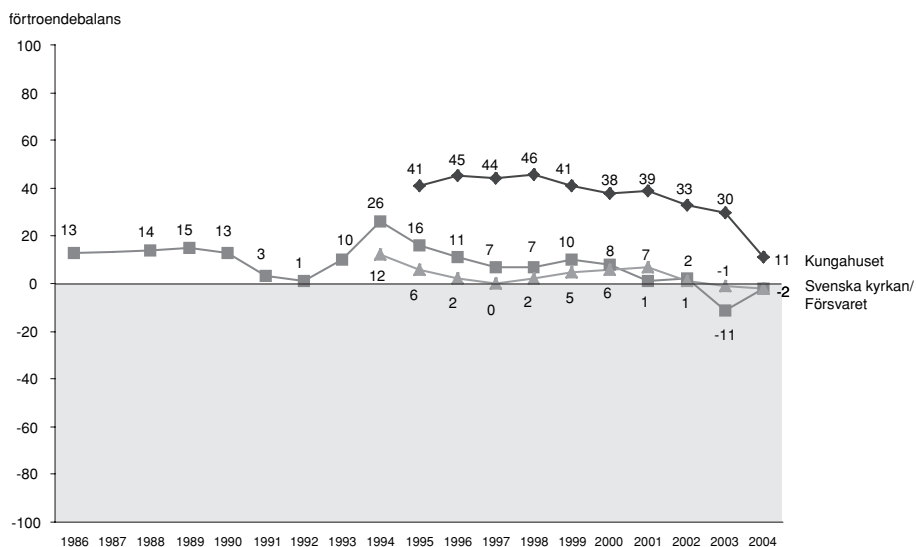
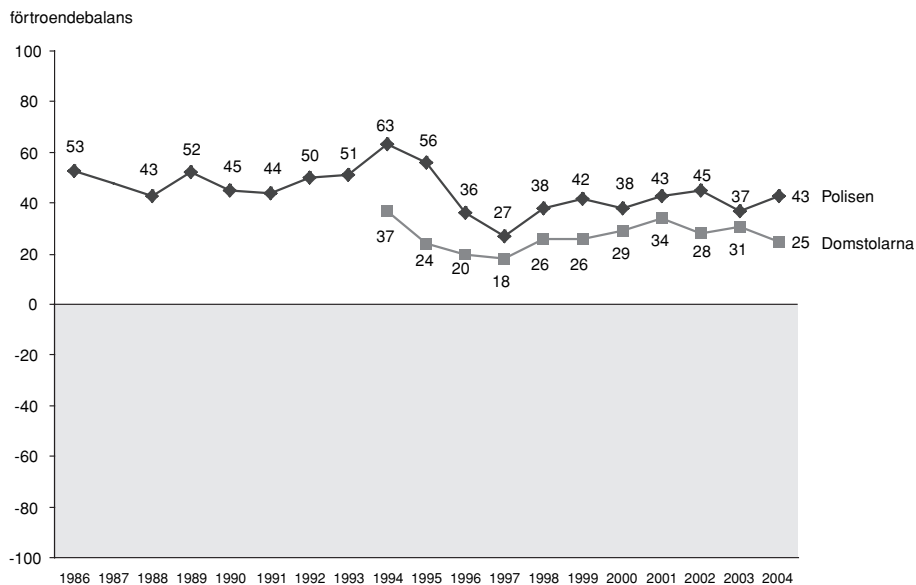
Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2004 (antal svar = 3 435) Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon enskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dylika svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger stort förtroende) och -100 (alla svars personer anger litet förtroende).

Källa: Riks-SOM 2004

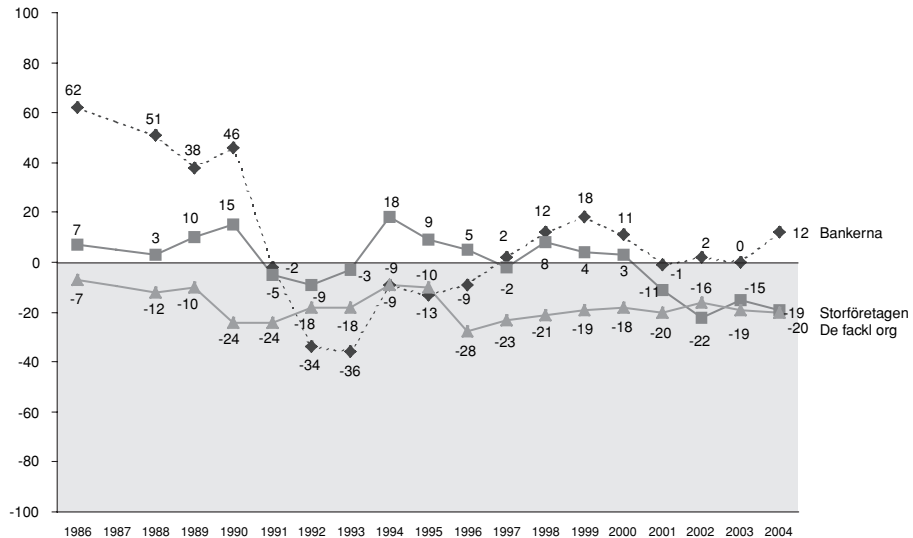
I figur 1 redovisas förtroendeförändringarna för hela tidsperioden 1986-2004 på grundval av balansmättet. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans. Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små omkastningar i rangordningen mellan enskilda år. På några års sikt kan det dock framträda tendenser. I jämförelse med 2003 har i stort sett samtliga politiska samhällsinstitutioner tappat i förtroende. Detsamma gäller FN, där uppgången 2003 förefal-

ler ha varit tillfällig. Den stora förloraren är kungahuset, som under de senaste åren haft ett svagt fallande förtroende. Nedgången mellan 2003 och 2004 är dock anmärkningsvärt stor.

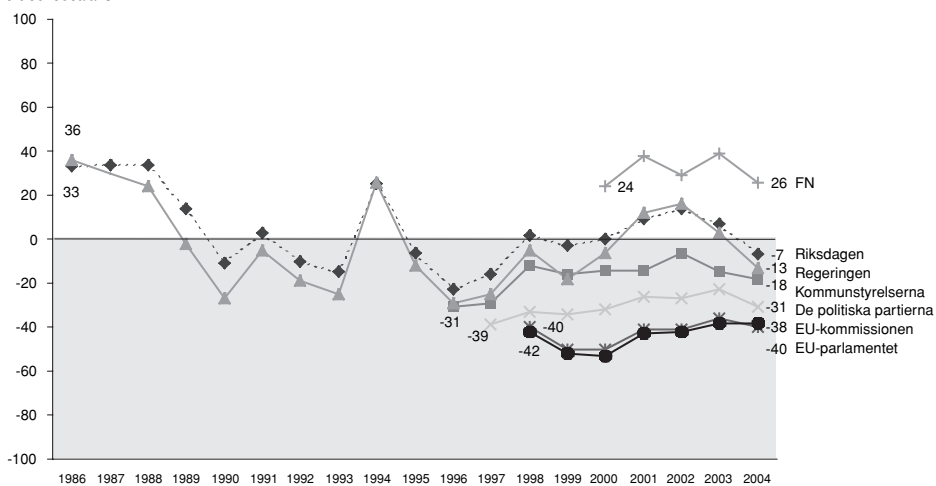
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2004 (förtroendebalans)

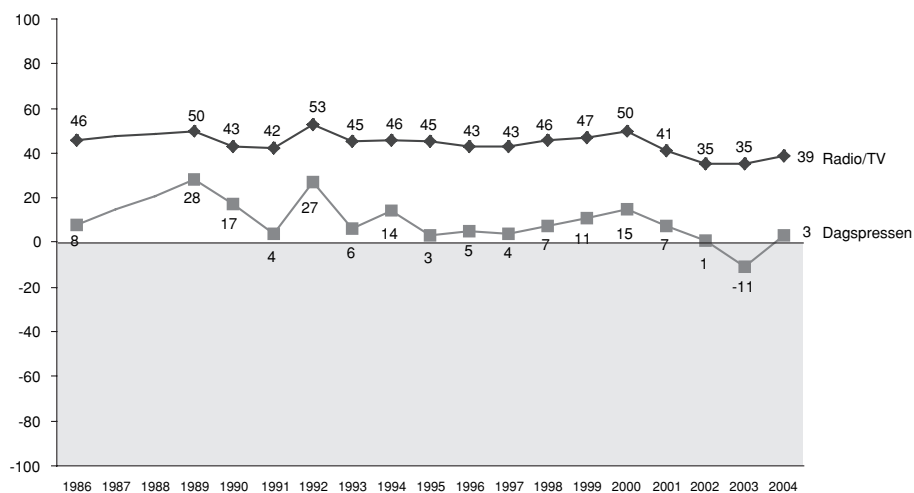
förtroendebalans

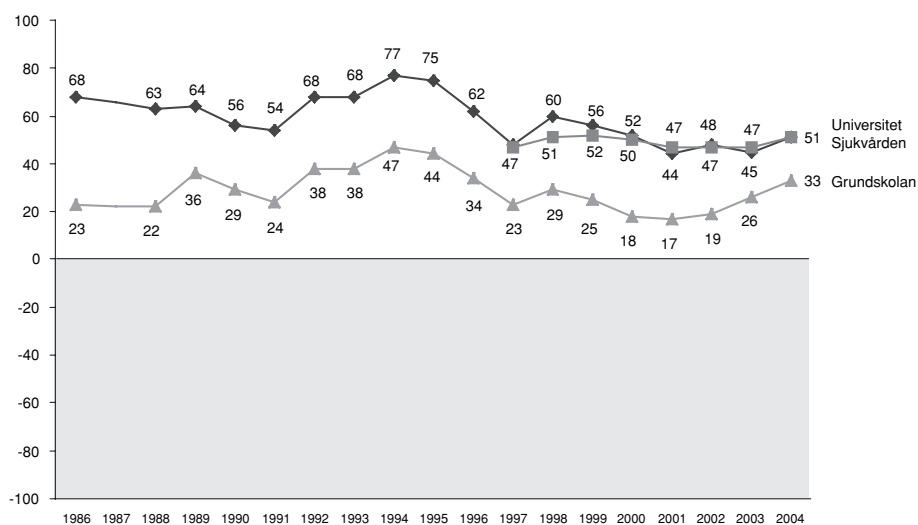
förtroendebalans

förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om balansmått se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Den största uppgången mellan 2003 och 2004 gäller dagspressen. Den snabba förändringen bekräftar antagandet från analysen av 2003 års data att dagspressens stora nedgång var tillfällig och sannolikt kopplad till kritik mot pressens rapportering av mordet på Anna Lindh hösten 2003. Också flertalet traditionella myndighetsinstitutioner – försvaret, grundskolan, polisen och sjukvården har fått en något ökad förtroendebas. Förskjutningarna mellan de två åren är dock med några undantag förhållandevis små och har inte på något avgörande sätt påverkat den samlade rangordningen: det är samma institutioner som 2004 åtnjuter högst – och lägst – förtroende som det var 2003.

I likhet med tidigare måste vi fastslå att det samlade institutionsförtroendet långsiktigt fortsätter att försvagas. Efter några års uppgång visar nu på nytt de politiska institutionerna en nedgång. Antalet institutioner som uppvisar ett negativt balansmått har ökat något – 2002 var det fortfarande bara omkring en tredjedel som hamnade på den negativa sidan, medan det 2004 är hälften.

Om vi ser ända tillbaka till SOMs första förtroendemätning 1986 blir bilden än mörkare. Bland de elva institutioner vi då mätte var det endast en som hade en negativ förtroendebalans. Det var facket. Sedan dess har alltså förtroendet för svenska samhällsinstitutioner minskat mycket påtagligt. Alla institutioner – med ett undantag – har tappat i förtroende sedan slutet på 1980-talet. Det enda undantaget är grundskolan. Övriga har fått en mer negativ förtroendeprofil. Mest nedåt har det gått för bankerna, för regering och riksdag och för storföretagen. Storpolitiken och storkapitalet har förlorat mest förtroende. Media representerat av radio/TV och dagspressen har också tappat, men klart mindre än genomsnittet.

Den generella förtroenededgången är tydlig sett i ett tjuoårs perspektiv. Vi litade mer på samhällsinstitutionerna under 1980-talet än idag. Men nedgången har inte varit linjär och stadigt fallande. Många institutioner registrerade sina sämsta siffror åren kring 1997. Därefter har flera institutioner uppvisat något ökande förtroendevärden. Om vi jämför resultaten 1997 med 2004 kan hela tolv av nitton institutioner uppvisa förbättrade siffror. Förtroendet har ökat något igen. Starkast uppgång uppvisar polisen, kommunstyrelserna, regeringen, grundskolan och bankerna. Två institutioner som mycket påtagligt inte hängt med på den svagt uppåtgående förtroendetrenden under senare år är kungahuset och storförtagen. De har istället tappat mycket förtroende, speciellt kungahuset.

När det gäller de kortsiktiga förändringarna förefaller de ofta vara händelseberoende. De politiska institutionerna, särskilt riksdag och regering, fick en ökad uppslutning som en följd av oron i omvärlden efter terrorattackerna i New York och Washington 2001. Likaså fick FN en ökad uppslutning under Irakkriget, där Sverige markerade sitt stöd för världsorganisationen och ställde sig kritiskt till USA:s och Storbritanniens invasion av Irak. Några år senare har händelseeffekten avklingat och förtroendet gått tillbaka till tidigare nivå. Den ovannämnda nedgången för dagspressen 2003 är ett annat exempel på hur en enskild händelse kan ha påverkat bedömningarna vid en viss tidpunkt.

Analysen av trenderna tyder samtidigt på att enskilda större skeenden kan få långsiktiga effekter. Bankernas stora förtroendefall i början av 1990-talet och storföretagens nedgång i slutet av samma decennium hade sin bakgrund i bankkrisen respektive krisen för storföretag som Ericsson (jfr Holmberg och Weibull, 2004c). Det rör sig om händelser som fick långsiktiga effekter och det har därefter varit mycket svårt för dessa institutioner att återhämta sitt förtroende bland allmänheten.

Även om det är intressant att med utgångspunkt från olika slag av händelser försöka förklara upp- och nedgångar i samhällsförtroende är det samtidigt mycket vanskligt. Det kan lätt föra analysen i fel riktning. Förändringar i allmänhetens förtroende måste främst ses i ett långsiktigt perspektiv. Institutionsförtroende påverkas inte bara av särskilda händelser utan i lika hög grad av samhällsförändringar och värderingsförskjutningar, liksom i ett samspel mellan dessa olika faktorer.

Dimensioner i bedömningarna

Det finns ett samband mellan förtroendebedömningarna på individnivå. Och det sambandet tenderar att ge upphov till positiva korrelationer mellan de olika förtroendebedömningarna. Människor som gör uppskattande förtroendebedömningar på plussidan gör det inte bara för några få institutioner utan för de flesta. Sak samma gäller för människor som tenderar att göra låga eller negativa förtroendebedömningar. De gör det ofta för många olika institutioner. Det finns förtroendefulla personer och det finns misantroper. Men tendensen är inte så stark att vi inte kan urskilja klara dimensioner i bedömningarna. Vissa institutioner bedöms mer ihop och likartat än andra.

En faktoranalys baserad på förtroendesambanden mellan alla våra tjugo mätta institutioner ger upphov till en lösning med fem distinkta bedömningsdimensioner. Vi har 2004 döpt dem till politik, övernationellt, samhällsbevarande, fostran och media. Tidigare år har vi fått fram i huvudsak liknande lösningar (se tabell 2).

Regering och riksdag utgör kärnan i politikdimensionen med facket och kommunstyrelserna något svagare anknutna. EU-kommissionen och EU-parlamentet är de centrala institutionerna i den övernationella dimensionen; FN och storföretagen ligger närmast att också höra hemma här. Den samhällsbevarande dimensionen definieras passande nog bäst av kungahuset men även av Svenska kyrkan och försvaret. Också polisen har sin starkaste anknytning till denna dimension. Dimensionen fostran toppas av universiteten och grundskolan. En viss koppling till fostrandimensionen har intressant nog också domstolarna, sjukvården och FN! Medie-dimensionen, slutligen, karaktäriseras av dagspressen och radio/TV.

Tabell 2 Faktoranalys av institutionsförtroende (faktorladdningar)

	Politik	Över- nationellt	Samhälls- bevarande	Fostran	Media
Regeringen	.82	.20	.01	.14	.00
Riksdagen	.75	.35	.14	.14	.01
De fackliga organisationerna	.57	.00	.01	.12	.38
Kommunstyrelsen	.53	.27	.24	.19	.18
Europaparlamentet	.24	.86	.14	.16	.00
EU-kommissionen	.27	.85	.14	.16	.00
Storföretagen	.01	.49	.45	.14	.26
Kungahuset	-.01	.13	.74	.01	.00
Svenska kyrkan	.14	.12	.61	.12	.15
Försvaret	.26	.00	.60	.16	.00
Polisen	.37	-.10	.46	.38	-.00
Universitet/högskolor	.00	.22	.01	.69	.15
Grundskolan	.15	.00	.11	.66	.20
FN	.12	.32	.01	.57	.00
Domstolarna	.22	.19	.35	.50	.01
Sjukvården	.38	-.17	.24	.46	-.00
Dagspressen	.14	.10	.12	.01	.78
Radio-TV	.12	.00	.01	.25	.75
Förklarad varians	14%	13%	11%	11%	8%

Kommentar: Lösning enligt Kaisers kriterium. Varimaxrotering.

Ett rimligt förtroendemönster?

I inledningen pekade vi på möjligheten att tolka utfallet i förtroendemätningen i ljuset av vad som kan vara det rimliga förtroendet för olika samhällsinstitutioner. Vad som är rimligt kan alltid diskuteras. Om vi ändå vågar oss på en sådan klassificering visar 2004 års SOM-mätning tydligt att det genomsnittliga förtroendet för våra elva institutioner som representerar någon form av allmänintresse (AI) är klart högre än förtroendet för de nio särintresseinstitutionerna (SI) – i balansmätt mätt ett snitt på +14 mot ett snitt på -5.³ Riksdagen och försvaret tillsammans med EU-institutionerna är de AI-institutioner som har en negativ förtroendebalans. Övriga har positiva balanser med universitet och sjukvården i topp och kungahuset i botten. Bland SI-institutionerna finns det endast tre med en förtroendebalans på den positiva sidan – radio/TV, dagspressen och bankerna. Övriga bedöms övervägande

negativt när det gäller förtroende – mest så partierna, facket och storföretagen och minst Svenska kyrkan.

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala och politiska grupper. Institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror tenderar att ha dåliga siffror i alla grupper. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget.

I tabell 3 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på dels kön och ålder, dels efter de teoretiskt mer intressanta faktorerna utbildning och ideologisk position. Utbildningsvariabeln får tjäna som en grov indikator för grad av kunskap. Vår normativa förväntan är att institutioner som tjänar allmänintresset skall åtnjuta högst förtroende samtidigt som institutioner som tjänar olika särintressen skall ha lägst förtroende bland högutbildade, mer insatta personer. Förväntan när det gäller ideologivariabeln är att AI-institutioner inte skall uppvisa stora förtroendeskillnader mellan vänster och höger. SI-institutioner kan däremot vara ideologiskt kontroversiella med relativt stora förtroendeskillnader som följd.

Kvinnor är något mer förtroendefulla än män, åtminstone när det gäller samhällsinstitutioner. Det är ett resultat vi funnit tidigare och det gäller också i SOM 2004. Kvinnor har i genomsnitt ett högre förtroende än män för femton av våra tjugo institutioner. Speciellt gäller det för polisen, bankerna, kungahuset och Svenska kyrkan. Skillnaderna är små, men de två institutioner där män tydligast tenderar att ha mer förtroende än kvinnor är universiteten och storföretagen.

När det gäller ålder finns det ibland större skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet är som högst bland antingen de yngsta (10 institutioner) eller de äldsta (8 institutioner), sällan bland medelålders och aldrig bland fyrtilialisterna. Lägst förtroende däremot återfinns oftast bland fyrtilialisterna (18 institutioner), sällan bland yngre personer. En institution där de yngsta och fyrtilialisterna dock delar på platsen som minst förtroendefulla är kungahuset. De institutioner där åldersskillnaderna är som störst i förtroende mellan de yngsta och fyrtilialisterna är bankerna, storföretagen och facket. I samtliga fall har ungdomen klart högre förtroende än de kritiska fyrtilialisterna.

När det gäller utbildning går vår normativa hypotes hem men inte hundra procentigt. Högutbildade tenderar att ha högst förtroende för sju av elva AI-institutioner, och lägst för alla SI-institutioner utom för två. Högutbildade har högst förtroende för följande AI-institutioner – sjukvården, universiteten, polisen, grundskolan FN, domstolarna och riksdagen men inte för undantagen kungahuset, försvaret och de båda EU-institutionerna där högutbildade tvärtom har lägst förtroende. De SI-institutioner där högutbildade har lägst förtroende är radio/TV, bankerna, dagspressen, regeringen, kommunstyrelserna, storföretagen, och partierna. Undantagen är Svenska kyrkan, där högutbildade har högst förtroende, och facket där högutbildade har näst lägst förtroende.

Tabell 3 Förtroende för enskilda samhällsinstitutioner efter kön, ålder, utbildningsnivå och subjektiv vänster-högerplacering (förtroendebalans)

	Man	Kvinna	15-29	30-49	50-64	65-85	Lågutbildad	Låg-medelutb	Hög-medelutb	Högutbildad	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger	Klart höger
Sjukvården	+52	+50	+49	+53	+48	+54	+50	+49	+50	+36	+59	+60	+43	+52	+48
Universitet	+52	+49	+59	+56	+43	+46	+35	+50	+56	+68	+52	+52	+39	+63	+53
Polisen	+34	+49	+38	+46	+35	+49	+43	+40	+41	+48	+29	+49	+39	+45	+42
Radio/TV	+39	+38	+36	+32	+44	+47	+47	+41	+34	+34	+34	+47	+37	+40	+33
Grundskolan	+32	+33	+40	+40	+22	+25	+30	+33	+32	+37	+38	+41	+30	+33	+17
FN	+24	+27	+34	+30	+20	+21	+18	+30	+27	+35	+24	+38	+14	+33	+30
Domstolarna	+25	+25	+25	+31	+16	+25	+12	+23	+28	+42	+15	+30	+15	+37	+30
Bankerna	+4	+19	+36	+2	-2	+23	+19	+14	+6	+6	-9	+8	+8	+19	+28
Kungahuset	+4	+17	+3	+13	+3	+28	+15	+14	+9	+5	-31	+1	+12	+22	+34
Dagspressen	+1	+3	+1	+1	+1	+11	+2	+1	-5	-12	-6	+2	-2	+8	+9
Svenska kyrkan	-11	+7	-5	-1	-11	+12	-2	-4	-7	+4	-20	-2	-2	+5	+3
Försvaret	-6	+2	+7	+2	-10	-4	-3	+1	-3	-4	-16	-8	-3	+4	+5
Riksdagen	-8	-6	-8	-6	-10	-4	-14	-12	-5	+10	+5	+16	-19	-9	-21
Regeringen	-15	-9	-11	-9	-18	-13	-14	-13	-16	-5	+12	+24	-21	-28	-54
Kommunstyrelserna	-23	-15	-18	-25	-20	-5	-12	-20	-20	-20	-15	-9	-23	-18	-32
Storföretagen	-16	-20	-7	-13	-30	-22	-24	-16	-19	-14	-52	-34	-22	+1	+15
Facket	-23	-15	-1	-18	-28	-25	-18	-17	-24	-19	+8	+4	-19	-37	-54
De politiska partierna	-22	-30	-22	-29	-38	-34	-39	-32	-29	-24	-26	-20	-43	-30	-31
EU-kommissionen	-40	-36	-30	-38	-47	-36	-46	-43	-34	-26	-49	-37	-46	-30	-18
EU-parlamentet	-43	-37	-28	-40	-48	-36	-48	-41	-35	-30	-55	-41	-48	-32	-18

Kommentar: Ju högre positiv siffra (+) desto större förtroende.

Källa: Riks-SOM 2004

Klassificeringen av vissa institutioner som allmänintresse eller särintresse är inte alltid självklar och i flera fall är förtroendeskilnaderna mellan olika utbildningsgrupper relativt små, men huvudtendensen är dock klart i hypotesens riktning. Institutioner som bör åtnjuta hög tilltro i ett gott samhälle visar sig vara mest betrodda bland samhällets mest insatta (=högutbildade med vårt grova mått) medan institutioner som inte bör åtnjuta ett lika högt förtroende har lägst förtroende bland de mest insatta medborgarna.

Den normativa hypotesen när det gäller ideologi får också stöd. Förtroendeskilnaderna mellan vänster- och högermänniskor är i genomsnitt större för SI-institutionerna än för AI-institutionerna. Störst vänster-högerskillnader i förtroende finner vi för storföretagen (högern mest förtroende), regeringen (vänstern), kungahuset (högern), facket (vänstern) och bankerna (högern). Bland dess är det endast kunga-

huset som är en AI-institution. Minst förtroendeskillnader mellan vänster och höger återfinns för universiteten, radio/TV, partierna, FN och sjukvården. Av dem är tre AI-institutioner och två SI (radio/TV och partierna). Resultaten går alltså i hypotesens riktning men inte utan vissa undantag. Huvudslutsatsen håller dock. Institutioner med allmänintresset i centrum åtnjuter ett bredare ideologiskt förtroende än institutioner med olika särintressen som prioritet.

Det mångkulturella samhället

En central normativ hypotes är att i ett välfungerande mångkulturellt samhälle skall institutionsförtroendet inte variera särskilt mycket mellan olika etniska grupper. Om olika invandrargrupper har ett markant lägre förtroende för t ex polisen eller skolan eller sjukvården signalerar det potentiellt allvarliga funktionsbrister i ett samhälle. I SOM-studierna kan vi inte detaljfördela svarspersonerna efter olika etnisk härkomst. Vi kan endast göra en indelning i fyra grupper byggd på hur svarspersonerna klassificerar sig själva – huvudsakligen uppvuxen i Sverige, i annat land i Norden, i annat land i Europa eller i land utanför Europa. Resultaten i tabell 4 visar förtroendet för våra tjugo institutioner uppdelat på dessa fyra grupper. Eftersom antalet svars personer är begränsat i flera av invandrargrupperna har vi slagit samman resultatet för åren 2002-2004. På så sätt får vi ett antal hundra svarande i varje grupp.

Huvudresultatet är att skillnaderna i institutionsförtroende för det mesta är relativt små mellan infödda svenskar och de olika invandrargrupperna. Räknat i balansmåttsenheter är de maximala skillnaderna i de flesta fall endast kring 10-15 enheter på en skala som kan variera mellan -100 till +100. I sju fall kan vi dock notera något större skillnader. Och i tre av dessa fall rör det sig om AI-institutioner där vi bör ha speciellt små skillnader – nämligen polisen, domstolarna och sjukvården. Mönstret är detsamma för alla tre institutionerna. Invandrare från Europa och från länder utanför Europa har i samtliga fall ett klart lägre förtroende än infödda svenskar. Balansmåttskillnaderna uppgår till mellan 20-30 enheter.

Regeringen (s) är också en institution där invandrare har ett förtroende som relativt klart skiljer sig från infödda svenskar. Men här har invandrare inte ett lägre förtroende. De tenderar tvärtom att ha ett högre förtroende, speciellt tydligt bland utomeuropeiska invandrare. Helt överraskande är inte resultatet. Vi vet från Valundersökningarna i samband med riksdagsvalen att väljare med utomeuropeisk bakgrund är bland socialdemokraternas allra starkaste stödgrupper (Holmberg och Oscarsson 2004).

Förtroendet för de tre internationella institutionerna FN, EU-kommissionen och Europaparlamentet skiljer sig också klart åt mellan infödda svenskar och invandrare från utanför Norden. Infödda svenskar och invandrare från Norden har ett klart *lägre* förtroende för EUs institutioner än framförallt invandrare från något annat land i Europa. Resultatet är inte oväntat. Vi vet från andra studier att personer

uppvuxna på kontinenten är mer positiva till EU än personer med nordisk bakgrund. Det märktes bland annat i euro-omröstningen 2003 där invandrare överhuvudtaget och främst europeiska invandrare röstade mer ja än infödda svenskar (Hernborn m fl 2005, Oscarsson och Holmberg 2004).

Tabell 4 *Institutionsförtroende bland infödda svenskar och bland olika invandrargrupper (förtroendebalans)*

	Infödda svenskar	Uppväxt i annat land i Norden	Uppväxt i annat land i Europa	Uppväxt utanför Europa
Sjukvården	+50	+43	+20	+34
Universitet/högskolor	+48	+47	+59	+59
Polisen	+43	+39	+30	+18
Radio/TV	+37	+39	+33	+27
Grundskolan	+26	+24	+22	+39
FN	+34	+22	+13	+5
Domstolarna	+36	+21	+16	+20
Bankerna	+4	+3	+14	+20
Kungahuset	+27	+10	+20	+12
Dagspressen	-2	-5	+3	-5
Svenska kyrkan	±0	±0	-7	-10
Försvaret	-4	±0	-1	+11
Riksdagen	+4	+5	+12	+15
Regeringen	+3	+2	+15	+23
Kommunstyrelserna	-13	-5	-8	±0
Storföretagen	-18	-32	-15	-19
De fackliga organisationerna	-18	-19	-21	-7
De politiska partierna	-27	-33	-25	-16
EU-kommissionen	-41	-41	-14	-17
EU-parlamentet	-40	-40	-10	-21
Antal svarande	8 446	251	272	199

Kommentar: Svarepersonernas bakgrund fastställdes med hjälp av följande enkätfråga: "Var någonstans har Du... huvudsakligen vuxit upp?" med följande svarsalternativ förutom olika områden inom Sverige: "annat land i Norden; annat land i Europa; land utanför Europa". Förtroendebalansen kan variera mellan -100 (alla har ett mycket eller ganska litet förtroende) till +100 (alla har ett mycket eller ganska stort förtroende). Resultaten kommer från sammanslagna data från tre SOM-studier 2002 – 2004.

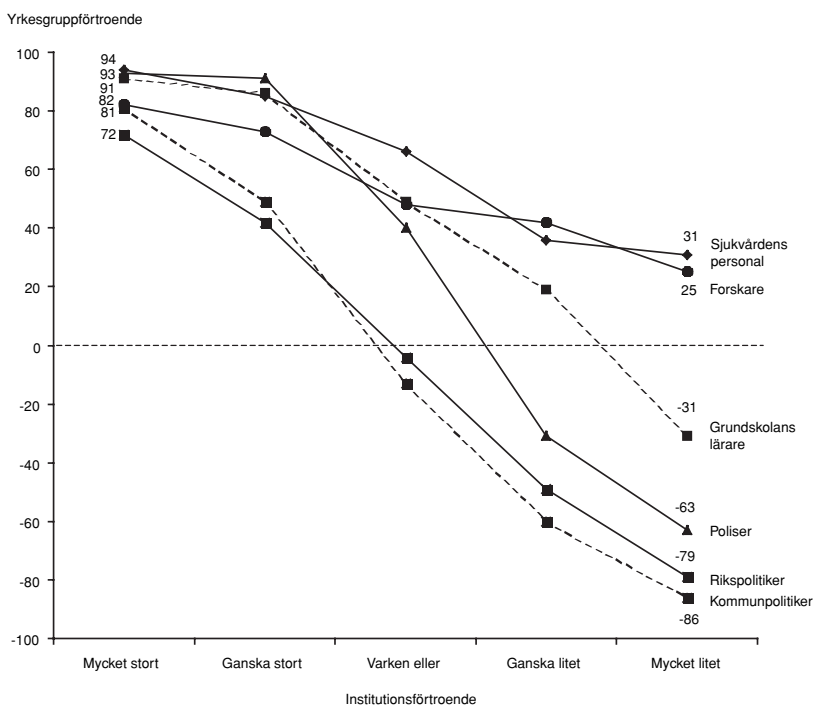
När det gäller FN är bilden den omvända. Infödda svenskar och till en del också nordiska invandrare har ett *högre* förtroende än invandrare från övriga Europa och framförallt än invandrare från länder utanför Europa. Här kan vi bara spekulera i att FNs insatser respektive frånvaro av insatser i flera internationella konflikter på Balkan, i Mellersta Östern och i Afrika lämnat en bittrare eftersmak bland människor med ursprung i dessa länder än bland infödda svenskar.

Vem bär vem?

Frågan är vem det är som har förtroende – verksamheten eller personalen. När vi tidigare analyserat frågeställningen har resultaten visat på mycket likartade bedömningar. Förtroendet för verksamhet och personal går ofta hand i hand. Läkare och poliser ligger högt precis som sjukvården och polisen, politiker ligger lågt på samma sätt som politiska partier och kommunstyrelser och någonstans däremellan befinner sig präster, banktjänstemän och officerare precis som kyrkan, bankerna och försvaret. Resultaten blir desamma 2004 för det fåtal yrkesgrupper vi mätt (se tabell 5 i kapitlet om *Forskning på världsbästa nivå*).

De skillnader som finns visar att framförallt fyra yrkesgrupper har mer förtroende än sina verksamheter. Det gäller framförallt sjukvårdens personal och lärare i grundskolan men också forskare och poliser. Övriga yrkesgrupper som ingår i vår mätning tenderar att ha samma eller ett något lägre förtroende än de institutioner de verkar inom. Det gäller rikspolitiker i jämförelse med riksdagen, kommunpolitiker i jämförelse med kommunstyrelserna och journalister i jämförelse med såväl radio/TV som med dagspressen.

Figur 2 *Institutionsförtroende och yrkesgruppförtroende 2004 (förtroendebalans)*

Källa: Riks-SOM 2004

Individkorrelationerna för förtroendebedömningarna mellan verksamhet och personal är överlag positiva, men inte alltid imponerande höga. Korrelationerna (r) varierar mellan som högst .70 för bedömningarna av poliser och polisen till som lägst .27 för förtroendet för forskare och universiteten. Det är uppenbart att människor förmår att skilja på sak och person i detta sammanhang. Värderingen av personalen kan skilja sig mycket påtagligt från värderingen av verksamheten. Ett bra exempel är sjukvården, där personalen har ett övervägande positivt förtroende även bland de relativt få personer som hyser ett mycket lågt förtroende för sjukvården (se figur 2). Det är ingen tvekan om att sjukvårdens personal bär upp sjukvårdens höga förtroende. Förtroendet för forskare visavi universiteten uppvisar ett liknande mönster. Forskare tenderar att ha ett förhållandevis högt förtroende även i den lilla gruppen människor som misstror universitet och högskolor.

Ett rimligt förtroende

Vad som är en rimlig förtroendenivå för ett samhälles institutioner kommer det alltid att finnas delade meningar om, likaså om vilka som är de viktigaste institutionerna i samhället. I själva verket är skillnaderna i sådana bedömningar vanligen det centrala i den politiska debatten, inte minst då det gäller ideologiska skiljeliner. Trots detta har vi försökt att göra en klassificering av olika institutioner efter deras grad av allmänintresse respektive särintresse. I fråga om allmänintresseinstitutionerna förväntade vi oss ett genomsnittligt större förtroende än för särintresseinstitutionerna. Resultatet har visat sig gå i hypotesens riktning: det finns en något större uppslutning för allmänintresset än för särintressena.

I våra normativa utgångspunkter har vi inte gjort några antaganden om den absoluta nivån. Bör en allmänintresseinstitution som riksdagen ha ett 100-procentigt förtroende eller räcker det med att hamna på plus i fråga om balansmättet? Inte heller här finns anledning att spekulera, även om förtroendet för AI-institutionerna på allmänna grunder kan anses vara lågt. Däremot kan vi göra en bedömning av hur förtroendet förändrats sedan slutet på 1990-talet. Då var förtroendesiffrorna som lägst för många institutioner och de har därefter ökat för sju av tio AI-institutioner; mest för polisen och grundskolan. För två AI-institutioner har förtroendet gått ned, klarast för kungahuset men också för försvaret. I genomsnitt har AI-institutionernas förtroendebalans förstärkts med endast +1 enhet; kungahusets stora förtroendetapp drar ned snittet. När det gäller SI-institutionerna har fem fått ett förstärkt förtroende medan fyra tappat. Mest uppåt har det gått för kommunstyrelserna och regeringen. Tappat mest har storföretagen gjort. I genomsnitt har SI-institutionernas förtroendebalans förstärkts med +2 enheter.

När förtroendevinden vänt något under senare år har alltså inte AI-institutionerna vunnit mer än SI-institutionerna. Allmänintresset drar inte ifrån särintressena förtroendemässigt. Trenden går snarare svagt åt motsatt håll. Att det är så beror dock i allt väsentligt på en AI-institution – kungahuset. Om vi räknar bort kunga-

husets stora förtroendetapp har AI-institutionerna ökat i snittförtroende med +5 enheter sedan 1997, klart mer än motsvarande resultat för SI-institutionerna. Kungahuset är med andra ord ett förtroendesänke bland svenska institutioner som står för allmänintresset – något att fundera på för rojalister och för andra.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2004 ett totalt antal svarande på 3435.
- ² Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ³ Följande institutioner har vi klassificerat som AI-institutioner: sjukvården, universiteten, polisen, grundskolan, FN, domstolarna, riksdagen, kungahuset, försvaret, EU-kommissionen och Europaparlamentet. SI-institutionerna är: Svenska kyrkan, radio/TV, bankerna, dagspressen, regeringen, kommunstyrelserna, storföretagen, partierna och facket. Indelningen kan självfallet diskuteras. Klassificeringen av EU-institutionerna kanske mest. De skulle möjligen kunna klassas som SI-institutioner med argumentet att det endast gått tio år sedan Sveriges EU-inträde och att EU ännu inte har uppnått en hävdvunnen ställning som allmänintresse i Sverige. Den genomsnittliga förtroendebalansen för AI-institutionerna, exklusive EU-institutionerna, ökar till +26 från +14. För SI-institutionerna sjunker den genomsnittliga förtroendebalansen från -5 till -12 om vi inkluderar EUs båda institutioner. Stödet för våra normativa hypoteser ökar alltså om vi klassificerar EU-institutionerna som särintresse. Detsamma gäller våra övriga hypotestester.

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Hernborn, Hans, Holmberg, Sören, Näsman, P (2005) *Valu som public service*. Stockholm: SVT
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2004) *Väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik

- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004a) Samlande institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004b) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet* (SOU 2004:47). Bilagedel
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004c) *MedieAkademiens förtroendebarmeter 2004*. Göteborg: MedieAkademin
- Larsson, Larsåke (2004) Synen på PR- och reklamkonsulter. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden/SJF
- Weibull, Lennart, Holmberg, Sören (1997) Two Young Democracies and an Old One. I Lauristin et al (Eds.) *The Return to the Western World*. Tartu: Tartu University Press

FLAGNANDE FÖRTROENDE

SOM-undersökningen 2005

SOM-rapport nr 39

Du stora nya värld

FLAGNANDE FÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Varje år mäter SOM-institutet svenska folkets förtroende för ett stort antal samhällsinstitutioner. Huvuddelen av dem fanns med redan i den första mätningen 1986. Vi har också genom åren följt förändringarna i de samlade bedömningarna och analyserat skillnader i samhällsförtroende mellan olika grupper. Den långa tidsserien har även givit oss möjligheter att belysa hur politiska och sociala opinionsvindar påverkar allmänhetens förtroende, liksom vi har kunnat följa hur opinionsklimatet har betydelse för hur människor med olika bakgrund värderar samhällets institutioner.

Det övergripande resultatet i 2005 års mätning är att förtroendet för samhällsinstitutionerna flagnar. Av de tjugo institutioner som undersökts både 2004 och 2005 minskar allmänhetens förtroende för inte mindre än fjorton och i vissa fall relativt kraftigt; för fem redovisas en svag ökning och för en är det ingen skillnad mellan de två undersökta åren. Den allmänna tendensen sätter agendan för vår analys. Vad är det som kan ligga bakom nedgången i svenskarnas samhällsförtroende? Finns det något systematik i förändringen eller är det mest en fråga om tillfälligheter?

Översikten av samhällsförtroendet kommer i huvudsak att följa samma uppläggning som tidigare. Vi kommer även att knyta an till tidigare analyser och relatera samhällsförtroendet både till hur olika yrkesgrupper bedöms och hur den upplevda tilliten för andra människor hänger samman med förtroendet för samhällets institutioner.

Vad betyder högt institutionsförtroende?

Utgångspunkten för SOM-undersökningarnas mätserie har från starten varit att institutionsförtroende står för ett slags förhållningssätt till samhället. Med en upprepning av tidigare formuleringar kan vi fastslå att det å ena sidan handlar om en mekanism för att reducera social komplexitet i det dagliga livet och därigenom underlätta ställningstaganden, och å andra sidan om en typ av utvärdering av ett samhällets sätt att fungera. Dessutom vet vi från tidigare analyser att människor i Sverige genomsnittligt har ett högt samhällsförtroende och att närmare var femte svarsperson har relativt högt förtroende i fråga om nästan samtliga undersökta institutioner; endast en mindre andel har överlag lågt samhällsförtroende (Holmberg och Weibull, 2004a).

Det som är svårare att värdera är vad ett högt respektive lågt samhällsförtroende betyder. Annorlunda uttryckt, innebär ett flagnande förtroende ett problem för

samhället eller kommer allt ändå att fortsätta precis som tidigare? I normalfallet är det givetvis naturligt att föreställa sig att ett stort institutionsförtroende är en positiv tillgång för ett samhälle, eftersom det rimligen måste betraktas som bra om medborgarna har förtroende för de centrala institutionerna i sitt samhälle (Rothstein, 2003). Samtidigt är högt förtroende givetvis inget ideal om institutionerna inte fungerar på avsett sätt (jfr Weibull och Börjesson, 1995; jfr Holmberg och Weibull, 1997). Det finns därför anledning att i ett sådant perspektiv även problematisera begreppet förtroende.

När vi i Sverige gläder oss över ett högt samhällsförtroende i jämförelse med flertalet länder i världen uppfattar vi gärna detta som ett uttryck för en väl fungerande demokrati. Erfarenheten från våra studier visar dock att bedömningarna inte nödvändigtvis har sin förklaring i institutionernas sätt att fungera (Elliot, 1997). Exempelvis visade det sig att terrorbombningarna i New York och Washington i september 2001 medförde ett ökat förtroende för svenska samhällsinstitutioner. Här handlade det således snarast om en uppslutning kring institutionerna än en utvärdering av dem. Ett annat exempel kan hämtas från förtroendebedömningen av svenska medier (Wadbring och Weibull, 2005). Här visar det sig att nedgången i förtroende för den svenska kvällspressen inte har någon entydigt samband med kvällstidningarnas upplageutveckling. En rimlig tolkning är att förtroende är något som har mindre relevans för ett fenomen som kvällspress.

De två exemplen illustrerar det faktum att förtroende är ett komplext fenomen: det kan betyda olika saker för olika institutioner vid olika tidpunkter. Därmed är det också klart att det förtroende en samhällsinstitution åtnjuter inte nödvändigtvis är en följd av hur den sköter sitt fögderi. I lika hög, och i vissa fall i ännu högre grad handlar det om människors förväntan på institutionen och den funktion den anses fullgöra. Bedömarens ideologiska position har således betydelse för vilket förtroende en verksamhet tillmäts, oavsett hur bra eller dåligt den fungerar (jfr Holmberg och Weibull, 2004). Till detta kommer att den allmänna opinionen som den framträder i medierna också kommer att påverka bedömningarna.

Slutsatsen är därför att det kan vara vanskligt att jämföra den absoluta nivån på förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner vid *en* tidpunkt och mera meningsfullt att studera hur förtroendet för institutionerna förändras över längre tidsperioder, i förhållande till varandra och i olika grupper. Detta är också bakgrunden till att SOM-institutet ansåg det viktigt att etablera en långsiktigt syftande mätserie av samhällsförtroende och att vi i vår redovisning mycket nära följer tidigare års och fokuserar på förändringar (jfr Holmberg och Weibull, 2005).

Svenska förtroendebedömningar 2005

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Fr o m 1994 års mätning inkluderades rättsväsendet (domsto-

larna) och Svenska kyrkan. År 1995 tillkom mätningen av kungahuset, 1996 kommunstyrelser och 1997 universitet/högskolor och de politiska partierna. Fr o m 1998 skedde en utökning genom att även institutioner inom EU – både parlamentet och kommissionen – inkluderades. År 2000 lades ytterligare en internationell institution till – Förenta Nationerna (FN). Sedan 2001 års mätning har ingen ny institution tillkommit.

Med de redovisade utökningarna omfattar undersökningen 2005 tjugo samhällsinstitutioner¹. Utfallet av mätningen redovisas i tabell 1. Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket högt* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst med. Väljer vi att utgå ifrån andelen som anger att de har mycket eller ganska högt förtroende kommer sjukvården högst (65 procent), följd av universitet/högskolor (51 procent) och med radio-TV och polisen båda på tredje plats (48 procent). I botten ligger då de politiska partierna (11 procent) samt EU-kommissionen och Europaparlamentet (båda på 10 procent). Även här är mönstret i stort detsamma som de senaste åren.

I likhet med tidigare år är vår avsikt att belysa institutionsförtroende i en mera principiell mening. Därför är det rimligt att även ta hänsyn till andelen som har lågt förtroende: en institutions ställning i samhället bestäms inte bara av hur stor andel som har förtroende utan också av hur stor andel som saknar förtroende. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor och radio-TV med tio procent eller lägre, medan hälften eller mer av allmänheten har litet förtroende för EU-institutionerna.

Den teknik vi använder för att väga in både högt och lågt förtroende är ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. Måttet kan sägas vara en indikation på vad som kan betraktas som en institutions *förtroendebalans*. En rangordning efter balansmåttet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

När vi utgår från det samlade balansmåttet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmått på +53. Universitet/högskolor som 2004 låg på exakt samma nivå har fallit något till +44, framför allt genom att det finns en ökande andel som inte kan ta ställning, 42 procent 2005 (år 2004 37 procent). När det gäller sjukvården är det endast 23 procent av de svarande som placerat sig på mittalternativet (år 2004 21 procent).

Därnäst i samhällsförtroende kommer radio-TV (+39) och polisen (+30). Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-21) och de politiska partierna (-35) samt de båda EU-institutionerna (-42 respektive -43). Något mindre än hälften av de undersökta institutionerna har positiva balansmått, övriga negativa. I praktiken sönderfaller rangordningen i fem grupper där de två första ligger på plus, den översta med relativt höga balansmått, de tre senare på minus, där den nedersta står mycket svagt när det gäller allmänhetens förtroende.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2005 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	50	23	9	3	100	+53
Universitet/högskolor	7	44	42	5	2	100	+44
Radio/TV	5	43	42	8	2	100	+39
Polisen	6	42	33	14	4	100	+30
Grundskolan	6	36	38	16	4	100	+23
FN	6	33	41	13	7	100	+20
Kungahuset	11	29	37	11	12	100	+16
Bankerna	6	33	38	17	6	100	+16
Domstolarna	5	31	37	19	8	100	+9
Svenska kyrkan	4	23	42	17	14	100	-4
Dagspressen	1	24	45	22	8	100	-5
Försvaret	4	19	46	20	11	100	-9
Riksdagen	3	20	45	23	9	100	-9
Storföretagen	2	19	46	23	10	100	-11
Kommunstyrelserna	1	16	50	24	9	100	-16
Regeringen	2	19	39	27	13	100	-19
De fackliga organisationerna	2	17	41	25	15	100	-21
De politiska partierna	1	10	44	31	14	100	-35
Europaparlamentet	1	9	38	29	23	100	-42
EU-kommissionen	1	9	37	31	22	100	-43
Staten	3	23	50	17	7	100	+2
Riksbanken	9	43	42	4	2	100	+46

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2004 (antal svar = 3 499) Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon enskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger stort förtroende) och -100 (alla svars personer anger litet förtroende).

Källa: Riks-SOM 2005

I jämförelse med 2004 har det endast skett marginella förändringar i rangordningen. Det kan noteras att både polisen och domstolarna fallit ett eller ett par steg, liksom även regeringen. Storföretagen och bankerna har däremot klättrat upp ett par placeringar.

Förtroende för staten

I 2005 års SOM-undersökning fick svarspersonerna i experimentsyfte även ta ställning till några andra typer av samhällsinstitutioner. En av dem var *Staten*. Statsbegreppet har genom åren varit omdebatterat och inte sällan uppfattats som kontroversiellt genom att det associerats till kontroll eller övervakning. I Aldous Huxleys sköna nya värld var världsstaten den negativa sinnebild för styrning av medborgarna. I samhällsutopier från vänster har den 'starka staten' uppfattats som ett stöd åt medborgarna från vaggan till graven, medan staten i högerretorik framställs som en makt som begränsar och kanske också hotar individernas frihet.

Att staten är ett omstritt fenomen är lätt att indirekt utläsa från svarspersonernas bedömningar: 26 procent har stort förtroende, 24 procent litet förtroende och exakt 50 procent placerar sig i mitten och uppger varken stort eller litet förtroende. Det ger ett balansmått precis över nollpunkten (+2). En annan sak som kan utläsas är att det för svarspersonerna varit svårt att göra denna bedömning. Med 50 procent för mittalternativet är staten den institution som tillsammans med kommunstyrelserna har högst andel som inte kan placera sig på stort eller litet förtroende.

Ytterligare ett experiment 2005 var att lägga in *Riksbanken* i SOM-institutets förtroendemätning. Riksbanken har på ett helt annat sätt än förr kommit att synas i offentligheten, främst beroende på dess nya självständighet och avgörande roll för räntenivån. Förtroendet för Riksbanken kontrasterar kraftigt mot de delade meningarna om staten. Riksbanken visar sig nämligen åtnjuta mycket stort förtroende bland allmänheten: 52 procent uppger sig ha stort förtroende och endast 6 procent att de har ett litet förtroende. Det ger Riksbanken ett balansmått på +46, vilket placerar den nästan i toppen av de bedömda institutionerna. Det är fö exakt den nivå affärsbankerna hade före bankkrisen 1991.

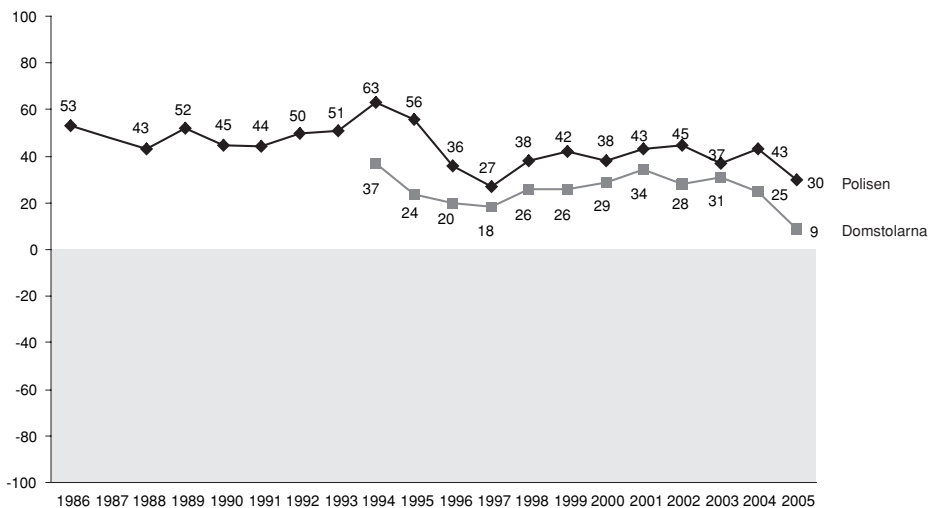
Tjugo års samhällsförtroende

Nivåerna i samhällsförtroendet vid en tidpunkt ger bara en ytlig bild av allmänhetens värdering av samhällets institutioner. Som framhölls i inledningen är det förändringarna över en längre tidsperiod som kan utsäga något om opinionstendenser. I figur 1 redovisas förtroendeförändringar för hela tidsperioden 1986-2005. Redovisningen sker på grundval av balansmättet. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans. Det allmänna mönstret är att det sker förhållandevis små omkastningar i rangordningen mellan enskilda år. På några års sikt kan det dock framträda tendenser. För de senaste åren kan vi exempelvis iakttä en allmän försvagning. Den stora förloraren är kungahuset, som under de senaste åren haft ett fallande förtroende. Den kraftiga nedgången 2004 visade sig dock vara tillfällig, men andelen förtroende för kungahuset är fortfarande lägre 2005 än det var 2003.

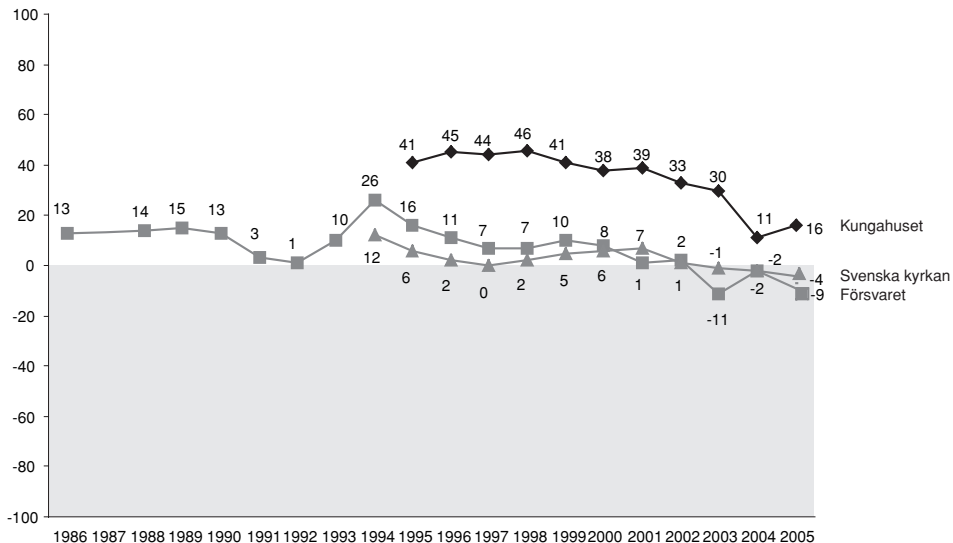

Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugo samhällsinstitutioner 1986-2005 (balansmätt)

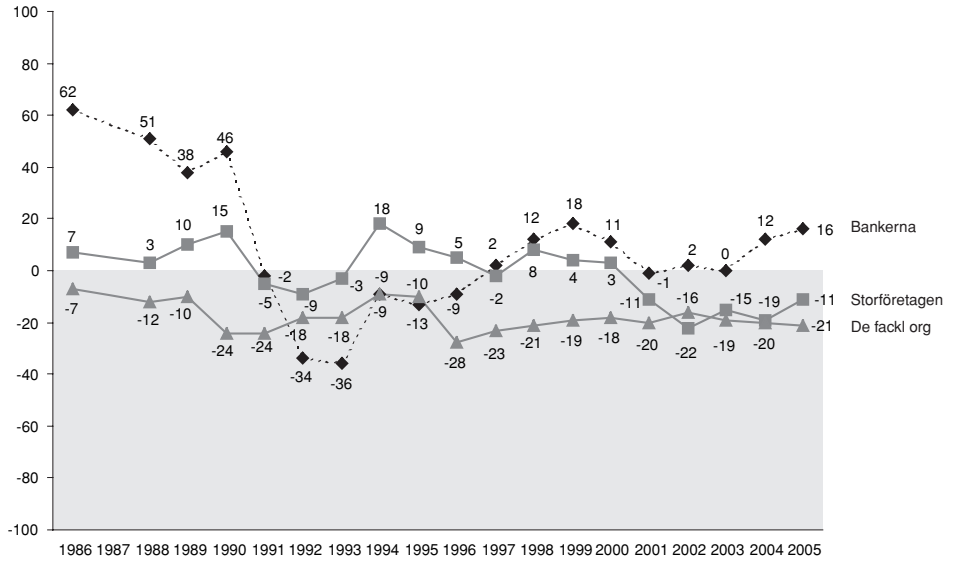
opinionsbalans

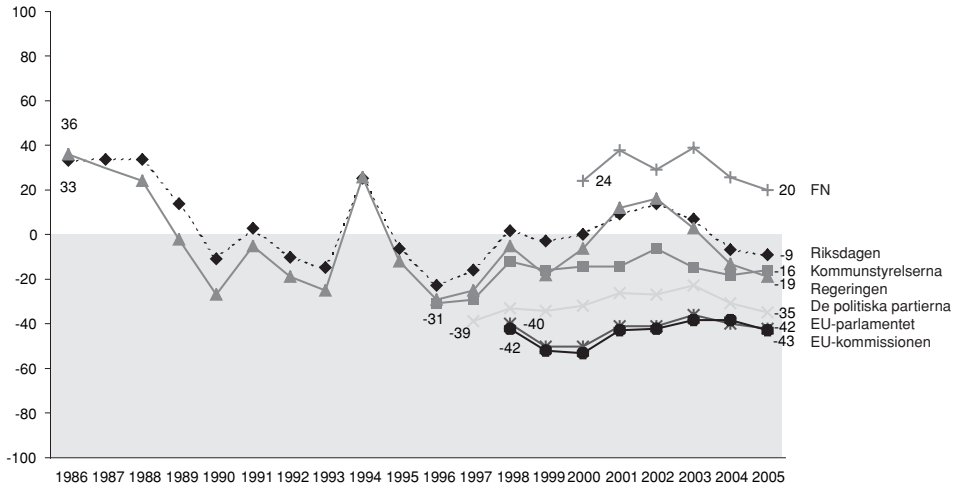
opinionsbalans

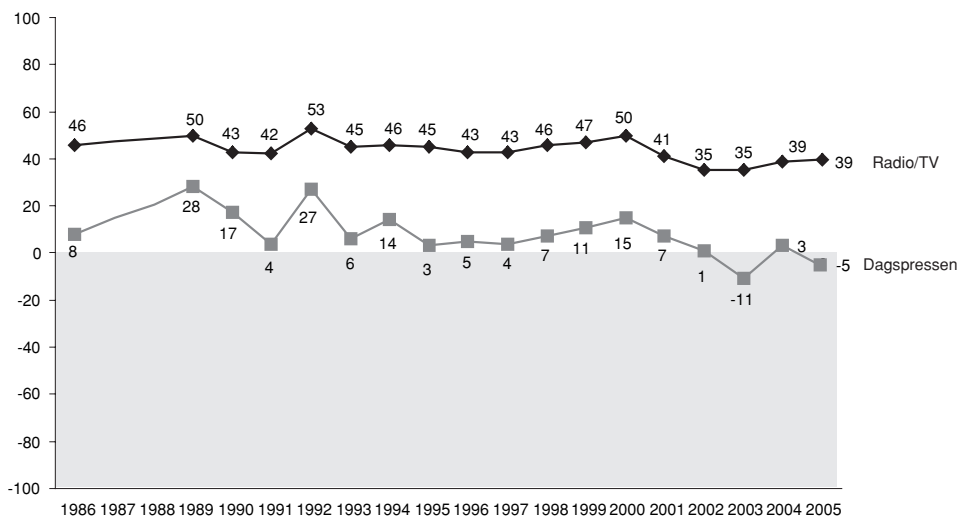
opinionsbalans

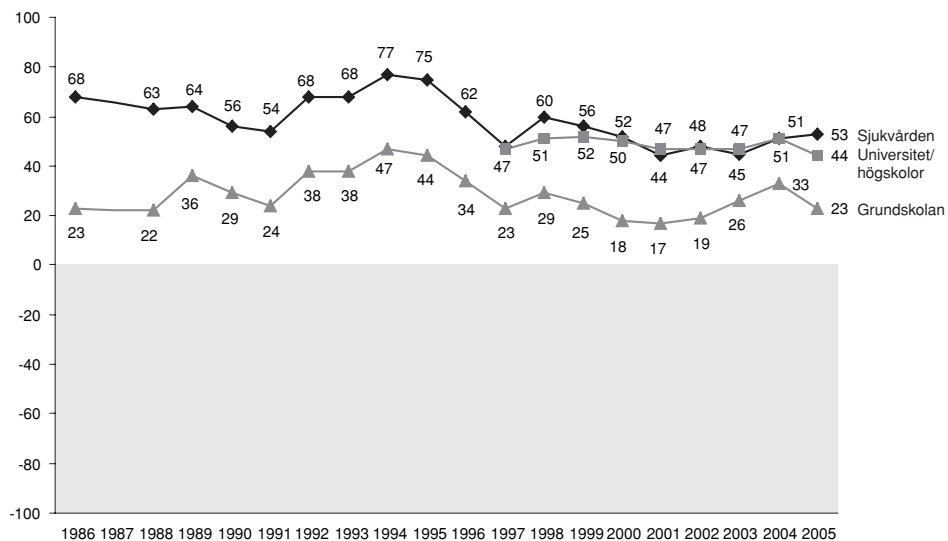
opinionsbalans

opinionsbalans

opinionsbalans

Kommentar: Om balansmätt se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, icke jämförbart mått, användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl även siffror för 1988.

Förtroendeförändringen för kungahuset är ett exempel på en uppgång som måhända inte bryter en längre nedåtgående trend. Detsamma kan noteras för dagspressförtroendet. Där såg vi 2004 en uppgång efter en bottennotering 2003, troligen kopplad till kritik mot pressens rapportering av mordet på Anna Lindh hösten samma år. Men 2005 ser vi att dagstidningsförtroendet på nytt har gått ner till minussidan, låt vara att det inte är riktigt lika lågt som det var 2003.

Flertalet traditionella myndighetsinstitutioner – domstolarna, polisen, försvaret, grundskolan och universiteten vänder nedåt. Några av dem har haft tendenser till försvagning sedan ett par år men år 2005 är nedgången tydlig. Mest markerad är den för domstolarna – från +31 till +9 sedan 2003. För de övriga är det framför allt nedgången mellan 2004 och 2005 som är notabel, t ex för polisen (från +43 till +30) och för grundskolan (från +33 till +23). Det är svårt se någon entydig förklaring till nedgångarna. Genomgången av vad som hände under själva undersökningsperioden ger knappast vid handen att några händelser under denna tid kunnat ha ett sådant inflytande på förtroendet för dessa institutioner. Möjligen kan dock en ökad uppmärksamhet för sk forskningsfusk ha haft en viss inverkan på förtroendet för universiteten (jfr vårt kapitel om förtroende för forskning).

Banker och storföretag är 2005 de enda vinnarna på förtroendemarknaden. Båda har en uppgång som är linje med vad som visat sig de senaste åren. Trots detta är den sammantagna bilden att institutionsförtroendet långsiktigt försvagats. Förtroendet för politiska institutioner, med undantag för kommunstyrelserna, fortsätter nedåt. Med tanke på att bedömningar här påverkas av den elektorala cykeln (jfr Jesper Strömbäcks och Bengt Johansson kapitel) kan vi vänta en uppgång 2006. Frågan är dock om politikens institutioner kommer att nå upp till siffrorna för 2002.

Om vi ser ända tillbaka till SOMs första förtroendemätning 1986 blir bilden än mörkare. Bland de elva institutioner vi då mätte var det endast en som hade en negativ förtroendebalans. Det var facket. Sedan dess har alltså förtroendet för svenska samhällsinstitutioner minskat mycket påtagligt. Alla institutioner – med ett undantag – har tappat i förtroende sedan slutet på 1980-talet. Det enda undantaget var länge grundskolan, men nu har också den fått vidkännas en nedgång. Media representerat av radio/TV och dagspressen har också tappat, men klart mindre än genomsnittet. Dagspressinstitutionens nedgång senaste året kan dock peka på en långsiktig försvagning.

Helhetsbilden för hela perioden är klar: vi litade mer på samhällsinstitutionerna under 1980-talet än idag. Men nedgången har inte varit linjär och stadigt fallande. Många institutioner som 2005 tappar registrerade låga siffror även åren kring 1997 men återhämtade sig sedan. Om vi jämför resultaten 1997 med 2004 kan många institutioner t o m uppvisa förbättrade siffror. Uppgång en längre tidsperiod på 2000-talet har egentligen bara bankerna haft, men bankerna är ändå mycket långt ifrån de höga förtroendesiffror man hade i slutet på 1980-talet före den stora bankkrisen.

Slutsatsen är att institutionsförtroende inte främst påverkas av enskilda händelser utan i lika hög grad av samhällsförändringar och värderingsförskjutningar. Effekterna blir störst då det finns ett samspel mellan händelser och förändrade värderingar.

Dimensioner i bedömningarna

Det finns på individnivå samband mellan hur olika institutioner bedöms. Överlag gäller att sambanden är positiva: den som har högt förtroende för en institution tenderar också att ha det för andra institutioner. Människor som gör uppskattande förtroendebedömningar på plussidan gör det således inte bara för några få institutioner utan för de flesta. Sak samma gäller för människor som tenderar att göra låga eller negativa förtroendebedömningar: de gör det ofta för flera institutioner. I själva verket visar en sambandsanalys av förtroendebedömningarna 2005 att det inte finns någon enda negativ korrelation. De lägsta finns mellan kungahuset och regeringen respektive mellan kungahuset och de fackliga organisationerna, där korrelationerna närmar sig .00 (= -.04 för båda). Mellan de två EU-institutionerna är korrelationen över .90, vilket snarast tyder på att svarspersonerna inte kunnat eller önskat differentiera mellan dem. Andra höga samband finns mellan bedömningarna av regeringen och riksdagen (.70) och mellan riksdagen och de politiska partierna (.58).

Korrelationerna uppvisar i stort sett förväntade mönster, t ex att politiska institutioner bedöms efter likartade kriterier. En faktoranalys baserad på förtroendesambanden mellan alla våra tjugo mätta institutioner ger upphov till en lösning med fem distinkta bedömningsdimensioner (tabell 2). Vi har döpt dem till politik, övernationellt, samhällsbevarande, fostran och media. Tidigare år har vi fått fram i huvudsak liknande lösningar (se t ex Holmberg och Weibull, 2005).

Regering och riksdag utgör kärnan i *politikdimensionen* med facket och kommunstyrelserna något svagare anknutna. EU-kommissionen och EU-parlamentet är de centrala institutionerna i vad vi betecknat som den *övernationella* dimensionen. Den *samhällsbevarande* dimensionen definieras av kungahuset, försvaret, Svenska kyrkan och polisen i nu nämnd ordning. Även storeföretagen och bankerna laddar relativt högt på denna dimension. Den dimension som vi valt att kalla *fostran* toppas av universitet/högskolor och grundskolan och där finns även FN. *Mediedimensionen*, slutligen, domineras av dagspressen och radio/TV.

Dimensionerna överensstämmer helt med vad vi såg i 2004 års analys. Den något mer splittrade bild som började uppträda i analyserna efter år 2000 kvarstår och har på några punkter snarast förstärkts. Domstolarna, som tappat kraftigt i förtroende mellan 2003 och 2005, faller nu inte naturligt in i någon av dimensionerna, liksom inte heller sjukvården och de politiska partierna. Det är egentligen endast politikdimensionen som varit i stort sett densamma flertalet undersökta år. En rimlig tolkning av det uppluckrade dimensionsmönstret är att bedömningarna blivit något mer splittrade och individualiserade.

Tabell 2 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2005 (faktoranalys)

	Politik	Överstatlig	Samhälls- bevarande	Fostran	Medier
Regeringen	.82	.18	.07	.12	.01
Riksdagen	.75	.36	.17	.09	.06
De fackl organisation	.61	.07	.01	.16	.35
Kommunstyrelserna	.57	.24	.25	.18	.09
Europaparlamentet	.23	.85	.15	.14	.10
EU kommissionen	.26	.85	.15	.14	.09
De pol partierna	.50	.58	.17	.07	.14
Kungahuset	-.14	.15	.72	.04	.07
Försvaret	.29	.10	.59	.10	.03
Svenska kyrkan	.14	.11	.59	.11	.09
Polisen	.34	-.09	.58	.21	.02
Storföretagen	-.10	.40	.48	.16	.28
Bankerna	.13	.26	.43	.09	.34
Domstolarna	.28	.26	.39	.33	.02
Universitet/högskolor	.07	.24	.11	.74	.08
Grundskolan	.22	-.03	.17	.68	.14
FN	.09	.39	.12	.54	.09
Sjukvården	.38	-.16	.32	.41	.06
Dagspressen	.13	.14	.14	-.02	.80
Radio-TV	.10	.04	.09	.27	.76
Förklarad varians	14%	13%	12%	9%	8%

Kommentar: Lösning enligt Kaisers kriterium. Varimaxrotering.

I faktoranalysen har vi inte inkluderat den år 2005 för första gången mätta institutionen staten. När vi gör det hamnar staten näst högst på den politiska dimensionen (faktorladdning .75). Bedömningarna av staten visar sig ha särskilt högt samband med bedömningen av regeringen (Pearsons $r = .63$), riksdagen (.61), de politiska partierna (.51) och kommunstyrelserna (.50). Den lägsta korrelationen är paradoxalt nog den med kungahuset, alltså statsöverhuvudet (.09). Det senare understryker en stor ideologisk resonansbotten i synen på både staten och på kungahuset.

Gruppskillnader i förtroendet

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala och politiska grupper. Institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha

goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror tenderar att ha svaga siffror i alla grupper. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget. I tabell 3 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på dels kön och ålder, dels efter de teoretiskt mer intressanta variablerna utbildning och ideologisk vänster-högerposition.

Tabell 3 Förtroende för enskilda samhällsinstitutioner efter kön, ålder, utbildningsnivå och subjektiv vänster-högerplacering (balansmått)

	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65-85	Lågutbildad	Låg-medelutb	Hög-medelutb	Högutbildad	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger	Klart höger
Sjukvården	+52	+53	+53	+51	+53	+55	+50	+51	+50	+60	+60	+63	+48	+53	+37
Universitet/högskolor	+46	+43	+56	+46	+39	+37	+33	+42	+51	+55	+54	+47	+39	+46	+49
Polisen	+40	+19	+28	+34	+22	+35	+29	+30	+25	+36	+13	+37	+30	+29	+25
Radio/ TV	+39	+38	+39	+35	+38	+46	+44	+39	+39	+33	+32	+44	+38	+38	+39
Grundskolan	+26	+20	+34	+32	+12	+13	+22	+27	+22	+20	+36	+36	+24	+13	+2
Bankerna	+24	+7	+35	+11	+5	+19	+18	19	+9	+12	-5	+9	+16	+22	+29
FN	+23	+17	+32	+25	+11	+11	+11	+21	+20	+27	+28	+28	+12	+21	+19
Kungahuset	+20	+11	+3	+17	+12	+30	+19	+14	+11	+18	-30	-1	+13	+36	+46
Domstolarna	+11	+8	+13	+18	+3	+2	-5	+6	+14	+28	+9	+16	+1	+15	+9
Svenska kyrkan	+3	-12	-10	-3	-12	+10	-4	-10	-10	+7	-8	-6	-9	+5	-4
Dagspressen	-1	-8	-7	-4	-7	+1	-8	-9	-1	+3	-19	-7	-8	+1	+9
Försvaret	-6	-12	+8	-6	-17	-18	-17	-6	-10	-3	-24	-8	-9	-8	-11
Riksdagen	-7	-12	-2	-7	-18	-8	-15	-14	-7	-2	+7	+14	-18	-16	-32
Storföretagen	-13	-9	+1	-7	-21	-14	-20	-11	-9	-5	-44	-26	-15	+2	+27
Kommunstyrelserna	-15	-17	-15	-24	-18	-2	-14	-18	-18	-15	-2	-3	-21	-21	-31
Regeringen	-17	-21	-14	-18	-24	-18	-17	-19	-26	-17	+14	+21	-24	-42	-68
Fackliga organisationer	-17	-25	-5	-25	-28	-23	-20	-18	-23	-26	+14	+2	-23	-41	-54
De politiska partierna	-32	-37	-25	-34	-42	-34	-43	-35	-32	-27	-21	-25	-45	-35	-31
EU-parlamentet	-39	-45	-20	-42	-54	-45	-51	-43	-36	-36	-43	-43	-48	-37	-29
EU-kommissionen	-40	-46	-23	-44	-53	-45	-54	-43	-38	-35	-44	-43	-50	-38	-32
Staten	+4	-2	-1	-2	-6	+16	+4	-3	-5	+8	+22	+28	-6	-6	-33
Riksbanken	+39	+50	+50	+40	+48	+56	+37	+42	+51	+51	+31	+44	+34	+58	+60

Kommentar: Ju högre positiv siffra (+) desto större förtroende.

Källa: Riks-SOM 2005

Kvinnor är något mer förtroendefulla än män, åtminstone när det gäller samhällsinstitutioner. För sjutton av de tjugo institutionerna har kvinnorna minst tre balansmåttsheters högre förtroende än män, för tre (sjukvården, radio-TV och kommunstyrelserna) väger det jämnt och för en (storföretagen) har män högre värden. Det är i stort sett samma bild som tidigare år, men kvinnorna har stärkt sitt förtroende något mellan 2004 och 2005. De stora skillnaderna noteras för polisen (kvinnor +40 och män +19), bankerna (+24 respektive +7) och Svenska kyrkan (+3 respektive -12). Det är i stort sett samma mönster som tidigare år. De institutioner där det skett ett skifte, om än knappt, är universitet/högskolor, där män hade högre förtroende än kvinnor 2004.

När det gäller ålder finns det ibland stora skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet ligger relativt högt bland de yngsta; för inte mindre än fjorton av de tjugo institutionerna har unga en mer positiv inställning än någon annan åldersgrupp. Förtroendet för försvaret, grundskolan, FN och universitet/högskolor faller till exempel med ökande ålder. Den enda institutionen som uppvisar ett omvänt mönster är kungahuset, där förtroendet bland de äldsta är +30 mot endast +3 bland de yngsta. Det kan dessutom noteras att förtroendeuppgången för kungahuset har uteblivit bland de yngsta. Bland de äldsta kan i övrigt noteras ett mycket högt förtroende för radio-TV.

För åtta av samhällsinstitutionerna finns det inte obetydliga utbildningsskillnader i förtroendet. I fråga om universitet/högskolor, grundskolan, domstolarna, dagspressen, riksdagen, storföretagen, de politiska partierna och de två EU-institutionerna är förtroendet högre, bland högutbildade än bland lågutbildade. Endast radio-TV har högre förtroende bland lågutbildade, medan övriga bedöms relativt likartat i olika utbildningsgrupper.

Förtroendeskillnaderna mellan vänster- och högermänniskor är i genomsnitt större än de är med hänsyn till kön, ålder eller utbildning. Inte mindre än tolv av de tjugo institutionerna uppvisar ett tydligt samband med människors självklassificering som vänster- eller högerinriktade. Politikinstitutionerna har överlag en större uppslutning till vänster. Störst vänster-högerskillnader i förtroende finner vi för storföretagen (högern mest förtroende), regeringen (vänstern), kungahuset (högern), facket (vänstern) och bankerna (högern). De minsta förtroendeskillnader mellan vänster och höger återfinns för universitet/högskolor, radio/TV, de politiska partierna, FN, Svenska kyrkan och polisen. Institutioner med allmänintresset i centrum har inte oväntat ett bredare ideologiskt förtroende än institutioner med olika särintressen som prioritet.

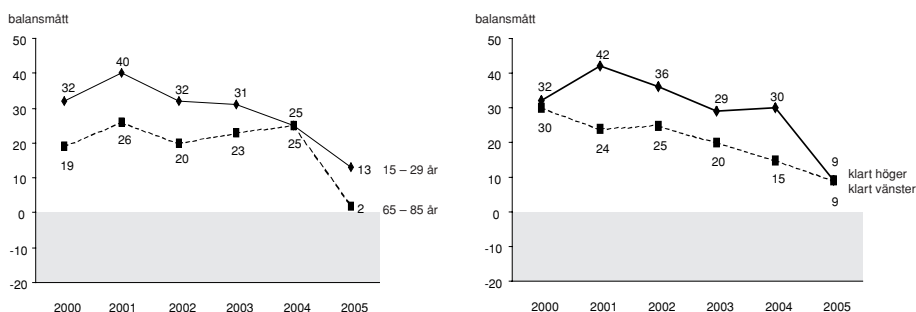
När det gäller förtroendet för staten ligger det inte oväntat högst bland vänsterinriktade personer, +22 bland dem som placerar sig 'klart till vänster' – och lägst bland högerinriktade, -33 bland dem som placerar sig 'klart till höger'. Det finns även en åldersfaktor i bedömningen av staten där äldre personer hamnar på ett klart plusvärde. Kvinnor har något större förtroende för staten än män, medan det inte

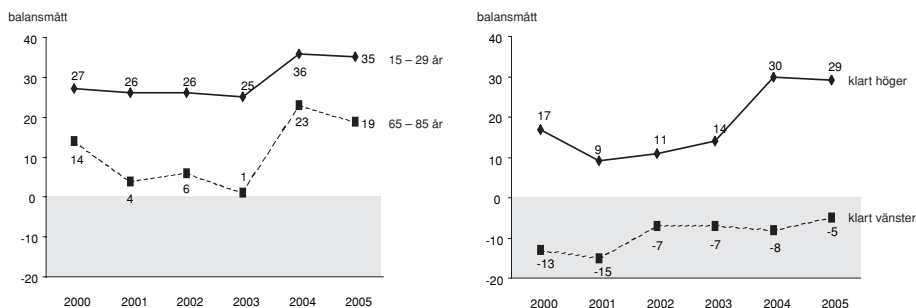
finns några klara utbildningsskillnader. Riksbanken visar sig ha högt förtroende i samtliga grupper. Till skillnad från staten visar den sig ha en starkare ställning bland högerinriktade än bland vänsterinriktade personer – från +31 bland personer som betecknar sig som klart till vänster till +60 bland personer som placerar sig klart till höger. Också bland de äldsta åtnjuter Riksbanken ett särskilt högt förtroende.

Den intressanta frågan är hur de senaste årens förtroendeminskning ser ut i några olika grupper och vilka slutsatser om förändrat förtroende man kan dra av det. Vi har tagit fram två institutioner, där utvecklingen gått åt olika håll efter 2000. Å ena sidan har vi bankerna där förtroendet efter hand har ökat, å andra sidan domstolarna där förtroendet under samma tid har minskat. I figur 2a-b och 3a-b har vi redovisat hur personer som skiljer sig i fråga om ålder och politisk ideologi värderat dessa två institutioner 2000-2005.

Figur 2ab Förtroendet för domstolarna efter ålder och politisk ideologi (balansmätt)

Figur 3ab Förtroendet för bankerna efter ålder och politisk ideologi (balansmätt)

Det vi kan utläsa av diagrammen är att nedgången för domstolarna finns i alla grupper. Visserligen åtnjuter de större förtroende bland yngre än bland äldre, med de senaste årens nedgång finns bland både unga och gamla. Detsamma gäller efter ideologisk självplacering. Både bland höger- och vänsterinriktade sjunker förtroendet, även om det finns skillnader enskilda år.

Också i synen på bankerna mellan 2000 och 2005 finns samma grundmönster. Både bland unga och gamla finns en uppgång, liksom bland både vänster- och högerinriktade personer. Personer som betraktar sig klart till vänster är dock inte lika påverkade av den bankvänliga opinionen som dem som placerar sig till höger.

Resultaten bekräftar våra tidigare analyser att det visserligen finns klara skillnader i förtroendebedömningar mellan olika grupper, men att alla grupper påverkas när opinionsvinden blåser åt ett visst håll (Holmberg och Weibull, 2003).

Mellanmänsklig tillit och institutionsförtroende

Tidigare analyser har klart visat att det finns förtroendefulla personer och det finns misantropier i synen på de tjugo samhällsinstitutionerna (Holmberg och Weibull, 2004a:66f). Vi kan gå vidare och belysa sambandet mellan att ha tillit till andra människor och att ha förtroende för samhällsinstitutioner. Frågan gäller i vad mån det finns ett slags gemensam resonansbotten för de två typerna av bedömningar.

För att kunna belysa frågan har vi utgått från hur svarspersonerna skattar sin tillit till 'människor i allmänhet'. Skattningen sker på en elvagrading skala mellan 0 (lågt) och 10 (högt). Genomsnittvärdet ligger på 6,3. Siffran är mycket hög i ett internationellt perspektiv, även om det finns en del inte obetydliga variationer mellan olika grupper, främst mellan svenskar och invandrare (Rothstein, 2004). Vi har valt att klassificera svarspersonerna i fem grupper efter graden av mellanmänsklig tillit och undersökt vilket förtroende man inom varje grupp har för olika samhällsinstitutioner (tabell 4).

Huvudmönstret är att det finns ett klart samband mellan mellanmänsklig tillit och samhällsförtroende. Sambanden ligger på i stort sett samma nivå som påvisats i tidigare studier (Rothstein, 2003:178). I de två kolumnerna längst till höger i tabell anges dels vad vi kallar ett effektmått för varje samhällsinstitution, dels en korrelationskoefficient. Effektmåttet anger avståndet i antal balansmåttensheter mellan genomsnittet för gruppen med låg mellanmänsklig tillit och genomsnittet för den med hög.³ För samtliga samhällsinstitutioner är sambandet positivt. Det varierar mellan som högst +15 för radio-TV och som högst +50 för polisen och domstolarna, men är också högt för sjukvården och riksdagen. Korrelationerna går i samma riktning, vilket bekräftar tidigare analyser. Människor som litar på andra människor tenderar alltså att lita på samhällets institutioner.

I en ingående analys av mellanmänsklig tillit framgår att höglitarna utmärks av att vara goda samhällsmedborgare med engagemang i föreningar och en positiv inställning till demokratin; de som uppvisar låg tillit kan däremot närmast betrak-

tas som utanförstående (Rothstein, 2003:151ff). I ljuset av detta är det inte överraskande att den grupp som har stor tillit till andra människor överlag har en positiv förtroendebalans: de ligger på plusvärden för tolv av de tjugo undersökta institutionerna. Bland personer med lägst mellanmännisklig tillit finns positiva värden endast för fem av institutionerna. Men vi kan samtidigt observera att det finns betydande likheter mellan grupperna när det gäller utfallet i rangordningen av de tjugo institutionerna. De tre översta institutionerna och de tre nedersta är desamma.

Tabell 4 Mellanmännisklig tillit och institutionsförtroende (balansmätt)

	Mellanmännisklig tillit					"Effekt"	Korrelationskoefficient
	Lågt (0-2)	Medellågt (3-4)	Medel (5)	Medelhögt (6-7)	Högt (8-10)		
Sjukvården	+19	+32	+46	+55	+65	+46	.21
Universitet/högskolor	+25	+31	+35	+48	+53	+28	.16
Radio-TV	+30	+24	+34	+41	+45	+15	.10
Polisen	-6	+13	+22	+31	+44	+50	.20
Grundskolan	+10	+9	+14	+25	+32	+22	.13
FN	+6	+6	+5	+22	+32	+26	.15
Kungahuset	±0	+2	+9	+16	+24	+24	.11
Bankerna	-9	+9	+11	+16	+23	+32	.11
Domstolarna	-25	-9	-5	+12	+25	+50	.22
Svenska kyrkan	-26	-17	-14	-4	+5	+31	.14
Dagspressen	-17	-18	-9	-7	+6	+23	.13
Försvaret	-25	-15	-13	-6	-5	+20	.09
Riksdagen	-39	-29	-24	-5	+5	+44	.22
Storföretagen	-28	-22	-17	-8	-6	+22	.11
Kommunstyrelsen	-40	-28	-28	-14	-5	+35	.19
Regeringen	-46	-34	-29	-14	-11	+35	.17
De fackliga organisationerna	-37	-29	-29	-21	-14	+23	.13
De politiska partierna	-51	-49	-46	-34	-24	+27	.20
Europaparlamentet	-62	-50	-53	-40	-33	+29	.16
EU-kommissionen	-61	-55	-53	-41	-34	+27	.18
Antal svar	221	359	541	960	1 220		

Kommentar: Korrelationskoefficienten är Pearsons r . Den mellanmänniskliga tilliten har mätts på en skala mellan 0 (lågt) och 10 (högt). Effekten har mätts som skillnaden i institutionsförtroende mellan gruppen lågt resp. gruppen högt när det gäller mellanmännisklig tillit.

Källa: Riks-SOM 2005

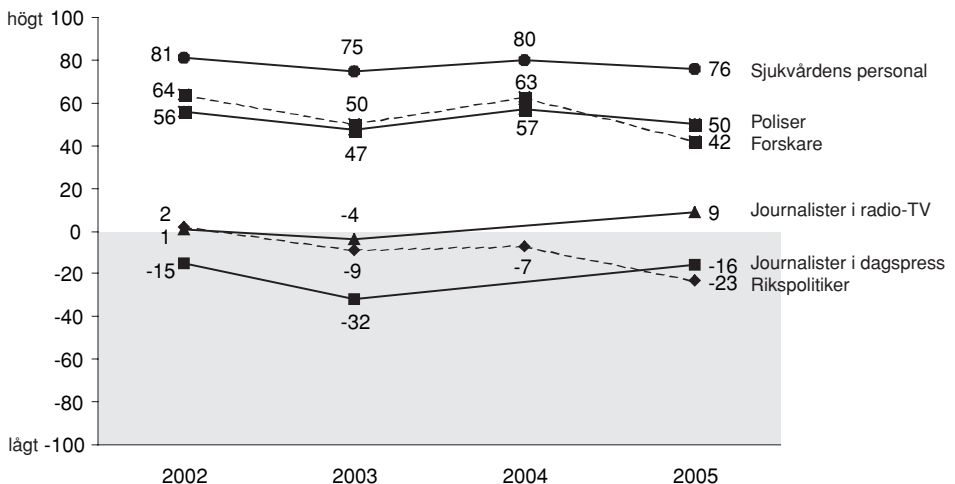
Likheten är emellertid inte fullständig. Personer med låg mellanmännisklig tillit sätter radio-TV klart före sjukvården, medan sjukvården kommer högst bland dem med hög tillit. Andra skillnader är att bland personer med låg tillit ligger, förutom radio-TV, även kungahuset och storföretagen relativt sett högre än bland de tillitsfulla, medan särskilt polisen, domstolarna och riksdagen kommer sämre ut. Med tanke på att höglitarna är de goda medborgarna är det naturligt att gemensamma politiska arenor åtnjuter högre förtroende i denna grupp.

En andra intressant iakttagelse är att höglitarna trots sin karaktär av goda medborgare inte ligger särskilt högt i fråga om förtroendenivån för politiska institutioner. Visserligen är nivån högre än bland låglitarna men i ett demokratiperspektiv måste resultaten betraktas som mycket låga. En institution som särskilt bör noteras är radio-TV som något överraskande placerar sig nästan på samma nivå i båda grupperna och därmed relativt sett högre hos dem med låg tillit. Möjligen är förklaringen att radio-TV betyder olika saker i de två grupperna; bland personer med låg mellanmänsklig tillit står radio-TV främst för underhållning medan radio-TV bland dem med hög tillit mer står för nyheter och samhälle (jfr Oscar Westlunds kapitel).

Faller en faller alla?

Frågan om vem det är som har förtroende – verksamheten eller personalen – har vi tidigare ställt i våra analyser av förtroende (Holmberg och Weibull, 2004a och 2005). Vi har kunnat visa att förtroendet för verksamhet och personal ofta går hand i hand. Läkare och poliser ligger högt precis som sjukvården och polisen, politiker ligger lågt på samma sätt som politiska partier och kommunstyrelser. Det vi har byggt på är SOM-institutets nya mätserie av förtroende för olika yrkesgrupper som påbörjades 2002. Varje år mäts minst tio yrkesgrupper; samma grupper har dock inte mätts alla år. För en översikt av resultaten se tabell 5 i vårt kapitel om förtroende för forskning. Efter fyra års mätningar är det intressant att se hur yrkesgruppsförtroendet förändras sig i förhållande till institutionsförtroendet. I figur 3 finns en översikt av förtroendet för de sex yrkesgrupper som undersökts flertalet år.

Figur 4 Förtroende för olika yrkesgrupper 2002 – 2005 (balansmätt)

Förtroendenivån för yrkesgrupperna är förhållandevis stabil. Sjukvårdens personal ligger högst samtliga år. Rikspolitiker och journalister i dagspressen konkurrerar om bottenplatsen. Det är i stort sett vad vi kunde vänta utifrån institutionsbedömningarna. Individkorrelationerna för förtroendebedömningarna mellan verksamhet och personal är också genomgående positiva, men inte alltid imponerande höga. Korrelationerna(r) varierar mellan som högst .65 för bedömningarna av poliser och polisen till som lägst .27 för förtroendet för forskare och universitet/högskolor. Det är uppenbart att människor förmår att skilja på sak och person i dessa sammanhang.

Även om det kan göras en skillnad i bedömningen av institution och person är det tydligt att när opinionsvinden blåser påverkas båda bedömningarna. När det gäller de institutioner som tappar mest i allmänhetens förtroende tappar även deras företrädare: forskare, poliser och rikspolitiker förlorar i förtroende. För sjukvårdens personal är situationen mera stabil, vilket kan förväntas med tanke på att förtroendet för sjukvården snarast gick upp.

För journalister är bilden avvikande. Visserligen ligger uppgången för journalister i radio-TV i linje med stabiliteten för radio-TV som institution, medan uppgången för dagstidningsjournalister inte rimmar med försvagningen för dagspressen. Möjligen kan det finnas en större differentiering mellan institution och person för medier. Vissa mindre studier ger stöd åt ett sådant antagande (Westlund, 2006).

I fråga om olika gruppers bedömningar av yrkesgrupperna är mönstret likt det som gäller bedömningen av institutionerna. Kvinnor har högre förtroende för samtliga yrkesgruppen utom för företagsledare i näringslivet. Företagsledarna har mest stöd från personer som placerar sig till höger och rikspolitiker bedöms något mindre negativt bland personer som placerar sig till vänster. En skillnad mot förtroendebedömningarna är att äldre personer genomsnittligt har högre förtroende i fråga om yrkesgrupperna än vad yngre har.

Var skall det sluta?

Vad som är en rimlig förtroendenivå för ett samhälles institutioner kommer det alltid att finnas delade meningar om, likaså om vilka som är de viktigaste institutionerna i samhället. I själva verket är skillnaderna i sådana bedömningar vanligen det centrala i den politiska debatten, inte minst då det gäller ideologiska skiljelinjer. Det är också ett förväntat resultat att det på ideologiska grunder finns klart delade meningar om flertalet av de institutioner som ingår i SOM-institutets mätningar. Det gäller inte minst vid bedömningen av staten, den institution som på prov introducerades i 2005 års mätning.

I ljuset av en sådan tolkning av förtroenderesultaten är frågan om nedgångens konsekvenser snarast felaktigt ställd. Det handlar inte, åtminstone inte under den period vi överblickar, om ett förtroendefall i den meningen att människor är på väg att sluta att lita på samhällets institutioner utan snarare om en kamp om värde-

ringar. Den ökade individualisering som kännetecknat samhällsutvecklingen under de senaste decennierna har försvagat den ideologiska basen särskilt för samhällets politiska institutioner men också för andra institutioner som främst står för en kollektiv samhällsmodell. Även den elektorala cykel som framträder i bedömningarna av regering, riksdag och politiska partier kan tolkas på detta sätt. De år då medborgarna har ett gemensamt ansvar att utse nationens ledare upplever vi oss på ett annat sätt som ett svenskt kollektiv i den stora nya världen.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2005 ett totalt antal svarande på 3499.
- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ³ Effektmättet kan gå mellan +100 (alla i den lägsta tillitsgruppen saknar helt institutionsförtroende och alla i den högsta gruppen har fullt förtroende) och -100 (alla i den lägsta tillitsgruppen har fullt förtroende och alla i den högsta gruppen saknar förtroende). Ett 0-värde indikerar att det inte finns något samband.

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004a) Samlande institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004b) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2005) Rimligt förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Lyckan kommer, lyckan går*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fallor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo (2004) Förtroende i det multikulturella samhället. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Wadbring, Ingela, Weibull, Lennart (2005) Medieförtroende – en framgångsfaktor? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Lyckan kommer, lyckan går*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart, Börjesson, Britt (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden/SJF.
- Weibull, Lennart, Holmberg, Sören (1997) Two Young Democracies and an Old One. I Lauristin et al (Eds.) *The Return to the Western World*. Tartu: Tartu University Press.
- Westlund, Oscar (2006) *Känslor av medieförtroende*. Arbetsrapport. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet

ÖKAT FÖRTROENDE – BARA EN VALÅRSEFFEKT?

SOM-undersökningen 2006

SOM-rapport nr 41

Det nya Sverige

ÖKAT FÖRTROENDE – BARA EN VALÅRSEFFEKT?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Forskning om förtroende är bland det viktigaste som finns inom samhällsvetenskapen. Utan förtroende människor emellan eller mellan människorna och samhällets institutioner brakar det civiliserade samhället samman (Johansson m fl 2006). Utan förtroende vågar vi inte äta den inköpta maten, lämna barnen på dagis eller sätta in pengar på banken. Utan förtroende skulle vi fortfarande gå omkring beväpnade som i gamla ondare tider. Förtroende är guld värt. Det gör all verksamhet smidigare och inte minst billigare. Högt förtroende sänker alla transaktionskostnader i ett samhälle. Advokater, skrivna kontrakt, formella garantier och andra återförsäkringar behövs mindre. Gammaldags handslag kan räcka.

Illusionisten Joe Labero illustrerar tydligt förtroendets betydelse i en intervju i SJ: s tidning *Kupé*: ”Ingen vågar avslöja hans trick. Det kontrakt som alla medarbetare runt Labero tvingas skriva på innebär sexsiffriga skadeståndsbelopp? Eller? – Nej, nej! Det handlar inte om pengar. Det handlar om något som är mer värdefullt. Förtroendet, säger Joe med eftertryck.” (*Kupé*, maj 2007, s 9). Det omvända perspektivet finns i en kampanj från det tyska advokatsamfundet våren 2007: Förtroende är bra, advokat bättre (*Der Spiegel* nr 20, 2007).

Viktigast är kanske den mellanmänniskliga tilliten – att vi litar på varandra. Den brukar också kallas horisontellt förtroende. Det vertikala förtroendet, det mellan människorna och institutionerna är naturligtvis också centralt, men kanske ända inte lika avgörande. Ett samhälle tål förmodligen ett lågt institutionsförtroende bättre än ett lågt förtroende medborgarna emellan. Empiriskt hänger dock de båda formerna av förtroende samman. Människor som tenderar att lita på andra människor tenderar också att hysa ett högre förtroende för samhällets institutioner. Och omvänt. Personer som misstror andra tenderar också att misstro samhällets institutioner.

Sambandet mellan det horisontella och det vertikala förtroendet kan kausalt uppkomma på åtminstone två olika sätt. Det horisontella förtroendet människor emellan ger upphov till att människor också börjar lita på institutionerna. Det horisontella förtroendet skapar det vertikala. Det är den amerikanske statsvetaren Robert Putnams hypotes (Putnam, 2001; Putnam et al, 2003). Teorin är i grunden sociologisk. Först kommer umgänget människor emellan. Mellanmännisklig tillit växer fram ur föreningsverksamhet och att vi umgås med varandra. Socialt kapital uppstår som sedan i sin tur skapar grogrund för samhällsinstitutioner med brett förtroendestöd hos de många människorna.

Men en motsatt process är också möjlig. Det vertikala förtroendet skapar det horisontella. Den hypotesen är i grunden statsvetenskaplig och betonar samhälls-

institutionernas betydelse (Rothstein, 2003). Först kommer fungerande institutioner, framför allt rättsväsende, sedan börjar extenderad mellanmänsklig tillit att växa. Valfungerande institutioner och det vertikala förtroendet gör det möjligt för människorna att börja lita på varandra.

Vår avsikt är inte att här pröva om den ena eller andra teorin är hållbar utan att koncentrera oss på frågan hur det institutionella förtroendet utvecklas i Sverige (för en översikt av det mellanmänskliga förtroendet se Bo Rothsteins kapitel). När det gäller institutionsförtroende har SOM-institutet tillgång till ett ovanligt rikt data-material. Förtroendet för ett tiotal olika institutioner har mätts regelbundet under tjugo år. Ytterligare ett tiotal institutioner har studerats under något kortare perioder. Därutöver har cirka tio-femton institutioners förtroende mätts vid något enskilda tillfälle. Fokus i analysen kommer här att ligga på förtroendet för de institutioner som vi har följt under längre tidsperioder. Det betyder tjugo institutioner plus Riksbanken som är med i den reguljära analysen för första gången.

Förtroendebegreppet

Förtroende har att göra med prognos och framtid. Smaka på ordet – *för-troende* – det vill säga att man tror på något i förväg. Man förväntar sig någon form av förverkligande. Förtroende blir då skillnaden mellan förväntan och förverkligande. Om det händer som man haft för-troende om, det vill säga att ens förväntan förverkligas uppstår förtroende. Prognosen var rätt. Om däremot förverkligandet inte inträffar drabbas förtroendet. Prognosen – förväntan – var fel och förtroendet tappas. Nästa gång kan man inte lita lika mycket på att det man förväntar sig verkligen kommer att förverkligas.

Förtroende är alltså ett slags prognosinstrument och som sådant känsligt för felaktiga prognoser. Förtroende är lätt att fördärva (= några få felaktiga prognoser) men svårt att förvärva (= många riktiga prognoser). Analytiskt består förtroendebegreppet av tre element – *subjekt* (människor som har eller inte har förtroende), *objekt* (institutioner eller andra människor som man har eller inte har förtroende för) och *förmedlande kanaler* (massmedier, personliga kontakter och erfarenheter som förmedlar information mellan subjekten och objekten). Om man skall förstå hur förtroende skapas och förändras måste man hålla alla dess tre bollar i luften, plus en fjärde – *kontexten*. Förtroende kan uppstå och förändras på grund av egenskaper hos såväl subjekten som hos de förmedlande kanalerna och objekten. Och allt utspelar sig i en viss kontext. Förtroende kan påverkas av människors ideologi och sociala erfarenheter (subjekttegenskaper) och av hur olika institutioner sköter sitt arbete (objekttegenskaper) men också av den bild som förmedlas av institutionen exempelvis genom olika massmedier (kanalegenskaper). Kontexten som konditionerar sambanden kan vara temporal (år 2006, inte 1992), geografisk (fredens Sverige, inte inbördeskrigets Somalia) eller exempelvis konstitutionell (valår, inte mellanår).

Det vi gör i SOM-undersökningen är att systematiskt mäta institutionsförtroende och en mängd andra egenskaper hos ett urval människor (subjekt) i Sverige valåret 2006 (kontext). Vi får tillgång till data som gör det möjligt att analysera olika subjektorienterade förklaringar till förtroende. Kanalorienterade eller objektorienterade förklaringar kan däremot inte analyseras systematiskt utifrån SOM-data. Vi mäter inte mediernas innehåll eller hur olika institutioner sköter sitt jobb (jfr dock Holmberg och Weibull, 2004). Denna begränsning är viktig att bära med sig när man tar del av våra analyser. SOM-undersökningarna kan inte lösa alla problem. Medie- och policyforskning måste också till för att komma fram till mer fullödiga analyser.

Samhällsförtroende 2006

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. År 2006 fick svarspersonerna ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner¹. Resultatet från mätningen redovisas i tabell 1.

Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst med cirka 15 procent. Väljer vi att utgå ifrån andelen som har åtminstone ganska stort förtroende kommer sjukvården högst (67 procent), följd av polisen (57 procent) och universitet/högskolor (53 procent). I botten ligger då de politiska partierna (16 procent) samt EU-kommissionen och Europaparlamentet (14 respektive 13 procent). Även här är mönstret i stort detsamma som de senaste åren.

Men värderingen av samhällsinstitutioner bestäms inte bara av andelen som har stort förtroende utan påverkas även av andelen som har litet förtroende. En samlad uppslutning kring en institution gör den givetvis starkare än om det finns en relativt stor grupp människor som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor, riksbanken och radio-TV med tio procent eller lägre, medan hela två av fem svars personer anger att de har lågt förtroende för EU-institutionerna.

För att väga in både andelen stort och andelen litet förtroende anger vi för varje institution dess *förtroendebalans* på grundval av ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt. En rangordning efter balansmålet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2006 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	52	22	9	2	100	+56
Universitet/högskolor	7	46	40	5	2	100	+46
Polisen	8	49	28	12	3	100	+42
Riksbanken	7	41	44	6	2	100	+40
Radio/TV	5	45	39	9	2	100	+39
Domstolarna	8	38	36	13	5	100	+28
Kungahuset	14	31	36	10	9	100	+26
FN	8	36	38	12	6	100	+26
Grundskolan	5	39	37	15	4	100	+25
Bankerna	6	36	38	16	4	100	+20
Riksdagen	4	29	45	16	6	100	+11
Regeringen	3	28	41	19	9	100	+3
Svenska kyrkan	5	25	42	17	11	100	+2
Kommunstyrelserna	2	22	53	17	6	100	+1
Dagspressen	2	25	43	22	8	100	-3
Försvaret	4	21	46	19	10	100	-4
Storföretagen	2	22	48	20	8	100	-4
De politiska partierna	1	15	49	24	11	100	-19
De fackliga organisationerna	2	19	38	27	14	100	-20
EU-kommissionen	1	13	46	26	14	100	-26
Europaparlamentet	1	12	46	25	16	100	-28

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2006 (antal svar = 3 336) Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon enskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende). **Källa:** Riks-SOM 2006

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmätt på +56. Universitet/högskolor har +46 och polisen +42. Förhållandet mellan bedömningarna av universitet/högskolor och polisen är illustrativt för hur förtroendebalansen slår. Det är en högre andel av svarspersonerna som stort förtroende för polisen än det är för universitet/högskolor, men för polisen finns det samtidigt än klart högre andel som har litet förtroende medan detta inte är fallet för universiteten.

Lägst förtroende åtnjuter fackliga organisationer (-20) och de båda EU-institutionerna (-26 respektive -28). Två tredjedelar av de undersökta institutionerna har

positiva balansmått, övriga negativa; sex institutioner ligger dock mycket nära balanspunkten (0). I jämförelse med 2005 års mätning kan noteras att antalet institutioner som hamnat på plussidan är klart fler 2006. I rangordningen efter förtroendebalans är det däremot förhållandevis små förändringar mellan 2005 och 2006.

Förändringsmönster

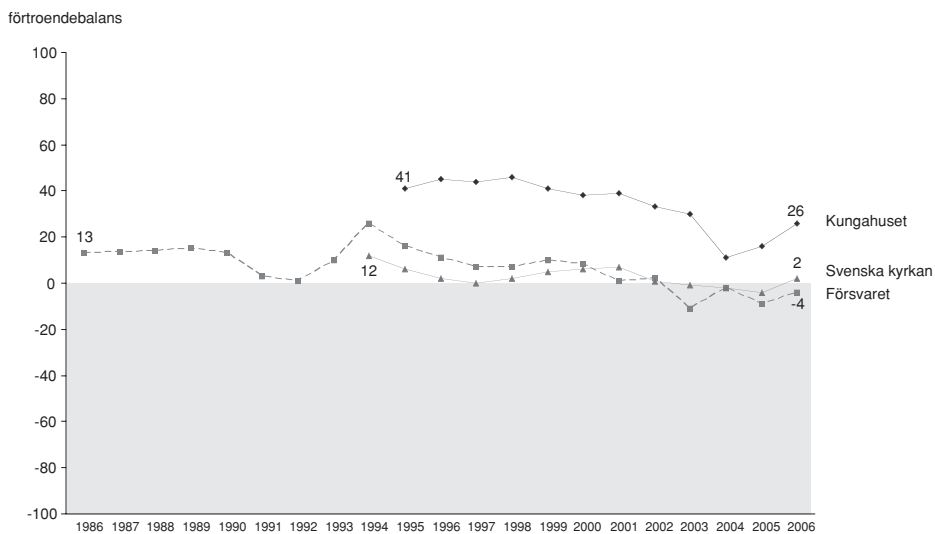
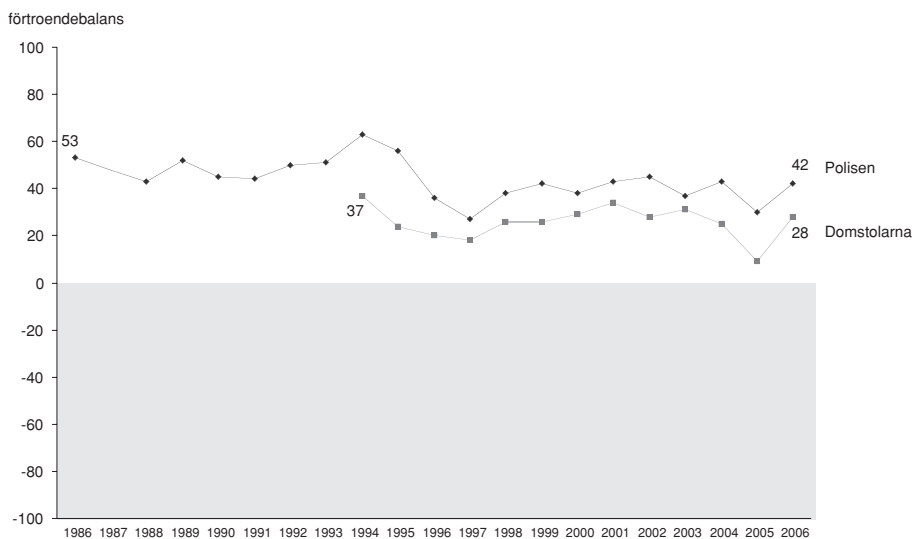
Förtroende för det mesta som har att göra med politik brukar gå upp under valår. Vi har en positiv elektoral cykel i Sverige. Tydligast syns den när det gäller förtroendet för riksdagen som alltid går upp något när det är val. Valåret är den kontext inom vilken institutionerna bedöms 2006. Det intressanta med resultaten från 2006 års mätning är därför inte att riksdagsförtroendet ökade något, liksom inte heller att förtroendet för övriga politiska institutioner gick upp. Det iögonfallande med förtroenderesultaten 2006 är istället att nästan alla institutioners förtroende har ökat. Redovisningarna i figur 1 demonstrerar hur förtroendet har förändrats över tid. Redovisningen sker på grundval av balansmättet. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

Även om vi kan konstatera att det sker förhållandevis små omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år finns det således både kortsiktiga och långsiktiga tendenser att uppmärksamma. För de senaste åren kan vi exempelvis iakta en allmän försvagning som bröts valåret 2006. För de offentliga institutionerna, exempelvis sjukvården och polisen, kan vi notera en svag nedgång i slutet av 1980-talet som avlöstes av en uppgång under första hälften av 1990-talet för att sedan på nytt försvagas något. Andra samhällsinstitutioner åtnjuter ett stabilt förtroende, högt eller lågt. Det gäller främst radio-tv och dagspressen.

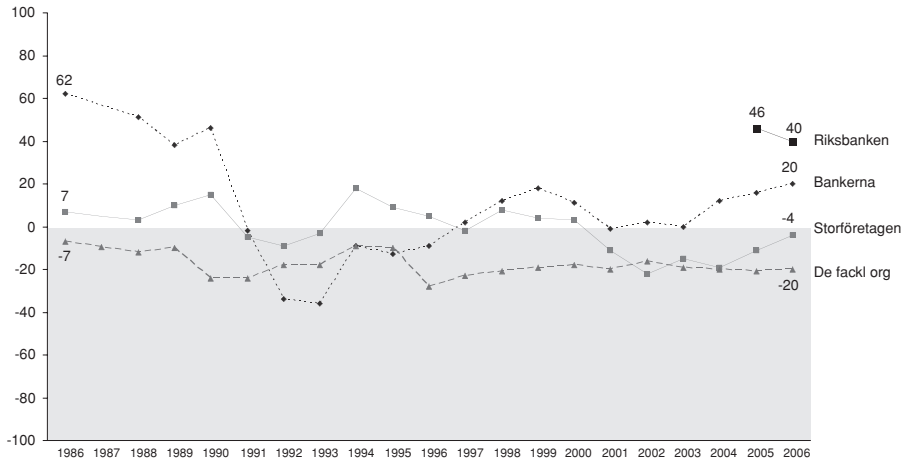
Om vi ser till de kortsiktiga tendenserna var den slutsats vi drog på grundval av 2005 års mätning att förtroendet flagnade något. Det rörde sig inte om några dramatiska nedgångar utan snarare om mindre förskjutningar åt det negativa hållet, särskilt för polisen, domstolarna och de politiska institutionerna, medan de ekonomiska institutionerna, banker och storföretag, uppvisade en förtroendeökning. För 2006 är mönstret det omvända. I stort alla samhällsinstitutioner uppvisar uppgångar. Valår är bra för samhällsförtroendet.

Granskar vi uppgångarna närmare ser vi att de institutioner som framför allt står för uppgången är de politiska. Riksdagen (från -9 till +11), regeringen (-19 till +3), kommunstyrelserna (-16 och +1) och de politiska partierna (-35 till -19) uppvisar de största ökningarna i medborgarförtroende. Dessa uppgångar är knappast överraskande ett valår. När det politiska systemet satsar sin kraft på att engagera medborgarna får det inte oväntat effekter. Det är detta som vi brukar kalla en valårseffekt (Holmberg 1994, Strömbäck och Johansson 2006).

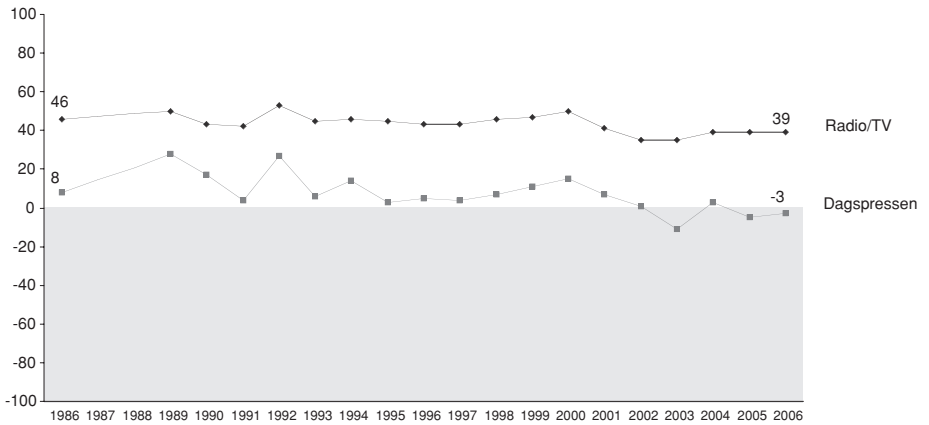
Figur 1 *Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2006 (balansmätt)*

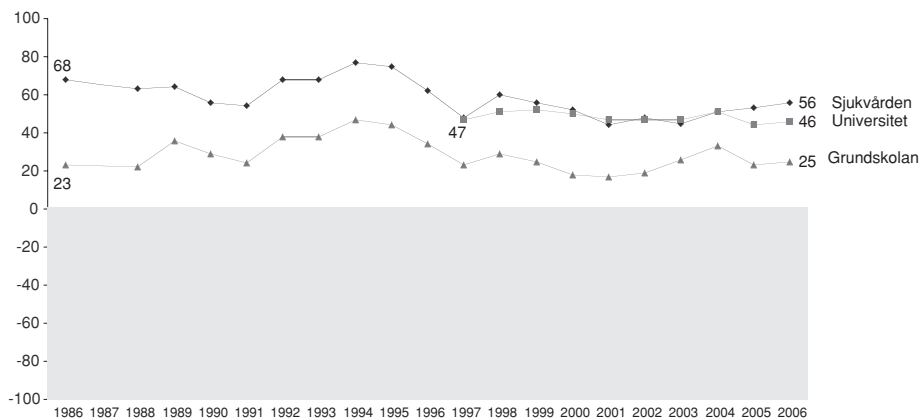
förtroendebalans

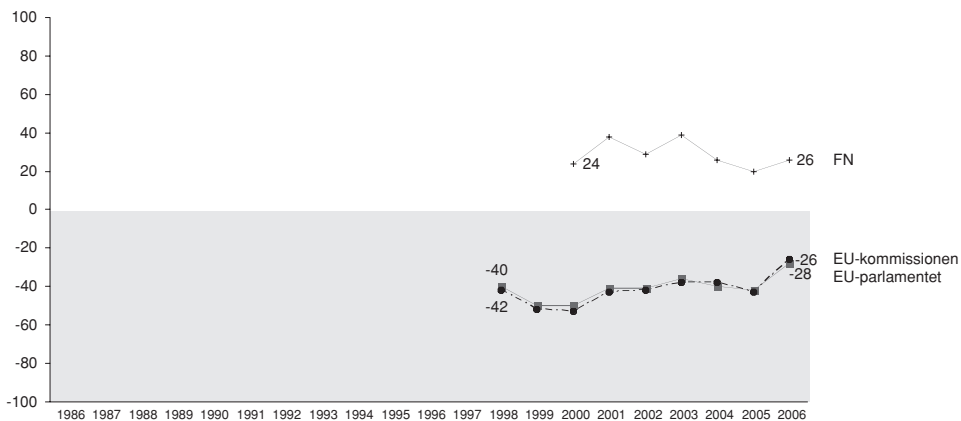
förtroendebalans

förtroendebalans

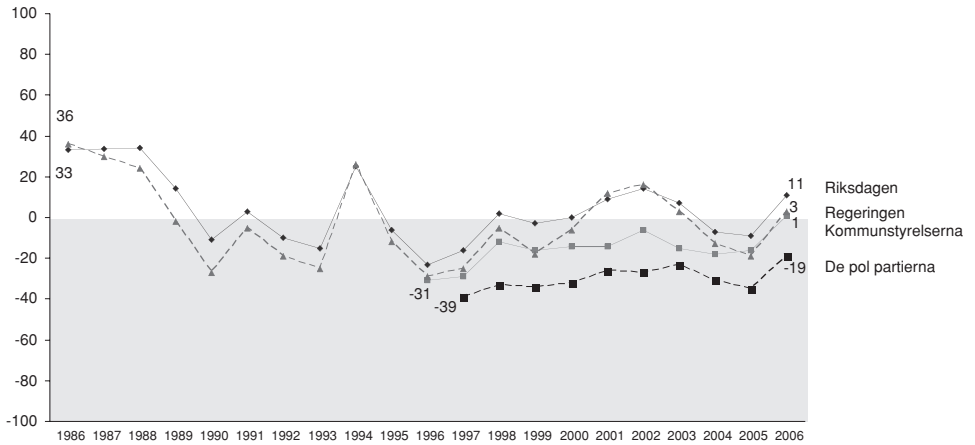

förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

Valårseffekter på förtroendet för de politiska institutionerna kan dock variera. Den största skillnaden mellan förvaldsår och valår uppmätte vi mellan 1993 och 1994. Här ökade förtroendet för riksdagen med 40 balansmåttsenheter (från -15 till +25) och förtroende för regeringen med 50 (-27 och +23). Den uppgången kom efter flera års kraftig förtroendenedgång i skuggan av den svaga samhällsekonomi. Uppgångarna vid valen 1991 och 2002 var betydligt mindre än den var 2006. Samtidigt kan vi observera att även om uppgången var större 2006 än 2002 nådde varken riksdags- eller regeringsförtroendet 2006 upp till samma nivå som 2002. Det hör dock till bilden att den nationella uppslutning som terroristdåden i USA 2001 åstadkom också ökade förtroendet för regering och riksdag. Det vi kan se är således att valår fungerar som en positiv kontext för det politiska institutionsförtroendet, men att de olika valåren i sin tur befinner sig i skilda temporala kontexter vilka också får betydelse för allmänhetens förtroendebedömningar.

Medan uppgången i förtroendet för de nationella politiska institutionerna kan betraktas som en naturlig följd av valåret – den nationella SOM-undersökningen går dessutom i fält endast någon vecka efter valdagen – är det ökande förtroendet för flertalet andra institutioner något mera överraskande. Störst uppgångar i övrigt redovisas för polisen och domstolarna samt EU-institutionerna, men också bankerna, storföretagen, kungahuset och Svenska kyrkan åtnjuter ett signifikant högre förtroende 2006 än 2005. Även förtroendet för flertalet övriga institutioner pekar uppåt; det är endast radio-tv och riksbanken som inte verkar beröras av den positiva valårseffekten 2006.

Det är samtidigt farligt att betrakta valåret som orsak till alla förändringar. Som vi betonade i inledningen finns det även subjekt, objekt- och kanalegenskaper som spelar in. Exempelvis finns det anledning att tro att medieuppmärksamheten för ett par domare som prickades för samröre med prostituerade drog ner förtroendet för domstolarna år 2005; om så är fallet kan uppgången 2006 delvis hänföras till att förtroendet återgår till den tidigare nivån. I och med att SOM-institutet inte systematiskt undersöker objekt- och kanalegenskaper, t ex hur respektive institution fungerar och hur den uppmärksammas i medierna, måste detta tills vidare bli en fråga om spekulationer.

Om vi utgår ifrån att valåret ändå till stor del bidrar till förtroendepågången 2006 är det rimligt att förvänta sig en försvagning år 2007. Det intressanta är dock hur stor denna i så fall blir. Frågan ställs mot bakgrund av de långsiktiga tendenserna i SOM-institutets förtroendemätningar. Om vi ser ända tillbaka till den första förtroendemätning 1986 blir bilden mörkare. Bland de elva institutioner vi då mätte var det endast en som hade en negativ förtroendebalans – de fackliga organisationerna – och 2006 då vi trots allt noterar en allmän uppgång är det fyra. Alla institutioner – med ett undantag – har tappat i förtroende sedan slutet på 1980-talet. Det enda undantaget, grundskolan, ligger kvar på samma eller en något högre nivå efter en svag ökning år 2006. Radio/TV och dagspressen låg också länge relativt stabilt men har efter hand tappat något i medborgarförtroende.

Dimensioner i bedömningarna

Det finns klara samband mellan hur olika institutioner bedöms. Överlag gäller att det finns en positiv samvariation: personer som har högt förtroende för en institution tenderar också att ha det för andra institutioner. Människor som gör uppskattande förtroendebedömningar på plussidan gör det således inte bara för några få institutioner utan för de allra flesta. Sak samma gäller för människor som tenderar att göra låga eller negativa förtroendebedömningar: de gör det ofta för flera institutioner.

Sambandsanalysen av förtroendebedömningarna 2006 skiljer sig i detta avseende inte från tidigare års. Samtidigt finns det givetvis nivåskillnader. Liksom tidigare år finns den lägsta korrelationen mellan kungahuset och de fackliga organisationerna ($r=.01$). Mellan de två EU-institutionerna är korrelationen över .90, vilket snarast tyder på att svarspersonerna inte kunnat eller önskat differentiera mellan dem. Ett intressant mönster är dock att korrelationerna mellan samhällsinstitutionerna år 2006 överlag är högre än de var 2005. Ett rimligt antagande är att valårseffekten leder till en ökad uniformitet: systemet drar ihop sig och fler institutioner värderas positivt på ett likartat sätt. Ett annat sätt att uttrycka samma sak är att samhällsförtroendet ett valår blir mindre differentierat.

På en mer detaljerad nivå visar sig i övrigt i stort sett de förväntade mönstren, t ex att politiska institutioner bedöms efter likartade kriterier. En faktoranalys baserad

på förtroendesambanden mellan alla våra tjugoen mätta institutioner ger upphov till en lösning med fyra dimensioner. Vi har döpt dem till *Det politiska Sverige*, *Det sociala Sverige*, *Det institutionella Sverige* och *Mediesverige*.

EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallat det politiska Sverige, men de politiska partierna, riksdagen och regeringen laddar också förhållandevis högt. Det sociala Sverige inkluderar främst sjukvården, polisen, försvaret och grundskolan, medan det institutionella Sverige laddar högst på kungahuset, riksbanken, Svenska kyrkan och storföretagen, men även på storföretagen och bankerna. I dimensionen Mediesverige ingår även de fackliga organisationerna.

Även om huvuddimensionerna är i stort sett desamma avviker 2006 års analys något från vad vi fått fram de senaste åren. Tidigare har ofta EU-institutionerna och de svenska politiska institutionerna, främst riksdag och regering, laddat i olika dimensioner. Annorlunda uttryckt finns det i svarsgruppen en större uppslutning kring de politiska institutionerna i vid mening än vad vi sett i de senaste mätningarna. Ser vi närmare i materialet kan vi finna en politisk förklaring. I 2005 års mätning var personer som placerade sig högt på EU-dimensionen ideologiskt till höger, medan de som placerade sig högt på svensk politik – främst regering och riksdag – låg klart åt vänster. Den enhetliga politikdimension som framträder i 2006 års analys visar samfällt en svag tendens åt höger: personer som placerar sig åt höger på den politiska skalan är något överrepresenterade. Innebörden är att högerinriktade personer mellan 2005 och 2006 fått ett större förtroende för regering och riksdag. Den givna förklaringen är det regeringsskifte som skedde i och med 2006 års riksdagsval. Vi skall återkomma till detta skifte i bedömning lite senare.

När det gäller övriga tre dimensioner uppvisar de samma mönster som tidigare år. Det sociala Sverige åtnjuter ett större förtroende bland personer som placerar sig till vänster och det institutionella Sverige värderas högre bland personer som placerar sig till höger. För medierna finns inget sådant politiskt samband.

Gruppskillnader i förtroendet 2006

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala grupper. Visserligen har vi sett att bedömningarna kan ha olika politisk laddning men det allmänna mönstret är ändå att institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror ligger lågt. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget. I tabell 2 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på kön och ålder och utbildning.

Tabell 2 Mycket eller ganska stort förtroende för samhällsinstitutioner efter kön, ålder och utbildning 2006 (procent)

	Kön		Ålder				Utbildning			
	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65+	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög
Regeringen	31	31	32	35	30	26	25	29	32	38
Polisen	61	52	56	62	53	55	53	57	59	60
Sjukvården	67	67	67	68	67	68	67	65	66	72
Försvaret	24	26	35	26	21	20	23	28	24	23
Riksdagen	33	32	34	35	32	28	25	32	31	43
Bankerna	46	38	53	37	38	46	41	44	44	39
Dagspressen	27	26	29	27	24	28	21	25	29	34
De fackl org	22	21	27	21	21	18	22	21	21	22
Radio-TV	50	51	51	48	48	54	52	51	51	46
Grundskolan	47	41	55	52	35	33	39	46	41	48
Storföretagen	22	26	29	25	20	22	18	26	24	27
Svenska kyrkan	34	27	26	31	25	40	30	28	31	32
Domstolarna	47	45	44	51	44	42	36	43	49	59
Riksbanken	45	51	39	50	49	50	40	43	50	60
Kungahuset	47	42	37	43	44	56	48	44	46	42
Kommunstyrelserna	25	24	24	20	25	30	26	22	26	24
Universitet/högskolor	53	54	62	55	50	45	41	51	58	65
De politiska partierna	13	13	23	17	13	12	10	11	16	19
Europaparlamentet	14	12	18	14	10	11	9	12	16	16
EU-kommissionen	13	15	17	15	12	12	10	11	16	19
FN	47	41	50	46	40	39	35	43	49	49

Kvinnor är något mer förtroendefulla än män, åtminstone när det gäller samhällsinstitutioner. För sju av de tjugo undersökta institutionerna har kvinnorna minst fem procentenheters högre förtroende än män. Störst är differensen för polisen (61 procent minst ganska stort förtroende bland kvinnor och 52 bland män), bankerna (46 respektive 38 procent) och svenska kyrkan (34 respektive 27 procent). För riksbanken har dock män (45 procent) högre förtroende än kvinnor (51 procent). För övriga är det jämnt. I jämförelse med 2005 finns det en tendens att könsskillnaderna har minskat något.

När det gäller ålder finns det ibland stora skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet ligger relativt högt bland de yngsta; för tio av de tjugo institutionerna har de yngsta en mer förtroendefull inställning än någon annan åldersgrupp. Förtroendet för försvaret, grundskolan, FN och universitet/högskolor är till exempel störst bland de yngsta – störst är skillnaden för grundskolan där 55 procent av de yngsta har mycket eller ganska stort förtroende i jämförelse med 33 procent bland pensionärerna. Två institutioner har ett omvänt mönster – Svenska kyrkan (unga 26 procent och äldre 40 procent) och kungahuset (37 respektive 56 procent). För övriga institutioner är skillnaderna mindre. Det kan för övrigt noteras att åldersgruppen 50-64 år, i stort sett liktydigt med fyrtilistgenerationen, uppvisar de genomsnittligt lägsta förtroendesiffrorna. Det är vår mest kritiska åldersgrupp.

För flertalet samhällsinstitutionerna finns det inte obetydliga utbildningsskillnader i förtroendet. Nästan genomgående är det högutbildade som uppvisar högst förtroende. Två undantag finns dock: radio-tv och kungahuset, för vilka lågutbildade hyser ett större förtroende. De största utbildningsskillnaderna finns i bedömningen av universitet/högskolor (60 procent mycket eller ganska stort förtroende bland högutbildade mot 40 procent bland lågutbildade) och domstolarna (59 respektive 36 procent). Mönstret är i stort sett detsamma som i tidigare mätningar.

Det vi här redovisar är vad vi i inledningen kallade subjekttegenskaper, alltså bedömningar som har sin förklaring i att människor beroende på bakgrund, erfarenhet och intresse värderar samhällsinstitutioner på olika sätt. Vi kan exempelvis tolka de yngres större förtroende för grundskolan respektive de högutbildades höga värdering av universitet som uttryck för närhet eller berördhet (jfr Holmberg och Weibull, 1999). De äldres förtroende för kungahuset och Svenska kyrkan kan möjligen tolkas som uttryck för tradition och prägling i ett svunnet samhällsklimat.

Subjekttegenskaper och kontexttegenskaper varierar oberoende av varandra. Medan skillnader mellan mäns och kvinnors bedömningar uppvisar ganska likartade mönster över åren kan kontexten påverka båda: när förtroendet för en institution ökar finns det vanligen en ökning bland både män och kvinnor (Jfr Holmberg och Weibull, 2006).

Den politiska faktorn

När det gäller förhållandet mellan subjekt, objekt och kontext är förändringen i allmänhetens bedömningar mellan 2005 och 2006 illustrativa. Vi har kunna observera att ett valår är en kontextfaktor som på olika sätt påverkar det samlade samhällsförtroendet positivt. Vi ser att förtroendet ökar men att bedömningarna också förefaller mera sammanhållna. Men 2006 innebar dessutom att två viktiga objekt bytte innebörd: riksdagens fick en borgerlig majoritet och regeringsmakten övergick från socialdemokraterna till den borgerliga alliansen. Den frågan vi då kan ställa oss är hur de mest berörda subjekten, sympatisörer med partier till vänster och höger, förändrar sin bedömning med anledning av detta. I tabell 4 redovisas hur sympatisörer med v, s, fp och m värderar ett urval samhällsinstitutioner 2005 och 2006.

Två iakttagelser kan göras. För det första ökar institutionsförtroendet överlag mellan 2005 och 2006 hos samtliga fyra partiers sympatisörer. För fp- och m-sympatisörer går förtroendet upp för 14 av 16 institutioner, för v-sympatisörerna för 13 och för s-sympatisörerna för 12. Det vi ser är vad vi kan kalla kontexteffekten, alltså effekten av valåret. Det är typiskt att de politiska institutionerna uppvisar den största uppgången. Och observera att förtroendet för de fyra politiska institutionerna (riksdag, regering, kommunstyrelser, partier) ökar över hela linjen från v-sympatisörer till m-sympatisörer. Det enda undantaget är s-sympatisörer som tappar något i förtroende för regeringen; en förväntad effekt kan man tycka eftersom so-

cialdemokraterna förlorade regeringsmakten i valet 2006. Mest ökar det politiska institutionsförtroendet bland anhängare till valets segerpartier m och fp.

Formulerat som en hypotes bör valårseffekten på förtroende för politiska institutioner vara mest positiv bland anhängare till valens vinnare och mindre positiv eller rent av negativ bland sympatisörer till valens förlorare. Den operativa ingrediensen är att politiska val skapar mer positiva än negativa förhoppningar om förbättringar i samhället; speciellt kanske när valen leder till regimskifte.

Tabell 3 Andel mycket eller ganska stort förtroende för några olika samhällsinstitutioner efter partisympati 2005 och 2006 (procent)

	v		s		fp		m	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Regeringen	22	24	41	37	16	34	7	32
Riksdagen	19	30	33	36	25	42	16	32
Kommunstyrelsen	17	27	23	29	18	28	12	21
De politiska partierna	8	17	13	16	12	22	11	19
Sjukvården	71	71	69	72	68	70	59	63
Grundskolan	48	54	49	48	46	46	34	37
Polisen	45	46	54	62	50	63	45	57
Försvaret	20	18	25	28	25	28	23	26
Domstolarna	35	38	38	48	45	57	38	48
Kungahuset	20	26	33	39	45	44	50	55
Storföretagen	11	11	19	19	22	29	36	37
Bankerna	37	32	40	44	41	37	44	50
Svenska kyrkan	19	25	26	28	33	34	26	31
Dagspressen	16	28	23	24	30	38	31	29
Radio-TV	46	58	54	54	48	58	50	47
De fackliga org	31	35	29	34	16	19	10	11

Den andra iakttagelsen är alltså att uppgången i förtroendet för *regeringen* skiftar över blockgränsen mellan de två åren. För *s*-sympatisörer går det ner medan för *fp*- och *m*-sympatisörer går det kraftigt upp. För *riksdagen* finns inte riktigt samma mönster eftersom samtliga partiers sympatisörer ökar sitt förtroende – *fp*- och *m*-sympatisörer dock klart mest. I det senare fallet kan vi möjligen tala om ett slags interaktionseffekt mellan effekten av valår och valutgången.

Vi kan reflektera över att *s*-sympatisörer visserligen minskar sitt förtroende för regeringen men ändå uppvisar ett positivt balansmått, till och med något högre än *fp*-sympatisörernas. Ser vi närmare på detta resultat blir nästa fråga vilken regering svarspersonerna kan ha bedömt. När SOM-undersökningen gick i fält en dryg vecka efter valet var det visserligen klart att det skulle bli regeringsskifte, men någon ny

regering hade inte tillträtt. Den nya alliansregeringen trädde formellt inte till förrän i början av oktober då en stor del av svarspersonerna redan hade besvarat sitt frågeformulär. Det finns således uppenbara risker för en oklarhet om vilken regering som bedömts.

För att kontrollera detta har vi delat upp svarspersonerna efter när deras svar kom in (tabell 4). Vi har valt tre tidsperioder, där den tredje innebär att svarspersonerna har fyllt i sitt formulär efter det att alliansregeringen tillträtt. För dessa tre perioder har vi undersökt s- respektive m-sympatisörers förtroende för regeringen. Nu visar sig det förväntade mönstret tydligare: i de svar som kom in efter 7 oktober anger socialdemokrater en klart lägre och moderater en klart högre värdering av regeringen.

Tabell 4 Andel mycket eller ganska stort förtroende för regeringen efter partisympati och svarsperiod 2006 (procent)

	21/6 – 26/9	7/9 – 6/10	7/10 –
s-sympatisörer	42	42	25
m-sympatisörer	29	26	43
skillnad s-m	+13	+16	-18

Kommentar: Antalet svarspersoner varierar mellan 253 och 328.

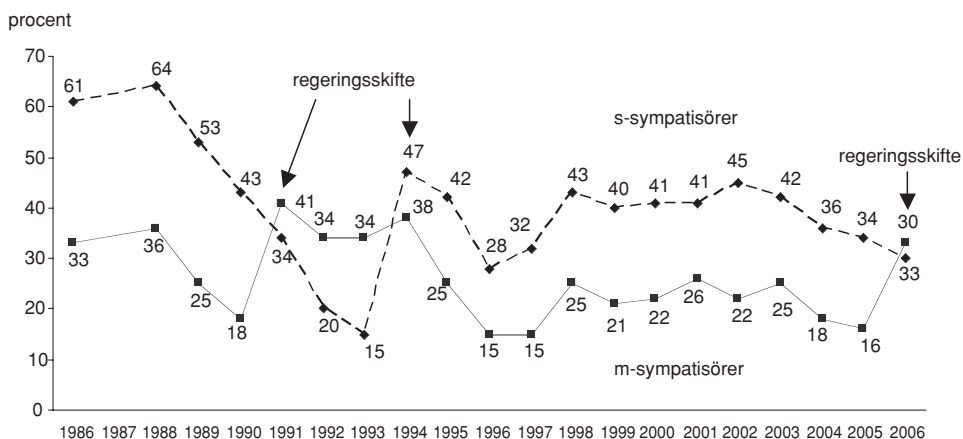
Det formella regeringsskiftet ger således klart utslag i bedömningarna. Samtidigt visar sig en intressant skillnad mellan de två partiernas sympatisörer. Moderaternas förtroende ökar snabbare (från 9 procent minst ganska högt regeringsförtroende 2005 till 29 procent redan innan den gamla regeringen lämnat 2006) än socialdemokraternas går ner (samma nivå 2005 som strax efter valet 2006). I det förra fallet lyser det fram en hög grad av förväntan, i det senare en besvikelse.

Vi skall nu göra en avslutande analys av samspelet mellan kontext-, objekt- och subjektgenskaper i fråga om förtroendet för regeringen. Det görs genom att vi utgår från hur m- respektive s-sympatisörer värderat regeringen 1986 – 2006. När det gäller data för 2006 utgår vi nu från svaren från den sista tredjedelen av dem som svarat.³ En översiktlig bild redovisas i figur 2a.

Under de drygt tjugo år som vi undersökt har vi sex valår och tre regeringsskiften; 1991 avlöste den borgerliga regeringen Bildt s-regeringen Carlsson, som i sin tur avlöste Bildt 1994 och 2006 tog regeringen Reinfeldt över efter regeringen Persson. Regeringsskiftena uppvisar samma mönster genom att regeringsinstitutionen eller vem som innehar den omvärderas. Mönstret är således det förväntade: när objektet förändras påverkas subjekten.

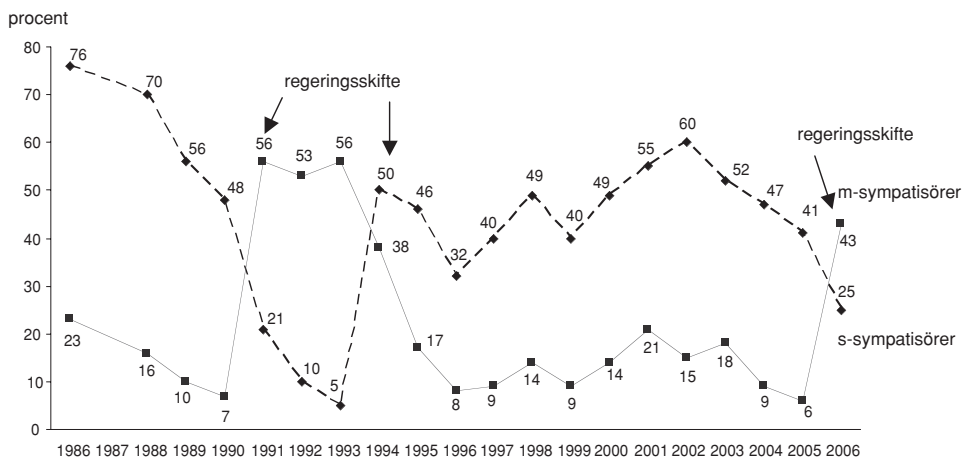
Vid samtliga tre regeringsskiften är valårseffekten densamma. Anhängare till vinnarsidan ökar sitt förtroende för regeringen mer är förlorarsidans sympatisörer

Figur 2a Mycket eller ganska stort förtroende för regeringen bland s- respektive m-sympatisörer 1986 – 2006 (procent)

Kommentar: Resultaten för 2006 gäller för enkäter besvarade efter 7 oktober 2006 när den nya regeringen var tillsatt.

Figur 2b Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen bland s- respektive m- sympatisörer 1986 – 2006 (procent)

Kommentar: Resultaten för 2006 gäller för enkäter besvarade efter 7 oktober 2006 när den nya regeringen var tillsatt.

tappar i förtroende. Därför tenderar den totala valårseffekten att bli positiv. När de borgerliga vinner 1991 och 2006 ökar m-sympatisörers regeringsförtroende med +49 respektive +37 procentenheter. År 1994 när socialdemokraterna återtar regeringsmakten ökar s-sympatisörers regeringsförtroende med +45 procentenheter.

Förtroendetappet bland förlorarna är mindre. Socialdemokratiska sympatisörer minskade sitt regeringsförtroende med -27 respektive -16 procentenheter när partiet förlorar regeringsmakten 1991 och 2006. Motsvarande siffror för m-sympatisörer 1994 är -18 procentenheter.

Att döma av förtroendeförändringarna är alltså vinnarnas glädjefnatt klart större än förlorarnas besvikelse.

Figuren ger dessutom anledning till ett par reflektioner när det gäller kontexten. Den första är att de två val då socialdemokratiska regeringar förlorar makten (1991 och 2006) föregås av tre års klart sjunkande regeringsförtroende bland de egna sympatisörerna. Nedgången återfinns även hos det största oppositionspartiets sympatisörer, något som dock är mera väntat. Möjligen kan en successiv nedgång i regeringsförtroende bland sympatisörerna till ett regeringsparti betraktas som en förvarning om vad som komma skall.

Att förtroendet för regeringen är något som kraftigt påverkas av vem som innehar regeringsmakten är knappast överraskande. Mera intressant är frågan vad regeringsskiftet betyder för synen på riksdagen. Ett regeringsskifte föregås normalt av en förändrad riksdagsmajoritet. Samtidigt har oppositionen i riksdagen sin politiska plattform. Av de tidigare redovisade förtroendekurvorna över tid har vi sett att förtroende för riksdagen följer det för regeringen, låt vara att det med något undantag ligger högre. Det ligger därför nära att anta att också bedömningarna av riksdagen i stor utsträckning påverkas av vem som har majoritet. Det är också det resultat som visar sig i s- och m-sympatisörernas förtroendebedömningar av riksdagen 1986-2006 (figur 2b).

Vid första anblicken uppvisar m- och s-sympatisörernas förtroende för riksdagen nästan identiskt mönster som vi sett för regeringen, särskilt när det gäller de tre val som medfört regeringsskifte. Förtroende för riksdagen påverkas således mycket tydligt av vem som har majoritet. Resultatet speglar riksdagens dilemma i en parlamentarisk demokrati – att uppfattas som ett transportkompani för den sittande regeringen. En liten skillnad finns emellertid, eftersom vi här kan se positiva valårseffekter för såväl m-sympatisörer som s-sympatisörer vid två val (1988 och 1998), medan detta inte gäller år 2002.

Bara en valårseffekt?

Val är bra för demokratin. En självklar sanning naturligtvis; utan val ingen demokrati. Men val är inte bara definitionsmässigt bra. De har också en positiv inverkan på demokratins arbetsklimat. Enligt våra resultat skapar valår ett ökat förtroende

för politikens institutioner och kanske också i vidare mening positiv energi för det mesta politiskt och demokratiskt.

Frågan är om den här positiva energin och förtroendetillskottet för det politiska också smittar av sig på samhällets övriga institutioner. Resultaten från SOM-studien 2006 kan tolkas åt det hållet. Förtroendet för det mesta ökade valåret 2006. Så frågan är om det var en tillfällighet, eller har valår och det ökande förtroendet för politikens institutioner även en *haloeffekt* på förtroendet för samhällets övriga institutioner?

En analys av hur institutionsförtroendet förändrats tidigare valår ger inget entydigt svar. Vid tre tillfällen – 1994, 1998 och 2006 – har en haloeffekt varit mycket tydlig. Så gott som samtliga samhällsinstitutioner uppvisade ett ökat förtroende dessa tre valår. Räknat i procent ökade förtroendet för 100 procent av de mätta institutionerna 1994, 94 procent 1998 och 90 procent 2006.

Vid undersökningsperiodens övriga tre val 1988, 1991 och 2002 har dock förtroendeökningarna varit klart mindre påtagliga: 22 procent av institutionerna 1988, 18 procent 1991 och 45 procent 2002. Inte mycket till haloeffekt med andra ord, speciellt inte 1988 och 1991 då det i huvudsak endast var politiska institutioner som uppvisade ett ökat förtroende.

Genomsnittligt för sex valår kan vi notera en förtroendeökning för 62 procent av de undersökta institutionerna. Motsvarande andel är klart lägre (36 procent) för tretton icke-valår. Så något ligger det i vår halohypotes.

Valår är bra för politiska institutioners förtroende. Människor tror mer på överheten när de för ge mandat och utkräva ansvar. Men valår tycks också vara bra för andra samhällsinstitutioners förtroende. Val är alltså inte bara nödvändiga och bra för den politiska demokratin. De är bra och nyttiga för hela samhället. Val är nödvändiga, nyttiga och bra därför att de skapar förtroende och legitimitet för samhällets institutioner.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2006 ett totalt antal svarande på 3 336.
- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ³ För de tidigare undersökningsår då regeringsskifte ägt rum behöver en motsvarande anpassning inte göras eftersom SOM-undersökningen då gick i fält senare och resultaten endast marginellt påverkades.

Referenser

Der Spiegel nr 20, 2007.

Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1999) Försakingrat förtroende? I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2004) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet.

Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten och Solli, Rolf (red) (2006) *Värdet av förtroende*. Lund: Studentlitteratur.

Kupé, maj 2007.

Putnam, Robert (2001) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. London: Simon & Schuster.

Putnam, Robert, Butler, Robert, Feldstein, Lewis (2003) *Better together: restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.

Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.

Strömbäck, Jesper och Johansson, Bengt (2006) Valens mobiliserande kraft. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet.

SVENSKT INSTITUTIONSFÖRTROENDE PÅ VÄG UPP IGEN?

SOM-undersökningen 2007

SOM-rapport nr 44

Skilda världar

SVENSKT INSTITUTIONSFÖRTROENDE PÅ VÄG UPP IGEN?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Vad är det som gör att stämningläget i ett samhälle förändrar sig? Vad skapar optimism inför framtiden och vad drar ner på våra förväntningar? Det är frågor som opinionsforskare i alla tider brottats med. Vi kan se att det blåser högervindar eller vänstervindar i opinionen, men vi har svårare att förklara vad som ligger bakom uppkomsten av dem.

Om vi ser till forskningen om politisk opinionsbildning kan vi – med en viss förenkling – skilja ut två huvudlinjer i debatten. Den ena skulle kunna kallas den idealistiska, den andra den materialistiska (McQuail, 2005). Den idealistiska förklaringsmodellen lägger framför allt tonvikten på att nya idéer, tankar och föreställningar vinner insteg och påverkar opinionen. I äldre tid kan det handla om nya tänkare som publicerar sig, i modern tid framhålls ofta mediernas roll. Den materiella modellen lägger i stället tonvikten på samhällets förändring, framför allt på de ekonomiska faktorerna i samhällsutvecklingen. I praktiken är renodlingen av de två perspektiven inte alltid tydlig utan det handlar ofta om en interaktion mellan idéer och ekonomi.

Frågor om vad som påverkar skiften i opinionen är naturliga att ställa när SOM-institutets årliga mätning av institutionsförtroende har genomförts i mer än två decennier. I våra tidigare översikter har vi kunnat observera olika skiften i allmänhetens förtroende. En grundtes som tidigare har belysts är de politiska valens roll för att påverka förtroendet och då inte bara för de politiska institutionerna utan även flera andra (Holmberg och Weibull, 2007). Vi kunde även observera hur den ekonomiska krisen i 1990-talets början gjorde att flertalet ekonomiska institutioner tappade kraftigt i allmänhetens förtroende och att bankerna ännu ett drygt decennium senare inte har återhämtat sin tidigare ställning bland allmänheten. Krisen ledde även till en ökad uppslutning kring offentliga institutioner som sjukvården och skolan. En tredje typ av påverkan från omgivningen är enskilda händelser, exempelvis effekten av terrorattackerna i USA i september 2001 som medförde ett ökat förtroende för flertalet samhällsinstitutioner i Sverige, främst de politiska.

Trots att det i speciella fall har förekommit betydande förändringar i allmänhetens förtroende för enskilda institutioner har ändå den långsiktiga stabiliteten varit ett dominerande drag. Sjukvården, universiteten och polisen har alla år varit de institutioner som åtnjuter störst förtroende och de fackliga organisationerna, de politiska partierna och EU-institutionerna de som ligger lägst. Bakom detta mönster finns ofta en värdering av hur viktig en institution anses vara, men vi har också

visat att det finns ett samband mellan människors mellanmänniska tillit – förtroendet för andra människor – och förtroendet för flertalet av samhällets institutioner (Holmberg och Weibull, 2006; jfr Rothstein, 2003).

I ett sådant perspektiv kan vi se det förtroende som en enskild institution åtnjuter som resultatet av ett samspel mellan ett slags individuellt basförtroende eller tillit och ett generellt samhällsförtroende. Basförtroendet förväntas ligga förhållandevis fast och är bestämt av det förtroende en individ har för sin omgivning, medan samhällsförtroendet är en följd av de bedömningar som man gör av samhällets utveckling.

Vi kommer i det följande att göra en översiktlig beskrivning av trenderna i samhällsförtroendet. Fokus i analysen är på förtroendet för de institutioner som vi har följt under längre tidsperioder. Det betyder tjugo institutioner plus Riksbanken som är med i den reguljära analysen för andra gången.

Samhällsförtroende 2007

I den första SOM-mätningen 1986 ingick elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. År 2007 fick svarspersonerna ta ställning till tjugoen olika samhällsinstitutioner¹. Dessutom ställdes frågor om ytterligare fyra organisationer i en särskild tillägsfråga. Resultatet från mätningen redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst. med ca 15 procent – men i jämförelse med 2006 har sjukvården ökat något, medan kungahuset minskat. Också polisen och Riksbanken ligger på över tio procent.

När vi väljer en vidare definition på förtroende och utgår från andelen som har åtminstone ganska stort förtroende kommer sjukvården högst (68 procent), följt av polisen (60 procent) och universitet/högskolor (51 procent). I botten ligger då de politiska partierna (16 procent) samt Europaparlamentet och EU-kommissionen (17 respektive 18 procent). I jämförelse med 2006 är det en svag uppgång för sjukvården i toppen och för EU-kommissionen i botten. I toppen har universiten tappat något (jfr vårt kapitel om förtroende för vetenskap). I övrigt är mönstret i stort detsamma som de senaste åren.

Den redovisningsmodell som vi valt att huvudsakligen använda då det gäller samhällsförtroende bygger på vad vi kallat förtroendebalansen. Utgångspunkten är att värderingen av en samhällsinstitution inte bara bestäms av andelen som har stort förtroende för den, utan även av hur stor andel som har ett litet förtroende. En samlad uppslutning kring en institution gör den givetvis starkare än om det finns en relativt stor grupp människor som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor,

riksbanken och radio-TV med klart under tio procent, medan över en tredjedel anger att de har ett litet förtroende för EU-institutionerna.

Det vi kallar förtroendebalans är ett mått där vi väger in både andelen stort och andelen litet förtroende för varje institution. Det ger ett balansmått som enkelt innebär att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt förtroende. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2007 (procent och förtroendebalans)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtr.-balans
Sjukvården	17	51	20	9	3	100	+56
Polisen	11	49	25	11	3	100	+46
Universitet/högskolor	8	43	42	5	2	100	+44
Riksbanken	11	40	41	6	2	100	+41
Radio/TV	7	44	39	8	2	100	+41
Grundskolan	7	40	36	14	3	100	+30
Domstolarna	9	37	36	13	5	100	+28
Bankerna	7	39	36	14	4	100	+28
FN	9	37	36	12	6	100	+28
Kungahuset	13	28	38	11	10	100	+20
Dagspressen	3	27	45	19	6	100	+5
Riksdagen	4	27	43	18	9	100	+4
Svenska kyrkan	6	24	41	17	12	100	+1
Storföretagen	3	24	47	19	7	100	+1
Regeringen	5	27	34	21	13	100	-2
Försvaret	5	20	48	18	9	100	-2
Kommunstyrelserna	2	20	49	22	7	100	-7
De fackliga org.	3	19	38	26	14	100	-18
EU-kommissionen	2	16	45	22	15	100	-19
Europaparlamentet	2	15	46	21	16	100	-20
De politiska partierna	2	14	46	25	13	100	-22

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2007 (antal svarspersoner = 3 436). Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende). **Källa:** Riks-SOM 2007

När vi utgår från förtroendebalansen visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmått på +56, exakt samma siffra som 2006. På andra plats finns polisen och på tredje universitet/högskolor med +46 respektive +44. Förhållandet mellan bedömningarna av universitet/högskolor och polisen är illustrativt för hur förtroendebalansen slår. Det är en högre andel av svarspersonerna som har ett stort förtroende för polisen än för universitet/högskolor, men för polisen finns det också en stor andel som har ett litet förtroende. Universitet/högskolor har däremot få negativa, men en hög andel som placerar sig i mitten.

Lägst förtroende åtnjuter fackliga organisationer (-18), de båda EU-institutionerna (-19 respektive -20) och de politiska partierna (-22).

Två tredjedelar av de undersökta institutionerna har positiva balansmått, övriga negativa. Ser vi närmare på listan visar det sig att det finns fyra grupper:

- De som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, universitet/högskolor, riksbanken och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på +41
- De som åtnjuter ganska stort förtroende (grundskolan, domstolarna, bankerna, FN och kungahuset) som alla ligger runt +25
- De som placerar sig i mitten med i stort sett samma andel positiva som negativa (dagspressen, riksdagen, Svenska kyrkan, storföretagen, regeringen, kommundstyrelserna och försvaret)
- De som åtnjuter ganska lågt förtroende (de fackliga organisationerna, EU-kommissionen, Europaparlamentet och de politiska partierna) med omkring -20

Mönstret är nästan helt identiskt med allmänhetens bedömningar 2006. Den fråga som ställdes på grundval för analyserna baserade på valåret 2006 var om det bara var en valårseffekt. Ett år senare kan vi fastslå att det var både och: den uppgång som noterades för valåret 2006 kvarstår i flera fall fortfarande – men de politiska institutionerna fick en förväntad nedgång 2007. Vi skall återkomma till det.

I de speciellt utvalda institutioner som ingick i 2007 års mätning efterfrågades förtroendet för staten och för Stockholmsbörsen. Syftet var att belysa förtroende för ytterligare en politisk och en ekonomisk institution. Resultaten visar att drygt hälften av svarspersonerna inte kunnat ta ställning till dem, alltså en högre andel än för någon av de regelbundet studerade institutionerna. En annan sak som förenar dem är att de båda har ungefär en lika stor andel som hyser ett litet förtroende, men fler hyser större förtroende för staten än för Stockholmsbörsen. Förtroendebalansen är +17 respektive +7.

För bedömningarna av staten är det möjligt att jämföra med SOMs förtroendemätning 2005, där förtroendebalansen för staten var +2; då hyste fler än var fjärde svarsperson lågt förtroende, i jämförelse med var sjätte 2007 (Holmberg och Weibull, 2006). För Stockholmsbörsen finns ingen motsvarande jämförelse, men det kan möjligen vara intressant att notera att börsen i genomsnitt åtnjuter högre förtroende än de storföretag som noteras på den.

Förändringsmönster

Förtroende för det mesta som har med politik att göra brukar gå upp under valår. Valårsuppgången bekräftades i analysen av 2006 års förtroendemätning. I förhållande till 2005 hade det genomsnittliga samhällsförtroendet ökat från +4 till nästan +13. Det genomsnittliga förtroendet 2007 ligger emellertid med +12 kvar på nästan samma höga nivå som valåret 2006. Som framgår av figur 1, där förtroendebedömningarna redovisas över tid, har de relativt kraftiga förtroendeökningarna från 2006 stabiliserats och i några fall till och med fortsatt att öka. Att ändå en avklingande valårseffekt kan beläggas visas av att samtliga svenska politiska institutioner – riksdag, regering, kommunstyrelser och partierna – har minskat i förtroende mellan 2006 och 2007.

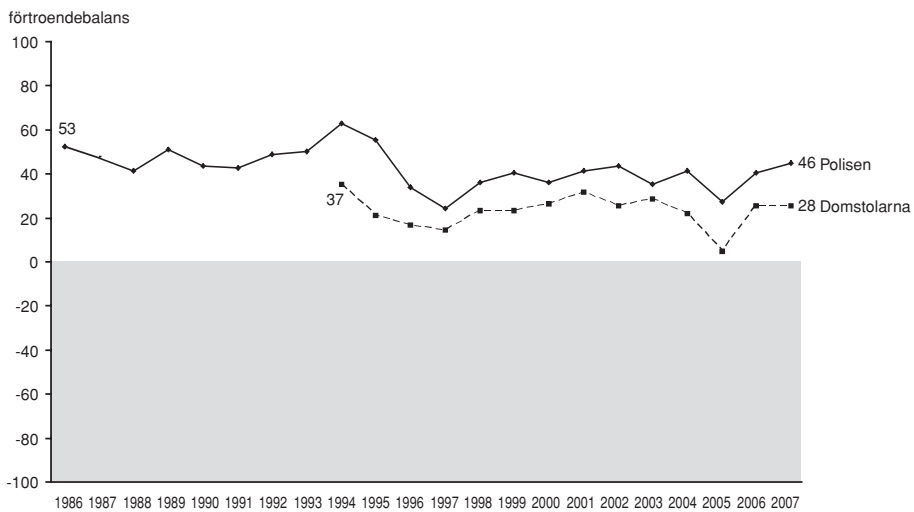
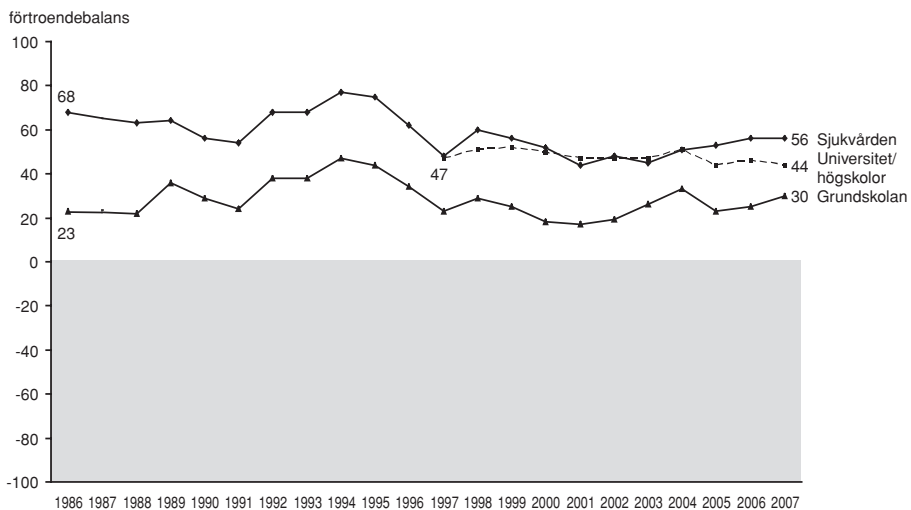
Även om vi kan konstatera förhållandevis små förändringar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år finns det både kortsiktiga och långsiktiga tendenser att uppmärksamma. Om vi enbart ser till de senaste tre-fyra åren är det tydliga uppgångar för polisen, sjukvården och grundskolan, men också för de två EU-institutionerna, låt vara att de senare fortfarande ligger på en mycket låg nivå. När vi väljer att se på förtroendebalanserna i ett något längre perspektiv är bilden klart mer komplex. Sociala institutioner som grundskolan, sjukvården, polisen och domstolarna hade ett klart högre förtroende i mitten av 1990-talet. Detsamma gäller kungahuset som efter hand tappat i förtroende även om det fortfarande har ett klart positivt balansmått.

Institutioner som åtnjuter ett ökat förtroende även i ett något längre perspektiv är de ekonomiska. Bankerna som var den stora förloraren i 1990-talskrisen har sedan 2001 gått gradvis uppåt och har 2007 en förtroendebalans som är den högsta sedan 1991. Även storföretagen går något uppåt efter rekordlåga siffror 2002 i IT-kraschens efterdyningar.

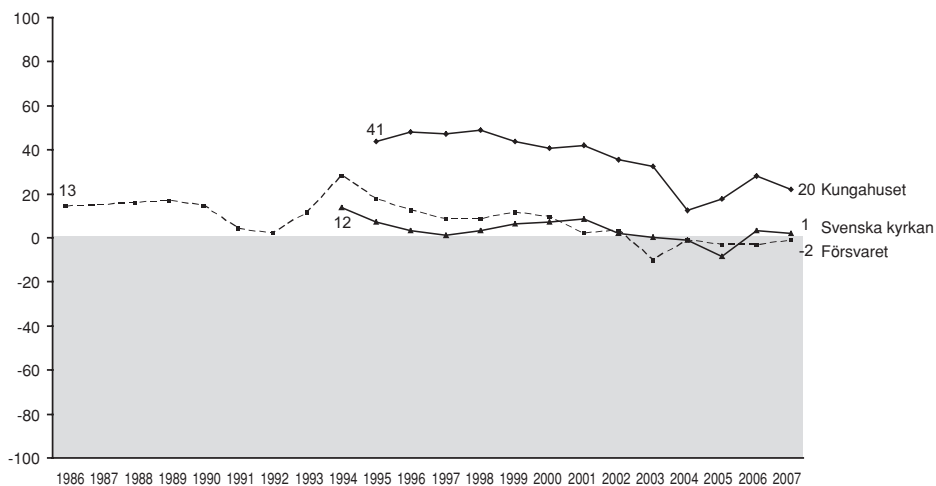
När det gäller medieinstitutionerna ligger förtroendet för radio-tv mycket stabilt och högt. Det är den institution vars förtroendebalans förefaller mest opåverkad av nästan allt som händer i omvärlden, även om det finns en liten försvagning efter 2000. Omvänt gäller för dagspressen som efter hand tappat i förtroende, parallellt med fallande upplagor. Förtroendebalansen för 2007 antyder dock möjligen en vändning och är med +5 den högsta sedan 2001.

Det är svårt att finna någon enhetlig vind bakom de två senaste årens förändringar. Både offentliga institutioner som sjukvård, grundskola och polis och ekonomiska som banker och storföretag har fått ett ökat förtroende. Möjligen är innebörden att förtroendeopinionen är på väg att polariseras, men en sådan tolkning måste omgärdas med många reservationer. Det enda mönster som förefaller säkert är den förväntade nedgången för de politiska institutionerna ett eftervalsår som 2007.

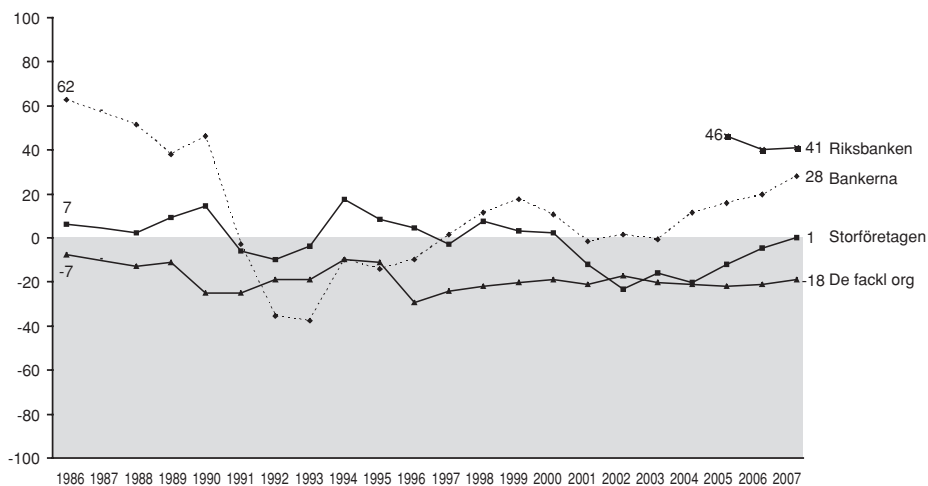
Figur 1 Förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2007 (förtroendebalans)

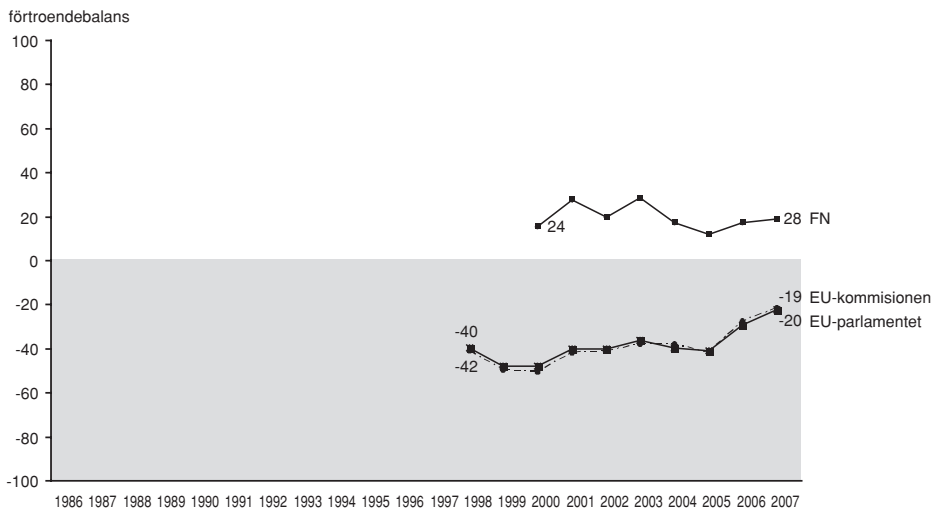
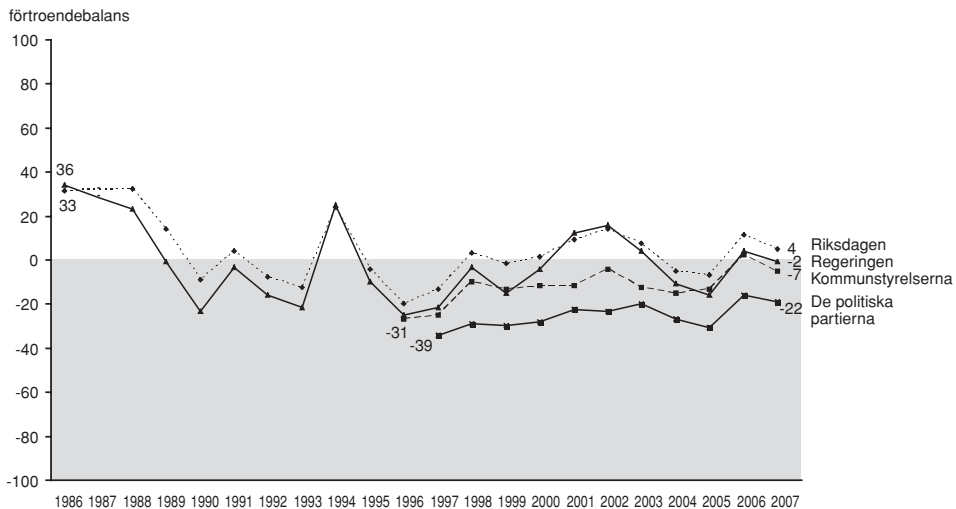

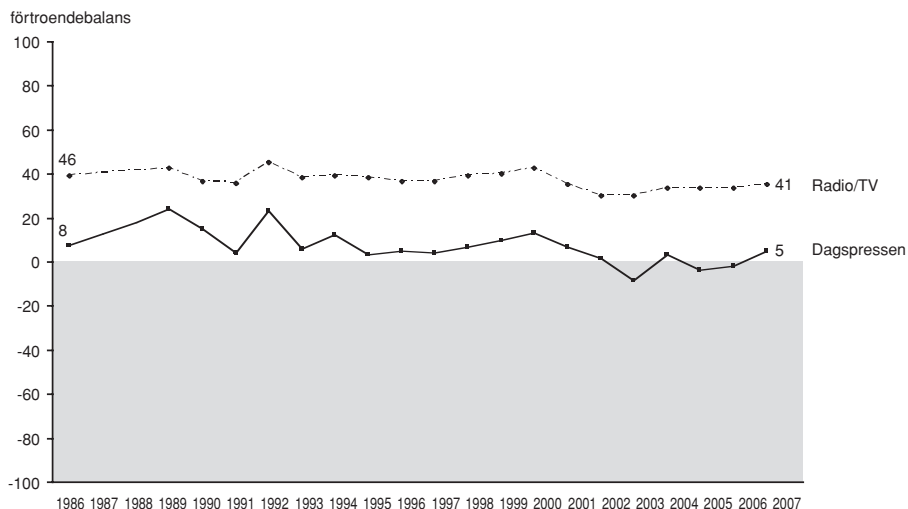
förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om förtroendebalansen se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat inte jämförbart mått användes detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

Dimensioner i bedömningarna

Redan kurvorna över tid ger en klar indikation om att det finns klara samband mellan hur olika institutioner bedöms. Exempelvis visar det sig att förtroendet för de offentliga institutionerna uppvisar ungefär samma mönster över tid. Men det är viktigt att också peka på att det överlag finns en positiv samvariation i förtroendebedömningarna: människor som har högt förtroende för en institution tenderar också att ha det för andra institutioner. De som är positiva är det inte bara till några institutioner utan till de allra flesta, liksom den som är negativ till en institution ofta är det för fler. Det finns exempelvis till och med ett svagt positivt samband mellan förtroendet för storföretag och förtroendet för fackliga organisationer och mellan förtroendet för kungahuset och de fackliga organisationerna, låt vara att det är på gränsen till att vara signifikant ($r=0,08$ respektive $0,04$). I själva verket finns det endast ett negativt samband – förtroende för regeringen och förtroende för de fackliga organisationerna – men det är inte statistiskt säkerställt ($r=-0,04$). Mönstret skiljer sig i detta avseende inte från tidigare år.

I ljuset av detta är det givetvis intressant att se var de starkaste sambanden finns. Mellan de två EU-institutionerna är korrelationen drygt $r=0,90$. På en mer detaljerad nivå finner vi i övrigt i stort sett de förväntade mönstren, t ex att politiska institutioner bedöms efter likartade kriterier. Liksom tidigare år har vi gjort en explorativ faktoranalys baserad på förtroendesambanden mellan alla våra tjugoen institutioner. Den visar på en lösning med fyra dimensioner. Vi har döpt dem till *Politik*, *Etablissemang*, *Socialt* och *Media* (tabell 2).

Tabell 2 Faktoranalys av institutionsförtroende 2007 (faktorladdning)

	Politik	Etablissemang	Socialt	Media
EU-kommissionen	.85	.11	.11	.21
Europaparlamentet	.84	.09	.12	.23
De politiska partierna	.76	.18	.17	.19
Riksdagen	.68	.29	.24	-.02
Regeringen	.65	.43	.07	-.23
Kommunstyrelserna	.44	.28	.32	.24
FN	.44	.12	.32	.29
Kungahuset	.08	.71	.14	-.01
Riksbanken	.29	.61	.25	.19
Storföretagen	.29	.59	.06	.18
Svenska kyrkan	.10	.52	.25	.17
Bankerna	.20	.48	.23	.24
Sjukvården	.07	.09	.74	.11
Polisen	.17	.25	.70	.04
Försvaret	.24	.25	.57	-.02
Grundskolan	.09	.09	.53	.43
Domstolarna	.32	.38	.45	.17
Radio-TV	.07	.33	.06	.70
Dagspressen	.17	.34	-.06	.66
De fackliga organisationerna	.15	-.17	.32	.63
Universitet/högskolor	.28	.24	.35	.39
Förklarad varians	18%	13%	12%	10%

Utfallet är snarlikt det som framkom i analysen av 2006 års data. EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallat *politik*, men de politiska partierna, riksdagen och regeringen laddar också högt. Kommunstyrelserna och FN laddar lägre. Det vi, möjligen något oegentligt, kallat *etablissemang* är en dimension där kungahuset, riksbanken och storföretagen laddar högst, men där även Svenska kyrkan och bankerna har förhållandevis höga faktorladdningar. Socialt inkluderar främst sjukvården, polisen, försvaret och grundskolan, medan dimensionen *medier* vid sidan av radio-TV och dagspress även har en hög laddning i fråga om de fackliga organisationerna.

Resultaten från 2007 bekräftar det något förändrade förtroendemönster som blev en följd av regeringsskiftet 2006. Då det var socialdemokratisk regering fanns det ett starkt positivt samband mellan exempelvis förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna. Annorlunda uttryckt hade den politiska dimensionen då ett positivt samband med partipolitiska åsikter åt vänster, efter regeringsskiftet är sambandet istället åt höger.

De ideologiska omkastningarna framträder även i fråga om enskilda samhällsinstitutioner. Förtroendet för staten – som i en faktoranalys placerar sig i dimensionen politik – är ett illustrativt exempel. År 2005 var det under 20 procent bland svars-personer som placerade sig politiskt åt höger som hade mycket eller ganska stort förtroende för staten, år 2007 är det drygt 40 procent. Samtidigt har förtroendet för staten minskat bland personer som placerar sig åt vänster från 40 procent 2005 till omkring 30 procent 2007. Det intressanta är dock att personer med högeråsikter har ökat sitt förtroende för staten mer än vad personer åt vänster har minskat sitt. I detta ligger förklaringen till att förtroendet för staten har gått upp förhållandevis mycket mellan tiden före och efter regeringsskiftet.

När det gäller övriga tre dimensioner är skillnaderna mindre. De institutioner som placerar sig under *socialt* åtnjuter ett större förtroende bland personer som placerar sig till vänster och de som kallas *etablissemang* värderas högre bland personer som placerar sig till höger. Men mellan 2005 och 2007 förefaller sambandet ha försvagats något mellan vänster-höger-åsikt för de sociala institutionerna genom att personer till höger blivit något mer positiva, samtidigt som ideologikopplingen har förstärkts något i fråga om etablissemangets institutioner.

Gruppskillnader i förtroendet 2007

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala grupper. Visserligen har vi sett att bedömningarna kan ha olika politisk laddning men det allmänna mönstret är ändå att institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror överlag ligger förhållandevis lägre. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget. Härvidlag råder det en stor stabilitet över de undersökta åren. I tabell 3 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på kön, ålder och utbildning.

I tidigare undersökningar har kvinnor visat ett högre institutionsförtroende än män. Mönstret för 2007 avviker dock något genom att det nu är förhållandevis jämnt mellan könen. Medan det 2006 fanns övervikt bland kvinnor med minst fem procentenheter för sju av de 21 undersökta institutionerna, finns det 2007 bara för tre (polisen, bankerna och kungahuset). Även män har fem procentenheters högre förtroende än kvinnor för tre institutioner (storföretagen, riksbanken och regeringen). Det som delvis förklarar kvinnornas relativt sett lägre förtroende är nedgången i bedömningen av regering och riksdag, där nu männen är mer förtroendefulla. För övriga institutioner är det i stort sett jämnt.

När det gäller ålder finns det ibland stora skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet ligger relativt högt bland de yngsta; för tretton av de tjugo institutionerna har de yngsta en mer positiv inställning än någon annan åldersgrupp; år 2006 var det tio.

Förtroendet för försvaret, grundskolan, FN och universitet/högskolor minskar till exempel med ökande ålder – störst är skillnaden för grundskolan där hela 59 procent av de yngsta har ett mycket eller ganska stort förtroende i jämförelse med 38 procent bland pensionärerna. Två institutioner har ett omvänt mönster - Svenska kyrkan (unga 28 och gamla 38 procent förtroende) och kungahuset (35 respektive 55 procent), men skillnaderna är i dessa fall något mindre än 2006 främst beroende på ökat förtroende bland de unga. För övriga institutioner är åldersskillnaderna mindre. Det kan för övrigt noteras att åldersgruppen 50-64 år, uppvisar de genomsnittligt lägsta förtroendesiffrorna – för fjorton institutioner ligger de lägst, i två fall med delat lägsta förtroende.

Tabell 3 Mycket eller ganska stort förtroende för samhällsinstitutioner efter kön, ålder och utbildningsnivå (procent)

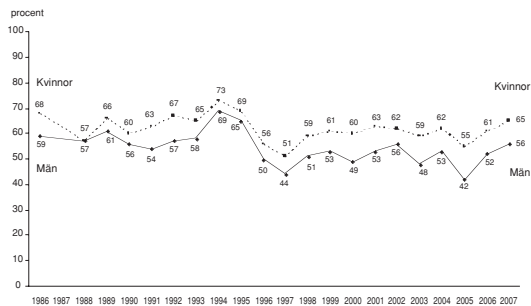
	Kön		Ålder				Utbildning			
	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65+	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög
Regeringen	29	34	31	36	27	31	19	27	36	47
Polisen	65	56	61	64	58	59	58	59	60	65
Sjukvården	68	68	70	69	66	68	68	67	67	71
Försvaret	25	25	37	25	21	20	22	27	25	24
Riksdagen	29	33	36	34	27	28	22	28	31	43
Bankerna	49	42	59	41	41	47	47	48	44	42
Dagspressen	31	30	32	30	28	33	29	29	28	35
De fackliga org	22	22	26	22	20	21	24	24	17	22
Radio och tv	50	53	54	45	52	57	55	53	49	48
Grundskolan	49	45	59	53	40	38	45	48	46	49
Storföretagen	23	31	33	29	22	24	22	27	28	30
Svenska kyrkan	32	28	28	27	28	38	33	27	29	32
Domstolarna	45	46	48	47	47	41	38	43	48	55
Riksbanken	48	53	46	51	52	52	42	49	52	59
Kungahuset	44	39	35	39	39	55	43	43	41	39
Kommunstyrelserna	21	23	23	20	19	27	23	21	21	24
Universitet/högskolor	50	52	64	52	46	46	38	49	53	63
De politiska partierna	16	15	23	16	12	13	11	16	13	21
EU-kommissionen	17	18	25	17	14	16	12	17	16	25
Europaparlamentet	16	18	25	16	13	15	12	17	16	22
Förenta nationerna	47	46	56	47	41	44	39	47	46	53
Minsta antalet svarande	1665	1550	609	1010	935	658	703	1076	627	752

För flertalet samhällsinstitutioner finns det inte obetydliga utbildningsskillnader i förtroendet. Nästan genomgående är det högutbildade som uppvisar högst förtroende. Två undantag finns dock: radio-tv och kungahuset, för vilka lågutbildade

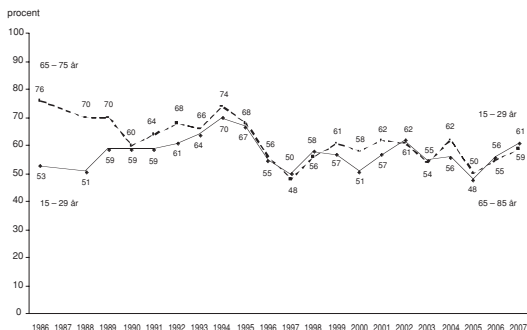
Figur 2a-1

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter kön (procent)

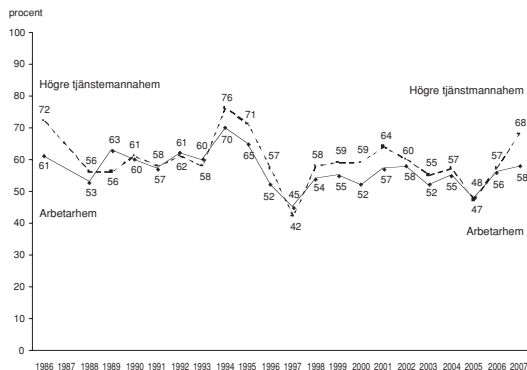
Figur 2a-2

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter ålder (procent)

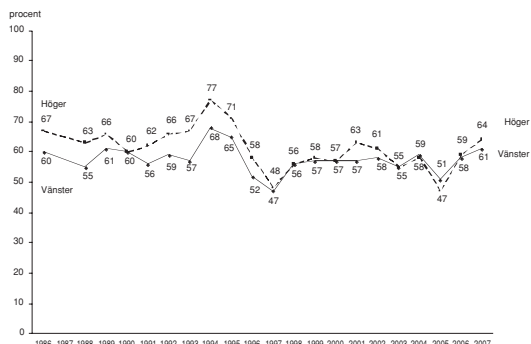
Figur 2a-3

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter subjektiv klasstillhörighet (procent)

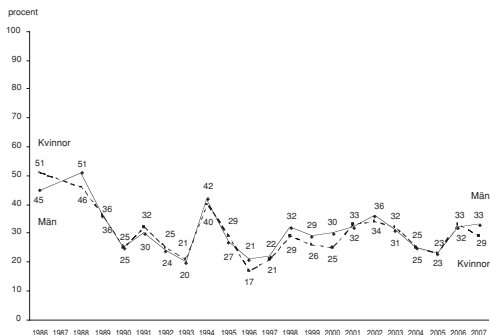
Figur 2a-4

Mycket eller ganska stort förtroende för polisen efter subjektiv vänster-högerplacering (procent)

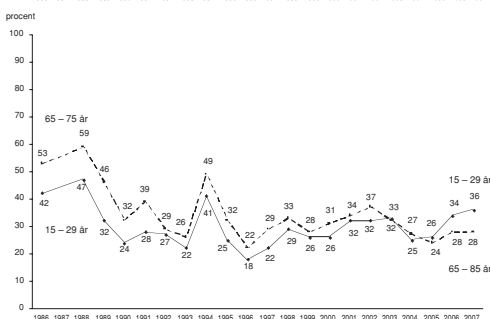
Figur 2b-1

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter kön (procent)

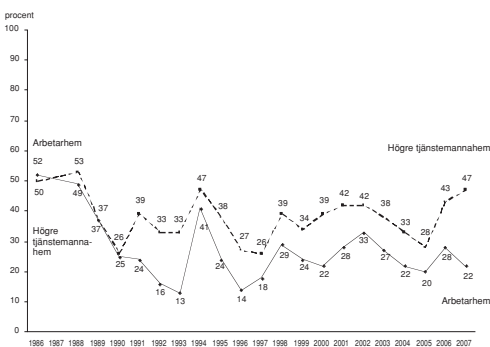
Figur 2b-2

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter ålder (procent)

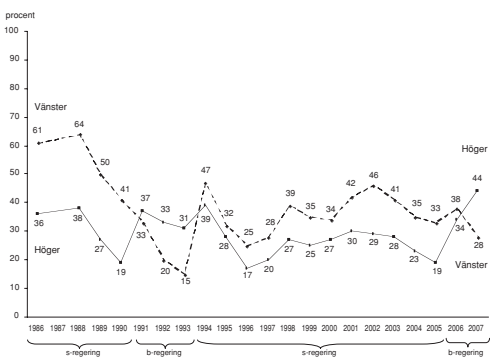
Figur 2b-3

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter subjektiv klassstillhörighet (procent)

Figur 2b-4

Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen efter subjektiv vänster-högerplacering (procent)

hyser ett större förtroende. Stora utbildningsskillnader finns i bedömningen av universitet/högskolor (63 procent mycket eller ganska stort förtroende bland högutbildade mot 38 procent bland lågutbildade), domstolarna (55 respektive 38 procent) och riksbanken (59 mot 42 procent). Störst förtroendeskillnader mellan hög- och lågutbildade finns dock när det gäller regeringen med ett 47 procentigt förtroende bland högutbildade mot endast 19 bland lågutbildade.

Det intressanta med både de politiska och demografiska mönstren är att de ligger förhållandevis fasta över tid. Olika subjekttegenskaper hos individerna påverkar förtroendet för en enskild institution, men när opinionsvinden blåser förändras bedömningarna på ungefär samma sätt inom alla grupper, om inte institutionsobjektet ändrar sig. Vi kan som exempel ta förtroendet för riksdagen och polisen. För polisen gäller förhållandevis små skillnader efter kön, ålder, subjektiv klasstillhörighet och ideologisk självplacering och vi kan följdriktigt se hur likartade förtroendekurvorna är för olika grupper över tid (figur 2).

I fråga om riksdagsförtroendet är skillnaderna något större, men mönstren över tid är i stort desamma, men med ett undantag. Undantaget är i fråga om ideologisk självplacering, som uppvisar olika förtroendesamband beroende på vilken politisk majoritet som finns i riksdagen, det vi i tidigare analys kallade en objekttegenskap (Holmberg och Weibull, 2007). Personer till vänster har således inte oväntat något större förtroende med en vänstermajoritet i riksdagen och personer med högeråsikt värderar en riksdag med högermajoritet mer positivt.

Samhällsförtroende och mellanmännisklig tillit

I ljuset av de iakttagna förändringarna över tid är det intressant att återvända till den i inledningen ställda frågan om förhållandet mellan det personliga basförtroendet – den mellanmänniskliga tilliten – och ett generellt samhällsförtroende. I tidigare analyser har det visat sig att det finns ett relativt starkt samband mellan människors mellanmänniskliga tillit och deras förtroende för enskilda samhällsinstitutioner (Rothstein, 2003; Holmberg och Weibull, 2006). Det kommer till uttryck i det ovan redovisade positiva sambandet i bedömningarna mellan olika institutioner, men det framgår också av en klar positiv korrelation mellan förtroendet för andra människor och förtroendet för de olika samhällsinstitutionerna (figur 3).

Vi kan också jämföra den mellanmänniskliga tillitens roll i förhållande till de bakgrundsfaktorer som analyserades i föregående avsnitt. Förtroende för andra människor har ett klart högre samband med institutionsförtroendet än exempelvis ålder och något högre än vänster-högeråsikt. Mer intressant är att se med vilka samhällsinstitutioner sambandet är starkast. Resultaten visar att det är med staten, riksdagen, domstolarna och polisen (samtliga korrelationer över .20). Däremot är det klart lägre för kungahuset och bankerna (.05). Resultatet är i linje med vad som tidigare påvisats att de politiska institutionerna utgör en slags gemensamhetsgrund i samhället; för att ett förtroendefullt samhälle skall kunna utvecklas är det särskilt viktigt

att förtroendet för politikens och rättsstatens institutioner är högt (Se vidare Bo Rothsteins artikel samt Rothstein, 2003).

Figur 3 Korrelationer mellan förtroendet för tjugotvå samhällsinstitutioner och förtroendet för andra människor 2007 (Pearson's r och medelvärden)

Samhällsinstitution	Korrelation	Medelvärde för mellanmännskligt förtroende bland personer med högt resp. lågt institutionsförtroende	
		Högt	Lågt
Staten	.24	7,0	5,4
Riksdagen	.23	7,1	5,8
Domstolarna	.22	7,0	5,7
Polisen	.21	6,8	5,5
Sjukvården	.19	6,7	5,6
De politiska partierna	.19	7,1	6,1
Riksbanken	.18	6,8	5,7
Regeringen	.18	7,0	6,1
Grundskolan	.16	6,9	5,9
Kommunstyrelserna	.16	6,9	6,1
FN	.16	6,8	6,0
Europaparlamentet	.14	7,0	6,2
Universitet	.14	6,8	5,7
EU-kommissionen	.14	6,9	6,2
Svenska kyrkan	.13	6,8	6,1
Dagspressen	.10	6,8	6,2
De fackl org	.10	6,8	6,3
Storföretagen	.10	6,8	6,2
Radio-tv	.09	6,7	5,9
Försvaret	.09	6,6	6,1
Bankerna	.06	6,6	6,2
Kungahuset	.05	6,6	6,3

Kommentar: Samtliga korrelationer är signifikanta på 99-procentnivån. Förtroendet för andra människor är mätt på en skala mellan 0 – 10, där 0-alternativet lyder "Det går inte att lita på människor i allmänhet" och 10-alternativet "Det går att lita på människor i allmänhet". Medelvärdet på skalan är 6,5 för samtliga svarande.

I figurens högra kant har även angivits den genomsnittliga mellanmännskliga tilliten hos dem som har högt respektive lågt förtroende för respektive samhällsinstitution.

Det är slående att det är personerna som har högt förtroende för de politiska institutionerna och för polis och domstolar som särskilt utmärker sig med ett högt medelvärde för den mellanmännsliga tilliten.

Det basförtroende för omvärlden som kommer till uttryck i tilliten till andra människor samspekar således tydligt med förtroendet för flertalet undersökta samhällsinstitutioner. Sambanden ligger också relativt fast över tid.

En intressant fråga är vilken betydelse andra mer konjunkturmässigt bestämda värderingar har för institutionsförtroendet i jämförelse med den mellanmännsliga tilliten. Frågan är hur människors allmänna syn på samhällsutvecklingen påverkar förtroendet för institutionerna. Vi har som test använt människors bedömningar av samhällsekonomin för det kommande året, där vi vet att bedömningarna varierar över tid och mellan olika grupper (jfr figur 3 i bokens inledningskapitel). Tanken är att positiva ekonomiska framtidsförhoppningar smittar av sig på förtroendet för institutionerna. I en regressionsanalys har vi behandlat mellanmännslig tillit och ekonomisk framtidsbedömning som förklaringsvariabler till förtroendet för var och en av våra 22 studerade institutioner.

Testet visar entydigt att mellanmännslig tillit och ekonomiska framtidsbedömningar båda har signifikanta samband med förtroendet för flertalet institutioner. Undantagen är grundskolan och radio-tv där ekonomibedömningarna inte lämnar något signifikant bidrag och kungahuset och bankerna där mellanmännslig tillit saknar förklaringskraft. Samtliga samband utom ett – det mellan förtroendet för fackliga organisationer och bedömningen av samhällsekonomin – är dessutom positiva. Det visar sig samtidigt att mellanmännslig tillit har en klart större betydelse: i 14 av de 22 fallen har tillit en högre förklaringskraft än ekonomibedömningarna. Speciellt märks det nät det gäller staten, riksdagen, domstolarna och polisen. I åtta fall har ekonomibedömningarna starkare effekt. Det gäller tydligast förtroendet för regeringen, storföretagen, EU-institutionerna och riksbanken.

Ett rimligt antagande är att de institutioner som uppvisar höga samband med samhällsekonomiska bedömningar och låga på mellanmännslig tillit i större utsträckning än andra kan vara utsatta för kortsiktiga opinionssvängningar, medan de som har höga samband med mellanmännslig tillit står förhållandevis stabilt i opinionen. I vilken riktning påverkanssambanden går är dock på inget sätt självklart. Personer som 2007 har förhoppningar om en förbättrad samhällsekonomi är de som i högre grad än andra har tilltro till regeringen, storföretagen och EU, alltså de institutioner som man kan hoppas skall göra arbetet.

Långa och kortare trender

Institutionsförtroendet minskar i Sverige. Det är den långsiktiga trenden. Sedan SOM började mäta 1986 har förtroendet för alla undersökta institutioner gått ned, med ett enda undantag – grundskolan. Övriga tio långsiktigt studerade institutioner har fått se sitt förtroendekapital minska mellan 1986 och 2007. Störst förtro-

endetapp har regeringen med -38 balansmåttsheter, följt av bankerna (-34) och riksdagen (-29). I genomsnitt har institutionsförtroende minskat med -14 balansmåttsheter under de senaste tjugo åren. Två institutioner, som förutom grundskolan, klarat sig relativt bra jämfört med genomsnittet är radio/TV och dagspressen som endast gått ned -5 respektive -3 balansmåttsheter i förtroende.

Den långsiktiga trenden är alltså något dystert med i huvudsak fallande siffror för institutionsförtroendet i Sverige. Ser vi mer kortsiktigt på utvecklingen och koncentrerar oss på vad som hänt under 2000-talet blir bilden dock klart ljusare. Sedan 2000 kan en majoritet av våra undersökta institutioner uppvisa förbättrade förtroenderesultat. Det gäller för elva av tjugo studerade institutioner. Mellan 2000 och 2007 har det genomsnittliga institutionsförtroendet stigit med +4 balansmåttsheter i Sverige. Förtroendet stiger igen; inte mycket och inte för alla, men det stiger något och det stiger för de flesta institutioner.

Alla politiska institutioner har fått ett ökat förtroende hittills under 2000-talet. Mest har förtroendet ökat för EU:s institutioner (kommissionen (+34) och parlamentet (+29)). Bankerna har också kommit starkt tillbaka med en ökning på +18 balansmåttsheter.

Bland förlorarna – de som tappat i förtroende sedan 2000 – märks främst kungahuset med en tydlig minskning i förtroendet med hela -18 balansmåttsheter. Andra förlorare är medierna där dagspressen gått tillbaka med -10 och radio/TV med -9. Det ständigt krisande försvaret har också tappat i förtroende (-10). I ärlighetens namn måste vi också tillstå att även universiteten gått bakåt förtroendemässigt på senare år(-6).

Förändringarna i institutionsförtroendet har dock inte lett till större skillnader i förtroendenivå mellan institutioner med ett högt respektive ett lågt förtroende. Avstånden mellan toppen och botten på vår förtroendeliga har inte ökat, varken långsiktigt eller kortsiktigt. Mönstret är snarare det motsatta med mindre skillnader i förtroende mellan de mest uppskattade och de mest ogillade institutionerna. Denna utjämnningstendens är tydligast för åren sedan 2000.

Institutionernas förtroendevärld har inte blivit mera skild. Och den utvecklingen beror främst på att institutionerna i förtroendebotten knappar in på institutionerna i förtroendetoppen. Konkret uttryckt betyder det att förtroendet för EU:s institutioner ökat snabbare under 2000-talet än förtroendet för svensk sjukvård och svensk polis. Världen håller på att bli mindre skild och mer global.

Noter

¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2007 ett totalt antal svarande på 3 436.

- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- MacQuail, Denis (2005) *McQuail's mass communication theory*. 5 ed. London: SAGE.
- Putnam, Robert (2001) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. London: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert, Butler, Robert, Feldstein, Lewis (2003) *Better together: restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fallor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.

LJUSARE BILD AV SAMHÄLLET'S INSTITUTIONER

SOM-undersökningen 2009

SOM-rapport nr 50

Nordiskt ljus

LJUSARE BILD AV SAMHÄLLETS INSTITUTIONER

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Krishösten 2008 påverkade svenskarnas samhällsförtroende. De under flera år Kuppåtgående förtroendekurvorna för banker och storföretag bröts och vände neråt medan de politiska institutionerna i stort sett behöll sin ställning. Genom analyser av hur förtroende utvecklades under hösten blev det tydligt att förtroendet för regeringen började öka när krisen ytterligare skärptes (Holmberg och Weibull, 2009). Den fråga som vi ställt oss inför hösten 2009 är i vad mån de tendenser vi kunde se ett år tidigare har fortsatt. Vilken betydelse kom krisen långsiktigt att få för svenska folkets förtroende för sina samhällsinstitutioner?

Men det finns ytterligare en viktig aspekt på det förändrade samhällsförtroendet 2008. Den positiva bedömningen av regeringen fanns inte oväntat främst bland sympatisörer till allianspartierna, medan särskilt S- och V-sympatisörer var mycket kritiska. Regeringen var utan jämförelse den ideologiskt mest omstridda samhällsinstitutionen. Samtidigt vet vi från våra tidigare analyser att förtroendet för de politiska institutionerna stiger i kristid som exempelvis efter terrorattackerna mot New York och Washington i september 2001 (Holmberg och Weibull, 2002). Den ekonomiska krisen är också den rimliga förklaringen till förtroendeuppgången för regeringen senhösten 2008. Men frågan är då vad en ökad uppslutning betyder för den ideologiska polariseringen kring regeringen. Vilken roll har den ideologiska faktorn vid förtroendebedömningen i en krissituation?

För att sätta in ideologifaktorn i ett vidare perspektiv kommer vi dessutom att försöka belysa i vilken utsträckning institutionsbedömningarna rymmer en generell förtroendekomponent. Innan vi går in på de fördjupade analyserna redovisar vi svenskarnas samhällsförtroende hösten 2009 och ser närmare på trender i förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner.¹

Samhällsförtroende 2009

Den första SOM-mätningen 1986 omfattade endast elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka ett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. Sedan dess har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner.² År 2009 ställdes dessutom frågor om ytterligare institutioner i en särskild tilläggsfråga; resultatet för dessa redovisas separat (se kapitel av Gunnel Hensing m fl och av Mats Eriksson). Resultatet från 2009 års mätning av de grundläggande tjugo institutionerna redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och Kungahuset som kommer högst. med mellan 15 respektive 11 procent – exakt samma andelar som 2008 – men 2009 ligger även Riksbanken på samma nivå (11 procent). Riksbankens resultat representerar en kraftig ökning i förhållande till 2008 års siffror. Riksbanken går förtroendestärkt ur den ekonomiska krisen. Andra institutioner med relativt stor andel förtroende är polisen och domstolarna.

När vi väljer den vidare och oftare använda definitionen på förtroende och utgår från andelen som har mycket eller ganska stort förtroende kommer sjukvården klart högst (69 procent) med mer än tio procentenheter högre förtroende än polisen (58 procent) som ligger näst högst och med universitet/högskolor (55 procent) på tredje plats. I botten ligger de politiska partierna och EU-kommissionen (båda 17 procent) samt Europaparlamentet (16 procent). I jämförelse med 2008 har förtroendet för polisen ökat sex procentenheter och därmed återgått till den nivå man hade 2007. Sjukvården och universitet/högskolor ligger stabilt. Institutionerna i rangordningens botten har samtliga ökat något i förtroende i förhållande till år 2008.

Den andra sidan av en förtroendemätning är andelen som har ett lågt förtroende. Det måste understrykas att frågan handlar om grader i förtroende och att lågt förtroende inte nödvändigtvis är detsamma som misstro. Samtidigt är givetvis höga andelar litet förtroende ett uttryck för ett avståndstagande. För de institutioner som ligger i listans botten – EU-kommissionen, de fackliga organisationerna och Europaparlamentet – har omkring 40 procent av svarspersonerna ett lågt förtroende. Studerar vi ytterligheten mycket litet förtroende ligger den på omkring 15 procent. Intressant är att det finns institutioner som ligger i mitten av listan i fråga om stort förtroende men som även har en relativt hög andel mycket litet förtroende. Det gäller främst Svenska kyrkan och Kungahuset, där förtroendet således är polariserat. År 2008 kännetecknades även bedömningen av regeringen av en sådan stark polarisering, men även om förtroendet för regeringen fortsatt är polariserat har andelen med mycket litet förtroende minskat kraftigt mellan 2008 och 2009.

Det som vi använder oss av för att väga samman stort och litet förtroende är vad vi kallar förtroendebalansen. Utgångspunkten är att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas – inte bara avgörs av andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Tanken är att en samlad uppslutning kring en institution ger större tyngd i samhället om det *inte* finns en relativt stor andel som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står svagare i opinionen än de som har huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten. Universitet/högskolor har visserligen något lägre andel stort förtroende än polisen men utmärks av att de har en klart lägre andel lågt förtroende än polisen; universitet/högskolor har därmed en starkare förtroendebas än polisen.

Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in för varje institution genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.³

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2009 (procent och balansmätt)

Fråga: Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroende-balans
Sjukvården	15	54	21	8	2	100	+59
Universitet/högskolor	8	47	38	5	2	100	+48
Polisen	9	49	28	11	3	100	+44
Riksbanken	11	42	38	6	3	100	+44
Radio/TV	7	45	38	8	2	100	+42
Domstolarna	9	41	34	12	4	100	+34
Grundskolan	6	41	36	14	3	100	+30
FN	8	35	39	13	5	100	+25
Regeringen	8	34	33	16	9	100	+17
Riksdagen	4	30	45	15	6	100	+13
Kungäuset	11	26	38	12	13	100	+12
Dagspressen	2	25	45	22	6	100	-1
Svenska kyrkan	5	22	43	16	14	100	-3
Bankerna	4	26	36	24	10	100	-4
Storföretagen	2	20	48	22	8	100	-8
Kommunstyrelserna	2	18	50	22	8	100	-10
Försvaret	4	18	46	21	11	100	-10
De politiska partierna	1	16	50	24	9	100	-16
EU-kommissionen	2	15	47	23	13	100	-19
De fackliga organisationerna	2	17	40	27	14	100	-22
Europaparlamentet	2	14	45	24	15	100	-23

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de tre nationella SOM-mätningarna 2009 (antal svar=4 926; utom för bankerna, grundskolan, Svenska kyrkan, Riksbanken, kommunstyrelserna, universitet/högskolor och EU-kommissionen, som ingick enbart i två mätningar med 3162). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagna i procentalen. Dylika svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej-svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende).

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmätt på +59, i stort samma siffror som de senaste åren. På andra

plats finns universitet/högskolor med +48 och på tredje polisen och Riksbanken, båda med +44. Radio-tv hamnar på femte plats med +42.

Av de fem institutioner som har störst förtroendebas är det tre som uppvisar en särskilt hög andel varken stort eller litet förtroende: universitet/högskolor, Riksbanken och radio/tv. Innebörden av en hög andel för mittalternativet kan diskuteras. Å ena sidan kan det uttrycka att man varken har stort eller litet förtroende, å andra sidan kan det bero på att man saknar uppfattning eller att man inte känner till institutionen tillräckligt väl. Mycket talar för att det förra till stor del gäller radio/TV, medan det senare förklarar den höga andelen ”varken-eller” för Riksbanken. Intressant är att andelen svars personer som placerar sig i mitten har minskat för alla tre mellan 2008 och 2009. Minskningen är något större för Riksbanken än för övriga, vilket kan tolkas som att fler har en uppfattning om Riksbanken än tidigare, sannolikt till följd av den uppmärksamhets under den ekonomiska krisen.

Lägst förtroende åtnjuter de fackliga organisationerna (-22) och de båda EU-institutionerna (-19 respektive -23). Det är i stort sett samma negativa förtroendebalans som de hade 2008. Bland de institutioner som ligger lägst i fråga om förtroendebalans är det överlag en stor andel som anger att de varken har stort eller litet förtroende, ofta omkring hälften av svars personerna.

Drygt hälften av de undersökta institutionerna har 2009 positiva balansmått, övriga negativa. Det är i stort sett samma utfall som 2008. Ser vi närmare på listan visar det sig att det finns fyra grupper:

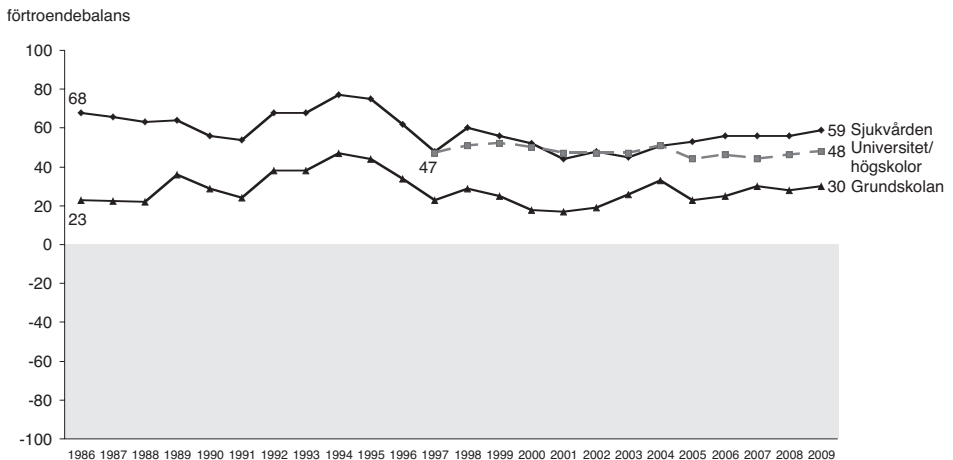
- En liten toppgrupp som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, universitet/högskolor, polisen, Riksbanken och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på över +40
- En ganska stor grupp som åtnjuter ganska stort förtroende (domstolarna, grundskolan och FN samt möjligen regeringen, riksdagen och Kungahuset) som dock uppvisar en stor spridning (mellan +34 och +12)
- En grupp som har i stort sett samma andel positiva som negativa men en viss tonvikt på de senare (dagspressen, Svenska kyrkan och bankerna samt möjligen storföretagen) mellan -1 och -8.
- En bottengrupp som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (kommunstyrelserna, försvaret, de politiska partierna, EU-kommissionen, de fackliga organisationerna, och Europaparlamentet) med förtroendebalanser mellan -10 och -23.

Det som hänt mellan 2008 och 2009 är att flera politiska institutionerna flyttat upp från det tredje till den andra gruppen, medan banker och storföretag flyttat sig åt andra hållet.

Långsiktiga förändringsmönster

Vårt inledande antagande att hösten 2009 skulle medföra ett ökat samhällsförtroende kan nu prövas i ett längre perspektiv. Vi har i det föregående sett att det i jämförelse med 2008 har skett förändringar. Förtroendebalansen ökar för 15 av 21 institutioner, fyra tappar i förtroende medan två ligger på ungefär samma nivå i båda mätningarna. Innan vi går in på de mer dramatiska förändringarna mellan 2008 och 2009 finns det anledning att se dem som en del av längre trender. Den allmänna tendensen är att det trots allt sker förhållandevis små omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år samtidigt som det går att iaktta både kortsiktiga och långsiktiga förändringsmönster (figur 1). De senaste tre-fyra åren har vi – efter en tid av försvagning – sett uppgångar i förtroendet för sjukvården, universitet/högskolor och grundskolan, men även för det två EU-institutionerna. Det pekar på en långsiktig trend, även om den inte nått till den nivå den hade i början av 1990-talet. Den nedgång i förtroende som vi 2008 noterade särskilt för försvaret och polisen visade sig vara tillfällig och förtroendebalansen är återställd på samma nivå som 2007 och tidigare. De två medieinstitutionerna ligger stabilt. Visserligen finns det långsiktigt en svag nedgång i förtroendet för dagspressen, men det har varit på i stort sett samma nivå den senaste femårsperioden, låt vara att det gått lite upp och ner mellan enskilda år.

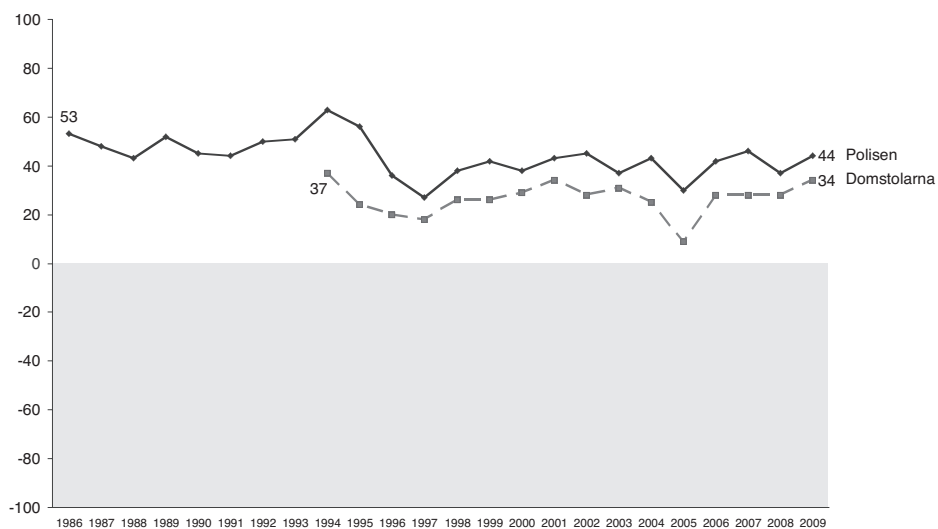
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2009 (balansmått)

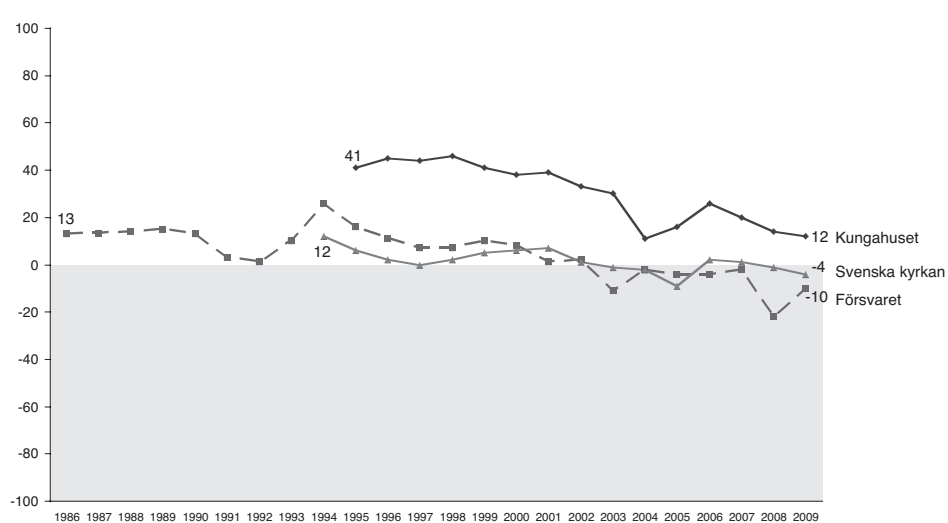
Figur 1 forts.

Figur 1 forts.

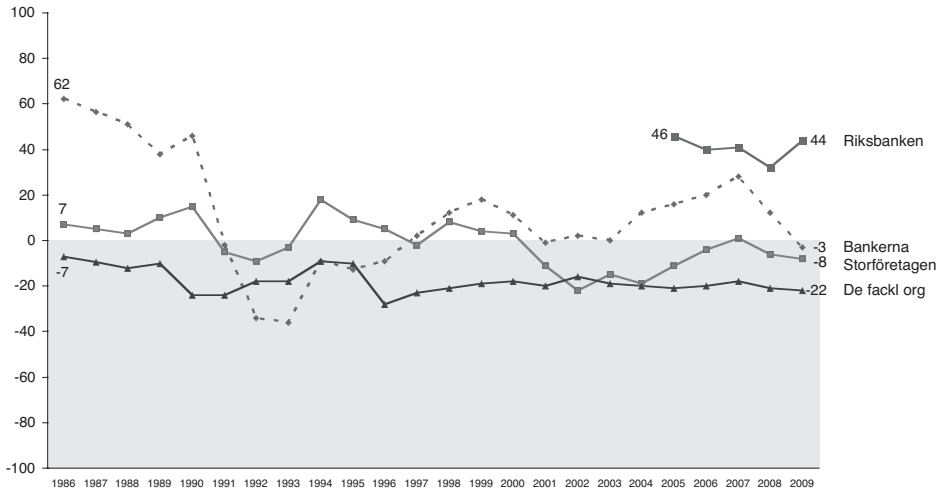
förtroendebalans

förtroendebalans

förtroendebalans

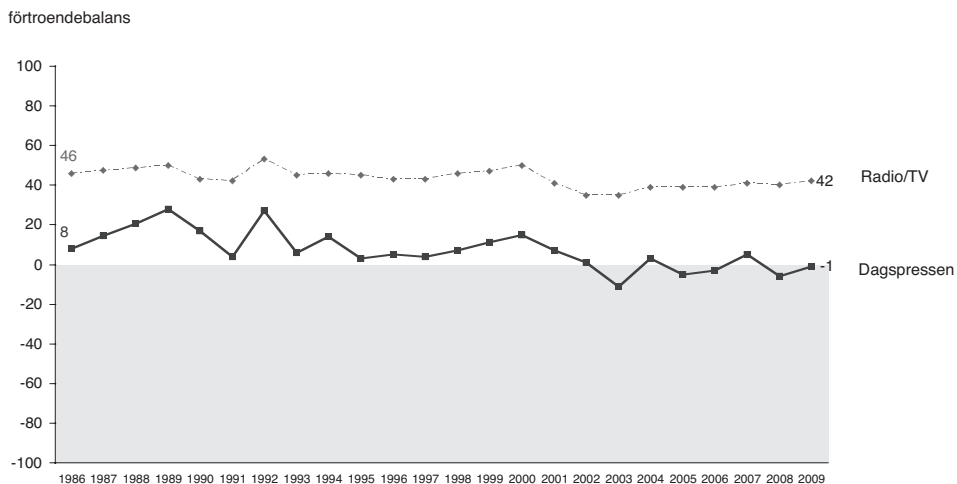
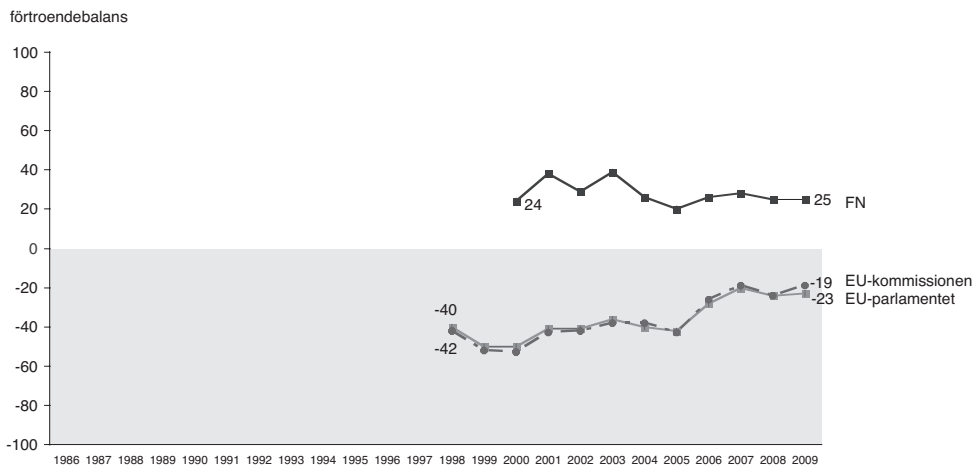

förtroendebalans

Figur 1 forts.

Figur 1 forts.

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

I ljuset av vårt inledande antagande om den ekonomiska krisens effekter på samhällsförtroendet är det intressanta att mera i detalj studera de politiska och ekonomiska institutionerna. Utfallet ger stöd åt vårt antagande att en kris stärker förtroende för nationella politiska institutioner. Det vi först kan se är att de tendenser som vi redovisade för hösten 2008 har fortsatt (jfr Holmberg och Weibull, 2009:143). Det är regeringen som uppvisar den största uppgången av alla – från en förtroendebalans på -5 till +17 – medan förtroendet för banker minskar från +12 till -4. De två institutionerna har således bytt plats. Effekten på förtroendet för riksdagen är inte riktigt lika stort – från +1 till +13 – men går i samma riktning som förtroendet för regeringen. Däremot ligger förtroendet för storföretagen på i stort sett samma nivå 2008 och 2009.

Den institution som skiljer sig något från den trend vi iakttog hösten 2008 är Riksbanken. Under krishösten sjönk snarast förtroendet för banken, men när vi ser 2009 års siffror kan vi notera en relativt kraftig uppgång från 2008 – från +33 till +44; ännu större om vi skulle utgå från senhösten 2008 då vi noterade endast +25. Mycket tyder på att Riksbanken blivit en allt tydligare aktör under krisens 2009 och att allmänheten haft stor tilltro till dess förmåga att hantera samhällsekonomin.

Om vi jämför kurvorna bakåt i tiden kan vi konstatera att förtroende för bankerna 2009 ligger något lägre än de gjorde vid IT-krisåren 2001/2002, men klart högre än fallet var vid den så kallade bankkrisen 1992/93. Den uppgång som verkade vara på väg 2006 bröts krishösten 2008 och nedgången har alltså fortsatt.

För regering och riksdag gäller det långsiktiga mönstret att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986. Men vi har också tidigare iakttagit en ”kriseffekt”: mellan 2000 och 2001 (terrorattacken i USA) ökade förtroendet för regeringen med cirka 20 balansmåttsenheter, alltså i stort sett samma uppgång som mellan 2008 och 2009. Året därpå – 2002 – var det riksdagsval och då ökade förtroendet ytterligare något, vilket gjorde att valårseffekten kvarstod. Inför valåret 2010 är det intressant att se om mönstret kommer att upprepas. Det som talar emot är att förtroendet för regeringen år 2009 ligger på en nivå som är något högre än 2002 – och klart högre än vid valet 2006. Det kan bli tufft att öka från en redan hög nivå.

Vid sidan av bankerna finns det en annan institution där det kan noteras ett förtroendefall som dessutom är långsiktigt. Det gäller Kungahuset. Man skulle möjligen kunna anta att en kris skulle bidra till ett ökande förtroende även för statschefen, men så är inte fallet. Sedan 2006 kan vi notera en fallande tendens som inte bröts vare sig 2008 eller 2009. Visserligen är förtroendet ännu relativt stort (+12 i förtroendebalans) och större än bottenåret 2004 men tendensen sedan den första mätningen 1995 är klart vikande. Resultatet ligger även i linje med en uppgång i stödet för att införa republik (se Lennart Nilssons kapitel om monarkin).

Dimensioner i bedömningarna

Det finns ett betydande samband mellan hur olika institutioner bedöms. Mellan 2008 och 2009 finns till exempel ett klart mönster i det ökande förtroendet för politiska institutioner och från tidigare års analyser vet vi att politiska institutioner ofta bedöms på ett likartat sätt: personer som har högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Men samtidigt finns det överlag en stark positiv samvariation i förtroendebedömningarna: personer som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet för att ha det också för andra institutioner och de som har lägre förtroende för en institution har det som regel även för andra. Vi ska senare återkomma till detta generella institutionsförtroende, men här bara nöja oss med att konstatera att det bara finns ett negativt samband i 2009 års mätning, nämligen mellan förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna, men även det är svagt ($r = -.05$)⁴. I övrigt är sambanden positiva och relativt starka, genomsnittligt något starkare än 2008. De starkaste finner vi mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet (.93), regering och riksdag (.63) och mellan de politiska partierna och de två EU-institutionerna (.62 och .60). I övrigt ligger många korrelationerna på mellan $r=0.30$ och $r=0.40$.

Där korrelationerna mellan enskilda institutioner är stora kan vi utgå från att bedömningen görs efter likartade kriterier. Det är bakgrunden till att vi på grundval av varje års förtroendemätning studerar de interna sambandsmönstren genom en explorativ faktoranalys baserad på förtroenderesultaten för de tjugo institutionerna. Det resultat som framkommer 2009 är i grunden detsamma som de senaste åren, men det visar även på en intressant avvikelse (tabell 2).

Den explorativa lösningen ger fem dimensioner i 2009 års förtroendebedömningar. Vi benämner dimensionerna: *Representation*, *Samhällsservice*, *Etablissemang*, *Media* och *Statsmakten*. Utfallet överensstämmer huvudsakligen med vad vi sett i analyserna både 2006, 2007 och 2008. EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallar *Representation*, men de politiska partierna och riksdagen laddar också högt här. *Samhällsservice*, tidigare även kallat *Socialt* inkluderar främst sjukvården, domstolarna, universitet/högskolor, grundskolan och polisen. Kommunstyrelserna och FN finns både med, men laddar klart lägre. Det som vi valt att kalla *Etablissemang* är en dimension där Kungahuset, Svenska kyrkan, försvaret, bankerna och storföretagen laddar högst, medan dimensionen *Medier* omfattas av radio-TV och dagspress. Det som skiljer sig från tidigare analyser är den femte dimensionen som vi valt att kalla *Statsmakten*, eftersom det framför allt är regeringen och i någon mån Riksbanken som laddar i den faktorn; de fackliga organisationerna har också en, en stark, men negativ laddning på maktdimensionen.

När det gäller de fyra första dimensionerna finns det också vissa skillnader mellan 2009 och 2008. Riksbanken har förflyttat sig från en relativt stark laddning i etablissemangsfaktorn 2008 till att betraktas mer i ett maktperspektiv. Försvaret har gått från den sociala till etablissemangsdimensionen, medan universitet/högskolor ligger mera tydligt i samhällsservice än tidigare år.

Tabell 2 Faktoranalys av förtroendemätning 2009 (faktorladdningar)

	Represen- tation	Samhälls- service	Etablisse- mang	Media	Stats- makten
Europaparlamentet	.88	.11	.22	.07	.02
EU-kommissionen	.88	.11	.22	.08	.05
De politiska partierna	.71	.22	.13	.16	.07
Riksdagen	.55	.30	.13	.17	.40
Kommunstyrelserna	.47	.41	.20	.14	-.01
FN	.47	.39	.11	.07	-.07
Sjukvården	-.07	.68	.12	.01	-.01
Domstolarna	.21	.63	.18	.16	.25
Universitet/högskolor	.29	.59	.02	.16	.07
Grundskolan	.11	.59	.19	.17	-.16
Polisen	.10	.56	.42	.05	.10
Kungahuset	.08	.09	.70	.03	.29
Svenska kyrkan	.10	.20	.65	.08	-.00
Försvaret	.24	.35	.56	.00	-.06
Bankerna	.28	.09	.52	.24	-.11
Storföretagen	.32	.11	.50	.29	.17
Dagspressen	.17	.08	.15	.81	.00
Radio-tv	.08	.25	.10	.79	.02
Regeringen	.44	.11	.23	.07	.68
De fackliga org.	.29	.30	.12	.29	-.57
Riksbanken	.22	.45	.21	.26	.47
Förklarad varians	17%	14%	11%	8%	7%

Kommentar: Principalkomponentanalys med lösning enligt Kaisers kriterium och varimaxrotering. Bygger endast på de två mätningar där samtliga 21 institutioner ingår (antal svar=3162).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Det är alltid vanskligt att på grundval av en dimensionsanalys dra några slutsatser om förändring och än svårare att tolka utfallet. Det som är klart är emellertid att bedömningen av förtroendet för regeringen är något centralt i svenska folkets syn på samhällets institutioner hösten 2009. Det ger stöd åt tanken att det finns en förväntan på regeringen under den pågående ekonomiska krisen. Intressant är att även Riksbanken finns med i den dimensionen vilket är i linje med den tidigare tolkningen att bankens roll för att lösa krisen blivit tydligare för allmänheten mellan 2008 och 2009. Samtidigt finns skäl att betona att maktdimensionen är förhållandevis svag i analysen med en förklarad varians på sju procent. Om vi väljer att utgå från endast fyra dimensioner kommer regeringen och Riksbanken att placera sig högt i den dimension som vi beskrivit som etablissemang, alldeles efter Kungahuset.⁵

Bortsett från regeringens inplacering finns det alltså en grundläggande likhet med de senaste årens bedömningsmönster. I och med att många av samhällsinstitutionerna har en viss partipolitisk eller ideologisk laddning är det inte oväntat att det skedde vissa omkastningar i och med regeringsskiftet 2006 genom att sympatisörer till den borgerliga alliansen fick ett större förtroende för de politiska institutionerna. Mönstret har således hållit i sig under hela regeringsperioden.

Eftersom flertalet samhällsinstitutioner är av mer eller mindre politisk karaktär är det knappast överraskande att svarspersonernas partipolitiska eller ideologiska syn har betydelse för bedömningarna. Innan vi fördjupar oss i de politiska faktorerna skall vi ge en kort överblick av de demografiska bakgrundsfaktorernas roll.

Kön, ålder, utbildning...

Det finns klara skillnader mellan förtroendebedömningarna efter svarspersonernas kön, ålder och utbildning.⁶ Det gäller flertalet samhällsinstitutioner utom möjligen sjukvården och kommunstyrelserna (tabell 3). Mönstret i bedömningarna är förhållandevis stabilt över tid och de upp- och nedgångar som observerats mellan 2008 och 2009 kan vi se också inom olika grupper.

De största variationerna i svarspersonernas bedömningar finns efter ålder och utbildning.⁷ I fråga om ålder är det främst yngre som skiljer ut sig genom ett högre samhällsförtroende. För 12 av de 21 institutionerna har de yngsta ett större förtroende än de äldsta, för åtta är skillnaden relativt stor. Det senare gäller bland annat universitet/högskolor, försvaret, bankerna och FN. Omvänt gäller att äldre har ett klart större förtroende än yngre för Kungahuset, Svenska kyrkan och regeringen. Mönstret har i stort sett varit detsamma varje år och har inte påverkats av förtroendeförskjutningarna mellan 2008 och 2009. Sålunda har förtroende för regeringen ökat med omkring tio procentenheter i alla åldersgrupper och bankerna har på motsvarande sätt tappat drygt fem procentenheter.

Unga människor har överlag ett större samhällsförtroende. Mycket tyder på att svaren påverkas av att personer under 30 år i jämförelse med övriga har mindre erfarenhet av respektive institution och att de i den situationen väljer att betrakta institutionen mer positivt än negativt. Ett annat återkommande resultat är att personer i övre medelåldern tenderar att ligga lägre än övriga åldersgrupper i sina förtroendebedömningar. År 2009 ligger åldersgruppen 50 och 64 år relativt lägst på hälften av de undersökta institutionerna. Fyrtioåringarna fortsätter att vara kritiska precis som i ungdomen under 1960-talet.

När det gäller utbildningsfaktorn visar det sig att högutbildade oftast ha ett större förtroende än lågutbildade. Det gäller särskilt för universitet/högskolor, regeringen och domstolarna, där man ligger över 25 procentenheter högre. Endast radio/tv ligger klart högre bland lågutbildade, medan det är små utbildningsskillnader i fråga om förtroendet för Kungahuset, försvaret, polisen och Svenska kyrkan. När det gäller förändringen mellan 2008 och 2009 för regeringen respektive bankerna

visar sig även här att förtroendet för regeringen ökat och förtroendet för bankerna minskat i alla utbildningsgrupper. Lågutbildade ligger förtroendemässigt inte klart högre för någon institution, men det är exakt jämnt mellan låg- och högutbildade när det gäller förtroende för radio/tv och Kungahuset.

Tabell 3 Andelen stort förtroende för tjugoan samhällsinstitutioner efter kön, ålder och utbildning 2009 (procent)

	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65-85	Låg utb	Medel- lågutb	Medel- högutb	Hög utb
Regeringen	38	46	35	45	38	47	28	37	48	56
Polisen	63	52	57	62	55	56	55	58	59	60
Sjukvården	67	70	68	69	67	70	68	67	67	71
Försvaret	23	22	33	25	17	18	20	25	24	19
Riksdagen	33	34	33	36	31	34	24	29	37	44
Bankerna	34	25	44	29	23	28	31	32	30	25
Dagspressen	29	25	24	29	25	29	24	23	27	34
De fackliga org.	21	19	24	22	18	16	19	18	22	20
Radio/TV	52	52	48	47	53	59	55	52	51	48
Grundskolan	48	46	53	54	42	39	42	50	47	48
Storföretagen	19	25	27	25	15	21	18	24	22	22
Svenska kyrkan	30	24	22	27	23	35	29	24	26	29
Domstolarna	51	50	47	56	51	45	39	48	52	63
Riksbanken	48	57	43	53	54	59	48	50	53	63
Kungahuset	40	33	30	35	34	48	39	36	38	35
Kommunstyrelserna	20	22	20	19	19	25	20	20	21	22
Universitet/Högskolor	55	56	66	58	53	49	37	53	63	66
De politiska partierna	18	17	23	20	14	16	12	16	18	23
EU-kommisionen	17	17	23	17	14	17	12	16	17	21
Europaparlamentet	17	15	24	16	13	15	10	15	18	19
Förenade nationerna	44	42	52	45	39	38	34	44	45	46
Minsta antal svarande	1 621	1 541	521	987	894	760	643	1 020	671	782

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

I de senaste årens mätningar har vi iakttagit ökade skillnader mellan kvinnors och mäns förtroendebedömningar. Det gäller även 2009, även om skillnaderna är mindre än ålders- och utbildningsskillnaderna. Kvinnor har klart större förtroende för fem institutioner – främst polisen och bankerna – och män för tre – regeringen, Riksbanken och storföretagen. Med ett undantag är det samma mönster som 2008 och därmed kvarstår den möjligen märkliga könsskillnaden att kvinnor har större förtroende för banker än män medan förhållandet är det omvända för Riksbanken.

I fråga om regeringen och Riksbanken är skillnaderna mellan mäns och kvinnors bedömningar något större 2009, eftersom uppgången är större bland männen än bland kvinnorna. I övrigt är könsskillnader i förtroende i stort sett desamma mellan 2008 och 2009.

...och partisympati

Vi har redan konstaterat att förtroendet för flertalet samhällsinstitutioner har en partipolitisk eller ideologisk resonansbotten. Det förändrade förtroendet för regeringen, Riksbanken och bankerna kan bara förstås utifrån den ekonomiska krisen. Det gör det särskilt viktigt att relatera de iakttagna förändringarna till svarspersonernas partipolitiska och ideologiska orientering (tabell 4).

Tabell 4 Andel stort förtroende för tjugoen samhällsinstitutioner efter partisympati 2009 (procent)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD
Regeringen	13	19	30	63	64	60	78	18
Polisen	48	60	56	67	62	62	63	44
Sjukvården	70	71	69	75	73	71	69	52
Försvaret	10	24	19	29	24	20	24	20
Riksdagen	21	27	32	48	44	41	46	12
Bankerna	18	34	26	34	28	31	31	20
Dagspressen	21	28	29	28	30	21	30	20
De fackliga org.	32	34	23	14	13	10	9	10
Radio/TV	48	58	53	52	57	42	51	49
Grundskolan	45	54	50	50	48	60	43	32
Storföretagen	6	17	14	27	27	23	34	15
Svenska kyrkan	17	28	30	38	28	49	28	13
Domstolarna	50	52	52	56	61	48	58	27
Riksbanken	40	51	50	53	60	60	69	26
Kungahuset	15	33	27	54	40	54	48	26
Kommunstyrelserna	17	23	20	26	24	27	20	8
Universitet/Högskolor	57	55	60	53	61	57	58	26
De politiska partierna	12	15	17	27	22	18	24	5
EU-kommisionen	11	14	15	18	24	19	23	7
Europaparlamentet	8	13	12	21	23	14	22	6
Förenta nationerna	34	44	50	46	47	44	43	31
Minsta antal svarande	185	1 143	229	159	205	122	705	138

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Om vi först ser till det samlade förtroendet bland personer med olika partisympati – alltså genomsnittet för bedömningarna av de 21 institutionerna – finner vi de genomsnittligt högsta värdena bland de borgerliga partiernas sympatisörer med drygt 40 procent och de lägsta bland Sverigedemokraternas med drygt 20 procent. Sympatisörer med Socialdemokraterna och Miljöpartiet ligger på omkring 35 procent och sympatisörer med Vänsterpartiet på något under 30 procent. Om vi jämför med motsvarande genomsnittssiffror för 2008 utmärks bilden av stabilitet. Det visar sig dock att S-, C- och M-sympatisörer har ökat i genomsnittligt förtroende med tre till fyra procentenheter, medan övriga partisympatisörer i stort sett ligger på samma nivå.

Det allmänna mönstret när det gäller förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner går i förväntad riktning. Förtroendet för regeringen är högst bland M-sympatisörer (78 procent har mycket eller ganska stort förtroende) och lägst bland sympatisörer till Vänsterpartiet (13 procent). Bland övriga allianspartiers sympatisörer är andelen med stort förtroende drygt 60 procent, bland S-sympatisörer knappt 20 procent, vilket är samma nivå som bland SD-sympatisörer. Förtroendet för riksdagen har samma mönster med skillnaderna är betydligt mindre och här är det Sverigedemokraternas sympatisörer som har lägst förtroende.

Vi kan av översikten utläsa att även Kungahuset och de fackliga organisationerna är institutioner, där förtroendet påverkas av partipolitisk orientering. Däremot är sambanden mindre än vad som möjligen kunde väntas både för bankerna och för Riksbanken. Visserligen åtnjuter Riksbanken störst förtroende hos M-sympatisörer (69 procent) och lägst bland V-sympatisörer (40 procent) men det är bara tio procentenheters skillnad mellan exempelvis S- och FP-sympatisörer. Förtroendet för bankerna ligger i stort sett på samma nivå i alla grupper. Sympatisörer till SD och V har dock överlag ett lägre samhällsförtroende, vilket måste vägas in vid jämförelser mellan enskilda institutioners förtroendesiffror.

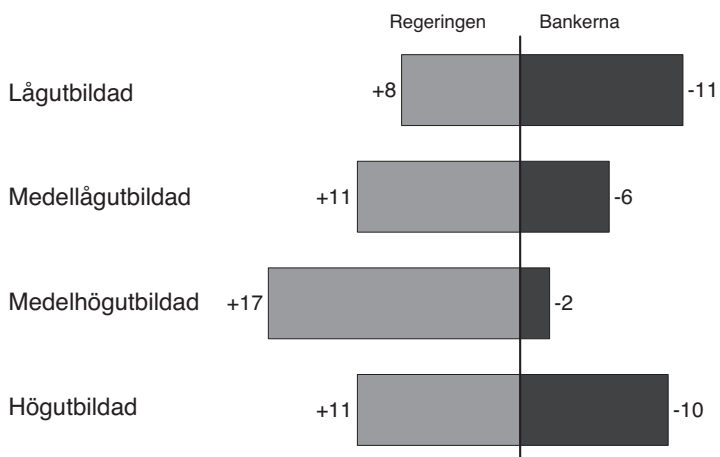
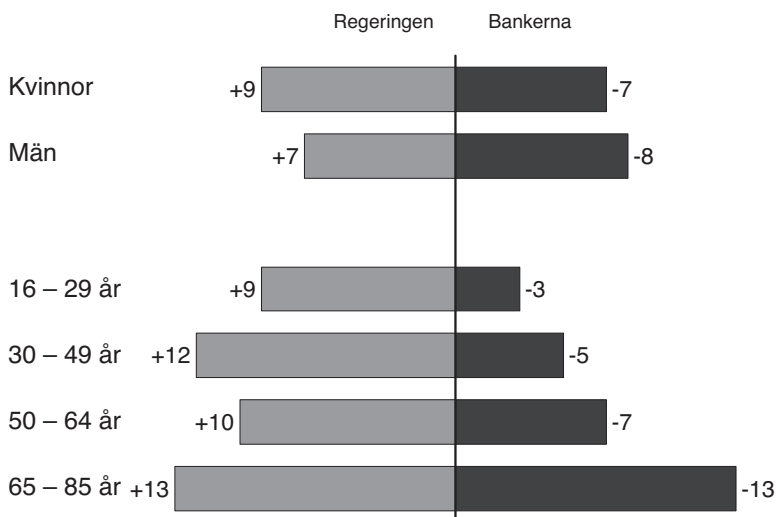
Om vi återvänder till frågan om svarspersonernas syn på krisens aktörer kan vi konstatera att uppgången i förtroendet för regeringen och nedgången i förtroendet för bankerna återfinns bland sympatisörer till alla partier – från Vänsterpartiet till Sverigedemokraterna. Visserligen har stödet för regeringen ökat mer bland alliansens sympatisörer än bland oppositionens, men även bland de senare finns en ökning. Mönstret i förtroendet för Riksbanken är detsamma, men där är skillnaderna något lägre mellan allians och opposition. När det gäller minskningen i förtroendet för bankerna är också den generell och i stort lika stor bland alliansens som oppositionens sympatisörer.

Figur 2 ger också en sammanfattande bild av förändringar i kvinnors och mäns bedömningar samt för ålders- och utbildningsgrupper. Det möjligen mest överraskande är den starka polariseringen bland de äldsta, där förtroendet för regeringen ökar mest och förtroendet för bankerna minskar mest.

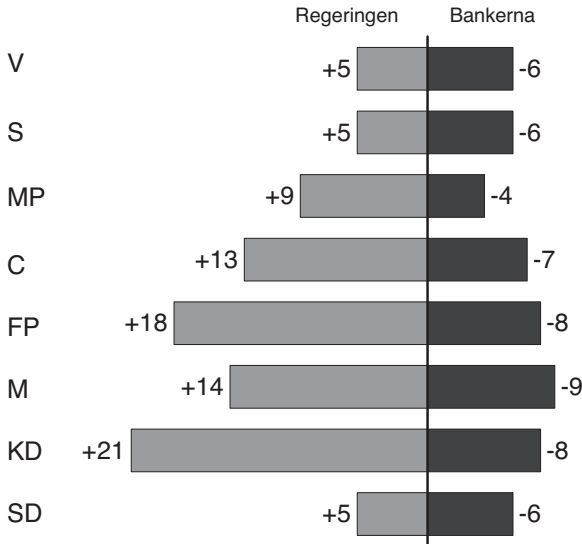
När det gäller förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner i övrigt är mönstret ungefär detsamma 2009 som det var 2008. Som vi sett finns det bland socialdemokratiska sympatisörer en allmän ökning i samhällsförtroende, där framför allt polisen

och universitet/högskolor får en relativt sett mer positiv värdering. Utöver den kraftiga ökningen i förtroendet för de politiska institutionerna bland M-sympatisörerna är det främst domstolarna som värderas något mer positivt. Sverigedemokraternas sympatisörer har generellt sett ett något större samhällsförtroende än 2008, möjligen beroende på en ökad bredd bland partiets anhängare.

Figur 2 Olika sociala gruppers förändrade förtroende för regeringen och bankerna mellan 2008 och 2009 (förändring i procentenheter stort förtroende)

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2008 och 2009.

Ett generellt samhällsförtroende?

De tjugoen samhällsinstitutioner som bildar grunden för SOM-institutets årliga förtroendemätning är valda för att ge en bred bild av politik och samhälle. Som vi har kunnat se finns det för många av institutionerna en tydlig ideologisk resonansbotten, medan andra mer har att göra med ett generellt förtroende för samhällets sätt att fungera. Det intressanta är att även om det finns klara ideologiska skiljelinjer i bedömningarna finns det ändå en positiv korrelation mellan bedömningarna av de olika institutionerna. Korrelationerna kan vara högre eller lägre, men det slående är att de är positiva och att vi under de senaste åren bara identifierat ett negativt samband – mellan förtroendet för Kungahuset och de fackliga organisationerna. Även där man inte väntar sig det finns det ofta signifikant positiva samband som exempelvis mellan förtroendet för de fackliga organisationerna och förtroendet för storföretagen ($r=0.16$). Tidigare analyser har pekat på att det i botten av den grundläggande positiva bedömningen finns ett slags allmänt samhällsförtroende, vilket i sin tur uppvisar ett klart samband med vilken tillit man hyser för andra människor – det mellanmännsliga förtroendet (Holmberg och Weibull, 2006; se även Bo Rothsteins kapitel). I det följande ska vi se lite närmare betydelsen av det oftast positiva sambandet mellan olika förtroendebedömningar.

För analysen har vi skapat ett index benämnt *Generaliserat institutionsförtroende* (Gif) eller enklare allmänförtroende. Det utgår från bedömningarna av våra tjugoen institutioner.⁸ För varje svareperson har vi räknat ut ett samlat förtroendevärde.

Värdet går från 21 (mycket stort förtroende på samtliga institutioner till 105 (mycket litet förtroende på samtliga. Varje svarsperson fick på detta sätt ett värde på sitt generaliserade institutionsförtroende för de tjugo institutionerna. För de svarande i 2009 års SOM-mätning blev medelvärdet 61, vilket innebär en svagt positivt skev fördelning.⁹ Det bör samtidigt understrykas att det vi kallar Gif givets påverkas av att det bara bygger på de 21 institutioner som ingår i SOM-mätningen.

Innan vi går vidare kan det vara av intresse att se på förtroendebedömningarna hos personer med mycket stort respektive mycket litet Gif. Tabell 5 redovisar de samhällsinstitutioner som åtnjuter störst förtroende hos den femtedel av de svarande som har högst Gif respektive hos den femtedel som har lägst. De förra uppvisar som väntat höga värden på förtroende, de senare låga. Det intressanta är emellertid att det i båda fallen är samma institutioner som kommer bland de sex högsta. Också i övrigt är rangordningen tämligen likartad. Som vi har sett i tidigare analyser (t ex Holmberg och Weibull, 2004) finns de största avvikelserna mellan dem med stort och dem med litet förtroende för domstolarna, polisen, riksdagen och Riksbanken, fyra institutioner som är ett slags grundbultar i samhället (jfr Rothstein, 2003).

När det gäller Gif i olika grupper återkommer det vi kunna utläsa i översikten av förtroende för enskilda institutioner. Kvinnor har högre allmänförtroende än män, unga högre än medelålders, högutbildade högre än lågutbildade och sympatisörer till borgerliga partier högre än sympatisörer till oppositionen. Lägst generaliserat samhällsförtroende har utan jämförelse Sverigedemokraternas sympatisörer.

Två frågor är intressanta att ställa om det generaliserade samhällsförtroendet: Vad är det som förklarar en persons grad av förtroende? Och vad betyder Gif för förtroendet för enskilda institutioner?

När det gäller vad som ligger bakom det generaliserade institutionsförtroendet har vi testat en regressionsmodell där vi vid sidan av kön, ålder och utbildning även tagit med politisk ideologi – definierat som självklassificering på vänster-högerskalan – graden av tillit till andra människor och politiskt intresse som förklaringsvariabler. Valet av förklaringsfaktorer avser att fånga upp betydelsen av tilltron både till andra människor och till samhället.

Utfallet av analysen visar att den viktigaste faktorn för att förklara det generaliserade institutionsförtroendet är mellanmännisklig tillit (standardiserat beta = .30). Det ger stöd åt föreställningen om den mellanmänniskliga tillitens betydelse som ett kitt i samhället (Rothstein, 2003). Näst störst förklaringskraft har politisk ideologi (.18), där personer som placerar sig till höger har större förtroende. Också ålder (.11), kön (.08) och politiskt intresse (.06) ger signifikanta bidrag – yngre, kvinnor och politiskt intresserade har högre förtroende – medan utbildning i vår modell inte har en statistiskt säkerställd påverkan. Givetvis beror utfallet till en del – inte minst ideologins relativt stora roll – på att det bland Gif-institutionerna finns många med partipolitisk laddning.

Tabell 5 Andel stort förtroende för tjugoen samhällsinstitutioner bland personer med ett allmänt högt eller allmänt lågt institutionsförtroende 2009

Förtroende för 21 institutioner bland den femtedel som har lägst genomsnittligt institutionsförtroende	Förtroende för 21 institutioner bland den femtedel som har högst genomsnittligt institutionsförtroende
1. Sjukvården 41 procent	1. Sjukvården 92 procent
2. Radio-tv 27 procent	2. Polisen 91 procent
3. Universitet/högskolor 27 procent	3. Universitet/högskolor 91 procent
4. Riksbanken 20 procent	4. Domstolarna 90 procent
5. Polisen 20 procent	5. Riksbanken 90 procent
6. Grundskolan 19 procent	6. Radio-tv 81 procent
7. FN 17 procent	7. Grundskolan 79 procent
8. Kungahuset 14 procent	8. FN 79 procent
9. Domstolarna 13 procent	9. Riksdagen 77 procent
10. Regeringen 12 procent	10. Regeringen 76 procent
11. Bankerna 10 procent	11. Kungahuset 71 procent
12. Fackliga organisationer 8 procent	12. Bankerna 66 procent
13. Dagspressen 7 procent	13. Svenska kyrkan 61 procent
14. Riksdagen 6 procent	14. Kommunstyrelsen 59 procent
15. Svenska kyrkan 6 procent	15. EU-kommissionen 58 procent
16. Storföretagen 5 procent	16. Europaparlamentet 58 procent
17. Försvaret 4 procent	17. Storföretagen 57 procent
18. Kommunstyrelserna 4 procent	18. Dagspressen 56 procent
19. De politiska partierna 2 procent	19. Försvaret 55 procent
20. EU-kommissionen 1 procent	20. De politiska partierna 53 procent
21. Europaparlamentet 1 procent	21. Fackliga organisationer 39 procent

Kommentar: Analysen bygger på den femtedel som har genomsnittligt störst respektive den femtedel som har genomsnittligt lägst förtroende för de 21 institutionerna. Antalet svarande är 532 respektive 586.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2009.

Den andra frågan är vad det generaliserade samhällsförtroendet betyder för bedömningen av enskilda institutioner. Det första svaret är att det har stor betydelse av det enkla skälet att måttet bygger just på ett medelvärde för de tjugo institutioner som bedömts. Samtidigt visar sig att sambanden är klart olika stora. De högsta finns i fråga om de två EU-institutionerna, de politiska partierna och riksdagen, de lägsta – men fortfarande höga sambanden – återfinns för de fackliga organisationerna, dagspressen och sjukvården. Det är svårt att bedöma hur utfallet ska tolkas. En möjlighet är att det generaliserade samhällsförtroendet kan substituera bristen på personlig erfarenhet, en kompletterande tolkning kan vara att det är uttryck för ett starkt samhällsintresse, givet att det just är samhällsinstitutioner som värderas.

Människors olika grad av generaliserat institutionsförtroende är en central förklaringsfaktor bakom hur mycket förtroende de hyser för alla olika slags institutioner. För att låna ett uttryck från Bo Rothstein, institutionella ”höglitare” tenderar att ha ett högre förtroende för de flesta institutioner jämfört med institutionella ”lågglitare” (se Bo Rothsteins kapitel).

Men övriga orsaksfaktorer bakom graden av förtroende för de olika institutionerna överskuggas inte alla och inte helt av Gif-faktorn. Vissa andra effekter kvarstår även efter det att det generaliserade institutionsförtroendet kontrollerats. Det visar resultaten av en serie regressionsanalyser med var och en av de tjugo institutionernas förtroende som beroende variabel och Gif plus kön, ålder, utbildningsnivå, mellanmänsklig tillit, politiskt intresse och vänster-högerideologi som oberoende variabel.

Huvudresultatet är att det generella förtroendet har störst förklaringskraft för förtroendet för samtliga institutioner utom för regeringen och de fackliga organisationerna; för båda dessa är det i stället vänster-högerideologi som betyder mer för förtroendet.

Analysen gör att vi också kan få en tydligare bild av de övriga faktorernas förklaringskraft under kontroll för det generaliserade samhällsförtroendet. Det visar sig att den mellanmänsklig tillit har en mycket begränsad självständig betydelse, vilket ger stöd åt antagandet att den generaliserade samhällsförtroendet fångar upp de tillitsfulla individerna. Mellanmänsklig tillit påverkar graden av institutionsförtroende indirekt via Gif-faktorn; endast i förtroendet för sjukvården och grundskolan har tilliten en självständig och direkt roll. Åldersfaktorns självständiga förklaringskraft är också begränsad men framträder i fråga om Kungahuset och försvaret. Utbildningsfaktorn har en viss oberoende betydelse särskilt i fråga om förtroende för regeringen, bankerna och universitet/högskolor. Även kön har en viss oberoende effekt, särskilt när det gäller förtroendet för Kungahuset, Svenska kyrkan och sjukvården – i samtliga fall större förtroende bland kvinnor. Politiskt intresse har störst oberoende effekt på bedömningen av bankerna, de politiska partierna och riksdagen. Vid sidan av förtroendet för regeringen och de fackliga organisationerna har vänster-högerideologi störst självständig effekt på förtroendet för Kungahuset och storföretagen.

Den allmänna bilden är att demografi – med undantag av kön – betyder förhållandevis lite i förhållande till de politiska faktorerna när vi kontrollerar för det generaliserade samhällsförtroendet. Det är knappast överraskande med tanke på de institutioner som bedöms. Samtidigt är det viktigt att understryka att finns ytterligare en typ av påverkansfaktorer som vi inte prövat systematiskt här, nämligen graden av berördhet. Om vi lägger in den egna erfarenheten har den vanligen ett självständigt bidrag, t ex gudstjänstbesök för bedömningen av Svenska kyrkan eller fackligt medlemskap för bedömningen av de fackliga organisationerna. I de båda exemplen är dock de självständiga bidragen av berördhet lägre än det från det generaliserade samhällsförtroendet.

På väg mot ett valår

Att institutionsförtroendet minskar i Sverige är den långsiktiga trenden sedan SOM började sina årliga mätningar 1986. Men kurvorna är inte linjärt fallande utan ger utrymme för årsvariationer. Under valår ökar förtroendet för flertalet institutioner. 2009 var inte ett valår, men ändå skedde en förtroendeökning –framför allt för regering och riksdag, samtidigt som främst bankerna – men *inte* Riksbanken – tappade i förtroende. Den utifrån kommande ekonomiska krisen stärkte regeringens förtroende. Det kan visa sig värdefullt för alliansregeringen i valet 2010.

Noter

- ¹ Beskrivningen följer i huvudsak föregående års redovisning.
- ² Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutionerna i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2008 ett totalt antal svarande på 3 259.
- ³ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ⁴ Pearson's r. Också i 2007 och 2008 års mätningar var detta det enda negativa sambandet.
- ⁵ I en fyrfaktorslösning med varimaxrotering får regeringen .65 och Riksbanken .62 i etablissemangsdimensionen, där Kungahuset laddar högst med .68.
- ⁶ I det följande redovisas inte förtroendebalans utan andelen med stort förtroende (mycket + ganska stort förtroende).
- ⁷ En linjär regressionsanalys med kön, ålder och utbildning som oberoende variabler visar att åldersfaktorn ger signifikanta bidrag till förtroendet för nio institutioner, utbildningsfaktorn för åtta och kön för fyra.
- ⁸ Även i en tidigare analys har vi utgått från ett sådant mått som då benämndes samlat institutionsförtroende och byggde på 20 institutioner (Holmberg och Weibull, 2004).
- ⁹ Fördelningen är följande: värdena 21-30: 1%, 31-40: 2%, 41-50: 13%, 51-60: 35%, 61-70% 34%, 71-80: 11%, 81-90: 3% och 91-105: 1%.

Referenser

- Holmberg, Sören (1994) Partiernas tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1992) *Perspektiv på krisen*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2004) Samlande institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2009) Höstligt institutionsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Svensk höst*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Sandstig, Gabriella och Holmberg, Sören (2010) Förtroende för SÄPO. Arbetsrapport. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

FÖRTROENDET FÖR STATEN

SOM-undersökningen 2011

SOM-rapport nr 56

I framtidens skugga

FÖRTROENDET FÖR STATEN

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Förtroende handlar mycket om förväntan. Det förtroende vi har för en person, en organisation eller en institution påverkar hur vi förhåller oss. Vi har större förväntningar på institutioner som vi har stort förtroende för än på institutioner där förtroendet är lågt. Annorlunda uttryckt betyder en generellt stort förtroende en större optimism, medan sjunkande förtroende antyder att det kan finnas framtida skuggor.

Nu är bilden inte riktigt så enkel. Förtroende är ett komplicerat fenomen (Luhmann, 1989; Putnam, 1993; Norris, 2008). Förtroende byggs upp av tidigare erfarenheter men påverkas också av hur beroende jag är av personen, organisationen eller institutionen och hur den generellt värderas (Elliot, 1997). Men sammantaget är det ändå rimligt att uppfatta förändringar i det samlade förtroendet för organisationer och institutioner som uttryck för förskjutningar i samhällets framtidstro. Generella uppgångar tyder på en större förväntan än vad nedgångar gör. De empiriska analyser som bygger på hur svenska folket i de nationella SOM-undersökningarna bedömer olika institutioner och grupper pekar entydigt på att förtroendet för samhällets ekonomiska institutioner är lägre i tider av ekonomisk kris, vilket rimligen ska tolkas så att det då finns en mindre förväntan på dem (Holmberg och Weibull, 2009). Samma tolkning kan användas för att förklara att förtroendet för politiska institutioner ökar valår (Holmberg, 1993) och att förklara att förtroendet för samma institutioner även går upp i tider av kris i omvärlden; i en kris finns det en stor förväntan på att politiken ska kunna lösa problemet (Holmberg och Weibull, 2002).

Men skillnader i bedömningar av samhällets institutioner är också ett tecken på att mönstret är betydligt mer komplicerat. Förtroendet varierar mellan olika institutioner och grupper både vid en och samma tidpunkt och över tid. Tidigare analyser av data från de nationella SOM-undersökningarna visar att förtroendet för offentlig verksamhet, t ex riksdagen eller domstolarna, står för ett slags kristallisering av svenska folkets samhällsförtroende: de som ligger högt tenderar att ligga högt även på flertalet andra institutioner och de som har litet förtroende har särskilt lågt förtroende också för andra samhällsinstitutioner (Holmberg och Weibull, 2008). En förklaring kan vara att svenskar har ett generellt stort förtroende för statsmakten, något som i sin tur ligger bakom svenskars generellt sett stora sociala tillit (Rothstein, 2003, 2012). På grundval av 2011 års undersökning ska vi empiriskt pröva detta vidare. Det kan göras, eftersom undersökningen utöver den årligen återkommande frågan om förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner även har med en fråga som gäller förtroendet för staten. En motsvarande fråga ställdes också i SOM-undersökningen 2005, vilket möjliggör jämförelser över tid.

Innan vi fördjupar oss i frågan om förtroende för staten ska vi först ge en översikt av den svenska förtroendeopinionen 2011 med fokus på förändringar sedan 2010 (Holmberg och Weibull, 2011a).

Samhällsförtroendet 2011

Den första SOM-mätningen av samhällsförtroende genomfördes 1986 och omfattade endast elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka ett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. Sedan dess har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner.¹ Resultatet från 2011 års mätning redovisas i tabell 1.

Om vi först ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det – i likhet med de senaste åren – sjukvården som kommer högst med 12 procent, en nedgång med tre procentenheter i jämförelse med 2009 och 2010. Ytterligare fem institutioner hamnar på minst tio procent: regeringen, riksbanken, kungahuset, polisen och domstolarna. I samtliga fall utom polisen är det en svag nedgång på en eller ett par procentenheter i jämförelse med 2010. Lägst andel mycket stort förtroende finns, inte oväntat, för de institutioner som ligger i nedre delen av tabellen.

Det oftast använda kriteriet på stort förtroende är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – vanligen formulerat som andelen med minst ganska stort förtroende. Också med den definitionen kommer sjukvården högst med 62 procent (2010: 68 procent). Därefter kommer polisen, universitet/högskolor och radio/tv som samtliga når över 50 procent stort förtroende. I likhet med tidigare undersökningar ligger Europaparlamentet och EU-kommissionen i botten med 16 respektive 15 procent stort förtroende. I jämförelse med valåret 2010 får både institutioner som åtnjuter stort förtroende och de som har litet förtroende lägre procentandelar 2011.

Vi kan samtidigt notera att andelen mycket stort förtroende inte är proportionellt fördelad för alla institutioner. Visserligen är det allmänna mönstret att andelen mycket stort förtroende följer i stort sett samma rangordning som andelen för det samlade förtroendet för respektive institution, men det finns några intressanta avvikelser. För två av institutionerna – Kungahuset och regeringen – utgör andelen mycket stort förtroende en större andel än förväntat med tanke på rangordningen, för radio/tv och grundskolan är andelen klart lägre än vad som kunde väntas. En rimlig tolkning är att bland dem som har förtroende för kungahuset och regeringen är engagemanget större, medan det är lägre bland dem som har förtroende för radio/tv och grundskolan.

Att en samhällsinstitution åtnjuter stort förtroende bland delar av befolkningen är bara den ena sidan av myntet. Den andra sidan är att samma institution bland andra delar av allmänheten kan ha ett litet förtroende. För helhetsbilden är det viktigt att även få med det senare. Det kan diskuteras vad som ligger i litet förtroende.

I och med att skalan bara anger grader i förtroende är låga värden inte liktydigt med misstro. Samtidigt är givetvis höga andelar litet förtroende ett uttryck för ett avståndstagande. De institutioner som har relativt sett höga andelar litet förtroende är de tre som ligger lägst i rangordningen – de två EU-institutionerna och de fackliga organisationerna – med omkring 35 procent. Men det finns även några högre upp på listan – Svenska kyrkan och Kungahuset – där omkring 30 procent av de svarande anger litet förtroende; Kungahuset är dessutom den institution som har den högsta siffran på mycket litet förtroende (15 procent) följd av de två EU-institutionerna på 13 procent.

Att en institution som Kungahuset kan placera sig närmare mitten av förtroendelistan och ändå ha en hög andel litet förtroende är ett uttryck för en polarisering i bedömningarna, som innebär att mittalternativet, där svaren ofta står för osäkerhet eller indifferens, ligger relativt lågt. Institutioner som är kopplade till partipolitik, exempelvis regeringen, får ofta en sådan bedömning. I 2011 års undersökning är förtroendet för bankerna också polariserat på ett liknande sätt.

Det mått som SOM-institutet traditionellt använt för att väga samman stort och litet förtroende i analysen av samhällsförtroende är vad vi kallar förtroendebalansen. Vår utgångspunkt har varit att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas – inte bara avgörs av andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står i ett sådant perspektiv svagare i opinionen än de som huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten. Om vi exemplifierar med universitet/högskolor kan vi se att de i stort sett har samma andel stort förtroende som regeringen, men en lägre andel litet förtroende, vilket placerar dem klart högre i en rangordning efter vad vi kallar förtroendebalansen.

Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in för varje institution genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende, vilket teoretiskt ger en skala mellan +100 och -100. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården även här ligger klart högst med ett balansmått på +49, i stort samma siffror som under de senaste åren. På andra plats finns polisen (+45) följd av universitet/högskolor och radio/tv, båda med +41. Riksbanken och domstolarna rangerar strax under med +38 respektive +37 enheter. Det är samma sex institutioner som åtnjöt störst förtroende också 2009 och 2010. Det som hänt över åren är i stort sett enbart att Riksbanken har tappat något.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2011 (procent och balansmått)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroende-balans
Sjukvården	12	50	25	10	3	100	+49
Polisen	10	48	29	10	3	100	+45
Universitet/högskolor	8	40	45	5	2	100	+41
Radio/TV	6	45	39	8	2	100	+41
Riksbanken	10	39	40	8	3	100	+38
Domstolarna	10	40	37	9	4	100	+37
Grundskolan	5	39	39	14	3	100	+27
Regeringen	11	35	32	14	8	100	+24
Riksdagen	5	34	42	14	5	100	+20
FN	6	32	40	15	7	100	+16
Kungahuset	10	24	36	15	15	100	+4
Bankerna	4	29	36	22	9	100	+2
Svenska kyrkan	5	24	43	16	12	100	+1
Försvaret	5	20	48	18	9	100	-2
Kommunstyrelserna	2	21	51	20	6	100	-3
Storföretagen	2	22	48	20	8	100	-4
Dagspressen	2	23	45	22	8	100	-5
De politiska partierna	1	19	50	21	9	100	-10
De fackliga org	2	19	43	24	12	100	-15
Europaparlamentet	2	14	47	24	13	100	-21
EU-kommissionen	1	14	48	24	13	100	-22

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de tre nationella SOM-mätningarna 2011 (antal svar= 4 720). Personer som ej besvarat förtroendefrågan för någon institution är inte medtagen i procenttalen. Dyliga svar var mycket sällsynta och lämnades av endast mellan två och tre procent för de olika institutionerna. Högsta andelen vet ej-svar finns där även andelen som svarar varken stort eller litet förtroende är hög, t ex beträffande dagspressen och storföretagen. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende).

Av de sex institutioner som bland svenskar bedöms ha starkast förtroendebas är det två där en relativt stor andel av de svarande placerar sig på mittalternativet: universitet/högskolor och Riksbanken. Som tidigare nämnts kan det alltid diskuteras vad en hög andel för mittalternativet kan betyda. Å ena sidan kan det uttrycka att man varken har stort eller litet förtroende, å andra sidan kan det bero på att man saknar uppfattning för att man inte känner till institutionen tillräckligt väl. Mycket talar för att särskilt det senare förklarar den höga andelen ”varken-eller” för universitet/högskolor och Riksbanken.

Lägst förtroende åtnjuter de båda EU-institutionerna (-21 respektive -22). Fram till 2010 ökade förtroendet för dem, men 2011 faller det relativt kraftigt, vilket ska sättas i samband med den europeiska eurokrisen och en mer EU-kritisk inställning i den allmänna opinionen (jfr Sören Holmbergs artikel om EU-opinionen i denna volym). Bland de institutioner som ligger lägst i fråga om förtroendebalans är det överlag en stor andel svars personer som anger att de varken har stort eller litet förtroende undantaget gäller för de fackliga organisationerna där bedömningen är något mer polariserad.

Ser vi närmare på hur de bedömda institutionerna rangordnar sig efter förtroende framträder i stort sett samma bild som de senaste åren med fyra huvudgrupper:

- En liten grupp institutioner som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, Riksbanken, universitet/högskolor, radio-tv och domstolarna) som alla har som lägst ett balansmått på över +35.
- En grupp institutioner som åtnjuter ganska stort förtroende (grundskolan, regeringen, riksdagen, och FN) med mellan +30 och +16.
- En relativt stor grupp institutioner som har i stort sett samma andel positiva som negativa men en viss tonvikt på de senare (kungahuset, bankerna, Svenska kyrkan, försvaret, kommunstyrelserna, och dagspressen) med mellan +4 och -5.
- De institutioner som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (de politiska partierna, EU-kommissionen, Europaparlamentet och de fackliga organisationerna) med en förtroendebalans mellan -10 och -22.

I jämförelse med 2010 är det framför allt den grupp av institutioner som ligger kring noll som har ökat. När vi jämför med ett år tidigare är grupperingen dock i stort sett densamma som då. Det är snarast valåret 2010 som avviker med ett genomsnittligt något större institutionsförtroende (Holmberg och Weibull, 2011a).

Ett annat sätt att betrakta den samlade bilden av svenska folkets samhällsförtroende är konstaterandet att tretton av de tjugo institutionerna hamnar på plus och åtta på minus. År 2011 är det färre på den positiva sidan än 2010 men fler än det var 2009. Nivån på det genomsnittliga institutionsförtroendet har mellan 2010 och 2011 minskat från +18 till +12. Bland de tjugo institutionerna minskar förtroendet för arton, varav nedgången är statistiskt säkerställd för drygt hälften. Endast de fackliga organisationerna, försvaret och Svenska kyrkan ligger på samma nivå 2011 som 2010. De samhällsinstitutioner som uppvisar störst nedgång i förtroende är regeringen (från +34 2010 till +24 2011), Riksbanken (från +49 till +38), bankerna (från +13 till +2), EU-kommissionen (från -9 till -22) och Kungahuset (från +19 till +4). En viktig förklaring till nedgången för de politiska institutionerna är att 2010 var ett valår som ofta leder till allmän uppgång i samhällsförtroendet. Till bilden hör att flertalet politiska institutioner hade en större uppgång mellan 2009 och 2010 än nedgång mellan 2010 och 2011. Också bankerna ligger trots nedgången i förtroende

något högre 2011 än de gjorde 2009. EU-kommissionen och Kungahuset hade visserligen en återhämtning 2010 men åtnjuter lägre förtroende 2011 än 2009. I och med att det rör sig om en generell förtroendenedgång ändrar sig förhållandet mellan de olika institutionerna förhållandevis litet; exempelvis ligger Kungahuset trots sin nedgång på elfte plats båda åren.

Långsiktiga förändringsmönster

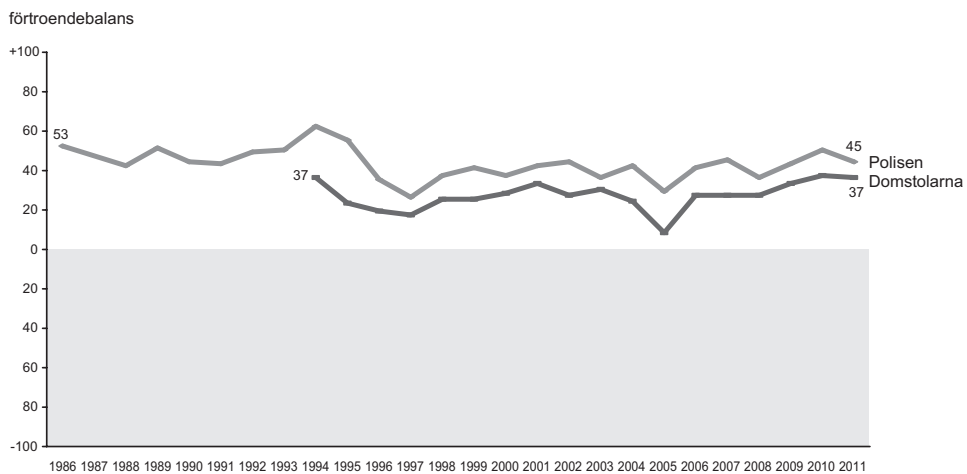
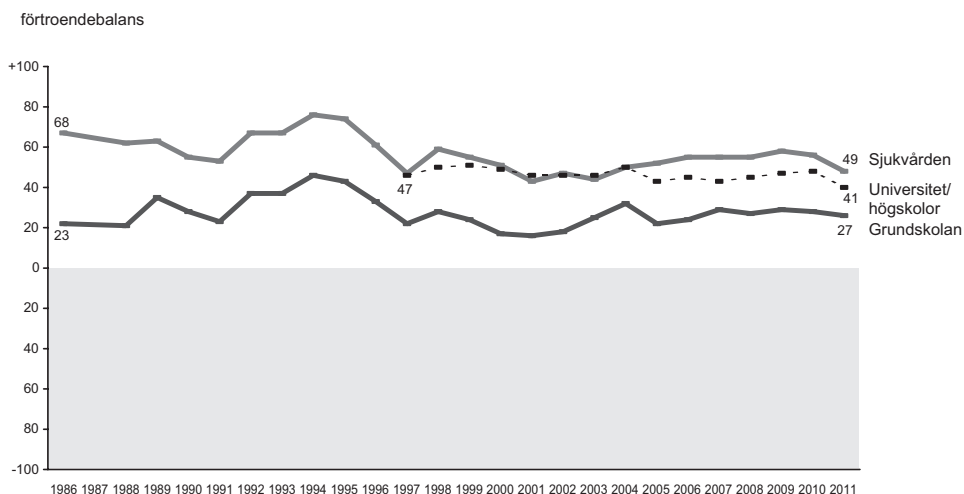
Det mönster vi kan se i jämförelsen mellan bedömningarna för valåret 2010 i jämförelse med 2009 och 2011 bekräftar valårets positiva effekter på det politiska institutionsförtroendet, men även på andra samhällsinstitutioner (Holmberg, 1994; Holmberg och Weibull, 2007). Det är ett mönster vi även kan se i ett längre tidsperspektiv. I figur 1 redovisas förtroendebalansen för varje enskild samhällsinstitution som ingått i SOM-institutets mätningar.

Även om det finns vissa dramatiska förändringar i förtroende för några institutioner – exempelvis det kraftiga fallet i förtroendet för bankerna under början av 1990-talet – sker det vanligen inte några större omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år. Det hindrar emellertid inte att det går att iakta både kortsiktiga och långsiktiga förändringsmönster såväl för enskilda som för grupper av institutioner.

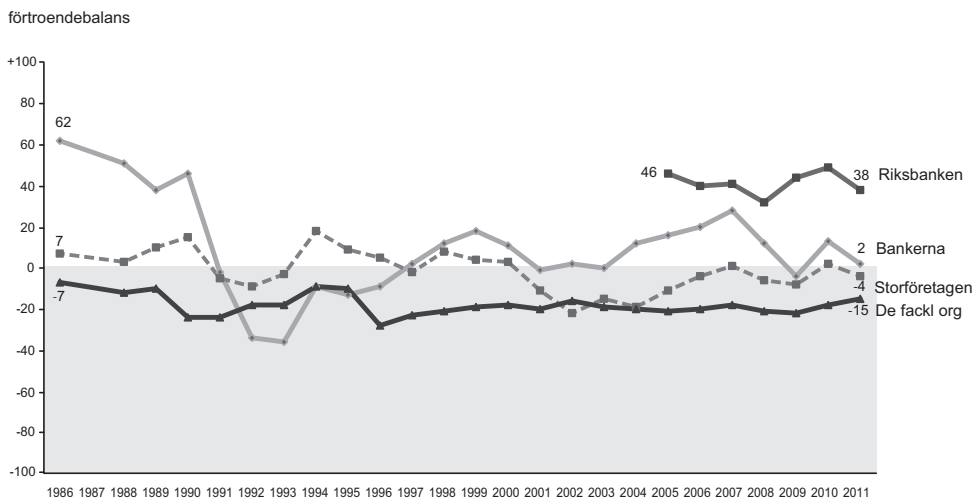
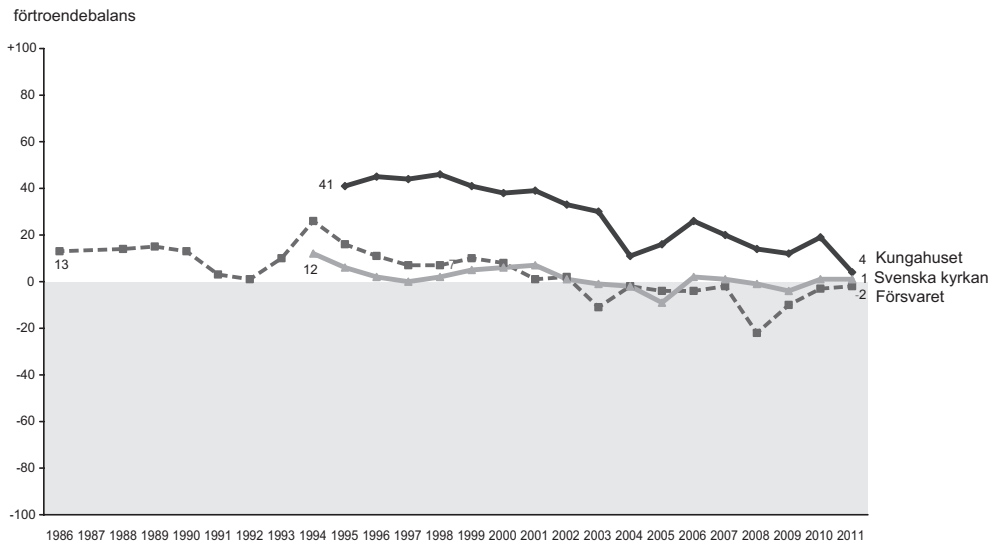
Flertalet offentliga institutioner som sjukvården, grundskolan, polisen och domstolarna uppvisar ett likartat mönster över tid, även om nivåerna kan variera mellan dem. Fram till början av 1990-talet åtnjöt de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå – balansmätt på mellan +40 och +60. De senaste åren har mönstren inte någon entydig tendens: sjukvården och universitet/högskolor uppvisar nedgångar, medan förtroendet för grundskolan och domstolarna står relativt stabilt. Polisen intar en mellanställning. Det är svårt att se någon enkel förklaring till de ökade skillnaderna de senaste åren.

För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som SOM-institutet började mäta först 1994 respektive 1995, är den långsiktiga tendensen sjunkande. Det gäller särskilt förtroendet för Kungahuset – från +41 1995 till +4 2011. För Svenska kyrkan är nedgången betydligt mindre (från +12 1994 till +1 2011) och det är ingen skillnad mellan 2010 och 2011. För båda institutionerna finns det en del hack i kurvorna som antyder att händelser vissa år kan ha påverkat allmänhetens bedömningar. En mer ingående analys av allmänhetens bedömningar av synen på Kungahuset finns i Lennart Nilssons kapitel om republik och monarki.

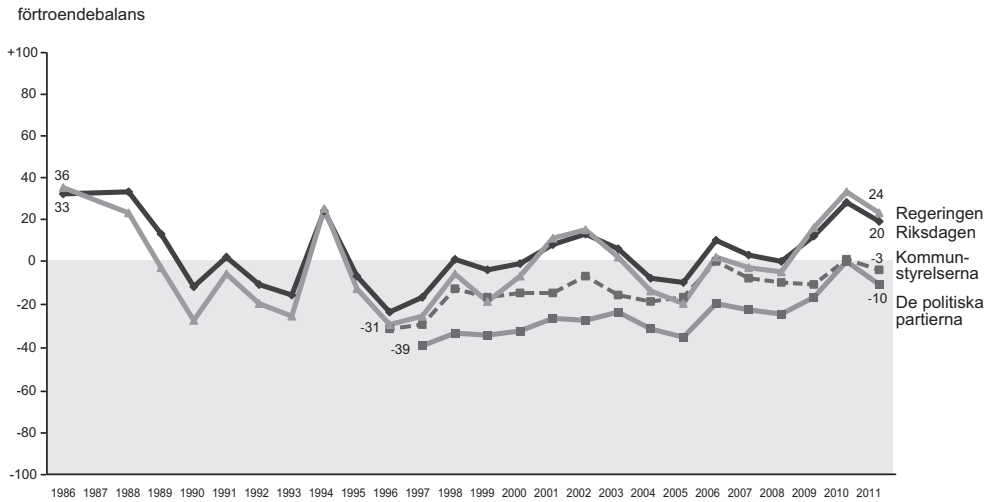
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2011 (balansmätt)

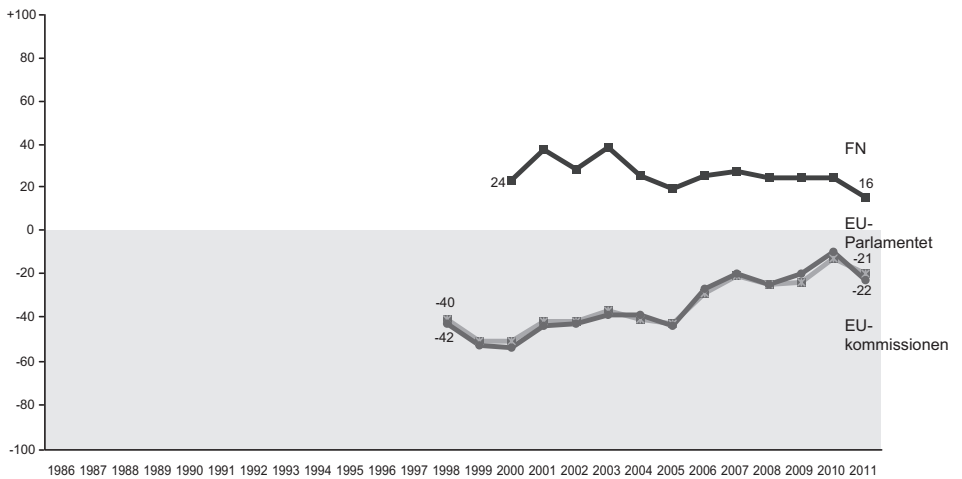
Figur 1 Forts.

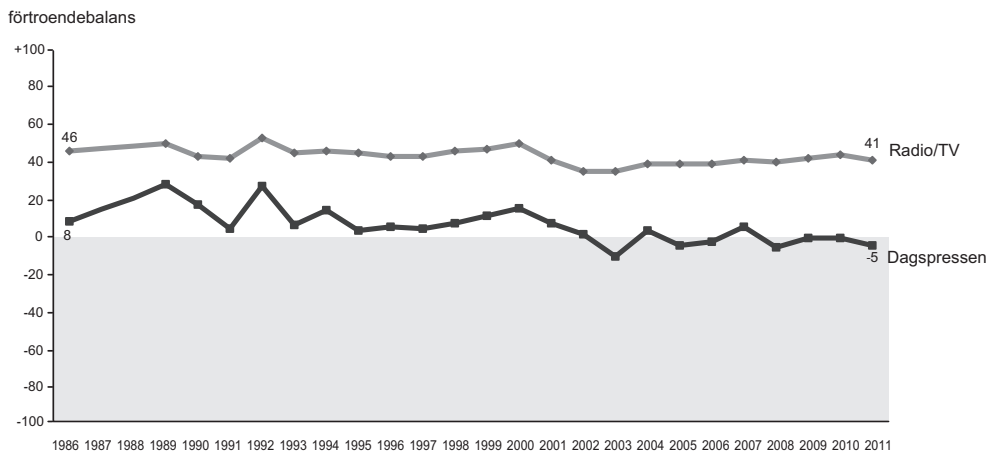
Figur 1 Forts.

förtroendebalans

Figur 1 Forts.

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas samma skäl siffror även för 1988.

De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora skillnaderna under de tjugofem år då förtroendet för dem studerats. Mest spektakulärt är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av bankkrisen i början av 1990-talet. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna. Då ekonomin vände började också förtroendekurvorna gå upp för att på nytt falla under IT-kraschen efter år 2000 och senare vid finanskrisen 2008. Den uppgång i förtroende som fanns 2010 har förbytts i nedgång, men både bankerna och storföretagen ligger högre än de gjorde 2009. Förtroendet för de fackliga organisationerna ökade något under 1990-talets lågkonjunktur men har sedan varit mycket stabilt på en låg nivå, möjligen med en svag ökning de senaste åren.

De politiska institutionerna uppvisar i likhet med de ekonomiska relativt stora skillnader mellan enskilda år. En försiktig bedömning av tendenserna i det politiska förtroendet pekar på att det mellan 1986 och 1996 snarast var på nedåtgående för riksdag och regering medan kurvorna därefter pekar uppåt, bortsett från en tillfällig nedgångsperiod 2004-2005 (Oscarsson och Holmberg, 2011). En motsvarande tendens finns för kommunstyrelserna och de politiska partierna. För regering och riksdag gäller dessutom att det långsiktiga mönstret är att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986 (jfr Holmberg, 1993).³ Men vi har också tidigare iakttagit en ”kriseffekt” – mellan 2000 och 2001

(terrorattacken i USA) ökade förtroendet för regeringen med omkring 20 balansmåttsenheter. Året därpå – 2002 – var det riksdagsval och då ökade förtroendet ytterligare något. Också valåret 2010 ökade förtroendet särskilt för regeringen och riksdagen och 2011 har det fallit enligt vad som förväntades. Men också ett annat mönster framträder: förtroendet för de politiska institutionerna är större året efter valet än året före. Tendensen fanns även tidigare men har blivit starkare. Möjligen ligger förklaringen i att den positiva effekten av ett val håller i längre då förtroendet för särskilt regering och riksdag ökar.

Uppgången i förtroende för politik gäller också Europaparlamentet och EU-kommissionen, där förtroendebalansen från en mycket låg nivå vid mätningarnas start 1998 (-40 respektive -42) har ökat till cirka -20. Som vi sett är den senare siffran en nedgång i förhållande till 2010. En internationell institution som FN förefaller mindre berörd av den svenska politiska trenden men har liksom många andra institutioner fått vidkännas en nedgång mellan 2010 och 2011.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna utvecklats mycket stabilt. Radio-tv ligger förankrad på drygt +40. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen. Därefter har tendensen vikit något och man ligger de senare åren på +0 eller något lägre.

Dimensioner i bedömningarna

I redovisningen av långtidstrenderna har vi i likhet med tidigare redovisningar, grupperat de olika samhällsinstitutionerna efter typ. Vi vet från tidigare års analyser att det finns relativt starka samband mellan hur olika institutioner bedöms. Politiska institutioner värderas ofta på ett likartat sätt: människor som har högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Överlag finns det en stark positiv samvariation i förtroendebedömningarna: den som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet att ha det också för andra och de som har lägre förtroende för en har det som regel även för andra. Den genomsnittliga korrelationen (Pearson's r) ligger på drygt 0,30. Samma mönster framträder i 2011 års mätning. I motsats till tidigare år finns det inte något negativt samband; det i de senaste undersökningarna noterade negativa sambandet mellan förtroendet för regeringen och förtroendet för de fackliga organisationerna är 2011 ett svagt positivt samband ($r=0,01$) och sambandet mellan förtroendet för storföretag och förtroendet för de fackliga organisationerna är också positivt ($r= 0,12$). I övrigt är de positiva sambanden relativt starka. De starkaste finner vi mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet ($r= 0,93$; år 2009 0,93 och år 2010 0,92) och mellan regering och riksdag ($r= 0,66$; 0,67 respektive 0,63).

Där korrelationerna mellan enskilda institutioner är stora kan vi utgå från att bedömningen görs efter likartade kriterier. Det är bakgrunden till att vi på grundval av varje års förtroendemätning studerar de interna sambandsmönstren genom en

explorativ faktoranalys baserad på förtroendet för de tjugoen institutionerna. Med tanke på att sambandsmönstren ligger relativt fast över tid finns ingen anledning att vänta sig några större förändringar i de grundläggande dimensionerna. Den explorativa lösningen på grundval av 2011 års förtroendebedömningar ger fem dimensioner som i huvudsak överensstämmer med dem vi såg på grundval av 2010 års data. De fem dimensionerna har vi tidigare rubricerat som: I *Politisk representation*, II *Samhällsservice*, III *Politisk makt*, IV *Etablissemang*, och V *Medier* (tabell 2).⁴

Tabell 2 Förtroende för samhällsinstitutioner 2011, faktoranalys (faktorladdningar)

	I	II	III	IV	V
Europaparlamentet	.87	.10	.24	.20	.11
EU-kommissionen	.86	.09	.28	.19	.12
FN	.62	.32	.06	.18	.06
De politiska partierna	.55	.23	.49	.10	.19
Sjukvården	.03	.65	.17	.09	.08
Grundskolan	.15	.61	.00	.19	.19
Polisen	.09	.58	.30	.30	.02
Domstolarna	.14	.52	.50	.09	.11
Universitet/högskolor	.28	.52	.27	-.17	.17
De fackliga org	.36	.46	-.19	-.04	.44
Kommunstyrelserna	.33	.41	.26	.24	.20
Regeringen	.18	.04	.82	.22	.02
Riksdagen	.32	.26	.70	.13	.15
Riksbanken	.12	.32	.62	.20	.23
Kungahuset	.09	.07	.18	.77	-.02
Svenska kyrkan	.09	.34	.04	.57	.12
Bankerna	.26	.08	.13	.53	.36
Storföretagen	.24	.04	.32	.49	.29
Försvaret	.26	.41	.16	.46	.01
Dagspressen	.13	.07	.17	.13	.80
Radio-tv	.06	.27	.15	.12	.73
Förklarad varians	14%	13%	13%	10%	9%

Kommentar: Faktoranalys enligt Kaiser's kriterium. Varimaxrotering.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011

I den första dimensionen *Politisk representation* utgör EU-institutionerna kärnan, men även FN och de politiska partierna laddar högt. *Samhällsservice* inkluderar främst sjukvården, polisen, domstolarna, grundskolan, försvaret universitet/högskolor, men

till skillnad från 2010 även de fackliga organisationerna och kommunstyrelserna. Dimensionen *politisk makt* innehåller regeringen, riksdagen och Riksbanken, där den tredje laddar klart lägre än de två andra. Det som vi valt att kalla *etablissemang* är en dimension där Kungahuset, Svenska kyrkan, storföretagen och bankerna laddar högt, medan dimensionen *medier* omfattar radio-TV och dagspress.

Den förändring som vi noterade 2010 att det föll ut en specifik politisk makt-dimension vid sidan av politisk representation ligger fast även 2011. En förklaring ligger troligen i att förtroendet för riksdag och regering fortsatt ligger högt och att regeringsförtroendet är så pass intensivt. Den svenska politiska makten – regeringen, riksdagen och Riksbanken – skiljer sig från andra politiska institutioner som EU-organen och de politiska partierna. Vi har tolkat det så att de senare handlar mer om institutioner för politisk representation, medan politisk makt mera uttrycker en politisk ledning. Bilden är emellertid inte entydig eftersom även domstolarna laddar högt på dimensionen.

Till skillnad från 2010 laddar kommunstyrelserna och de fackliga organisationerna i dimensionen samhällsservice 2011, medan de inte hade någon entydig hemvist i 2010 års analys. På många punkter är mönstret i 2011 års analys mindre tydligt än tidigare genom att några institutioner har förhållandevis höga laddningar på mer än en dimension.

Förtroendet för staten

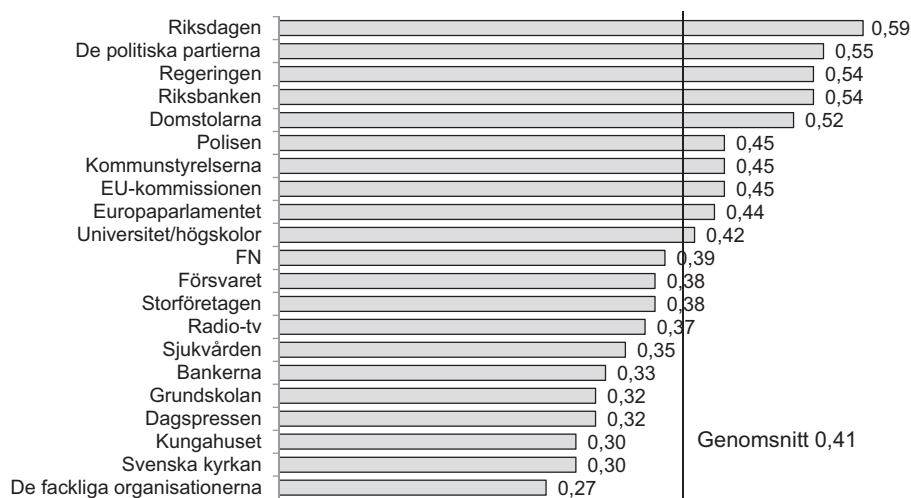
I de senaste årens SOM-undersökningar har de svarande även fått ta ställning till förtroendet för ett mindre antal andra institutioner eller organisationer. En institution som ingick redan i 2005 års undersökning var *Staten*. Utgångspunkten var att staten utgör kärnan i det offentliga Sverige. Statsbegreppet har visserligen varit omdebatterat genom åren och inte sällan uppfattats som kontroversiellt genom att det associerats till kontroll eller övervakning. I samhällsutopier från vänster har den 'starka staten' uppfattats som ett stöd åt medborgarna från vaggan till gravan, medan staten i högerretoriken ofta framställts som en makt som begränsar individers och näringsfrihet. Samtidigt visar empiriska studier att starka statsinstitutioner i en välfärdsstat bidrar till stort samhällsförtroende (Rothstein, 2012).

Resultatet av 2005 års undersökning pekade på att det troligen uppfattades som svårt att bedöma förtroendet för staten. Hälften av de svarande placerade sig på mittalternativet, medan övriga fördelade sig relativt jämnt mellan stort och litet förtroende. Det gav ett balansmått på +2 (Holmberg och Weibull, 2006). Sex år senare blir resultatet annorlunda: nu har andelen för mittalternativet minskat till 42 procent och det är en relativt kraftig övervikt för stort förtroende. Förtroendebalansen blir +34 (tabell 3).⁵ Det placerar staten i den översta tredjedelen av samhällsförtroende enligt tabell 1 – mellan domstolarna och grundskolan.

Tabell 3 Förtroende för staten 2005 och 2011 (procent)

	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Ganska litet förtroende	Mycket litet förtroende	Summa procent	Balansmätt
2005	3	23	50	17	7	100	+2
2011	7	39	42	9	3	100	+34

Ordet staten kan ge olika associationer. Ett sätt att belysa det är att studera hur förtroendet för staten förhåller sig till förtroendet för de tjugo institutionerna i basfrågan. Vilka av dessa institutioner värderas särskilt positivt bland dem som har stort förtroende för staten? Mot bakgrund av vad som redovisats i fråga om de starka positiva sambanden mellan bedömningarna av olika samhällsinstitutioner ska vi överlag förvänta oss höga korrelationer, och att de ska vara särskilt höga i fråga om de politiska institutionerna.

Figur 2 Sambandet mellan förtroendet för staten och tjugo samhällsinstitutioner (Korrelationer, Pearson's r)

Kommentar: Resultaten är hämtade från Riks-SOM-undersökningen 2011.

Resultatet bekräftar i stort antagandena (figur 2). Den genomsnittliga korrelationen mellan staten och de tjugo samhällsinstitutionerna är +0,41 (Pearson's r). De fyra

institutioner som visar högst samband är riksdagen, de politiska partierna, regeringen, Riksbanken och domstolarna – med över ,50. Gruppen sammanfaller i huvudsak med det som i dimensionsanalysen kallades politisk makt. De institutionsbedömningar som uppvisar lägst samband med staten är grundskolan, dagspressen, Kungahuset, Svenska kyrkan och de fackliga organisationerna med korrelationer på ca 0,30. De senare representerar inte någon entydig grupp, men det är noterbart att Sveriges statsöverhuvud hamnar i denna grupp, liksom även den tidigare statskyrkan.

Motsvarande korrelationsanalys har utförts även på basis av 2005 års data. Bilden blir i stort sett densamma, men den genomsnittliga korrelationen är lägre (0,34) och spridningen större. Förtroendet för staten har störst samband med förtroendet för regeringen och riksdagen (ca 0,60) samt de politiska partierna och kommunstyrelserna (ca 0,50). De lägsta korrelationerna noteras för radio/tv, dagspressen, Svenska kyrkan, storföretagen (alla omkring 0,20) och Kungahuset (0,11).

Tabell 4 Förtroende för staten efter partisynpaty och ideologisk självplacering 2005 och 2011

Förtroende för staten 2005	Partisynpaty								Ideologisk självplacering				
	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	KV	NV	VE	NH	KH
Mycket stort	2	5	1	4	2	1	1	-	10	3	1	1	2
Ganska stort	28	36	18	16	20	14	15	-	31	36	18	20	11
Varken eller	44	50	53	61	51	53	49	-	39	49	55	51	40
Ganska litet	18	7	18	13	23	21	25	-	13	8	17	21	33
Mycket litet	8	2	10	6	4	11	10	-	7	4	9	7	14
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	-	100	100	100	100	100
Balansmått	+4	+32	-9	+1	-5	-17	-19	-	+21	+27	-7	-7	-34
Antal svar	86	512	102	114	153	72	420	-	116	372	558	415	162

Förtroende för staten 2011	Partisynpaty								Ideologisk självplacering				
	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	KV	NV	VE	NH	KH
Mycket stort	5	4	7	12	13	2	9	3	8	4	5	6	15
Ganska stort	28	35	35	39	51	44	47	28	30	36	33	48	50
Varken eller	44	49	44	39	28	37	38	37	41	51	44	38	31
Ganska litet	13	9	12	10	6	12	5	23	13	7	14	6	3
Mycket litet	10	3	2	0	2	5	1	9	8	2	4	2	1
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Balansmått	+10	+27	+28	+41	+56	+29	+50	-1	+17	+31	+20	+46	+61
Antal svar	60	414	163	51	92	41	486	70	146	316	410	426	152

Förklaringen till det något ändrade mönstret har att göra med det generellt ökade förtroendet för staten. Förtroendet har ökat inom grupper som tidigare var ambivalenta eller kritiska mot staten. Den tydligaste bilden av förändringen får vi när vi jämför förtroendet för staten bland personer med olika partisympati och olika ideologisk självplacering 2005 och 2011 (tabell 3). År 2005 var det entydiga mönstret att socialdemokrater och personer ideologiskt till vänster hade stort förtroende för staten, medan särskilt moderater och kristdemokrater och personer ideologiskt till höger hade lågt förtroende. Sex år senare är bilden delvis den omvända. De som nu har störst förtroende för staten är folkparti- och moderatsympatisörer och personer som uppfattar sig som höger. Förtroendet i dessa grupper är betydligt högre idag än vad förtroendet var på vänstersidan 2005.

Men det finns också andra mönster. Miljöpartiets sympatisörer hade litet förtroende för staten år 2005 (balansmått -9) och ett relativt stort 2011 (+28). Centerpartiets sympatisörer hade däremot en svagt positiv övervikt redan år 2005 (+1), låt vara att deras förtroende är betydligt större 2011. År 2011 är Sverigedemokraterna det enda parti som har ett negativt balansmått (-1).

Resultaten är på samma gång förväntade och överraskande. Det förväntade ligger i att det till synes naturliga att den politiska grupp som sitter vid regeringsmakten också har sympatisörer stort förtroende för statsmakten. Som Lennart Nilsson visar i kapitlet om samhällsservice i denna volym har allianspartierna blivit mer positiva till offentlig sektor. Det överraskande är att sympatisörer till vänster har i stort sett samma förtroende för staten vid båda mätpunkterna. Om den ”naturliga” tolkningen skulle hålla borde man haft större förtroende 2005 och lägre 2011. Det kan finnas flera förklaringar till det oväntade mönstret. En sådan kan vara att Göran Perssons regering 2005 inte hade det förtroende bland sina politiska sympatisörer som Fredrik Reinfeldts förefaller ha bland de sina 2011 (jfr Sören Holmbergs kapitel om partiledarpopularitet i denna volym). En annan förklaring kan vara att vänsterns förtroende för staten är ideologiskt betingat och inte urholkas så lätt under några få år av borgerligt styre. Ett ytterligare perspektiv kan vara att regeringsskiftet i sig har en positiv effekt på förtroendet för staten.

En skugga trots allt

Utgångspunkten för årets kapitel om svenskarnas institutionsförtroende var frågan om det kan anas någon skugga över framtiden. Efter att ha gått igenom hur förtroendet utvecklats för de tjugo samhällsinstitutioner som SOM-institutet använder som indikatorer kan vi visa att svenskarna är något mindre förtroendefulla 2011 än de var 2010, men på samma nivå eller något högre än 2009. Det finns därför ingen grund för att tala om ett kortsiktigt fallande förtroende, tvärtom är det för flera institutioner, särskilt de politiska, en uppgång sedan andra hälften av 1990-talet. Nedgången mellan 2010 och 2011 kan i huvudsak hänföras att ett valår normalt innebär ett större förtroende för politik. Några nedgångar kan dock vara svårare att

förklara med en valårseffekt, särskilt nedgången i förtroende för sjukvården och för universitet och högskolor. Möjligen kan man här ana ett spirande missnöje med privatiseringar inom vården och en mer kritisk syn på forskning (jfr Holmberg och Weibull, 2011b).

En huvudtendens under de senaste åren är således det ökade förtroendet för de politiska institutionerna. Särskilt regeringen åtnjuter stort förtroende, men också riksdagen och Riksbanken. I dimensionsanalysen framträder det vi kallat politisk makt som en egen dimension. I årets analys har detta följts upp med en fråga om förtroendet för staten, där det finns jämförelser med 2005. En viktig iakttagelse är att det finns en starkt samband mellan förtroendet för den politiska makten och för staten. Sambandet fanns även 2005 men det var inte lika tydligt. Resultaten pekar på att staten i svenska folkets ögon i stor utsträckning är detsamma som regeringen.

Det är i förlängningen av dessa svarsmönster det möjligen kan finnas anledning att känna oro. Det huvudresultat som framträder kan förstås som att staten är en fråga om partipolitik. Den som sitter vid makten har staten i sin hand. Det är ett sådant synsätt som kan förklara att tidigare statskritiker kan bli statskramare när makten växlar. Att se staten som en fråga om i huvudsak partipolitisk makt står i klar kontrast till svensk tradition med oberoende myndigheter och accepterade maktväxlingar. Om det finns någon eventuell skugga över framtiden kan det vara här. Staten ska vara politiserad – men lagom politiserad.

Noter

- 1 Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de parallellt genomförda nationella SOM-undersökningarna. Fr o m 2010 finns de med i samtliga tre editioner, vilket innebär 9 000 personer i urvalet och 4 700 svarande.
- 2 Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- 3 Undantaget är 1988 som inte kan provas eftersom någon jämförbar förtroendemätning inte gjordes 1987.
- 4 För detaljer i faktoranalysen se kommentaren till tabell 2
- 5 Med tanke på att resultatet från 2005 pekade på att förtroendet för staten kunde uppfattas som svår att svara på ställdes frågan 2011 av metodskäl även i en variant där skalan innehöll alternativet ”Ingen uppfattning”. Det visade sig att nio procent angav ingen uppfattning. Svartsfördelningen liknade i övrigt frågan utan detta alternativ och balansmättet var +26 (mycket stort förtroende 6%, ganska stort förtroende 32%, varken stort eller litet förtroende 41%, ganska litet förtroende 9% och mycket litet förtroende 3%; antal svar 1 523).

Referenser

- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för massmedier*. Göteborg: institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1992) *Trendbrott?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) Partiernas tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) Förtroendefall? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya världen*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2008) Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011a) Förtroendekurvorna pekar uppåt. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011b) Förtroendet för forskningen fortsätter falla. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.
- Norris, Pippa (2008) *Driving democracy: Do power-sharing institutions work?* Cambridge: Cambridge University Press, 2008
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2011) *Svenska Europaval: En sammanfattning av några resultat från valundersökningen i samband med valen till Europaparlamentet 1995, 1999, 2004 och 2009*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Putnam, Robert (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo (2012) *The Quality of Government. Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.

DET VIKTIGA
INSTITUTIONSFÖRTROENDET

SOM-undersökningen 2012

SOM-rapport nr 59

Vägskäl

DET VIKTIGA INSTITUTIONSFÖRTROENDET

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Det är svårt att överskatta betydelsen av förtroende. Det låter som en fras i ett högtidsstal – men samhällen byggs på förtroende. Utan förtroende människor emellan uppstår inga gemenskaper eller utbyten (Putnam, 1993; Luhmann, 1989; Rothstein, 2003). Och om människor inte hyser förtroende för gemenskapens institutioner bryter det civiliserade samhället samman. Utan förtroende vågar vi inte spara pengar på banken, lägga in oss på sjukhus, lämna barnen på dagis eller äta mat på krogen. Utan förtroende skulle fortfarande många städer ha ringmur och de flesta av oss vara beväpnade som i gamla våldsammare tider. Förtroende är någonting mycket värdefullt. Det minskar inte bara våld. Förtroende gör också all verksamhet mer effektiv, spar tid och inte minst gör allt billigare. Högt förtroende sänker transaktionskostnader. I ett samhälle karaktäriserat av högt förtroende mellan människor och mellan människor och institutionerna går allt smidigare, snabbare och till lägre kostnader. Man kan göra det man skall göra med ett minimum av återförsäkringar och skyddsåtgärder.

Allt detta låter gott och väl på ett allmänteoretiskt plan. Svårare blir det när vi försöker konkretisera resonemangen. Vad menas med förtroende? Och kan det mätas? Det vanligaste svaret inom forskningen är att förtroende är en slags prognos – ett *för-troende*, man tror på något i förväg. När man har förtroende förväntar man sig ett visst förverkligande – att maten är ätlig, att barnen har det bra på dagis, att pengarna är säkra i bankvalven, att sjukhusviselsen inte förvärrar ens tillstånd. Förtroende kan ses som skillnaden mellan förväntan och förverkligande. När det inträffar som man haft för-troende om, stärks ens förtroende. Prognosen var korrekt. Om det man trott på däremot inte händer, drabbas förtroendet. När förväntan inte uppfylls tappas förtroende och man skriver ner prognosen till nästa gång.

Förtroendebegreppets två huvudkomponenter är *subjekten*, de som har förtroende, och *objekten*, det man hyser eller inte hyser förtroende för (Holmberg och Weibull, 2007). Subjekten är människor med olika grader av förtroende. Objekten kan var andra människor eller institutioner man har eller inte har förtroende för. Som länk mellan subjekt och objekt finns analytiskt två olika fenomen. Först och främst *för-medlande kanaler* som transporterar information mer direkt – massmedier, personliga erfarenheter, rykten – men också en *kontext* som både direkt och indirekt kan prägla hela relationen mellan subjekt, objekt och förmedlande kanaler.

Frågan är dock ännu mer komplex. Det är viktigt att skilja på vad som påverkar förtroendet för en institution och vad som bestämmer vilket förtroende enskilda individer har för en institution. När det gäller människors förtroende kan det påver-

kas av individens personlighet eller sociala erfarenheter (subjektgenskaper), av hur olika institutioner sköter sig (objektgenskaper), av mediebilderna (kanalegenskaper) eller av om det hela utspelar sig i Sverige eller i Afghanistan eller krigsåret 1939 eller fredsåret 1945 (kontextgenskaper). Förtroendet för en institution bestäms i sin tur av samspelet mellan vad allmänheten anser om den och dess karaktär och sätt att agera.

Inom institutionsorienterad förtroendeforskning brukar man peka på fem centrala byggstenar som påverkar hur förtroende uppstår och förändras (Johansson m fl, 2006; Mayer m fl, 1995; Stahl och Sitkin, 2004). Alla byggstenarna har att göra med hur subjekten (människor) uppfattar/förväntar sig att objekten (institutionerna) agerar. Byggsten nummer ett är en institutions *förmåga/kompetens* att utföra sin uppgift. Ett bra jobb skapar förtroende, ett dåligt jobb fördärvar förtroende. Byggsten nummer två är *integritet*. Ett jobb skall inte bara utföras bra. Det skall också utföras opartiskt och rättvist (Rothstein och Teorell, 2012). Procedurer spelar också en roll, inte enbart slutresultaten. *Empati* är byggsten nummer tre. Oavsett vad som görs eller hur det görs stärks förtroendet om det som sker, sker med välvilja, medmänsklighet och medkänsla. Det handlar om att bygga en positiv relation. Byggsten nummer fyra är *transparens*. Hemlighetsmakeri och inlåsta handlingar skapar inte förtroende. Öppenhet är alltid bättre än slutenhet. Det är svårare att lita på någon som håller korten tätt mot bröstet än på någon som spelar med öppna kort. Den femte byggstenen är *värdegemenskap*. Förtroende uppstår lättare mellan likar än mellan olikar. Gemensam värdegrund och överensstämmande värderingar, mellan människor och mellan människor och institutioner, befämjar framväxten av förtroende. Närhet skulle eventuellt kunna definieras som en del av värdegemenskapen, eller ännu hellre som en separat egen sjätte byggsten. Tanken är att *närhet* i normalfallet skapar förtroende. Brukare, anställda, institutionsengagerade personer kan förväntas hysa ett högre förtroende än övriga.

De sex byggstenarna kan ses som element i en sammanhållen teori om vad som bygger respektive raserar institutionsförtroende. Forskningen har visat att var och en av faktorerna har betydelse (Aronsson och Karlsson, 2001; Trägårdh, 2009). Men någon riktigt bra ordning på hur mycket var och en betyder separat eller i samverkan har vi inte. Någon prövning av teorin med mätningar av alla fem byggstenarnas betydelse samtidigt känner vi inte till. Och någon sådan test kommer vi inte heller att försöka oss på i detta sammanhang. SOM-undersökningarna rymmer bra frågeinstrument när det gäller det som skall förklaras, det vill säga människors institutionsförtroende. Den mätteknik vi använder är den helt dominerande inom förtroendeforskningen. Förtroende går att mäta om man accepterar ett självklassificerande subjektivt mått där människor själva får avgöra hur mycket förtroende de har för olika institutioner. I SOM använder vi en femgradig skala från mycket stort förtroende till mycket litet förtroende.

SOM-undersökningarna innehåller vidare mycket relevanta uppgifter kring olika subjektorienterade förklaringsfaktorer. Vi har exempelvis mått på människors person-

lighet, socioekonomiska grupptillhörighet, ideologiska orientering, diverse brukarrelationer och kontakter. Det gör att vi i viss utsträckning kan studera betydelsen av värdegemenskap och närhet.¹ Men några systematiska mått på människors perceptioner/förväntningar när det gäller institutionernas kompetens, integritet, empati eller transparens har vi inte. Enstaka mätningar för vissa institutioner finns dock.

Vi kan heller inte enkelt analysera olika objekt- eller kanalorienterade förklaringar. SOM-institutet mäter inte mediers innehåll eller hur olika institutioner sköter sin uppgift. Dyliga analyser kräver stora resurser och data insamlade av medieforskare och policyforskare.² Däremot har SOM-undersökningarna unika möjligheter att analysera betydelsen av kontexten i temporal mening. SOM täcker in en lång tidsperiod, snart tre decennier. Tidsandans inverkan från 1980-talet till 2010-talet kan vi ta hänsyn till. Vi kan dessutom studera hur yttre faktorer som exempelvis valår och ekonomiska konjunkturer påverkar olika typer av samhällsinstitutioner.

Dessa styrkor och begränsningar bör man bära med sig när man tar del av våra analyser. Fokus ligger på den beskrivande sidan – vilka institutioner i Sverige har ett stort respektive ett litet förtroende hos allmänheten och i olika centrala sociala och politiska grupper? Och hur har förtroendet förändrats sedan SOM började mäta för tjugofem år sedan?

Institutionsförtroendet 2012

Den första SOM-mätningen av institutionsförtroende, genomförd 1986, omfattade elva samhällsinstitutioner. De var valda för att täcka samhällets centrala institutioner – politiska, mediala, ekonomiska och sociala. Efter hand har SOM-institutets förtroendemätning utökats med ytterligare institutioner. Sedan 2005 har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugoen samhällsinstitutioner.³ Svarspersonerna fått bedöma de enskilda institutionerna på en femgradig skala från mycket stort till mycket litet förtroende. Resultatet från 2012 års mätning redovisas i tabell 1.

Det finns olika sätt att analysera svarspersonernas förtroendebedömningar. Om vi först ser på mittalternativet, alltså andelen som bedömer att man varken har stort eller litet förtroende för en enskild institution, ligger detta bland de svarande på mellan en dryg tiondel (regeringen) till hälften (kommunstyrelserna och de politiska partierna). Att svars personer väljer mittalternativet kan ha flera förklaringar. Den troligaste är att man inte upplever sig tillräckligt insatt i den verksamhet som ska bedömas. Den tolkningen stöds av det faktum att de som har ett större intresse inom ett visst område oftare har åsikter. Bland politiskt intresserade är således andelen som placerar sig på mittalternativet genomgående lägre. Om vi som exempel tar förtroendet för EU-kommissionen är andelen som svarar varken eller bland de mycket politiskt intresserade 35 procent, bland politiskt mindre intresserade över 50 procent.

En annan generell tendens i svaren är att det finns en svag, men generell, tendens att ha ett ganska stort förtroende för en majoritet av de bedömda institutionerna.

Andelen som anger att de har mycket stort förtroende är relativt låg. Om vi ser på rangordningen mellan institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det 2012 – i likhet med de senaste åren – endast sjukvården som når över tio procent – 13 procent mycket stort förtroende vilket är i stort sett samma andel som 2011 – medan de ytterligare fem institutioner som 2011 nådde tio procent – regeringen, Riksbanken, Kungahuset, polisen och domstolarna – samtliga har tappat något 2012 och har hamnat knappt under. På samma nivå – strax under tio procent – ligger förtroendet för universitet/högskolor och domstolarna. Lägst andel mycket stort förtroende noteras, i likhet med tidigare år, för EU-institutionerna.

Det oftast använda kriteriet på förtroende för en enskild institution är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – ibland formulerat som andelen minst ganska stort förtroende. Också med den definitionen åtnjuter sjukvården högst förtroende 2012 med 63 procent – samma andel som 2011 men något lägre än 2010. Därefter kommer, i likhet med 2011, polisen, universitet/högskolor och radio/tv som samtliga når över 50 procent stort förtroende. I likhet med tidigare undersökningar ligger Europaparlamentet och EU-kommissionen i botten med 15 respektive 14 procent minst ganska stort förtroende. Även om det finns några undantag är bilden 2012 mycket lik föregående års, men andelarna ligger lägre än valåret 2010.

Om vi ser till relationen mellan andelen mycket stort och andelen ganska stort förtroende är det överlag den senare som dominerar, men det finns även avvikelser. För en av institutionerna – Kungahuset – utgör andelen mycket stort förtroende en större andel än förväntat med tanke på rangordningen. Även regeringen och försvaret har relativt sett höga andelar mycket stort förtroende, medan andelen mycket stort förtroende för radio/tv o-ch grundskolan är klart lägre än vad som kunde väntas. Den tolkning som ligger närmast till hands är att bland dem som har förtroende för Kungahuset är engagemanget större, medan det är lägre bland dem som har förtroende för radio/tv och grundskolan.

Att en viss samhällsinstitution åtnjuter stort förtroende hos delar av befolkningen är bara det ena perspektivet på förtroende, det andra är att samma institution i andra delar av allmänheten kan ha ett lågt förtroende. Litet förtroende drar ner det samlade förtroende som en samhällsinstitution har i allmänhetens ögon. Höga andelar litet förtroende är ett uttryck för ett avståndstagande, även om det inte behöver vara detsamma som misstro. De institutioner som har relativt sett högst andelar litet förtroende är de tre som ligger lägst i rangordningen – de två EU-institutionerna och de fackliga organisationerna – med mellan 35 och 40 procent. Men det finns även några högre upp på listan – Svenska kyrkan och Kungahuset – där mellan 25 och 30 procent av de svarande uppger sig ha litet förtroende; Kungahuset är dessutom den institution som har den högsta siffran på mycket litet förtroende (16 procent) följd av de två EU-institutionerna, Svenska kyrkan och bankerna – samtliga över tio procent. Mönstret är i stort sett detsamma som 2011, men andelarna har ökat något.

Kungahuset skiljer sig i bedömningen från övriga institutioner genom sitt mer polariserade förtroende. Andra institutioner där bedömningarna också är relativt polariserade är regeringen och bankerna. Det gemensamma för dem är att det bakom sådana bedömningar finns en politisk polarisering i synen på respektive institution.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2012 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroendebalans
Sjukvården	13	50	23	11	3	100	+49
Universitet/högskolor	8	47	39	5	1	100	+49
Radio/TV	7	45	38	8	2	100	+42
Polisen	8	47	29	12	4	100	+39
Riksbanken	9	38	42	8	3	100	+36
Domstolarna	8	40	35	12	5	100	+31
FN	6	32	40	15	7	100	+26
Grundskolan	4	39	39	15	3	100	+25
Riksdagen	5	34	43	13	5	100	+21
Regeringen	9	34	33	16	8	100	+19
Svenska kyrkan	6	26	42	14	12	100	+6
Kungahuset	9	26	35	14	16	100	+5
Dagspressen	3	26	43	20	8	100	+1
Försvaret	5	20	49	-17	-9	100	-1
Kommunstyrelserna	2	22	49	20	6	100	-2
Storföretagen	2	22	47	21	8	100	-5
De fackliga org	2	22	43	22	-11	100	-9
De politiska partierna	1	19	50	22	8	100	-10
Bankerna	4	23	35	26	12	100	-11
EU-kommissionen	1	14	48	24	13	100	-22
Europaparlamentet	1	13	47	25	14	100	-25

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från tre editioner av SOM-undersökningarna 2012 (formulären I, II och III) med ett antal svarspersoner på omkring 4550. Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012.

Det mått som SOM-institutet traditionellt använt för att väga samman stort och litet förtroende är vad vi kallar *förtroendebalansen*. Vår utgångspunkt har varit att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas – inte bara avgörs av

andelen som har stort förtroende, utan även av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står i ett sådant perspektiv svagare i opinionen än de som har huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten. Om vi exemplifierar med universitet/högskolor kan vi se att de i stort sett har samma andel stort förtroende som regeringen, men en lägre andel litet förtroende, vilket placerar dem klart högre i en rangordning efter förtroendebalans.

Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in. Förtroendebalansen för en enskild institution beräknas genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende. Det ger en skala mellan +100 och -100. En rangordning efter balansmättet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.⁴

Av de tjugoen undersökta institutionerna har tretton en positiv och åtta en negativ förtroendebalans. Det är samma fördelning som 2011. Den genomsnittliga förtroendebalansen 2012 är +13, att jämföra med +19 2010 och +14 2011.

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården och universitet och högskolor ligger klart högst med ett balansmått på +49. Sjukvården har dock klart fler på den positiva sidan – 63 procent – men har även fler kritiker. Universitet och högskolor har en mindre andel positiva – 55 procent, men en klart högre andel på mittalternativet varken stort eller litet förtroende. En andra grupp utgör radio-tv, polisen och Riksbanken med en förtroendebalans på mellan +36 och drygt +40.

Karaktären på förtroendet kan samtidigt se något olika ut. Av de fem institutioner som har högst förtroendebalans är det tre där en relativt stor andel av de svarande placerar sig på mittalternativet – universitet/högskolor, Riksbanken och radio-tv – medan relativt få har litet förtroende. Omvänt gäller för sjukvården och polisen att förtroendet dras ner av att det även finns en relativt stor grupp som uppger att de har litet förtroende.

Lägst förtroendebalans har de båda EU-institutionerna (-22 respektive -25). Fram till 2010 ökade förtroendet för dem, men 2011 föll det relativt kraftigt och har 2012 fallit ytterligare något. Det senare hänger samman med en allmänt mer EU-kritisk opinion i Sverige i spåren av skuldskrisen (jfr Sören Holmbergs kapitel om EU-opinionen i denna volym). Bland de institutioner som ligger lägst i fråga om förtroendebalans är det överlag en stor andel svars personer som anger att de varken har stort eller litet förtroende. Ett undantag utgör bankerna som även tappat förtroende mellan 2011 och 2012, där bedömningen är något mer polariserad.

När vi i likhet med tidigare år grupperar de undersökta institutionerna efter deras förtroendebalans återkommer i stort sett samma mönster som vi sett under de senaste åren. De fyra huvudgrupperna är:

- En liten grupp institutioner som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, Riksbanken, universitet/högskolor och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på över +35.

- En grupp institutioner som åtnjuter ganska stort förtroende (domstolarna, FN, grundskolan, riksdagen och regeringen) med en förtroendebalans mellan +31 och +19.
- En relativt stor grupp institutioner som har i stort sett samma andel positiva som negativa men en viss tonvikt på de senare (Svenska kyrkan, Kungahuset, försvaret, dagspressen, kommunstyrelserna och storföretagen) med mellan +6 och -5.
- De institutioner som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (de fackliga organisationerna, bankerna, de politiska partierna EU-kommissionen och Europaparlamentet) med en förtroendebalans mellan -7 och -25.

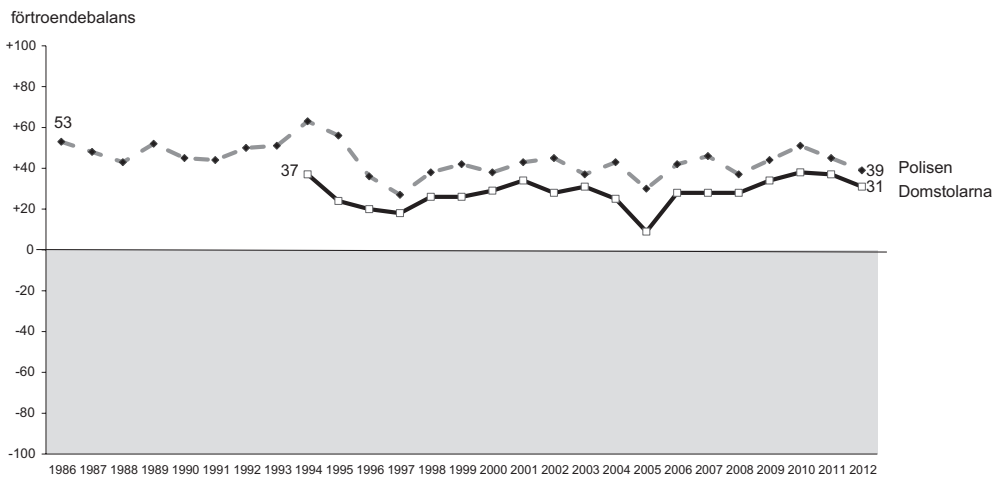
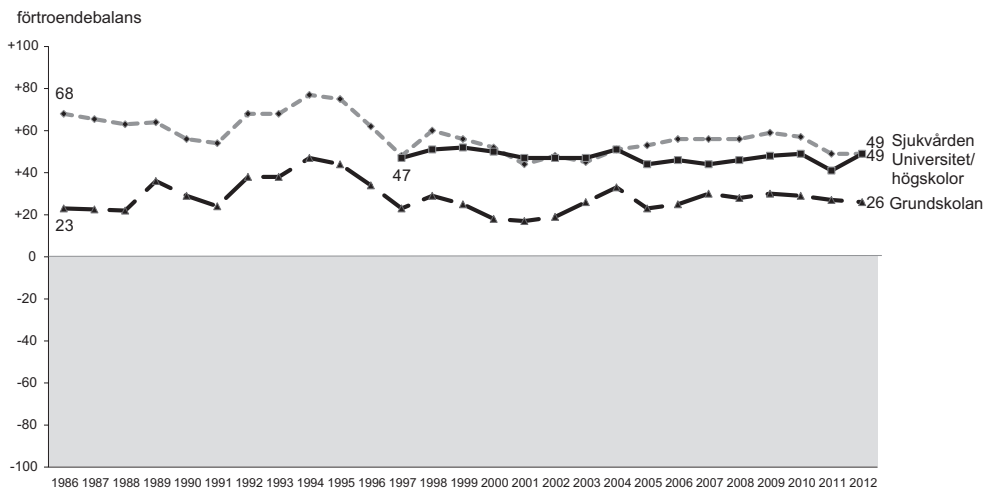
I jämförelse med 2010 är det framför allt den grupp av institutioner som ligger kring noll som har ökat i antal. När vi jämför med 2011 är grupperingen dock i stort sett densamma som då. Två mindre förändringar kan emellertid noteras. Förtroendet för bankerna och för domstolarna har gått ner. Domstolarna ligger 2012 i den andra gruppen i och med att förtroendebalansen har gått från +37 till +31 och bankerna i den fjärde med en betydligt större minskning – från +2 till -11. Det ska dock understrykas att det här gäller balansmåttsheter, medan det i båda fallen är procentuellt relativt små förändringar.

Långsiktiga förändringsmönster

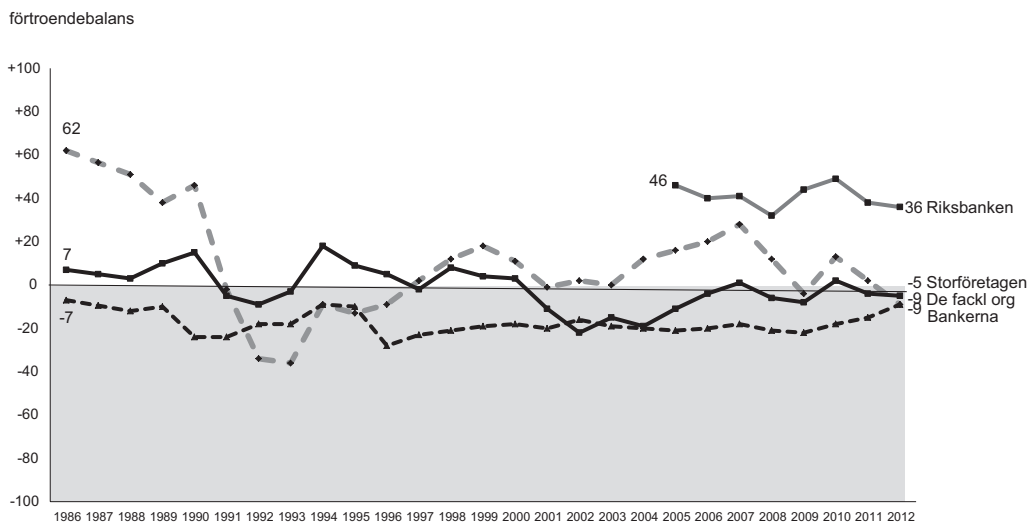
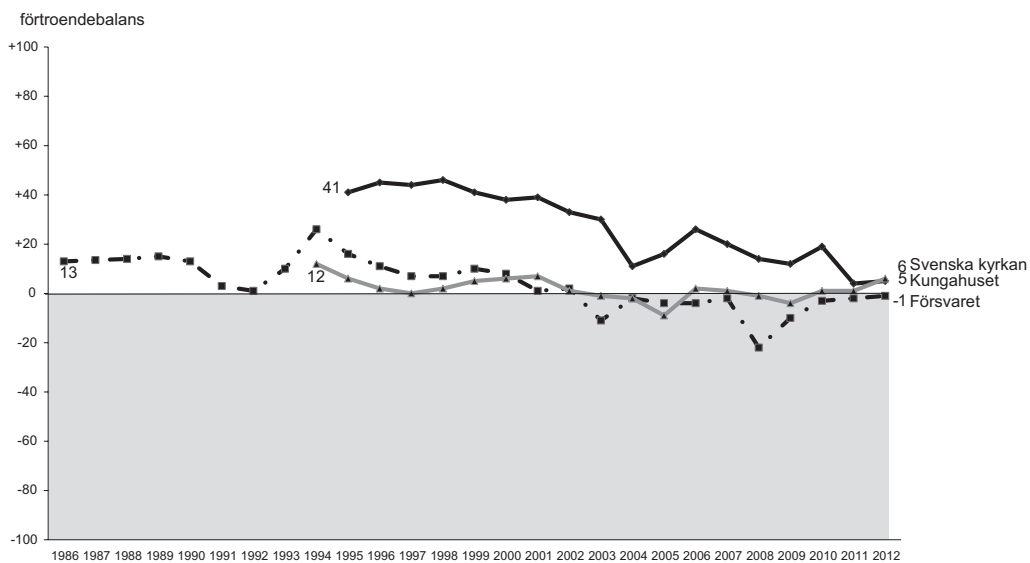
Institutionsförtroende är inte något som annat än i undantagsfall förändras kraftigt mellan enskilda år. Förändringarna sker över längre tidsperioder och förändringsmönstret varierar mellan olika typer av institutioner. De senaste årens förändringar i institutionsförtroendet måste betraktas i ljuset av de långsiktiga vågrörelserna.

Flertalet offentliga institutioner som sjukvården, grundskolan, polisen och domstolarna uppvisar ett likartat förändringsmönster, även om förtroendenivåerna kan variera. Det är institutioner som generellt åtnjuter stort förtroende, men där allmänhetens bedömningar också kan påverkas av hur de ideologiska vindarna blåser (jfr Lennart Nilssons kapitel om offentlig sektor i denna volym). Fram till början av 1990-talet åtnjöt de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå – balansmätt på mellan +40 och +60. De senaste åren har mönstren inte någon entydig tendens: sjukvården och universitet/högskolor uppvisar nedgångar, medan förtroendet för grundskolan står relativt stabilt. Polisen intar en mellanställning. Det är svårt att se någon enkel förklaring till de ökade skillnaderna de senaste åren.

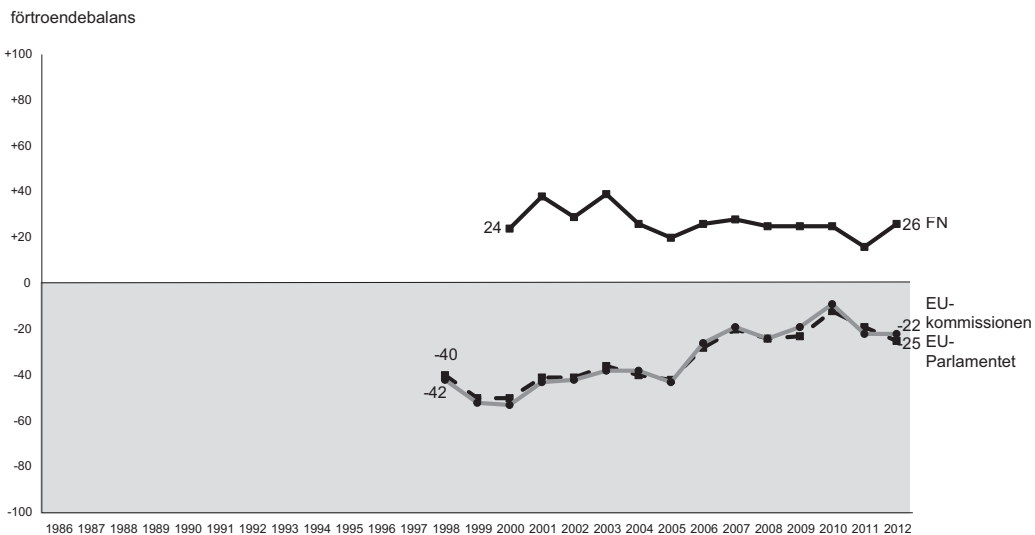
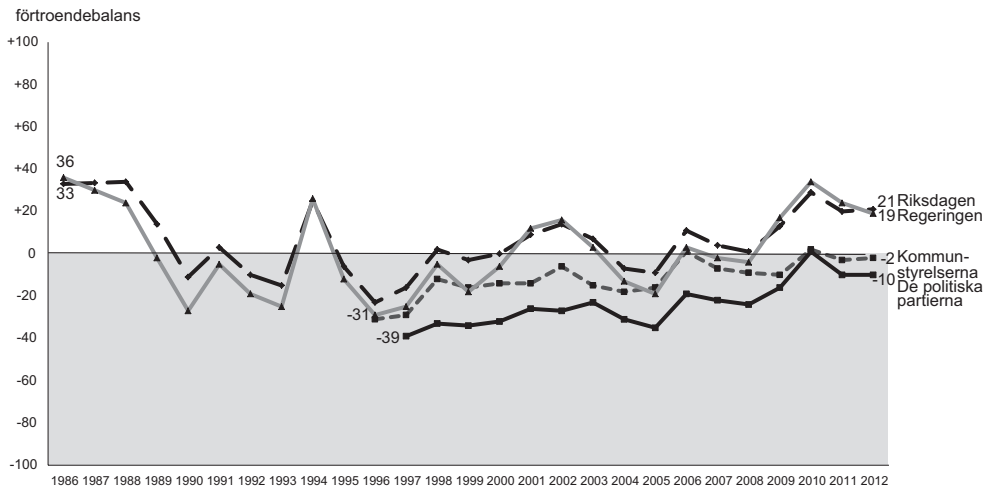
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2012 (balansmått)

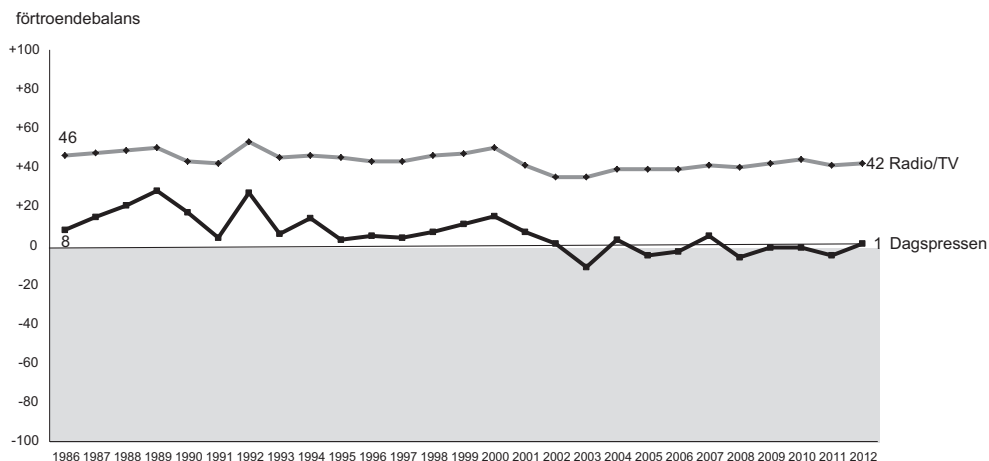
Figur 1 Forts.

Figur 1 Forts.

Figur 1 Forts.

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2012.

För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som representerar en äldre typ av institutioner är den långsiktiga tendensen sjunkande.⁵ Det gäller särskilt förtroendet för Kungahuset – från +41 1995 till +5 2012. För Svenska kyrkan är nedgången betydligt mindre och har de senaste åren stabiliserats. För båda institutionerna finns det en del hack i kurvorna som antyder att händelser vissa år kan ha påverkat allmänhetens bedömningar. En mer ingående analys av allmänhetens bedömningar av synen på Kungahuset finns i Lennart Nilsson kapitel om republik och monarki i denna volym.

De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora skillnaderna under de tjugofem år förtroendet för dem studerats. Förändringsmönstren är nära kopplade till ekonomiska konjunkturer. Den mest spektakulära förändringen är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av bankkrisen i början av 1990-talet. I mätning i slutet av 1980-talet åtnjöt bankerna i stort sett samma höga förtroende som sjukvården men rasade på några år till kraftiga minusvärden, en förtroendeförändring som är unik i SOM-undersökningarnas långa mätserie. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna (jfr Holmberg och Weibull, 2004). Då ekonomin vände började också förtroendekurvorna gå upp för att på nytt fall under IT-kraschen efter år 2000 och senare vid finanskrisen 2008. Den uppgång i förtroende som fanns

valåret 2010 har förbytt i nedgång, men både bankerna och storföretagen ligger högre än de gjorde 2009. Förtroendet för de fackliga organisationerna ökade något under 1990-talets lågkonjunktur men har sedan varit mycket stabilt på en låg nivå, möjligen med en svag ökning de senaste åren.

De politiska institutionerna präglas av andra rörelsemönster. I dessa spelar de politiska valen en viktig roll. Det cykliska mönstret för regering och riksdag karaktäriseras av att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986 (jfr Holmberg, 1993).⁶ Men vi har också tidigare iakttagit en ”kriseffekt”:- mellan 2000 och 2001 (terrorattacken i USA) ökade förtroendet för regeringen med omkring 20 balansmåttsheter. Året därpå, 2002, var det riksdagsval och då ökade förtroendet ytterligare något. Också valåret 2010 ökade förtroendet särskilt för regeringen och riksdagen och 2011 har det fallit enligt vad som förväntades. Förtroendet för de politiska institutionerna är dessutom som regel större året efter ett val än året före.

Vid sidan av valårseffekten är tendensen i det politiska förtroendet att detta är svagt uppåtgående. Under den första delen av mätperioden (1986-1996) fanns det snarast ett svagt minskande förtroende för särskilt riksdag och regering medan kurvorna därefter pekar uppåt, bortsett från en tillfällig nedgångsperiod 2004-2005 (Holmberg och Weibull, 2012). En motsvarande tendens finns för kommunstyrelserna och de politiska partierna.

Uppgången i förtroende för de politiska institutionerna gällde också Europaparlamentet och EU-kommissionen, där förtroendebalansen från en mycket låg nivå vid mätningarnas start 1998 (-40 respektive -42) ökade efter hand till cirka -20 år 2010 för att därför i svallvågorna av eurokrisen på nytt minska – till -22 respektive -25. En internationell institution som FN förefaller mindre berörd av den svenska politiska trenden men har liksom många andra institutioner fått vidkännas en nedgång efter 2010.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna varit mycket stabilt. Radio-tv ligger förankrad på drygt +40. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen. Därefter har tendensen vikit något och man ligger de senare åren på +-0 eller något lägre.

Om vi slutligen sätter fokus på de senaste årens förändring är det naturligt att utgå från vad som hänt efter valåret 2010. Det vi då kan se är att femton av de tjugo institutionerna uppvisar ett försvagat förtroende. De som tappat klart mest är bankerna med 24 balansmåttsheter, regeringen med 16, Kungahuset med 14 och Europainstitutionerna med 13. Översatt till procent betyder det nedgångar på mellan drygt fem till tio procentenheter. Mot bakgrund av vad som tidigare sagts om valårseffekten är det som väntat en större nedgång för de politiska institutionerna än för övriga; ett undantag är bankerna där den relativt stora förtroendenedgången i motsats till de övriga inte ligger mellan 2010 och 2011 utan mellan 2011 och 2012. Här ser vi med stor sannolikhet effekten av diskussionen om ”övervinster”

och ”bonusar”. De institutioner som ökat i förtroende – om än svagt – är de fackliga organisationerna, Svenska kyrkan och försvaret.

Dimensioner i bedömningarna

I analysen av de långsiktiga förändringarna framträder relativt starka samband i förtroendeutvecklingen för olika typer av institutioner. Exempelvis värderas politiska institutioner ofta på ett likartat sätt: de individer som har högt förtroende för regeringen har det ofta även för riksdagen liksom för de politiska partierna. Det ska även tillfogas att det överlag finns starka samband mellan förtroendebedömningarna: den som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet att ha det också för andra och de som har lägre förtroende för en har det som regel även för andra. Det har gällt i alla mätningar.

Den genomsnittliga korrelationen (Pearson's r) har brukat vara drygt $r=0.30$ och det är samma mönster som framträder i 2012 års mätning. I förtroendemätningen 2011 visade sig inte någon negativ korrelation. Detsamma gäller 2012. De positiva sambanden är i flertalet fall starka. De starkaste finner vi mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet, där korrelationen ligger på över 0,90 och mellan regering och riksdag med korrelationer på ca 0,65 de senaste åren. Genomgående är sambanden som synes ytterst stabila över åren. Att de positiva sambanden ökat något har sin bakgrund i att det är en något mindre partipolitiskt kontroversiell klangbotten i förtroendebedömningarna under senare år (Holmberg och Weibull, 2012).

Det är en rimlig utgångspunkt att starka korrelationer mellan enskilda institutioner är ett uttryck för att bedömningarna har en gemensam grund. Det är bakgrunden till att vi på grundval av varje års förtroendemätning studerar de interna sambandsmönstren genom en faktoranalys baserad på förtroendet för de tjugo institutionerna. Med tanke på de stabila sambandsmönstren är det naturligt att dimensionerna över tid ska vara i stort sett desamma. Den explorativa faktoranalysen på grundval av 2012 års förtroendebedömningar ger i huvudsak samma fem dimensioner som 2011 års data, men det finns också ett par avvikelser och rubriceringen har även ändrats något. De fem dimensionerna har vi år 2012 tidigare rubricerat som: I *Sambällservice*, II *Övernationellt*, III *Politisk makt*, IV *Etablissemang*, och V *Medier* (tabell 2).⁷

Den första dimensionen som faller ut är *Sambällservice*. I den ingår främst sjukvården, polisen, domstolarna, grundskolan och universitet/högskolor. Den är nästan identisk med motsvarande dimension 2011. Den andra dimensionen som 2012 har benämnts *Övernationellt* inkluderar de två Europainstitutionerna och FN. Dimensionen *Politisk makt* innehåller regeringen, riksdagen, Riksbanken och de politiska partierna, där partierna laddar klart lägre än de övriga. Det som vi valt att kalla *Etablissemang* är en dimension där Kungahuset, Svenska kyrkan och storföretagen laddar högst, men där även bankerna och försvaret ligger relativt högt. Dimensionen *Medier* omfattar radio-TV och dagspress, men även de fackliga organisationerna ligger relativt högt här.

Tabell 2 Dimensioner i förtroendet för 21 samhällsinstitutioner 2012 (faktoranalys och faktorladdningar)

	Samhälls- service	Över- nationellt	Politisk makt	Etablissemang	Medier
Sjukvården	.67	-.01	.13	.12	.06
Polisen	.61	.13	.14	.30	.00
Domstolarna	.61	.19	.30	.16	.13
Grundskolan	.60	.18	.02	.13	.18
Universitet/högsk	.56	.24	.27	-.02	.17
Kommunstyrelserna	.44	.29	.32	.21	.20
Europaparlamentet	.15	.86	.27	.18	.12
EU-kommissionen	.15	.85	.30	.18	.12
FN	.35	.57	.01	.15	.12
Regeringen	.08	.13	.84	.21	-.00
Riksdagen	.31	.23	.72	.11	.16
Riksbanken	.33	.12	.53	.28	.42
De politiska partierna	.27	.48	.52	.12	.21
Kungahuset	.12	.03	.17	.76	.00
Svenska kyrkan	.30	.08	.01	.59	.16
Storföretagen	.06	.26	.35	.52	.17
Bankerna	.05	.32	.18	.49	.27
Försvaret	.41	.23	.12	.49	.00
Dagspressen	.07	.13	.18	.14	.80
Radio-tv	.19	.07	.18	.11	.78
De fackliga org	.39	.32	-.19	.06	.51
Förklarad varians	14%	13%	12%	9%	9%

Kommentar: Faktoranalys enligt Kaiser's kriterium. Varimax rotering. Analysen bygger på frågan om samhällsinstitutioner i formuläreditionerna I, II och III.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012.

I jämförelse med 2011 är utfallet 2012 något mer entydigt, där särskilt dimensionen övernationellt är tydlig – år 2011 laddade även de politiska partierna högt i denna, medan dessa nu är tydligare kopplade till vad som kallats politisk makt.

De institutioner som har den svagaste passningen i dimensionsanalysen är kommunstyrelserna, försvaret och de fackliga organisationerna. De har visserligen en relativt stark laddning på en dimension, men också laddningar på andra. Exempelvis laddar försvaret inte bara på dimensionen etablissemang utan även på samhällsservice – möjligen ett uttryck för två sidor hos det svenska försvaret. Kommunstyrelserna

har likstora positiva laddningar på alla institutioner, även om de laddar högst på samhällsservice. De fackliga organisationerna laddar högt på både samhällsservice och medier.⁸

Kön, ålder, utbildning och politik

Även om vi framhållit att det finns en relativt stor samstämmighet i bedömningarna finns det klara skillnader mellan olika grupper. Kön, ålder, utbildning och ideologisk orientering hos svarspersonerna har på olika sätt samband med bedömningen av de olika samhällsinstitutionerna. Bland dessa finns det mindre skillnader mellan kvinnors och mäns förtroendebedömningar än vad det finns med hänsyn till ålder, utbildning och ideologi. I tabell 3 finns en översikt av olika gruppers förtroendebedömningar. Siffrorna är andelen med minst ganska stort förtroende och inte något balansmått.

Den första iakttagelsen är att likheten i förtroendebedömningarna trots allt är relativt stor. Om vi tar de institutioner som värderas högst respektive lägst i varje grupp är det som regel desamma, låt vara att de inte alltid kommer i exakt samma ordning. Bland de sju institutioner som åtnjuter störst förtroende bland de yngsta respektive de äldsta finns fem med hos båda: universitet/högskolor, sjukvården, polisen, domstolarna och radio-tv. Bland de yngsta är universitet/högskolor den institution som värdesätts högst, medan det hos de äldsta är sjukvården. De yngsta skiljer ut sig med att ha med grundskolan och FN bland dem med störst förtroende, bland de äldsta är det Riksbanken och regeringen. Bakom åldersdifferenserna kan man ana skillnader i både erfarenhet och intressen.

Det är i stort sett samma tolkning som är rimlig då vi gör samma analys efter ideologisk självplacering. Bland de sju institutioner som vänsterpersoner har stort förtroende för återfinns sex bland de sju i topp som också de högerorienterade har förtroende för. Gemensamma för båda grupperna är sjukvården, universitet/högskolor, polisen, radio-tv, domstolarna och Riksbanken. Det som avviker är grundskolan hos personer som placerar sig till vänster och regeringen bland dem som placerar sig till höger. Den stora skillnaden finns dock inom rangordningen. De som placerar sig ideologiskt till höger har störst förtroende för regeringen (75 procent) och Riksbanken kommer på tredje plats (62 procent – bland personer till vänster endast 42 procent). Det är just dessa två institutioner som skiktar personer till vänster och höger. För övriga institutioner är skillnaderna förhållandevis små.

Ett annat sätt att analysera skillnader är att studera den genomsnittliga, procentuella avvikelserna. Det visar sig då att skillnaden mellan kvinnors och mäns bedömningar ligger på tre procentenheter. Den största skillnaden finns i fråga om polisen och Svenska kyrkan, där kvinnorna i båda fallen har större förtroende än män. Den genomsnittliga differensen mellan de yngstas och de äldstas förtroendebedömningar ligger på tio procent. De största skillnaderna finns i fråga om universitet/högskolor, försvaret och grundskolan med omkring 20 procentenheter. I samtliga fall är det yngre som har större förtroende än de äldsta. Det högre förtroendet bland yngre är

Tabell 3 *Institutionsförtroende efter kön, ålder, utbildning och vänster-höger 2012 (procent mycket och ganska stort förtroende)*

	Kön		Ålder				Utbildning			Vänster-höger					
	KV	M	15-29	30-49	50-64	65-85	LU	MLU	MHU	HU	KV	NV	VE	NH	KH
Regeringen	41	47	39	47	42	44	29	39	45	58	14	27	29	71	83
Polisen	59	50	61	61	51	49	49	56	54	59	48	57	50	60	58
Sjukvården	61	64	65	64	59	63	60	62	61	67	63	66	57	67	60
Försvaret	26	25	42	28	20	19	21	27	26	26	20	23	24	28	32
Riksdagen	38	39	39	40	36	39	26	35	39	52	30	36	26	52	56
Bankerna	30	25	42	24	21	29	30	28	27	24	20	22	29	30	35
Dagspressen	29	27	28	28	26	30	25	26	27	34	31	29	23	30	32
De fackliga organisationerna	25	24	32	25	23	21	22	24	24	27	42	36	20	17	12
Radio-tv	52	51	47	48	49	60	52	50	51	54	57	55	44	54	52
Grundskolan	44	41	53	53	34	35	35	42	43	49	43	47	40	44	38
Stor företagen	21	26	0	26	20	22	19	23	25	26	10	16	20	32	43
Svenska kyrkan	35	28	28	33	27	37	33	27	31	37	28	31	27	34	34
Domstolarna	48	46	52	54	44	40	33	43	49	61	45	49	37	55	53
Riksbanken	44	50	43	48	46	51	39	43	48	58	31	45	37	61	63
Kungahuset	38	33	34	33	32	42	38	36	36	32	20	27	33	44	52
Kommunstyret	24	24	27	22	21	27	22	24	23	26	22	25	19	27	29
Universitet/högskolor	55	53	70	59	46	48	36	50	58	69	58	56	43	61	59
De politiska partierna	21	20	26	22	18	19	13	18	21	27	19	17	13	27	35
EU-kommissionen	16	14	24	15	11	13	10	14	15	19	8	14	11	20	33
EU-parlamentet	16	14	24	15	11	13	11	14	15	18	9	14	11	19	23
FN	41	36	48	44	34	32	33	38	38	43	36	41	32	42	44

Kommentar: För utbildning: LU = lågutbildad, MLU = medellåg utbildning, MHU = medelhög utbildning, HU = högutbildad; Vänster-höger avser självplacering: KV = klart vänster, NV = något vänster, VE = varken vänster eller höger, NH = något höger, KH = klart höger.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012.

allmänt: för tolv av de tjugo institutionerna har man större förtroende än äldre, för fem ligger de äldre högre och för fyra ligger förtroendet på i stort sett samma nivå.

I fråga om utbildning har högutbildade i större utsträckning högre samhällsförtroende än lågutbildade. På tio av bedömningarna ligger de högutbildade klart högre, för två ligger de lågutbildade något högre och för övriga väger det i huvudsak jämnt. Inte i fråga om någon institution har lågutbildade ett klart högre förtroende. Den största skillnaden finns i bedömningen av universitet/högskolor, regeringen och domstolarna, där differensen ligger omkring 30 procentenheter med klart större förtroende bland högutbildade. De två institutioner där lågutbildade har något större förtroende – drygt fem procentenheter – är Kungahuset och bankerna. Den genomsnittliga differensen mellan låg- och högutbildade är 12 procentenheter.

När det slutligen gäller den ideologiska faktorn är det där vi finner de största skillnaderna, i varje fall om vi jämför personer som placerar sig klart till vänster med dem som placerar sig klart till höger. Här är procentdifferensen 16 procentenheter, medan den sjunker till 11 procentenheter om vi jämför vänster- och högerorienterade utan hänsyn till graderingen inom varje grupp. Oavsett vilken beräkning som används finns inte övriga största skillnaderna i förtroende för regeringen – 52 respektive 69 procentenheter, Kungahuset (22 respektive 32), Riksbanken (21 respektive 32) och storföretagen (21 respektive 33), i samtliga fall med det största förtroendet bland dem som placerar sig ideologiskt till höger. Det är också bland de senare vi allmänt noterar större samhällsförtroende; endast i fråga om de fackliga organisationerna är förtroendet större bland personer till vänster (procentdifferens 31 respektive 21 procentenheter), medan det väger relativt jämnt i bedömningen av sex institutioner, bland andra sjukvården, dagspressen och radio-tv.

Även om vi ser vissa tydliga mönster i skillnader mellan ålders- och utbildningsgrupper samt efter ideologisk placering är den gemensamma förklarade variansen av de fyra variabelerna begränsad i regressionsanalyserna: för flertalet av förtroendebedömningarna ligger den på enbart fem procent. Endast i förtroendet för regeringen, storföretagen och de fackliga organisationerna når den upp till tio procent främst genom att den ideologiska faktorn uppvisar en stark förklaringskraft. Den ideologiska faktorn ger signifikanta bidrag till den förklarade variansen för tolv av de tjugo institutionerna, ålders- och utbildningsfaktorn till tolv vardera och kön till elva. Utbildningsfaktorns största bidrag gäller riksdagen, försvaret och universitet/högskolor, medan ålder bidrar signifikant när det gäller de övernationella institutionerna och universitet/högskolor, även om bidragen genomgående är små. Det senare gäller i ännu högre grad könsfaktorns bidrag.

Förtroende skall vara högt och neutralt

Vi talar inte om stort förtroende som uttryck för blind tilltro eller okritisk dyrkan. Sådant är inte samhällsbyggande. Vad vi talar om är vikten av ett högt reflekterat förtroende. Gärna mätt på det subjektiva sätt som vi har erfarenhet av i SOM-

undersökningarna. Svarepersoner i SOM-institutets studier som uttrycker ett mycket stort förtroende för en institution har oftast mer kunskaper och är mer insatta i en institutions verksamhet än personer som säger sig ha ett mycket litet förtroende. Och det är naturligtvis positivt. Men det är ingen garanti för en välfungerande institution, det kan också hänga samman med att man är engagerad i "sin" verksamhet eller "sitt" område. Men det hade varit värre om brukare och personer med mer kunskaper hade lägst förtroende. Men så är det alltså inte för de allra flesta svenska institutioner.

När det gäller neutraliteten tänker vi främst på förtroendekopplingen till den ideologiska vänster-högerdimensionen som är så dominerande i Sverige. Värdegemenskap mellan människor och institutioner bygger förtroende. Men det blir problematiskt om människor inte är överens om vilka värden som olika institutioner står för och om dessutom dessa värden har stöd enbart hos delar av befolkningen. Konkret formulerat är det inte bra om ledande samhällsinstitutioner uppfattas som partiska eller värdemässigt förknippade med någon av de ideologiska polerna. Svenska myndigheter, företag och samhällsinstitutioner skall inte uppfattas som vänster- eller högervidna. Om de gör det riskerar de få ett påtagligt starkare förtroendekapital bland människor till vänster eller till höger. Och det sätter neutraliteten i fara. Bäst för enskilda institutioner och för hela samhällsbygget är om ledande institutioner har ett jämnt fördelat förtroendestöd i alla viktiga sociala och politiska samhällsgrupper. Neutralitet och opartiskhet är idealet.

Men på denna punkt har vi alla år funnit att vissa svenska institutioner brister när det gäller den politiskt-ideologiska förtroendebalansen. Det gäller dock inte olika myndigheter. Svenska myndigheters arbete bedöms i allt väsentligt lika positivt alternativt lika negativt oavsett var människor står ideologiskt (se Sören Holmbergs kapitel om kvalitet i offentlig verksamhet i denna volym). Problemet återfinns istället för institutioner som Kungahuset, Riksbanken och storföretagen som alla har ett klart starkare förtroendestöd till höger än till vänster, och för de fackliga organisationerna som på ett motsvarande sätt har ett klart större förtroende bland personer till vänster än bland personer till höger.

Allra mest ideologiskt laddat är dock förtroendet för regeringen. Nu när vi har en borgerlig regering är förtroendet mycket större på högerkanten, bland borgerliga sympatisörer än bland anhängare av de rödgröna till vänster (Holmberg och Weibull, 2007, 2012). Men här är inte neutralitetsidealet relevant. En regering i en parlamentarisk demokrati skall inte ha ett lika starkt förtroendestöd bland alla medborgare. En regering ska kunna vara partisk och driva de frågor den blivit vald på. Det kan innebära att människor som inte har en värdegemenskap med regeringen också kommer att hysa ett lägre förtroende för den. Det är uttryck för en demokrati med olika partier och regeringsalternativ.

Det faktum att också förtroendet för riksdagen är ideologiskt färgat – tilliten är högre bland människor till höger än bland människor till vänster – är inte lika problematiskt. Riksdagens större förtroende till höger uppstod efter valet 2006,

dessförinnan när vi hade S-regeringar var riksdagsförtroendet starkast till vänster. Även riksdagen betraktas med andra ord med ideologiska glasögon. Och det kan tyckas självklart. I en parlamentarisk demokrati blir också parlamentet politiserat i enlighet med dagspolitiken.

Men man kan se riksdagen annorlunda – som en institution som representerar hela folket och inte bara den styrande majoriteten, eller som i dagens Sverige – den styrande minoriteten. Riksdagen som institution ska vara den representativa demokratins centrala samlingsplats och som sådan opartisk och neutral och uppfattas sålunda av medborgarna. Men det idealet är vi en bit ifrån i Sverige. När vi har högerregeringar har högern störst förtroende inte bara för regeringen utan också för riksdagen. Och tvärtom, när vi har vänsterregeringar hyser vänstern störst förtroende för regeringen men även för riksdagen. Riksdagen blir förtroendemässigt en släpavn till regeringen. Det vore bättre med en tydligare distans dem emellan. En distans som innebär att regeringen kan bedömas ideologiskt och partiskt medan riksdagen kunde förtroendebedömas mer opartiskt och neutralt. Men där är vi inte i Sverige.

Noter

- ¹ SOM-institutet har dessutom initierat ett metodprojekt där olika slag av kontextdata ska läggas in i varje års SOM-undersökning. Kontextdata är objektiva samhällsegenskaper på nationell, regional och lokal nivå. Det kan röra sig om exempelvis andelen arbetslösa, förändringar i BNP eller dagstidningstillgång. Tanken är att det ska vara möjligt att relatera objektiva förändringar i samhället till människors institutionsförtroende. Projektet finansieras av Riksbankens jubileumsfond med Lennart Weibull som ansvarig i samverkan med Sören Holmberg.
- ² I en analys har vi dock kunnat relatera förtroende för näringslivsinstitutioner som storföretag och banker till objektfaktorer som medieuppmärksamhet, konjunktur och börsindex (Holmberg och Weibull, 2004).
- ³ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de parallellt genomförda nationella SOM-undersökningarna. Fr o m 2010 finns de med i tre editioner av SOM-undersökningen, vilket innebär 9 000 personer i urvalet och ca 4 500 svarande. Vissa av institutionerna finns även med i en fråga som ingår i den fjärde formuläreditionen. Svaren på de senare har dock bara använts i analysen av gruppkillnader för att få ett större antal svarspersoner.
- ⁴ Balansmålet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmål ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.

- ⁵ Dessa började mätas först 1994 (Svenska kyrkan) och 1995 (Kungahuset)
- ⁶ Undantaget är 1988 som inte kan prövas eftersom någon jämförbar förtroendemätning inte gjordes 1987.
- ⁷ För detaljer i faktoranalysen se kommentaren till tabell 2.
- ⁸ De fackliga organisationernas relativt höga laddning på mediedimensionen kan också vara ett uttryck för frågans utformning. De fackliga organisationerna ligger i frågeordningen dagspress och radio-tv. Det kan inte uteslutas att de svarande påverkas av detta.

Referenser

- Aronsson, Gunnar, Karlsson, Jan, (2001; red) *Tillitens ansikten*. Lund: Studentlitteratur.
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för massmedier*. Göteborg: institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) *Partierna tycker vi bäst om i valtider*. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1992) *Trendbrott?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2001) *Förtroendefall? I* Holmberg, S, Weibull, L (red) *Land, Du välsignade?* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) *Flagnande förtroende*. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) *Ökat förtroende – bara en valårseffekt?* I Holmberg, S, Weibull, L, (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2008) *Svenskt institutionsförtroende på väg upp igen?* I Holmberg, S, Weibull, L, (red) *Skilda världar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011) *Förtroendekurvorna pekar uppåt*. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H, (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten, Solli, Rolf (2006; red) *Värdet av förtroende*. Lund: Studentlitteratur.
- Luhmann, Niklas (1989) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag.
- Mayer, Roger, Davis, James, Schoorman, David (1995) *A integrative model of organizational trust*. *Academy of Management Review* 20(3), 709-734.

- Norris, Pippa (2008) *Driving democracy : do power-sharing institutions work?* Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2011) *Svenska Europaval : en sammanfattning av några resultat från valundersökningen i samband med valen till Europaparlamentet 1995, 1999, 2004 och 2009*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- Putnam, Robert (1993) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo, Teorell, Jan (2012) Defining and measuring quality of government. In Holmberg, S, Rothsten, B, (Eds.) *The Quality of Government. Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Stahl, Günter, Sitkin, Sim (2004) *Trust in Mergers and Acquisition*. Singapore: INSEAD.
- Trägårdh, Lars (2009; red) *Tillit I det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.

INSTITUTIONSFÖRTROENDE MELLAN BERÖRDHET OCH MEDIEBEVAKNING

SOM-undersökningen 2013

SOM-rapport nr 61

Mittfåra och marginal

INSTITUTIONSFÖRTROENDE MELLAN BERÖRDHET OCH MEDIEBEVAKNING

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Människors förtroende för ett samhälles institutioner byggs upp och påverkas av många olika omständigheter. Saker som har att göra med personerna som har förtroende, saker som gäller de institutioner man har förtroende för och saker som karakteriserar de kanaler som förmedlar informationen mellan personerna och institutionerna. Dessutom spelar omgivningen, kontexten, en roll. Förtroende struktureras av vad som historiskt och geografiskt sitter i väggarna. Inom forskningen särskiljer man på förtroendets *subjekt* (individerna), förtroendets *objekt* (institutionerna), förtroendets *informationsvägar* (t ex direkterfarenheter eller massmedier) och förtroendets *kontext* (t ex Sverige eller sent 1900-tal).

När det gäller att analysera hur institutionsförtroende uppstår och förändras brukar forskningen fokusera på sex olika byggstenar eller faktorer (Mayer m fl 1995; Johansson m fl 2006; Holmberg och Weibull 2013). Alla har att göra med hur subjekten (individerna) bedömer/uppfattar/förväntar att objekten (institutionerna) sköter sig. Byggsten nummer 1 gäller en institutions *förmåga/kompetens* att utföra vad den ska. Ju bättre desto högre förtroende, är hypotesen. Byggsten 2 är *integritet*. Arbete skall inte bara utföras bra. Hur det utförs spelar också in. Procedurer är viktiga. En verksamhet skall utmärkas av opartiskhet och rättvisa (Rothstein och Teorell 2012). Medkänsla, *empati*, är den 3:e byggstenen. Oberoende av vad som görs och hur, stärks förtroende om det görs med medmänsklighet och välvilja. Byggsten 4 är öppenhet och tydlighet – *transparens*. Det är lättare att hysa förtroende för något vi ser än för något som vi uppfattar är fördolt för oss. Hemlighetsmakeri är inte förtroendeskapande. Byggsten nummer 5 är *värdegemenskap*. Lika barn leka bäst. Förtroende uppstår lättare mellan likar än mellan olikar. Överensstämmande värderingar och gemensam värdegrund befrämjar förtroende mellan människor liksom mellan människor och institutioner. Den 6:e och sista byggstenen är *närhet*, en nära kusin till byggsten 5. Men här gäller det något mer konkret – i vilken utsträckning som en person har personlig anknytning/erfarenhet av en institutions verksamhet. Förväntan är att närhet skapar förtroende. Institutionsanställda och brukare av en institutions tjänster skall som regel ha ett högre förtroende än icke-anställda respektive icke-brukare. Bättre information, men också egenintresse och ett behov av att rationalisera det egna beteendet, är tänkbara kausala processer bakom kopplingen mellan förtroende och berördhet.

Våra sex byggstenar kan ses som olika förklaringsfaktorer i en sammanhållen teori om vad som skapar respektive river ned institutionsförtroende. Tidigare forskning

har visat att alla sex faktorer spelar en roll (Aronsson och Karlsson 2001; Trädgårdh 2009). Men hur mycket var och en betyder separat eller i samverkan har vi ännu så länge begränsade kunskaper om. Vi känner inte till någon riktig prövning där alla sex byggstenar prövats samtidigt. Och en dylik test kommer heller inte att genomföras i detta sammanhang. SOM-undersökningarna rymmer inte mätningar av alla de sex relevanta variablerna.

Vad vi däremot skall göra är att fokusera på två delprövningar inom ramen för teorin. Vi skall se närmare på närhetens betydelse och på vilken roll massmedia som informationsväg kan spela. När det gäller närhet kommer vi att bygga vidare på tidigare undersökningar vi gjort kring brukares och icke-brukares förtroende för en institution (Holmberg och Weibull, 1999). Graden av samband har tidigare visat sig variera relativt mycket mellan olika institutioner och brukargrupper. Frågan är om dessa äldre sanningar fortfarande består. Prövningen kommer att omfatta ett tiotal institutioner som alla mäts i SOM-undersökningen 2013.

För icke-brukare är massmedierna en viktig informationskälla. Men naturligtvis också för brukare. Vår prövning kommer här att omfatta fem institutioner, som vi följer bevakningen av i medierna under en period på cirka tjugo år. Vi kommer att genomföra en tidsserieanalys och studera eventuell påverkan av mediebevakningen på människors institutionsförtroende. Av praktiska och mätmassiga skäl har vi endast kunnat studera i vilken utsträckning som de utvalda institutionerna förekommer eller inte förekommer i media. Vårt antagande är att när en institution får särskilt stor uppmärksamhet handlar det ofta om något negativt. Resonemanget utvecklas mer senare, men vår starkt förenklade hypotes är att ju mer en institution förekommer i massmedia desto skadligare för förtroendet.

Men dessa fördjupande hypotesprövningar får inte skymma att huvudfokus i kapitlet ligger på den beskrivande sidan. Vilka institutioner i Sverige har ett högt respektive ett lågt förtroende bland de många människorna? Och hur ser förtroendet ut i olika centrala sociala och politiska grupper? Dessutom, inte minst viktigt, hur har institutionsförtroendet förändrats i Sverige sedan SOM-institutet inledde sina mätningar i mitten av 1980-talet.

Institutionsförtroendet 2013

Den första SOM-mätningen av institutionsförtroende, genomförd 1986, omfattade elva samhällsinstitutioner. Urvalet täckte samhällets centrala institutioner – de politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutionerna. Med tiden har förtroendemätningarna utökats med ytterligare institutioner. Sedan 2005 har svarspersonerna i den nationella SOM-undersökningen fått ta ställning till tjugoen samhällsinstitutioner.¹ Svarspersonerna får bedöma de enskilda institutionerna på en femgradig skala från mycket stort till mycket litet förtroende. Det har inte funnits något alternativ för ingen uppfattning. Resultatet från 2013 års mätning redovisas i tabell 1.

Det oftast använda kriteriet på förtroende för en enskild institution är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – oftast presenterat som andelen minst ganska stort förtroende. Med en sådan definition åtnjuter sjukvården högst förtroende 2013 med 63 procent – i stort samma andel som 2011 och 2012 men något lägre än 2010. Därefter kommer, i likhet med 2011 och 2012, universitet/högskolor och polisen som båda når klart över 50 procent stort förtroende; knappt 50 procent noteras för Riksbanken och radio-tv. I likhet med tidigare undersökningar ligger Europaparlamentet och EU-kommissionen i botten med 17 procent stort förtroende, vilket dock är en liten ökning i jämförelse med 2012 (jfr Holmbergs kapitel om EU-opinionen).

Även om en enskild samhällsinstitution har stort förtroende hos vissa grupper av allmänheten kan den värderas lågt av andra. Lågt förtroende drar ner en institutions samlade förtroende; det står för ett slags avståndstagande. Även institutioner som ligger högt i förtroende bland allmänheten kan ha inte obetydliga andelar med litet förtroende. Sälunda anger 15 procent av allmänheten att de har litet förtroende för sjukvården. Den institution som har lägst andel litet förtroende är universitet/ högskolor – ett mönster som gällt alla undersökta år. De institutioner som har högst andelar litet förtroende är bankerna och de två EU-institutionerna. Men det finns även institutioner med ganska höga förtroendesiffror som har höga andelar litet förtroende, exempelvis regeringen, Svenska kyrkan och Kungahuset. Polariseringen i bedömningarna har sannolikt sin bakgrund i att det rör sig om åsiktsmässigt omstridda institutioner som befinner sig under ständigt ifrågasättande och kritisk granskning.

Det mått som SOM-institutet traditionellt använt för att väga samman stort och litet förtroende är vad vi kallar *förtroendebalansen*. Utgångspunkten för måttet är antagandet att det förtroende en institution åtnjuter – dess förtroendebas - inte bara avgörs av andelen som har stort förtroende, utan även påverkas av hur stor andel det är som har ett litet förtroende. Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende.²

Institutioner vars förtroende i det föregående beskrevs som polariserade står i ett sådant perspektiv svagare i opinionen än de som har huvuddelen av sitt förtroende på den positiva sidan eller i mitten (Holmberg, 2013). Om vi exemplifierar med universitet/högskolor kan vi se att de i stort sett har samma andel stort förtroende som polisen, men en lägre andel litet förtroende, vilket placerar dem klart högre i en rangordning efter förtroendebalans.

Av de tjugoen undersökta institutionerna 2013 har tolv en positiv och nio en negativ förtroendebalans. Det är i stort sett samma fördelning som 2011 och 2012 – då var det tretton respektive åtta. Den genomsnittliga förtroendebalansen 2013 är +10, att jämföra med +13 2012 och +14 2011. Siffrorna antyder en svagt fallande tendens, särskilt i jämförelse med valåret 2010 (+19).

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2013 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroendebalans
Sjukvården	12	51	22	11	4	100	+48
Universitet/högskolor	8	47	38	5	2	100	+48
Polisen	8	47	28	12	5	100	+38
Riksbanken	9	39	41	9	2	100	+37
Radio/TV	6	43	39	9	3	100	+37
Domstolarna	8	38	34	14	6	100	+26
Grundskolan	5	37	38	16	4	100	+22
FN	7	35	37	14	7	100	+21
Riksdagen	5	30	43	15	7	100	+13
Regeringen	7	33	31	18	11	100	+11
Svenska kyrkan	5	25	42	15	13	100	+2
Kungahuset	9	23	37	15	16	100	+1
Dagspressen	2	24	45	21	8	100	-3
De fackliga org	3	24	41	21	11	100	-5
Försvaret	4	19	47	20	10	100	-7
Storföretagen	2	20	48	22	8	100	-8
Bankerna	4	24	35	25	12	100	-9
De politiska partierna	1	17	50	23	9	100	-14
Kommunstyrelserna	1	18	47	25	9	100	-15
EU-kommissionen	2	15	47	22	14	100	-19
Europaparlamentet	2	15	47	21	15	100	-19

Kommentar: Antalet svarspersoner varierar mellan 4 795 och 4 875. Analysen bygger på de editioner av SOM 2013 (Riks-SOM 1, 2 och 3) där frågebatteriet om samhällsförtroende ställdes i sin helhet. Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Redovisningen i tabell 1 utgår från balansmättet. Sjukvården och universitet/högskolor ligger klart högst med balansmätt på +48. Sjukvården har klart fler på den positiva sidan – 63 procent – men har även fler kritiker. Universitet/högskolor har en mindre andel positiva – 55 procent, men en klart högre andel på mittalternativet varken stort eller litet förtroende. En andra grupp utgör polisen, Riksbanken och radio-tv med en förtroendebalans på strax under +40.

Karaktären på förtroendet kan samtidigt se något olika ut. Av de fem institutioner som har högst förtroendebalans är det tre där en relativt stor andel av de svarande placerar sig på mittalternativet – universitet/högskolor, Riksbanken och

radio-tv – medan relativt få har litet förtroende. Omvänt gäller för sjukvården och polisen att förtroendet dras ned av att det även finns en relativt stor grupp som uppger att de har litet förtroende. Det är exakt samma mönster som tidigare år.

När vi i likhet med tidigare år grupperar de undersökta institutionerna efter deras förtroendebalans återkommer i stort sett samma mönster som vi sett under de senaste åren (tabell 1). De fyra huvudgrupperna är:

- En liten grupp institutioner som åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, polisen, Riksbanken, universitet/högskolor och radio-tv) som alla har som lägst ett balansmått på över +35.
- En grupp institutioner som åtnjuter ganska stort förtroende (domstolarna, grundskolan, FN, riksdagen och regeringen) med en förtroendebalans mellan +31 och +19.
- En relativt stor grupp institutioner som har i stort sett samma andel positiva som negativa (Svenska kyrkan, Kungahuset, försvaret, dagspressen, kommunstyrelserna och storföretagen) med mellan +11 och -9.
- En grupp institutioner som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (de fackliga organisationerna, bankerna, de politiska partierna EU-kommissionen och Europaparlamentet) med en förtroendebalans mellan -14 och -19.

De senaste årens förtroendemätningar har visat på en successiv ökning av gruppen institutioner som ligger kring noll. I jämförelse med de två senaste åren är dock antalet relativt stabilt. En annan iakttagelse är att den samlade spännvidden minskat något genom att de institutioner som ligger lägst inte har lika svagt förtroende 2013 som 2012. Skillnaden är dock förhållandevis begränsad. Huvudresultatet är att det samlade institutionsförtroendet i Sverige fortsätter att minska efter toppnoteringen valåret 2010.

Långsiktiga förändringsmönster

Institutionsförtroende är inte något som annat än i undantagsfall förändras kraftigt mellan enskilda år. Förändringarna sker över längre tidsperioder och förändringsmönstret varierar mellan olika typer av institutioner. De senaste årens förändringar i institutionsförtroendet måste betraktas i ljuset av de långsiktiga vågrörelserna. Redovisningen av de senare bygger helt på våra tidigare presentationer (Holmberg och Weibull, 2013b).

Flertalet offentliga institutioner som sjukvården, grundskolan, polisen och domstolarna uppvisar ett likartat förändringsmönster, även om förtroendenivåerna kan variera. Det är institutioner som generellt uppbär stort förtroende, men där allmänhetens bedömningar också kan påverkas av hur de ideologiska vindarna blåser (jfr Lennart Nilssons kapitel om välfärdsstaten). Fram till början av 1990-talet hade de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att

därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå – balansmått på mellan +40 och +60. De senaste åren har mönstren inte någon entydig tendens: sjukvården och universitet/högskolor uppvisar nedgångar, medan förtroendet för grundskolan har stått relativt stabilt. När vi lägger till 2013 års siffror visar sig dock att de två förra stabiliserats, medan grundskolan pekar något nedåt.

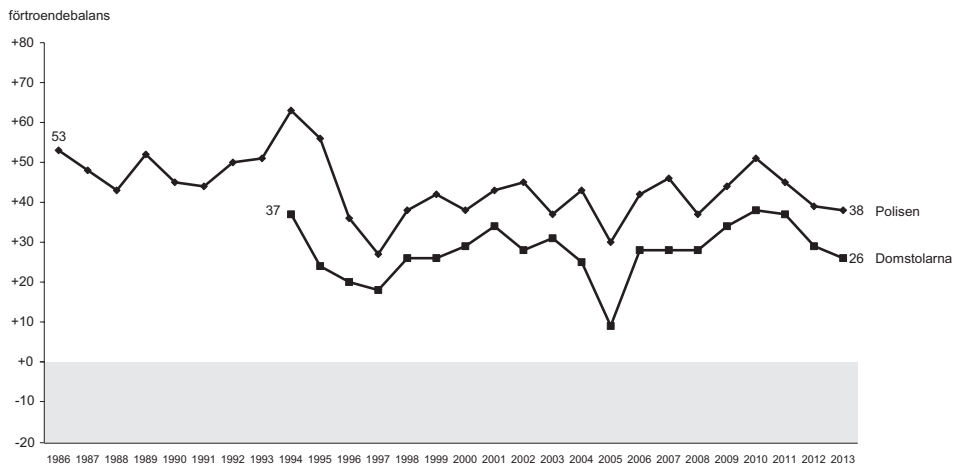
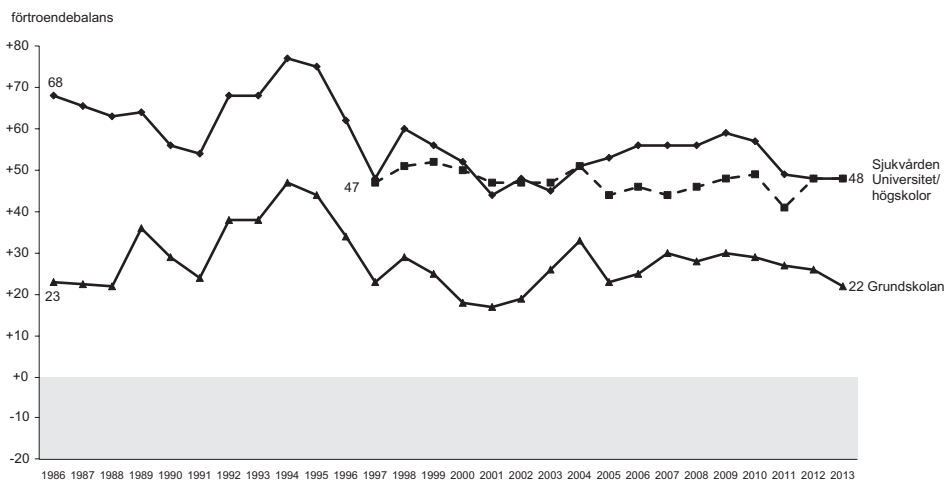
Förtroendet för polisen och domstolarna uppvisar ett gemensamt mönster. Det har under de senaste åren varit på i stort sett samma nivå, men ändå uppvisat relativt stora skillnader mellan enskilda år. Vi ska återkomma till frågan om möjliga förklaringar till årsvariationerna.

För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som representerar en äldre typ av institutioner är den långsiktiga tendensen sjunkande.³ Det gäller särskilt förtroendet för Kungahuset – från höga +41 1995 till låga +1 2013. För Svenska kyrkan är nedgången betydligt mindre och har de senaste åren stabiliserats något. För båda institutionerna, särskilt för Kungahuset, finns det en del hack i kurvorna som antyder att händelser vissa år kan ha påverkat allmänhetens bedömningar (jfr Nilsson, 2013)

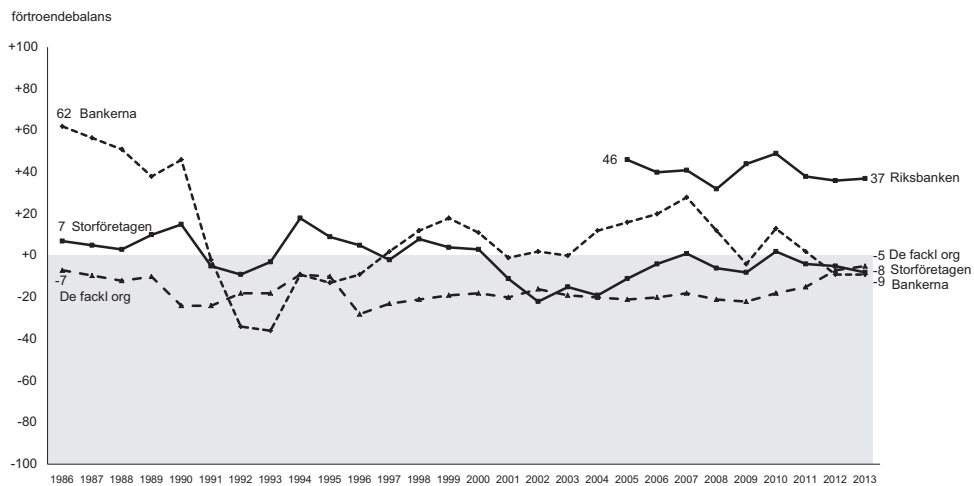
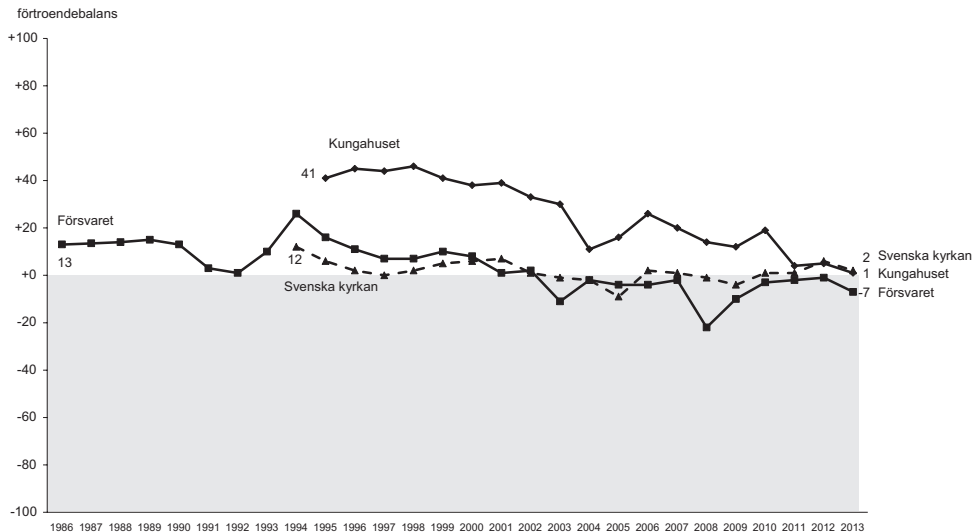
De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora skillnaderna under de tjugofem år förtroendet för dem studerats. Förändringsmönstren är nära kopplade till ekonomiska konjunkturer. Den mest spektakulära förändringen är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. I mätning i slutet av 1980-talet hade bankerna i stort sett samma höga förtroende som sjukvården men rasade på några år till kraftiga minusvärden, en förtroendeförändring som är unik i SOM-undersökningarnas långa mätserie. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna (jfr Holmberg och Weibull, 2004). Då ekonomin vände började också förtroendekurvorna gå upp för att på nytt fall under IT-kraschen efter år 2000 och senare vid finanskrisen 2008. Den uppgång i förtroende som fanns valåret 2010 har förbytts i nedgång och bankerna åtnjuter 2013 till och med lägre förtroende än de gjorde under finanskrisens bottenår 2009. Förtroendet för de fackliga organisationerna ökade något under 1990-talets lågkonjunktur men har sedan varit mycket stabilt på en låg nivå, möjligen med en svag ökning de senaste åren. Ökningen fortsätter 2013.

De politiska institutionerna präglas av andra rörelsemönster. Här spelar de politiska valen en viktig roll. Det cykliska mönstret för regering och riksdag karaktäriseras av att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Den så kallade valårseffekten har vi kunnat iaktta alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986 (jfr Holmberg, 1994).⁴ Valåret 2010 ökade förtroendet särskilt för regeringen och riksdagen och därefter har det fallit enligt vad som förväntades. Vid sidan av valårseffekten är tendensen i det politiska förtroendet att detta är svagt uppåtgående efter bottenåren i mitten av 1990-talet.

Figur 1 Förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2013 (förtroendebalans)

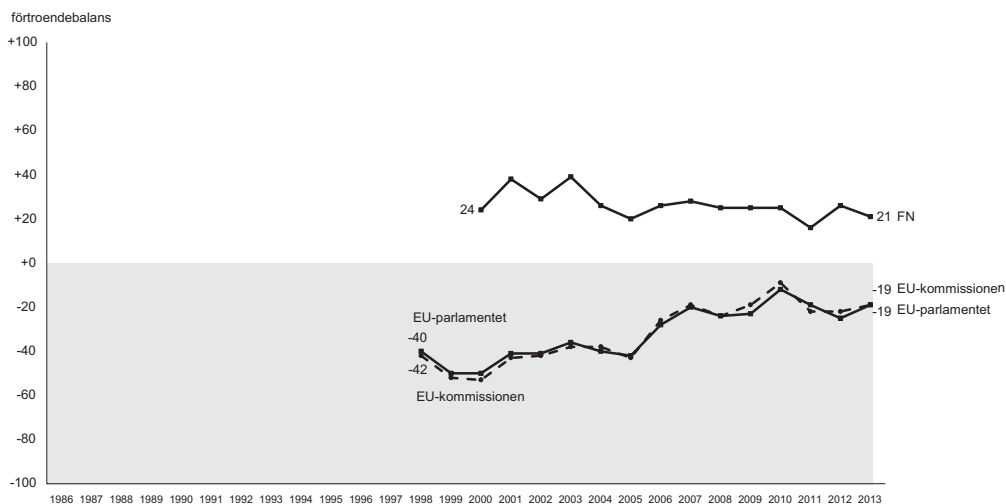
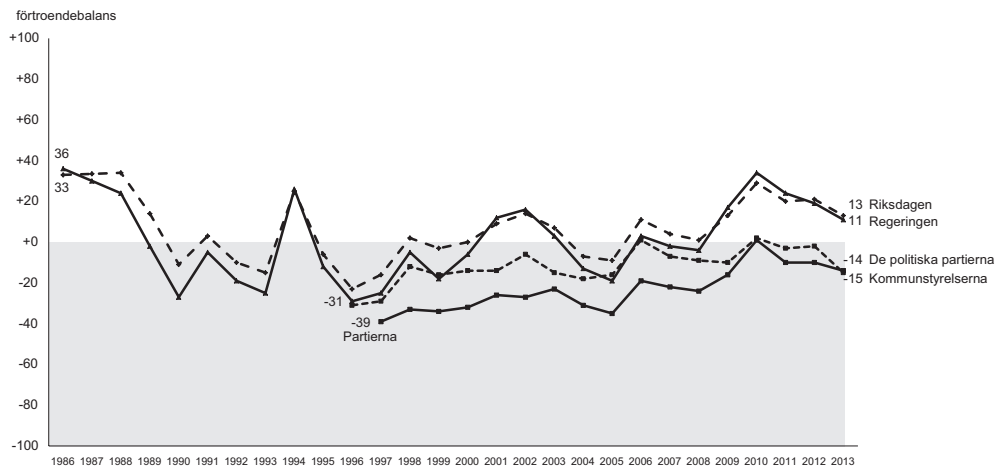

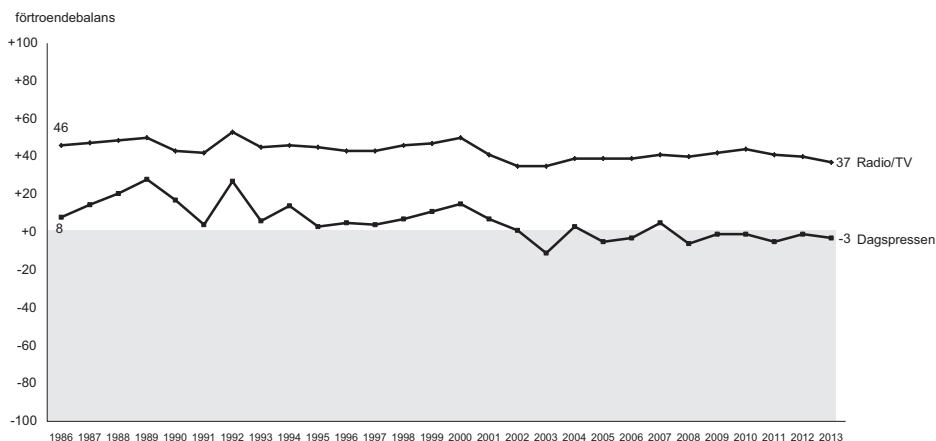
Figur 1 Forts.

Figur 1 Forts.

Figur 1 Forts.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986-2013.

Uppgången i förtroende för de politiska institutionerna gällde också Europaparlamentet och EU-kommissionen, där förtroendebalansen från en mycket låg nivå vid mätningarnas start 1998 (-40 respektive -42) ökade efter hand till cirka -20 år 2010 för att därför i svallvågorna av eurokrisen på nytt minska något – till -22 respektive -26. Siffrorna för 2013 antyder dock en svag uppgång. En internationell institution som FN ligger förhållandevis stabilt.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna varit mycket stabilt. Radio-tv har varit förankrad i en förtroendebalans omkring +40, men visar sig svagt fallande. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen. Därefter har tendensen vikit något och man ligger de senaste åren på +/-0 eller något lägre.

Sammanfattningsvis är det små skillnader mellan 2013 och de två föregående mätåren. Den enda klart signifikanta förändringen är det tydligt minskade förtroendet för regering och riksdag samt för kommunstyrelserna. Som framgått av det tidigare redovisade måttet på den genomsnittliga förtroendebalansen finns det en generell försvagning av svenskarnas samhällsförtroende mellan 2012 och 2013.

Kön, ålder, utbildning och ideologi

Att det finns en grundläggande samstämmighet i allmänhetens bedömningar av de tjugoen samhällsinstitutionerna hindrar inte det även finns vissa entydiga gruppkillnader. Kön, ålder, utbildning och ideologisk orientering är bakgrunds-egenskaper som uppvisar systematiskt återkommande skillnader i bedömningarna.

Tabell 2 Institutionsförtroende efter kön, ålder, utbildning och vänster-högerplacering 2013 (procent stort förtroende)

	KV	M	15-29	30-49	50-64	65-85	LU	MLU	MHU	HU	KV	NV	VE	NH	KH
Regeringen	38	43	35	45	38	41	27	36	41	53	13	23	31	68	74
Polisen	61	49	57	61	50	52	49	54	55	58	44	53	52	61	62
Sjukvården	63	63	65	64	61	65	60	62	60	69	65	65	60	67	60
Försvaret	23	24	37	26	19	18	18	26	23	24	17	22	22	27	31
Riksdagen	35	35	35	37	33	35	24	31	36	45	27	33	25	46	52
Bankerna	32	25	43	26	23	27	26	32	28	26	19	24	29	31	36
Dagspressen	28	25	23	27	25	28	22	22	24	35	27	29	23	28	25
De fackliga organisationerna	28	27	33	29	27	23	24	26	28	31	48	40	22	16	15
Radio-tv	50	48	43	44	49	57	49	48	47	53	53	58	43	49	44
Grundskolan	44	40	48	52	37	35	36	41	42	48	44	46	39	43	43
Storföretagen	19	25	26	25	20	19	17	22	24	24	10	14	17	32	42
Svenska kyrkan	33	28	28	34	24	34	29	28	30	34	24	30	27	35	36
Domstolarna	48	46	47	55	44	40	31	43	49	58	40	49	39	54	55
Riksbanken	45	50	42	50	46	49	38	44	48	56	35	46	38	60	63
Kungahuset	35	29	30	31	29	38	36	32	31	31	17	27	29	41	53
Kommunstyret	20	19	20	19	16	22	18	19	19	20	22	20	16	19	23
Universitet/högskolor	56	56	66	64	51	47	36	51	58	70	56	61	47	60	60
De politiska partierna	18	17	22	21	15	15	11	17	18	23	17	17	12	22	29
EU-kommissionen	18	17	28	19	12	15	11	16	18	22	12	16	14	22	26
EU-parlamentet	18	16	28	19	12	14	10	16	18	21	11	16	14	21	24
FN	45	39	50	46	40	37	33	42	44	48	39	46	34	47	49

Kommentar: Anger andelen mycket och ganska stort förtroende. LU = lågutbildade, MLU: medellågutbildade, MHU = medelhögutbildade, HU = högutbildade. KV = klart vänster, NV = något vänster, VE = varken eller, NH = något höger, KH = klart höger. Förtroendemätningen är baserad på formulär 1-3. Institutionerna är redovisade i den ordning de förekommer i formuläret.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Skillnaden mellan kvinnors och mäns bedömningar är förhållandevis små. Enbart på fem punkter finns det signifikanta skillnader när det gäller nivån – för fyra av dessa har kvinnor ett högre förtroende och männen på en. Det är framför allt förtroendet för polisen som skiljer sig mellan könen: bland kvinnorna har 61 procent mycket eller ganska stort förtroende för polisen, bland männen 49 procent. I övrigt är skillnaderna inte signifikanta men kvinnor har genomgående en eller par procentenheter större förtroende än vad män har.

Åldersskillnaderna i förtroendet är större än könsskillnaderna. Det är framför allt yngre och äldre som skiljer sig åt. Det hindrar inte att av de tre institutioner som åtnjuter störst förtroende i respektive grupp är två desamma - sjukvården och polisen. De yngsta sätter dock universitet/högskolor på samma nivå som sjukvården, medan de äldsta har radio-tv högre än polisen. Ett återkommande mönster är att de yngsta överlag har ett större samhällsförtroende än övriga åldersgrupper. För nio av de tjuo institutionerna uppvisar de störst förtroende; skillnaden är störst för universitet/högskolor. Personer i åldern 30 till 49 år uppvisar störst förtroende för fyra av institutionerna – störst positiv avvikelse i fråga om polisen och regeringen – och de äldsta för två: radio-tv och Kungahuset.

Bedömningsmönstren är i stort sett desamma som i tidigare års förtroendemätningar. Det mest notabla av de återkommande resultaten är det nästa aldrig finns någon institution där åldersgruppen 50-64 år uppvisar störst förtroende.

När det gäller utbildning är det genomgående mönstret att högutbildade uppvisar störst förtroende. Endast i fråga om Kungahuset ligger någon annan utbildningsgrupp klart högre – de lågutbildade. Den institution som bland de högutbildade värderas högst är inte oväntat universitet/högskolor – 70 procent av de högutbildade hyser stort förtroende, att jämföra med 69 procent för sjukvården. De minsta utbildningsskillnaderna i förtroendebedömningarna finns i fråga om försvaret, storföretagen och kommunstyrelserna. Mönstret i bedömningarna mellan olika utbildningsgrupper är mycket stabilt över tid.

Ideologisk självplacering är den bakgrundsfaktor som ger störst utslag för flera av samhällsinstitutionerna. Största skillnaden noteras föga överraskande för regeringsförtroendet som bland personer klart till höger är 74 procent, att jämföra med personer klart till vänster där motsvarande förtroendesiffra är enbart 13 procent – en differens på 61 procentenheter. Överlag har personer som placerar sig till höger större samhällsförtroende. För fjorton institutioner ligger högerinriktade personer signifikant högre än vänsterinriktade. De största differenserna finns i fråga om Kungahuset, storföretagen, Riksbanken och riksdagen. Endast när det gäller fackliga organisationer har personer som placerar sig till vänster ett större förtroende än personer som placerar sig till höger. Det finns en svag tendens att samhällsförtroendet är något mer polariserat 2013 än det var 2012, men när det gäller regeringen är det snarast mindre, eftersom personer som placerar sig politiskt till höger har minskat sitt regeringsförtroende något mellan 2012 och 2013.⁵

Berördhetens betydelse

Bakom gruppskillnaderna i förtroendet för enskilda samhällsinstitutioner finns ofta ett inslag av berördhet. Även om en regering formellt är en konstitutionell institution kommer den att bedömas efter sin politik. Personer som har störst sympati för dess politik kommer att ha högre förtroende än de som har en annan politisk uppfattning. En borgerlig regering har därför helt naturligt en större förankring bland personer där sympatisörerna till höger finns än den har bland personer som placerar sig till vänster (Holmberg och Weibull, 2006). Tendensen spiller även över på riksdagen, även om den politiska effekten där inte är lika tydlig. Skillnaden i förtroendet för regeringen och riksdagen är exempel på vad vi i inledningen beskrev som närhetens och värdegrundens betydelse (Holmberg och Weibull, 1999). I det följande ska vi se närmare på vad människors närhet till en institution betyder för deras förtroende.

Närhet till en samhällsinstitution kan betyda olika saker. Åtminstone tre aspekter kan skiljas ut. Den första är beroende av institutionen, den andra är erfarenhet av och kunskap om den och den tredje är engagemang i verksamheten. Ett rimligt antagande är att det tredje förhållningssättet nästan med automatik innebär ett stort förtroende, eftersom man bedömer en verksamhet som man själv är en del av. Personer som är beroende av eller har erfarenhet en verksamhet kan också förväntas ha ett större förtroende än de som inte har det, men förtroendet är betingat av hur verksamheten fungerar (Elliot, 1997).

Att finna indikatorer på beroende, erfarenhet och engagemang har inte visat sig vara helt enkelt. I vårt test har vi valt åtta institutioner - sjukvården, bankerna, grundskolan, universitet/högskolor, dagspressen, Svenska kyrkan, de fackliga organisationerna och de politiska partierna. För sjukvården har vi som indikatorer på närhet/brukare valt om man är sjukskriven eller ej, subjektiv hälsa och besök vid vårdcentral; för bankerna har vi valt boendeform, aktiehandel och inkomst, för universitet/högskolor erfarenhet av högre studier, för dagspressen om man har en egen dagstidningsprenumeration, för Svenska kyrkan medlemskap och besöksaktivitet samt för de fackliga organisationerna och de politiska partierna medlemskap. Utfallet redovisas i tabell 3. Valet av indikatorer kan alltid diskuteras, men vi har bedömt att dessa är de mest rimliga för ett första test.

När det gäller förtroendet för sjukvården får vi en splittrad bild. Antagandet att personer som på grund av sjukskrivning eller ohälsa skulle ha högre förtroende därför att de är mer beroende av sjukvården respektive ha större erfarenhet av den, får inget stöd i våra data. Tvärtom är det snarast en svag tendens att personer som är sjukskrivna har något mindre förtroende för sjukvården. Särskilt stor andel litet förtroende finns bland personer som uppger sig ha dålig hälsa. När det gäller besök vid vårdcentral visar det sig att personer som besökt en offentlig vårdcentral har större förtroende för sjukvården än den som besökt en privat vårdcentral. Gräver vi lite djupare i den skillnaden framkommer att den även rymmer en ideologisk faktor.

Tabell 3 Förtroende och berördhet 2013 (procent)

Förtroende för:	Stort förtroende	Varken eller	Litet förtroende	Totalt	Förtroende- balans	Antal svar
Sjukvården¹						
Ej sjukskriven	66	20	14	100	+52	2 169
Sjukskriven	62	21	17	100	+45	768
Sjukskriven minst en månad	64	18	18	100	+46	162
Dålig hälsa	51	26	23	100	+28	928
Medelhälsa	65	21	13	100	+56	2 388
God hälsa	68	21	11	100	+57	1 444
Själv besökt offentlig vårdcentral						
Anhörig besökt offentlig vårdcentral	60	27	13	100	+47	913
Ej offentlig vårdcentral	56	27	17	100	+39	397
Ej offentlig vårdcentral	62	22	16	100	+46	237
Själv besökt privat vårdcentral						
Anhörig besökt privat vårdcentral	53	28	19	100	+34	475
Ej privat vårdcentral	60	22	18	100	+42	273
Ej privat vårdcentral	63	26	11	100	+52	785
Bankerna						
Bor i villa/radhus	28	35	37	100	-9	2 718
Bor i lägenhet	29	35	36	100	-7	1 923
Handlar med aktier	31	35	34	100	-3	640
Handlar inte med aktier	31	34	35	100	-4	724
Låginkomst ²						
Medellåg inkomst	32	34	34	100	-2	2 155
Medelhög inkomst	28	38	34	100	-6	2 095
Höginkomst	28	36	36	100	-8	2 271
Höginkomst	34	33	33	100	+1	1 194
Grundskolan						
Har barn 7-15 år ³	59	27	14	100	+45	800
Har ej barn 7-15 år	39	40	21	100	+18	3 884
Universitet/högskolor⁴						
Examen forskarutbildning	86	11	3	100	+83	81
Grundexamen universitet/högsk	69	27	4	100	+65	1 337
Eftergymnasiala studier	58	35	7	100	+51	1 060
Gymnasiestudier	51	43	6	100	+45	1 407
Grundskola	36	52	12	100	+24	779

Forts.

Tabell 3 Forts.

Förtroende för:	Stort förtroende	Varken eller	Litet förtroende	Totalt	Förtroende-balans	Antal svar
Dagspressen						
Tidningsprenumeration ⁵	29	44	27	100	+2	1 813
Ej prenumeration	21	41	38	100	-17	1 285
De politiska partierna						
Ej medlem	16	51	33	100	-17	4 271
Medlem	36	40	24	100	+12	226
Medlem med uppdrag	42	39	19	100	+23	69
De fackliga organisationerna						
Ej medlem	20	43	37	100	-17	2 594
Medlem	36	39	25	100	+11	1 866
Medlem med uppdrag	61	28	11	100	+50	130
Svenska kyrkan						
Ej medlem	16	38	46	100	-30	1 400
Medlem utan aktivitet	27	48	26	100	+1	2 041
Gudstjänstbesök månad ⁶	57	22	21	100	+36	111

¹ Hälsa bygger på fråga om subjekt uppfattad hälsa, där svarspersoner fått skatta sitt hälsotillstånd på en skala mellan 0 (=mycket dålig) till 10 (=mycket bra). Dålig hälsa är definierad som värdena 0-5, medelgod hälsa 6-8 och god hälsa 9-10.

² Inkomsten avser hushållets samlade inkomst i ungefärliga kvartiler: Låginkomst är -300 000 kr, medellåg 300 000-500 000 kr, medelhög 500 000-800 000 kr och höginkomst över 800 000 kr.

³ Avser barn i hushållet

⁴ Eftergymnasiala studier kan inkludera universitets- och högskolestudier utan examen. Gymnasiestudier inkluderar även oavslutad gymnasium.

⁵ Avser tidningsprenumeration i hushållet och inte nödvändigtvis en egen prenumeration.

⁶ Avser gudstjänstbesök i allmänhet och inte nödvändigtvis i Svenska kyrkan.

Kommentar: Bearbetningen bygger på SOM-editionerna 1-3

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Inte heller förtroendet för bankerna uppvisar något tydligt mönster. Utgångspunkten får vårt val av indikatorer är att villaboende som regel förutsätter banklån och att aktiehandel normalt sker genom någon bank samt att personer med högre inkomst troligen har mer bankkontakt än de med lägre. Personer som bor i villa, handlar med aktier respektive är höginkomsttagare borde därför ha en större närhet till banker. När vi ser utfallet i de tre gruppernas förtroende för bankerna visar det sig dock ingen effekt av betydelse, varken positiv eller negativ. Visserligen har den högsta inkomstgruppen något högre förtroende, men skillnaden är liten. Det är troligt att våra indikatorer på boende inte är tillräckligt precisa i och med att vi inte fångar upp om man äger sin bostad eller ej.

Medan det är svårt att finna något entydligt mönster i fråga om närhetens betydelse för förtroendet för sjukvården och bankerna är sambanden i fråga om övriga sex indikatorer mycket klara. Personer som själva har en akademisk utbildning har klart större förtroende för universitet/högskolor än de som inte har det, personer som har barn i grundskolan har större förtroende för grundskolan än övriga, de som prenumererar på en dagstidning har större förtroende för dagspressen än de som bor i ett hushåll som saknar prenumeration, de som är medlemmar i Svenska kyrkan, i en facklig organisation eller ett politiskt parti har klart större förtroende för respektive institution än de som står utanför. Mönstret för de tre sistnämnda är att medlemmar har i stort sett dubbelt så stort förtroende som dem som inte är medlemmar. De medlemmar som dessutom är aktiva har inte oväntat ett ännu större förtroende för verksamheten. Det är särskilt tydligt för de fackligt aktiva. Att det inte slår igenom i det samlade förtroendet för de fackliga organisationerna har att göra med att den aktiva gruppen är förhållandevis liten.

Slutsatsen är i linje med vårt inledande antagande. Den närhet som bygger på engagemang i verksamheten betyder ett klart större förtroende för institutionen än den närhet som har att göra med beroende och erfarenhet. Men egen erfarenhet har också betydelse. Akademiskt utbildade och personer med barn i grundskoleåldern har klart större förtroende för universitet/högskolor respektive grundskolan än personer utan sådan erfarenhet. Däremot finns det inte någon motsvarande positiv effekt av erfarenhet av sjukvården. Förklaringen till skillnaden ligger sannolikt i områdets karaktär: högre utbildning, liksom grundskolan, uppfattas som en positiv resurs som inte kan jämföras med erfarenhet från besök på vårdcentraler på grund av ohälsa.

Mediepåverkan

Att mediebevakning har betydelse för människors verklighetsbilder och åsikter – inklusive förtroende för olika samhällsinstitutioner – är närmast en självklarhet. Frågan är snarare hur mycket påverkan, genom vilka medier och med vilka kausala mekanismer (jfr Asp 1986; McCombs, 2006; Strömbäck 2004). Ingen av dessa helt grundläggande frågeställningar kommer vi dock att närma oss i detta sammanhang, utan vi har begränsat oss till något betydligt enklare. Det vi gjort är att pröva hypotesen att uppmärksamheten för en enskild samhällsinstitution i media samvarierar systematiskt med graden av förtroende för en institution. När bevakningen ökar skall – enligt hypotesen – förtroendet för den berörda institutionen minska. Och omvänt, när bevakningen avtar skall institutionsförtroendet gå upp.

Hypotesen kan förefalla motsägelsefull. Den bygger emellertid på antagandet att när något får särskilt stor uppmärksamhet i medierna har det vanligen sin förklaring i att det är något negativt som står i fokus. Medan mycket av basrapporteringen är neutral eller till och med positiv betyder en ökad bevakning ofta en kritisk vinkel eller uppmärksamhet på något slag av konflikt (jfr Norris, 2000). Forskare

har ibland talat även om eländesrapportering (Westerståhl och Johansson, 1995). Givetvis är detta en hög grad av förenkling och hade vi lätt kunnat mäta graden av positivism-negativism i bevakningen hade vi gjort det men för en sådan ansats har i detta sammanhang saknats resurser. Vårt enkla test gäller därför nu enbart omfattningen på bevakningen av olika institutioner, inte om institutionerna profileras i ljusa eller mörka färger.

Konkret har vi med hjälp av data från Mediearkivet (<http://www.retriever-info.com/sv/category/news-archive/>) sett på hur ofta fem olika institutioner omnämns i Dagens Nyheter under åren 1992 till 2013. Institutionerna är De fackliga organisationerna, Svenska Kyrkan, Polisen, Riksbanken och FN.⁶ Vi har noterat – år för år – hur frekvent dessa fem institutioner förekommit i Sveriges största morgontidning. Sedan har vi sett hur graden av förtroende för institutionerna förändrats i SOM-undersökningarna under samma år.⁷ Förväntan, enligt vår hypotes, är att när bevakningen blir mer intensiv (=relativt sett mer negativ information) skall förtroendet gå ned. När bevakningen tvärtom minskar (=relativt sett mindre negativ information) skall förtroendet gå upp.

Totalt i materialet har vi åttiofva fall där vi kan studera samvariationen över tid mellan mediebevakningen och institutionsförtroendet. Vi ser på förändringar från ett år till ett annat för bevakningen respektive för förtroendet. I majoriteten av dessa fall visar det sig att antingen bevakningsfrekvensen eller förtroendet, eller båda, inte har förändrats.⁸ Läget är stabilt eller halvstabilt. Vi kan inte fullt ut pröva hur faktorerna samvarierar. Men det kan vi för de mest intressanta fallen, den minoritet som utmärks av att bådebevakningsomfattningen och institutionsförtroendet förändras. Här förväntar vi oss att siffrorna dansar i otakt. När bevakningen går upp skall förtroendet gå ned, och omvänt, när bevakningen går ned skall förtroendet gå upp.

Det var med stor tvekan vi prövade vår grovt förenklade hypotes med sitt bräckliga underlag. Till vår överraskning får den dock i huvudsak stöd. Bland de trettioen fall där bevakningsfrekvensen i DN förändrades samtidigt som förtroendet för en institution också förändrades visar det sig att hypotesen får stöd i tjugotre fall av trettioen möjliga. Med andra ord, i hela 74 procent av de kritiska fallen håller hypotesen.⁹ När bevakningen ökar faller förtroendet. När bevakningen avtar växer förtroendet.

Om resultatet går att generalisera till andra medier, till andra institutioner, till andra tidsperioder och till andra länder vet vi givetvis inte ännu. Vi behöver också bättre kunskap om antagandets grund – sambandet mellan uppmärksamhet och negativ bevakning. Allt talar för att det varierar mellan olika typer av institutioner. Dock, vad resultaten ändå indikerar är att mediebevakningen i vårt fall kan spela en roll för hur olika institutioner är förtroendeförankrade bland de många människorna, och för hur förtroendet förändras över tid. Dessutom visar vårt test att ett så fyrkantigt mått som enkel bevakningsfrekvens kan vara ett användbart instrument när vi studerar mediernas betydelse.

Nygammal kunskap

Förtroendet för det tjugotal svenska institutioner som SOM-institutet mäter systematiskt sedan många år tillbaka ser ungefär likadant ut som tidigare. Rangordningen med sjukvården, universiteten och polisen i topp och EU:s institutioner i botten är stabil. En svag tendens till ett något försvagat genomsnittligt förtroende kan vi spåra mellan 2012 och 2013. När det gäller några av de politiska institutionerna är förtroendetappet dock mycket tydligt. Regeringens förtroende är klart på väg nedåt sedan toppen valåret 2010. Våra dimensionsanalyser visar att regeringen inte längre har samma starka ställning som de senaste åren.

Vad som är lite nytt i årets studie är att två gamla förtroendesanningar har fått ytterligare evidensbaserat stöd. Hypotesen att människors grad av närhet/berördhet av en institution snarare tenderar att stärka än försvaga deras förtroende för den aktuella institutionen har ännu en gång fått empiriskt stöd. Vår prövning visar att hypotesen gäller i de allra flesta fall. Brukare har oftast ett högre institutionsförtroende än icke-brukare, särskilt bland personer som är aktivt engagerade i verksamheten. Men vi har också visat att det – med de indikatorer vi använt – inte gäller för alla institutioner. Vår huvudslutsats är att närhet/att vara brukare i de flesta fall leder till ett förhöjt institutionsförtroende. Det är normalfallet.

Den andra hypotes som vi mycket förenklat testat gäller mediepåverkan på förtroendet för olika institutioner. Vi har utgått från antagandet att ökad bevakning i medierna ofta är kopplad till en kritisk granskning och borde leda till minskat förtroende bland allmänheten. Även här ger vår prövning stöd åt hypotesen. Antagandet är naturligtvis en förenkling, men det visar sig – i enlighet med hypotesen – att när bevakningen ökar går förtroendet för den aktuella institutionen ned, och omvänt, när bevakningen minskar ökar institutionsförtroendet. Mediebevakning spelar således en roll för hur olika samhällsinstitutioners förtroende förändras. En nygammal sanning har fått förstärkt evidens.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de parallellt genomförda nationella SOM-undersökningarna. Från och med 2010 finns samtliga 21 institutioner de med i tre editioner av SOM-undersökningen, vilket innebär ca 10 000 personer i urvalet och ca 5 000 svarande. Vissa av institutionerna finns även med i en fråga som ingår i den fjärde formuläreditionen – och 2013 även i den femte editionen. Svaren på de senare har dock bara använts i vissa analyser av gruppskillnader.
- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.

- ³ Dessa började mätas först 1994 (Svenska kyrkan) och 1995 (Kungahuset)
- ⁴ Undantaget är 1988 som inte kan prövas eftersom någon jämförbar förtroendemätning inte gjordes 1987.
- ⁵ I vår analys av dimensionerna i allmänhetens förtroendebedömningar kan vi notera att det starka sambandet mellan bedömningar av regeringen, riksdagen, Riksbanken och de politiska partierna som vi sett i de senaste sex årens dimensionsanalyser saknas 2013. Bedömningarna av regeringen uppvisar nu ett större samband med synen på Kungahuset och storföretagen, medan bilden av var riksdagen hör hemma är mera splittrad. En rimlig tolkning är att det under dessa år fanns en bredare uppslutning kring den nationella politiska ledningen sannolikt mot bakgrund av finanskrisen (jfr Holmberg och Weibull, 2013b).
- ⁶ Följande sökord har använts: ”Facket, Fackförening, Fackförbund, LO, TCO, SACO”; ”Svenska Kyrkan”; ”FN, Förenta Nationerna”; ”Riksbanken”; ”Polisen/Polis”.
- ⁷ SOMs förtroendemätningar går tillbaka till 1992 för De fackliga organisationerna och Polisen. För Svenska Kyrkan går de tillbaka till 1993, för Riksbanken tillbaka till 2005 och för FN tillbaka till år 2000. Antalet fall där vi kan studera samspelet mellan bevakning och förtroende är 21 för Facket, 20 för Svenska kyrkan, 20 för polisen, 13 för FN och 8 för Riksbanken; sammanlagt 82 fall.
- ⁸ När något institutionsförtroende förändrats max +2 procentenheter mellan två år har vi registrerat det som ingen förändring/stabilitet. När det gäller mediebevakningen har icke-förändring kodats om Fack mellan två år inte förändras i omnämmanden mer än +- 50 gånger (varierar mellan ca 1000-2000). För Svenska kyrkan är motsvarande antal +-10 gånger (varierar mellan ca 50-150), för Polisen +- 100 gånger (variera mellan ca 2500-4500), för Riksbanken + 20 gånger (variera mellan ca 300-600) och för FN +- 50 gånger (varierar mellan ca 800-1300). Om vi för våra 82 fall korstabulerar bevakning mot förtroende får vi följande niofältare:

		Förändring i institutionsförtroende			
		Uppåt	Stabilt	Nedåt	
Förändring i	Uppåt	6	15	12	= 33
bevaknings-	Stabilt	3	10	5	= 18
frekvens	Nedåt	11	18	2	= 31
		=20	=43	=19	

- ⁹ Motsvarande andel för de fem studerade institutionerna separat är: Facket två fall av tre, 67 procent; Svenska Kyrkan tre fall av tre; 100 procent; Polisen tio fall av tretton, 77 procent; FN fem fall av åtta, 63 procent och Riksbanken tre fall av fyra, 75 procent. Resultaten är med andra ord mycket lika för var och en av de undersökta institutionerna, även om antalet möjliga studiefall är begränsat.

Referenser

- Aronsson, Gunnar, Karlsson, Jan, (2001; red) *Tillitens ansikten*. Lund: Studentlitteratur.
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för massmedier*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (2013) Svenska folket betygsätter offentliga myndigheter. I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (1999) Förnyat förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2013a) Det viktiga institutionsförtroendet. I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2013b) *Förtroendet för samhällets institutioner. Utvecklingen i Sverige 1986-2012*. SOM-institutets temaserie. Göteborg: SOM-institutet.
- Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten, Solli, Rolf (2006; red) *Värdet av förtroende*. Lund: Studentlitteratur.
- Mayer, Roger, Davis, James, Schoorman, David (1995) A integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review* 20(3), 709-734.
- Nilsson, Lennart (2013) Svenska folket, journalisterna och monarkin. I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Norris, Pippa (2000) *A virtuous circle: political communications in postindustrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein, Bo, Teorell, Jan (2012) Defining and measuring quality of government. In Holmberg, S, Rothsten, B, (Eds.) *The Quality of Government. Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Trägårdh, Lars (2009; red) *Tillit i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag
- Westerståhl, Jörgen, Johansson, Folke (1995) *Bilden av Sverige: studier av nyheter och nyhetsideologier i TV, radio och dagspress*. Stockholm: SNS.

DEMOKRATINS HALOEFFEKT

SOM-undersökningen 2014

SOM-rapport nr 63

Fragment

DEMOKRATINS HALOEFFEKT

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Det finns en klar valårseffekt i svensk politik. Förtroendet för olika politiska fenomen tenderar att stiga under valår. Väljarna uppskattar sina partier mer och de politiska institutionerna värderas högre. Graden av partiövertygelse liksom partiernas popularitet brukar gå upp när det är val (Holmberg, 1994; Strömbäck och Johansson, 2006). Det är resultat som är mycket tydliga i de årliga SOM-undersökningarna alltsedan starten på 1980-talet. Den kausala mekanismen bakom fenomenet tror vi har att göra med att demokratiska val skapar uppmärksamhet för politikens möjligheter och väcker positiva förväntningar. Enskilda människor får vara med och påverka och kanske blir resultatet att något blir bättre; chansen finns i alla fall.

Utöver valårseffekten på de politiska institutionerna har vi genom åren också tyckt oss kunna se att förtroendet för flera andra institutioner än de politiska också har brukat gå upp under valår. Vi talar inte om några större ökning, men dock en tendens (Holmberg och Weibull, 2007). Frågan är om dessa mindre ökning har något samband med förtroendeuppgångarna för de politiska institutionerna. Kan det möjligen vara så att det positiva förtroendetillskottet för politikens institutioner smittar av sig på samhällets övriga institutioner? Mekanismen på individnivå skulle i så fall vara att när man tror mer på de demokratiska/politiska institutionerna är det inte underligt att det också färgar av sig på andra offentliga institutioner som styrs av det demokratiska samhället – som till exempel på rättsväsendet, på sjukvården och på skolan. Däremot borde med ett sådant synsätt effekterna på mer privata institutioner som företag, banker och medier vara mindre. Samtidigt kan det givetvis inte uteslutas att ett mer förtroendefullt politiskt samhällsklimat också kan få positiva följdverkningar även utanför den politiska/offentliga sektorn.

Vi har tidigare pekat på att valår och förtroendet för politikens institutioner kan ha en *haloeffekt* på förtroendet för samhällets övriga institutioner (Holmberg och Weibull, 2007). Med haloeffekt menar vi att det finns en överspridning i förtroendet mellan olika institutioner. I förhållandet till året före höjer ett valår förtroendet för de demokratiska/politiska institutionerna samtidigt som förtroendet för andra samhällsinstitutioner också går upp. Den upplevda berördheten och betydelsen av samhällsinstitutionerna ökar. Vi kan även uttrycka det så att valårets ökande tilltro till politikens institutioner tenderar att agera draglok för förtroendet för de flesta andra samhällsinstitutioner. Det är den hypotes som vi systematiskt skall pröva i detta kapitel. Vi har i SOM-undersökningarna tillgång

till systematiska förtroendemätningar som omspannar sju val och inte mindre än ett tjugotal olika institutioner.¹

Men först görs en sedvanlig översikt för det svenska institutionsförtroendet (Holmberg och Weibull, 2014). Vi inleder med hur förtroendet såg ut valåret 2014 – och sedan hur det har förändrats under de snart trettio år som det har mätts i SOM-undersökningarna samt vilka gruppskillnader som finns i förtroendebedömningarna.

Stort institutionsförtroende 2014

Svenskarnas förtroende för samhällsinstitutioner har inom ramen för den nationella SOM-undersökningen mätts sedan starten 1986. Den första undersökningen omfattade emellertid bara elva institutioner. Urvalet täckte några av samhällets mest centrala institutioner – de politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutionerna. Förtroendemätningarna har efter hand utökats och sedan 2005 har svarspersonerna fått ta ställning till tjugoen samhällsinstitutioner.² Svarspersonerna får bedöma de enskilda institutionerna på en femgradig skala från mycket stort till mycket litet förtroende med mittalternativet varken stort eller litet förtroende. Det har inte givits något explicit alternativ för ingen uppfattning. Resultatet från 2014 års mätning redovisas i tabell 1.

Det oftast använda kriteriet på förtroende är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – som regel presenterat som andelen minst ganska stort förtroende. Med en sådan avgränsning är allmänhetens genomsnittliga förtroende – alltså den genomsnittliga andelen som har mycket eller ganska stort förtroende – över samtliga tjugo institutioner när 2014 40 procent. Sjukvården åtnjuter högst förtroende med 68 procent – en något högre andel än de senaste två mätåren, men i stort sett på samma nivå som valåret 2010. Därefter kommer polisen och universitet/högskolor med 61 respektive 58 procent. År 2013 hade universitet/högskolorna något högre förtroende än polisen, men båda institutionerna har 2014 större förtroende bland allmänheten än för ett år sedan. Över 50 procent stort förtroende når även radio-tv (55 procent), Riksbanken och domstolarna (båda 51 procent).

I mitten av de rangordnade förtroendebedömningarna finner vi bland andra grundskolan, riksdagen, regeringen och Svenska kyrkan. Mellan 35 och 40 procent av de svarande uppger att de har stort förtroende för dem.

Lägst förtroende har de politiska partierna, Europaparlamentet och EU-kommissionen, där mindre än en fjärdedel av allmänheten uppger sig ha stort förtroende. I jämförelse med 2013 har samtliga tre fått ett ökat förtroende, men de två EU-institutionerna har de senaste två mätåren gått upp mer än de politiska partierna som 2014 ligger lägst bland de tjugo undersökta institutionerna.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2014 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroendebalans
Sjukvården	15	53	10	9	3	100	+56
Universitet/högskolor	9	49	35	4	3	100	+51
Polisen	11	50	25	11	3	100	+47
Radio/TV	8	47	35	8	2	100	+45
Riksbanken	12	39	40	6	3	100	+42
Domstolarna	12	39	34	10	5	100	+36
FN	10	38	36	10	6	100	+32
Regeringen	7	39	33	15	6	100	+25
Grundskolan	6	37	38	15	4	100	+24
Riksdagen	5	35	41	14	5	100	+21
Svenska kyrkan	7	27	39	14	13	100	+7
Dagspressen	3	29	43	19	6	100	+7
Kungahuset	9	25	36	14	16	100	+4
Kommunstyrelserna	2	25	48	19	6	100	+2
Bankerna	5	27	37	22	9	100	+1
Storföretagen	2	25	45	20	8	100	-1
Försvaret	6	21	43	22	8	100	-3
De fackliga org	3	25	40	22	10	100	-4
EU-kommissionen	3	20	47	18	12	100	-7
Europaparlamentet	3	20	47	18	12	100	-7
De politiska partierna	1	20	49	21	9	100	-9

Kommentar: Antalet svarspersoner varierar mellan 1 611 och 1 660. Analysen bygger på editionen Riks-SOM 1 2014 där frågan ställdes i sin helhet. Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procentalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014.

Tabell 1 redovisar även en så kallad förtroendebalans. Förtroendebalansen är ett mått som SOM-institutet traditionellt använt för att väga samman stort och litet förtroende. Enkelt uttryckt är förtroendebalansen ett mått där både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in genom att andelen stort förtroende minskas med andelen litet förtroende.³ Måttet tar således hänsyn till andelen svarande som har litet förtroende för respektive institution. Utgångspunkten är att en institutions ställning även påverkas av hur stor andel av allmänheten som har litet förtroende för den. Vi kan se att även institutioner som ligger högt i förtroende bland allmänheten kan ha inte obetydliga andelar med litet förtroende, exempelvis sjukvården och polisen där andelarna med litet förtroende är över tio procent. Den institution som har lägst andel litet förtroende är, som i tidigare års mätningar,

universitet/ högskolor, där istället en stor andel av svarspersonerna placerar sig i mitten av skalan.

Av de tjugo undersökta institutionerna 2014 har femton en positiv och sex en negativ förtroendebalans. Det är en mer positiv förtroendebedömning än de senaste tre mätåren, då motsvarande siffror var i genomsnitt tretton respektive åtta. Den genomsnittliga förtroendebalansen 2014 är +18, att jämföra med +10 år 2013, +13 2012 och +14 2011. Däremot är genomsnittsbalansen på samma nivå som valåret 2010 (+19). Det ger stöd för vår hypotes om valårets positiva inverkan på förtroendebedömningarna.

Redovisningen i tabell 1 utgår från balansmättet. När vi i likhet med tidigare år grupperar de undersökta institutionerna efter deras förtroendebalans återkommer i stort sett samma mönster som i tidigare års mätningar:

- En liten grupp institutioner åtnjuter mycket stort förtroende (sjukvården, universitet/högskolor, polisen, radio-tv och Riksbanken) alla har som lägst ett balansmått på över +40.
- En grupp institutioner åtnjuter ganska stort förtroende (domstolarna, FN, regeringen, grundskolan och riksdagen) med en förtroendebalans mellan +36 och +21.
- En relativt stor grupp institutioner har i stort sett samma andel positiva som negativa bedömningar (Svenska kyrkan, dagspressen, Kungahuset, kommunstyrelserna, bankerna, storföretagen, försvaret och de fackliga organisationerna) med mellan +7 och -4 i förtroendebalans.
- De institutioner som åtnjuter ganska eller mycket lågt förtroende (EU-kommisionen, Europaparlamentet och de politiska partierna) med en förtroendebalans mellan -7 och -9.

De senaste årens förtroendemätningar visade på en långsam ökning av gruppen institutioner som ligger kring noll, alltså de mest polariserade. Valåret 2014 finns det emellertid en svag ökning av antalet institutioner som får en övervikt för stort förtroende, men skillnaden är förhållandevis begränsad; även om nivån ligger något högre 2014 är rangordningen efter balansmått i stort sett densamma som under tidigare mätår. Den högre nivån för valåret visar på ett mönster som vi ska återkomma till.

Långsiktiga förändringsmönster

Institutionsförtroende är inte något som annat än i undantagsfall förändras kraftigt mellan enskilda år. Förändringarna sker över längre tidsperioder och förändringsmönstret varierar mellan olika typer av institutioner. De senaste årens förändringar i institutionsförtroendet måste betraktas i ljuset av de långsiktiga vågrörelserna.

Redovisningen av de senare bygger helt på våra tidigare presentationer (jfr Holmberg och Weibull, 2014).

Offentliga institutioner som sjukvården, grundskolan uppvisar ett likartat förändringsmönster, även om förtroendenivåerna kan variera. Det är institutioner som generellt uppstår stort förtroende, men där allmänhetens bedömningar också kan påverkas av hur de ideologiska vindarna blåser (jfr Nilsson, 2015). Fram till början av 1990-talet hade de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå – balansomått på mellan +40 och +60. De senaste åren har dock mönstren inte någon entydig tendens, men för 2014 uppvisar samtliga uppgångar. Universitetet ligger förhållandevis stabilt men har ökat något i förtroende de senaste åren.

Förtroendet för polisen och domstolarna uppvisar ett gemensamt mönster. Det har under de senaste åren varit på i stort sett samma nivå, men samtidigt uppvisat relativt stora skillnader mellan enskilda år. År 2014 uppvisar båda en klar uppgång men ingen av dem når upp till 2010 års höga förtroendebalans.

För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som representerar en äldre typ av institutioner är den långsiktiga tendensen sjunkande.⁴ Det gäller särskilt förtroendet för Kungahuset. För Svenska kyrkan är nedgången mindre och har, liksom för Kungahuset, stabiliserats något de senaste åren. Också förtroendet för försvaret har minskat sedan mitten av 1990-talet, men har efter en mycket låg förtroendebalans 2008 på nytt börjat öka. Också mellan 2013 och 2014 stiger försvarets förtroendebalans.

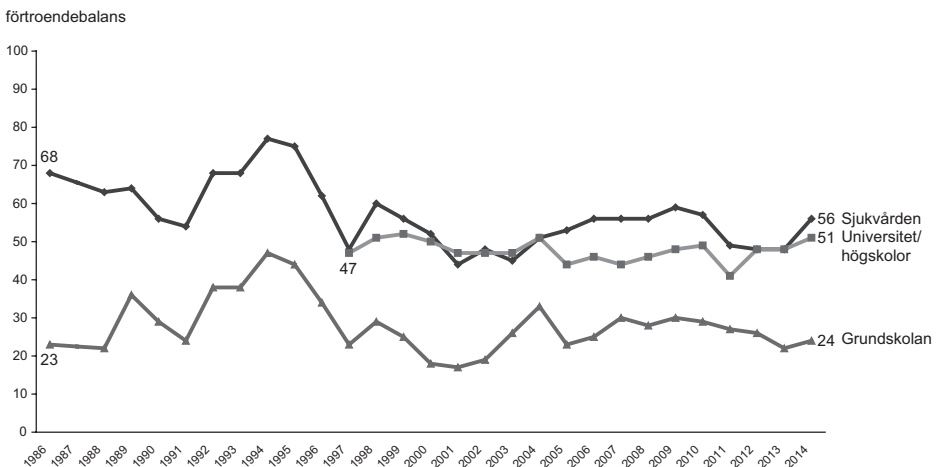
De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora skillnader under de tjugofem år som förtroendet för dem studerats. Den mest spektakulära förändringen är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet, då förtroendet för bankerna sjönk som en sten, ett förtroendefall som är unik i SOM-undersökningarnas långa mätserie. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna. Den ekonomiska konjunktursens effekter på bedömningarna framgår av att förtroendekurvorna efter några års uppgång på nytt föll under IT-kraschen efter år 2000 och senare vid finanskrisen 2008. Den uppgång i förtroende som fanns valåret 2010 har förbytts i nedgång och bankerna åtnjuter 2014 obetydligt högre förtroende än under finanskrisens bottenår 2009. Förtroendet för de fackliga organisationerna ökade något under 1990-talets lågkonjunktur för att sedan stabiliseras, låt vara på en relativt låg nivå. Sedan mitten av 00-talet finns det dock en svag uppgång som fortsätter 2014.

De politiska institutionerna präglas av andra rörelsemönster. Här spelar de politiska valen en viktig roll. Det cykliska mönstret för regering och riksdag karaktäriseras av att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Senare i kapitlet ska vi närmare granska mönstren i dessa uppgångar, men vi kan redan här

fastslå att valårseffekten är tydlig alla valår sedan den nationella SOM-mätningen inleddes 1986 (jfr Holmberg, 1994).⁵ Valåret 2010 ökade således förtroendet för regeringen, riksdagen och kommunstyrelserna och det är samma mönster vi ser valåret 2014 i förhållande till 2013. Samtidigt finns det en komplikation i tolkningen av bedömningarna när det som 2014 sker ett regeringskifte. Bland dem som svarar tidigt i SOM-undersökningen – före regeringsförklaringen – är det troligt att man bedömer den avgående regeringen, bland dem som svarar sent ökar sannolikheten för att det är den nya regeringen som bedöms. Ett stöd för en sådan tolkning finns i analyser av hur S- och M-sympatisörer bedömer regeringen.⁶

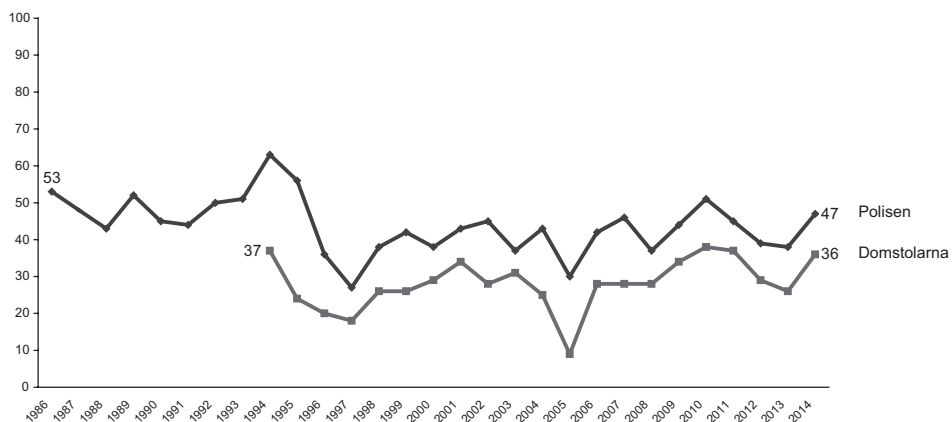
Uppgången i förtroende för de politiska institutionerna gäller också Europaparlamentet och EU-kommissionen, där förtroendebalansen från en mycket låg nivå vid mätningarnas start 1998 (-40 respektive -42) ökade efter hand till cirka -20 år 2010 för att i samband med eurokrisen på nytt minska till -22 respektive -26. Siffrorna för 2014 antyder dock en svag uppgång som reflekterar en något mindre negativ EU-inställning bland svenskarna. En internationell institution som FN ligger förhållandevis stabilt.

Figur 1 Förtroendet för tjuoan samhällsinstitutioner 1986-2014 (förtroendebalans)

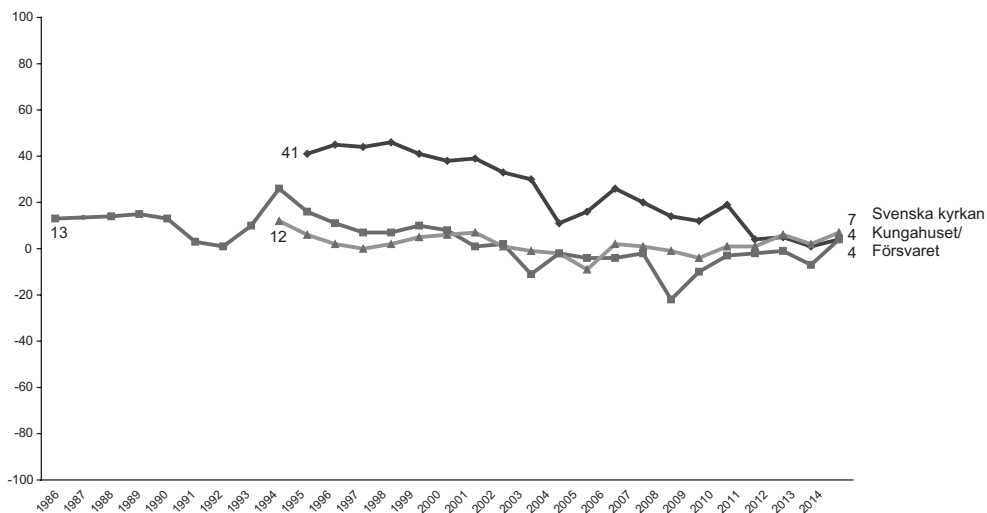

Figur 1 forts

förtroendebalans

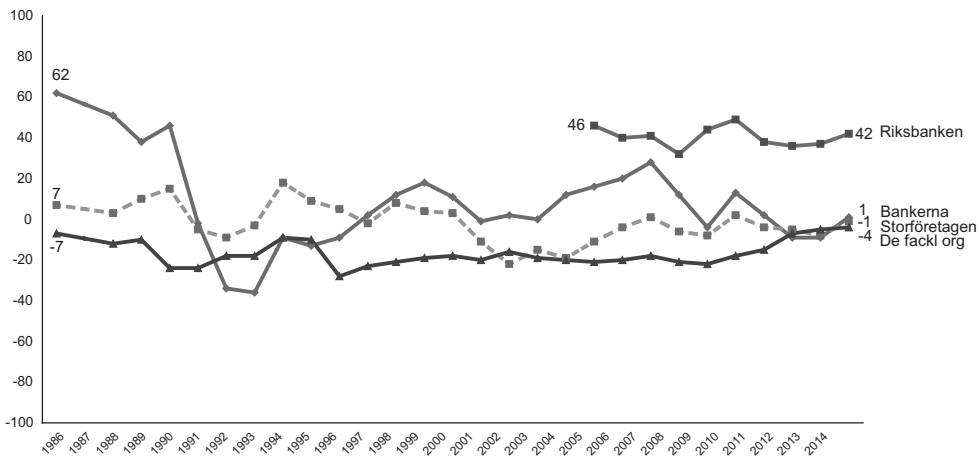
förtroendebalans

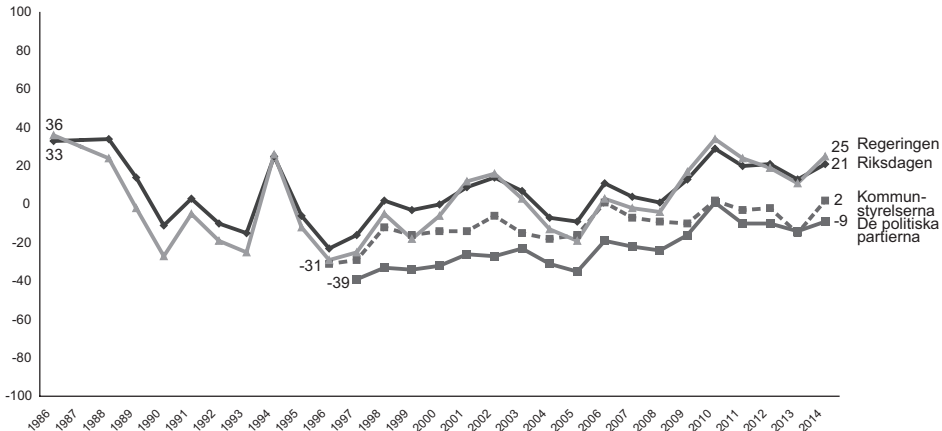
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996-2014.

Figur 1 forts

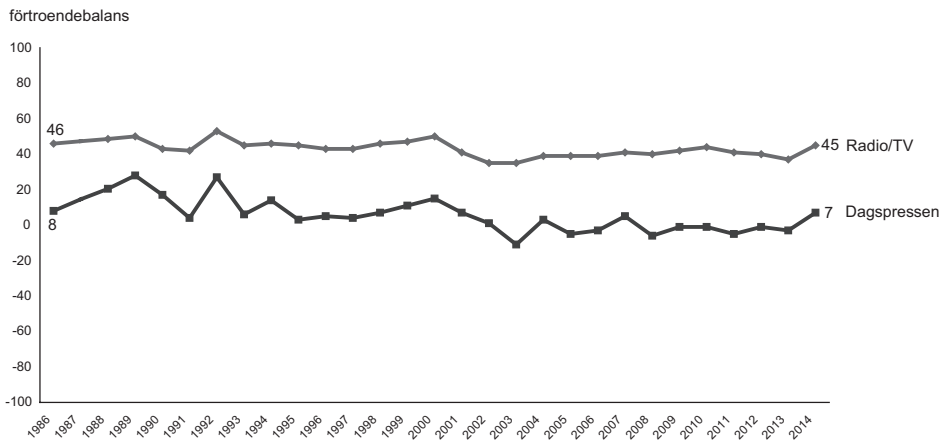
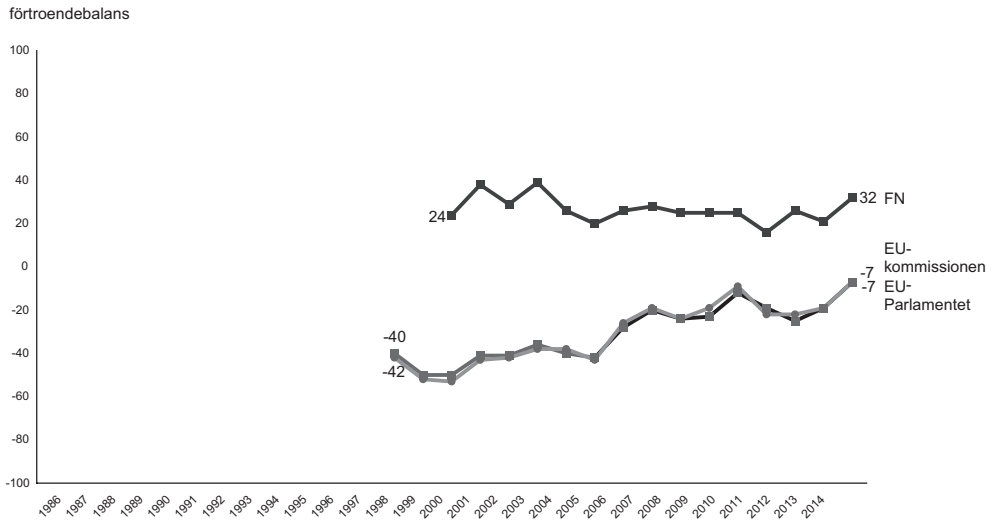
förtroendebalans

förtroendebalans

Figur 1 forts

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1996-2014.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna varit mycket stabilt. Radio-tv har varit förankrad på omkring +40, men visar sig öka 2014 efter flera års svagt fallande förtroendebalans. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen. Därefter har tendensen vikit något till ett minus i förtroendebalansen. År 2014 noteras dock en tydlig uppgång.

Sammanfattningsvis kan vi efter några relativt stabila år notera en ökning i svenskarnas institutionsförtroende år 2014. Det gäller både den genomsnittliga förtroendebalansen och fleralet enskilda institutioner. Vad valårseffekten betyder för detta utfall ska vi återkomma till.

Tydliga förtroendedimensioner

Av förändringsmönstren i förtroendebedömningen kan vi klart utläsa att finns betydande samband mellan hur olika institutioner bedöms. Det gäller inte minst de politiska, främst riksdag och regering. Men det finns också överlag en stark positiv samvariation i förtroendebedömningarna: den som har stort förtroende för en institution har stor sannolikhet att ha det också för andra och de som har lägre förtroende för en har det som regel även för andra (Holmberg och Weibull, 2010). I 2014 års förtroendemätning finns det således inte någon negativ korrelation mellan bedömningarna av de tjugo institutionerna. Sambanden är för flertalet relativt starka. De starkaste finns inte oväntat mellan EU-kommissionen och Europaparlamentet, mellan regering och riksdag (.63) och mellan de politiska partierna och de två EU-institutionerna.

Vi har studerat de interna sambandsmönstren genom en explorativ faktoranalys baserad på förtroendebedömningarna av de tjugo institutionerna (tabell 2).

Den explorativa lösningen ger fyra dimensioner: *Det politiska Sverige*, *Det sociala Sverige*, *Det etablerade Sverige* och *MedieSverige*. EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallar *Det politiska Sverige*, där de politiska partierna, riksdagen och regeringen också laddar högt. *Det sociala Sverige* inkluderar främst sjukvården, polisen, grundskolan och försvaret. Det som vi valt att kalla *Det etablerade Sverige* är en dimension där Kungahuset, storföretagen, bankerna och Svenska kyrkan laddar högst, medan dimensionen *MedieSverige* vid sidan av radio-TV och dagspress även inkluderar de fackliga organisationerna.

Utfallet överensstämmer huvudsakligen med vad vi sett i analyser från tidigare år, men det finns även en del skillnader. År 2013 laddade exempelvis regeringen högre i etablissemangsfaktorn än i den politiska och riksdagen uppvisade inget tydligt mönster.⁷ Särskilt intressant är att vi finner den största likheten i utfall med motsvarande analyser valåret 2006, då det, i likhet med 2014, blev regeringsskifte (Holmberg och Weibull, 2007). Det ger ett ytterligare perspektiv på valårseffekten som det år då förtroendebedömningarna ökar i tydlighet.⁸

Tabell 2 Dimensioner i förtroendebedömningarna 2014 (faktorladdningar)

	Det politiska Sverige	Det sociala Sverige	Det etablerade Sverige	MedieSverige
EU-kommissionen	.84	.06	.31	.13
Europaparlamentet	.83	.07	.32	.14
Riksdagen	.67	.27	.14	.27
Regeringen	.58	.47	.04	.12
FN	.58	.47	.04	.12
Kommunstyrelserna	.43	.41	.22	.26
Sjukvården	.04	.72	.10	.17
Polisen	.11	.69	.27	.07
Grundskolan	.21	.53	.18	.23
Försvaret	.21	.52	.38	.01
Domstolarna	.38	.46	.37	.21
Kungahuset	.15	.13	.73	-.06
Storföretagen	.19	.18	.68	.15
Bankerna	.13	.19	.65	.14
Svenska kyrkan	.23	.19	.50	.25
Riksbanken	.39	.36	.48	.19
Radio-tv	.12	.20	.15	.81
Dagspressen	.18	.09	.15	.77
De fackliga org.	.30	.18	.01	.59
Universitet/högskolor	.37	.33	.22	.33
Förklarad varians	18%	14%	13%	11%

Kommentar: Principalkomponentanalys med Kaisers kriterium, varimaxrotering. De institutioner som har endast en svag laddning inom respektive dimension har streckats.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014.

Förväntade gruppskillnader

Det allmänna mönstret är att det finns en stor samstämmighet i allmänhetens förtroendebedömningar av de tjugo samhällsinstitutionerna. Det hindrar dock inte att det i några avseenden finns tydliga skillnader. I våra analyser har vi årligen följt upp sådana skillnader med hänsyn till kön, ålder, utbildning och ideologisk orientering. Analysen är gjord på grundval av andelen mycket plus ganska stort förtroende.

Skillnaden mellan kvinnors och mäns bedömningar är förhållandevis små. Det genomsnittliga förtroendet – mycket plus ganska stort förtroende – över alla de tjugo institutionerna är bland kvinnor 41 procent och bland män 38 procent. Enbart på fyra punkter finns det signifikanta skillnader när det gäller nivån – för

Tabell 3 Institutionsförtroende efter kön, ålder, utbildning och vänster-höger 2014 (procent)

	Kv	M	15-29	30-49	50-64	65-85	LU	MLU	MHU	HU	KV	NV	VE	NH	KH
Regeringen	45	47	41	53	44	44	34	38	46	59	45	48	30	54	61
Polisen	66	57	66	65	61	57	60	59	62	65	54	67	55	64	68
Sjukvården	68	69	67	64	68	73	70	64	67	71	66	71	63	71	69
Försvaret	29	25	34	30	26	20	23	24	28	30	14	25	26	31	36
Riksdagen	40	40	33	45	41	37	30	31	42	53	41	44	27	43	52
Bankerna	36	28	45	29	29	32	34	33	31	29	21	33	30	31	45
Dagspressen	34	29	25	32	30	36	31	27	27	39	33	38	23	35	30
De fackliga org.	29	27	29	30	28	26	27	24	30	33	47	45	21	17	13
Radio-tv	58	51	46	50	56	63	54	52	52	59	65	62	43	58	51
Grundskolan	47	40	53	49	43	33	33	39	46	51	46	46	40	44	42
Storföretagen	24	31	36	28	22	27	20	30	27	27	12	21	22	34	54
Svenska kyrkan	38	29	29	37	31	35	31	30	30	41	25	33	30	39	40
Domstolarna	51	52	50	57	52	45	35	46	54	64	47	53	43	58	60
Riksbanken	47	55	40	56	52	50	39	47	52	61	41	48	43	61	64
Kungahuset	39	29	34	33	32	38	39	34	36	32	17	25	31	47	54
Kommunstyrelserna	27	26	23	24	28	31	28	23	27	28	28	33	22	25	26
Universitet/högskolor	58	58	71	63	54	50	40	54	58	71	64	60	49	61	60
De politiska partierna	23	19	28	22	19	20	18	18	22	25	30	24	16	20	23
EU-kommissionen	25	19	24	28	18	20	15	16	26	29	19	23	17	23	34
EU-parlamentet	26	18	27	26	18	20	17	17	26	28	20	22	17	24	36
FN	51	44	49	57	45	39	38	42	52	56	53	52	36	49	56
Genomsnitt	41	38	40	42	38	38	34	36	40	45	38	42	33	42	46

Kommentar: LU = lågutbildade, MLU: medellågutbildade, MHU = medelhögutbildade, HU = högutbildade. Ideologisk självplacering: KV = klart vänster, NV = något vänster, VE = varken eller, NH = något höger, KH = klart höger. Förtroendemätningen är baserad på Riks-SOM 1-3.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2014.

tre av dessa har kvinnor ett högre förtroende och männen för en. Det är framför allt förtroendet för polisen som skiljer sig mellan könen; bland kvinnorna har 66 procent mycket eller ganska stort förtroende för polisen, bland männen 57 procent. Det kan även nämnas att kvinnor ligger klart högre i förtroende för bankerna, medan männen har större förtroende än kvinnor för Riksbanken. I övrigt är skillnaderna inte signifikanta men kvinnor har genomgående en eller par procentenheter större förtroende än vad män har. Det är samma mönster som tidigare år.

Ålderskillnaderna i förtroendet är något större än könsskillnaderna även om genomsnittliga andelen med stort plus ganska stort förtroende över de tjugo institutionerna ligger på nästan samma nivå i olika åldersgrupper. Störst är förtroendet bland dem i gruppen 30-49 år. Tidigare analyser har visat att det framför allt är de yngsta och de äldsta som skiljer ut sig, men mönstret är inte lika entydigt 2014. De klaraste ålderskillnaderna finns i bedömningarna av universitet/högskolor (större förtroende bland yngre), grundskolan (yngre), radio-tv (äldre), dagspressen (äldre) och försvaret (yngre). Vi har tidigare visat det här rör sig om skillnader som har att göra med egen personlig erfarenhet: de som har större erfarenhet tenderar också att ha större förtroende (Holmberg och Weibull, 2014).

Det finns ytterligare ett åldersmönster att observera. Det visar sig 2014 att de yngsta (16-29 år) och åldersgruppen 30-49 år gör likartade – oftast positiva – förtroendebedömningar. Det skiljer sig något från tidigare mätår då de yngsta oftast hade störst förtroende. Däremot gäller fortfarande att personer i övre medelåldern är de som genomsnittligt har lägst institutionsförtroende. Att också de äldsta har ett förhållandevis lågt förtroende har delvis sin förklaring i att en större andel bland de äldre inte tar ställning utan placerar sig i mitten.

När det gäller utbildning är det genomgående mönstret att högutbildade uppvisar störst förtroende – genomsnittet över de tjugo institutionerna är 45 procent, i jämförelse med 34 procent bland lågutbildade; bland lågutbildade är också andelen som inte tar ställning genomsnittligt högre. För sjutton av institutionerna har högutbildade störst förtroende. Endast i fråga om Kungahuset ligger någon annan utbildningsgrupp klart högre – de lågutbildade, medan utbildningskillnaderna är relativt små i bedömningar av bankerna, storföretagen och kommunstyrelserna. Mönstret i bedömningarna mellan olika utbildningsgrupper är mycket stabilt över tid.

Ideologisk självplacering är den faktor som ger störst utslag för flera av samhällsinstitutionerna. Det finns en klar vänster-högerskillnad i det genomsnittliga institutionsförtroendet – bland personer klart till vänster är genomsnittet över de 21 institutionerna 38 procent, bland dem längst till höger 46 procent. Det som bidrar till skillnaderna är främst de högerorienterades betydligt större förtroende för Kungahuset, storföretagen och bankerna. De två institutioner där personer till vänster har störst förtroende är radio-tv och de fackliga organisationerna. Resultatet av bedömningarna av förtroendet för regeringen kan förefalla anmärkningsvärt.

Som tidigare har framhållits ligger förklaringen till den jämna fördelningen att man har bedömt olika regeringar – de avgående respektive den tillträdande (se not 6).

Det finns en haloeffekt

I analysen av förtroendet över tid har vi sett tydliga indikatorer på valårens betydelse för svenska folkets institutionsförtroende. Resultatet pekar i riktning mot vår inledande hypotes att förtroendet för de flesta samhällsinstitutioner skall gå upp valår jämfört med året före valet. Vi ska nu systematiskt pröva vårt antagande med tyngdpunkten i de politiska institutionernas roll. Där förväntar vi oss att förtroendet för de demokratiska/politiska institutionerna skall öka. Om politikens institutioner skall kunna fungera som draglok för övriga institutioners förtroende bör deras förtroende förändras extra mycket i positiv riktning.

Vår utgångspunkt har vi tagit i de årliga förändringarna i svenskarnas institutionsförtroende, alltså de kurvor över tid som vi tidigare redovisat (figur 1). I SOM-undersökningarna kan vi totalt sedan slutet på 1980-talet studera 451 årliga förändringar i graden av förtroende för olika institutioner. I 45 procent av dessa årliga förtroendeförändringar kan vi notera en minskning i förtroendet jämfört med föregående år. Nästa lika ofta kan en ökning i förtroendet iakttas (44 procent). I resterande 11 procent är förtroendet oförändrat mellan två angränsande år.

Mot den bakgrunden kan vi iaktta en första tydlig indikator på en haloeffekt. Den visar sig när vi jämför graden av institutionsförtroende under ett valår med motsvarande förtroende året innan. Det framgår då att förtroendeuppgångar är mycket vanligare än förtroendenedgångar eller inga förtroendeförändringar alls. Totalt har vi 123 fall där institutionsförtroende under valår kan jämföras med förtroendet året dessförinnan. I hela 79 procent av dessa fall ökar institutionsförtroendet valår. Minskar gör det endast i 16 procent av fallen medan 5 procent uppvisar frånvaro av någon form av förtroendeförändring. Uppgångar i institutionsförtroende är med andra ord klart vanligare valår (79 procent) än för ett genomsnittligt år (44 procent).

Valens haloeffekt kan också demonstreras genom att se på vad som händer med förtroendet när det *inte* är val. Det visar sig då att institutionsförtroendet har en tendens att minska när det inte är val. Vi har sammanlagt 328 fall där vi kan jämföra institutionsförtroende icke-valår med förtroendet året innan. I 56 procent av dessa fall minskar institutionsförtroendet, i 31 procent ökar det och i 13 procent förblir förtroendet oförändrat. Det vi ser är att när det inte är val tenderar institutionsförtroendet gå ned medan det tvärtom tenderar att gå upp när det är val. Haloeffekten finns.

Resultatet blir nästan exakt detsamma om vi begränsar analysen till vad som händer året efter ett valår. Förtroendet minskar då för en majoritet av institutionerna (54 procent av fallen), förblir stabilt för 15 procent och ökar för 31 procent av fallen. Vi har en tydlig haloeffekt, även om den helt uppenbart inte är hundra procentig.

I tabell 4 framgår hur stor och omfattande haloeffekten har varit i samband med de sju val vi kan studera med hjälp av data från den nationella SOM-undersökningen. Fem val uppvisar en tydlig effekt, speciellt valet 1994 då alla samhällsinstitutioner uppmättes för ett ökat förtroende och den genomsnittliga förtroendeförändringen blev hela +8,4 procentenheter. Övriga val som också kan noteras för en positiv haloeffekt är valen 1998, 2006, 2010 och 2014. Vid valet 2014 uppvisade också alla institutioner en förtroendeökning, men den genomsnittliga uppgången blev något mindre, +4,4 procentenheter. I valen 1998, 2006 och 2010 fanns det några enstaka institutioner som inte ökade sitt förtroende och de genomsnittliga förtroendepuppgångarna blev något lägre, +3,8, +4,1 respektive +3,1 procentenheter.

Tabell 4 Valårseffekter på graden av institutionsförtroende (procentenheter)

	Snittförändring i institutionsförtroende: Andel mycket + ganska stort förtroende	Antal institutioner med:			Totalt antal inst.
		pos förändring	ingen	neg förändring	
1990-1991	-2,7	3	2	6	11
1993-1994	+8,4	12	0	0	12
1997-1998	+3,8	16	0	1	17
2001-2002	-0,3	9	2	9	20
2005-2006	+4,1	20	0	1	21
2009-2010	+3,1	16	2	3	21
2013-2014	+4,4	21	0	0	21
Medeltal sju valårspår	+3,0	97	6	20	123

Kommentar: SOM-data för institutionsförtroende 1990 – 2014. Valårsparet 1987 1988 saknas eftersom någon jämförbar mätning av institutionsförtroende inte gjordes 1987. Procenten har beräknats bland personer som besvarat förtroendefrågorna, som har fem svarsalternativ: mycket/ganska stort förtroende, varken eller, mycket/ganska litet förtroende.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-1914.

Två val under vår undersökningsperiod avviker och uppvisar ingen haloeffekt. Det gäller främst valet 1991 men också valet 2002. I båda fallen är det endast en minoritet av de studerade institutionerna som kan noteras för ett förtroendelyft. Och den genomsnittliga förtroendeförändringen blir negativ istället för positiv.

Varför just dessa båda val inte uppvisar någon haloeffekt kan man spekulera om. Med endast totalt sju undersökta val och två avvikande fall är det svårt att hitta några glasklara förklaringar. Det är exempelvis inte så enkelt att det har att göra med regeringsskifte och det extra förväntanslyft som en ny regering kanske kan ge (Holmberg och Weibull 2007). Valet 1991 ledde till ett byte av regering men ingen

haloeffekt. Valet 1994 ledde också till ett regeringsskifte och en rekordstor haloeffekt. Bland de sju undersökta valen resulterade fyra i byte av regering. I tre av dessa fall finner vi en haloeffekt, i ett fall ingen effekt. Vi har tre val utan efterföljande regeringsskifte – två med haloeffekt, ett utan. Det är uppenbart att vårt undersökningsmaterial är för tunt för att kunna göra några trovärdiga generaliseringar.⁹

I tabell 5 prövar vi hypotesen att valens förtroendeökande effekter främst skall återfinnas för de politiska institutionerna. Vi antar att det är dessa som fungerar som draglok för det generella institutionsförtroendet. Vi ser på de genomsnittliga förändringarna i förtroendet för de tjugo institutioner vi studerat i sju val. Bland dessa tjugo samhällsinstitutioner finns fyra centrala, svenska politiska institutioner – Regeringen och Riksdagen, och som samlade kollektiv institutioner Kommunstyrelserna och De politiska partierna.

Tabell 5 Genomsnittliga valårseffekter på förtroendet för 21 institutioner under sju val åren 1990-2014 (procentenheter)

	Snittförändring i institutionsförtroende:		Antal institutioner med:			Summa Inst.
	Andel mycket + ganska stort förtroende		pos förändr	ingen förändr	neg förändr	
1 Regeringen	+9,6		7	0	0	7
2 Riksdagen	+8,9		7	0	0	7
3 Kommunstyrelserna	+6,2		5	0	0	5
4 Polisen	+5,3		6	1	0	7
5 Politiska partierna	+3,4		4	1	0	5
6 Sjukvården	+3,1		5	1	1	7
7 EU-kommissionen	+3,0		3	0	1	4
8 EU-parlamentet	+2,5		3	0	1	4
9 Domstolarna	+2,4		4	0	1	5
10 Svenska kyrkan	+2,2		5	0	1	6
11 Kungahuset	+2,2		4	0	1	5
12 Fackliga organisa	+2,0		7	0	0	7
13 Grundskolan	+1,6		5	0	2	7
14 Storföretagen	+1,6		5	0	2	7
15 Försvaret	+1,4		4	1	2	7
16 Universitet/högsk	+1,2		4	0	1	5
17 Radio/TV	+1,1		5	1	1	7
18 Dagspressen	+1,0		4	1	2	7
19 FN	+1,0		2	0	2	4
20 Riksbanken	+1,0		2	0	1	3
21 Bankerna	+0,4		6	0	1	7
Medeltal 21 institutioner	+3,0		97	6	20	123

Kommentar: Se tabell 4. Förtroendet för bankerna rasade mellan 1990 och 1991 (-26 procentenheter). Snittförändringen för bankerna övriga sex valårspår är +4,8.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2014.

Resultatet är mycket entydigt. De politiska institutionerna toppar listan över hur ofta respektive hur mycket förtroendet ökar i samband med riksdagsval. I alla undersökta val *utan undantag* ökar förtroendet för Regeringen, Riksdagen och Kommunstyrelserna. För De politiska partierna går förtroendet upp i alla val utom ett där vi kan notera ett stabilt resultat, men alltså ingen nedgång. Även genomsnittligt ökar förtroendet mest för de politiska institutionerna. Tydligast ökar regeringsförtroendet (+9,6 procentenheter). På andra och tredje plats i förtroendeökning kommer Riksdagen (+8,9) och Kommunstyrelserna (+6,2). På plats fem kommer De politiska partierna (+3,4).¹⁰

Som förväntat hamnar flera offentligt/demokratiskt styrda institutioner som Polisen (4:a), Domstolarna (9:a) och Sjukvården (6:a) också på övre halvan på rangordningen över valens förtroendeökande effekter för samhällsinstitutionerna. Dock, grundskolan placerar sig lägre, på plats 13.

Också som förväntat placeras flera privata och mediala institutioner lägre i rangordningen. Haloeffekten är visserligen synlig även här, men i mycket mindre uttalad form. På rangordningens undre halva återfinns bankerna, storförtagen, dagspressen och radio-tv. Men också sådana offentliga, men politiskt självständiga institutioner som Riksbanken och Universiteten/Högskolorna. De verkar mindre påverkade av den politiska vinden.

Det går på sikt möjligt att föra analysen ett steg vidare. Vi förväntar oss exempelvis att haloeffekten skiljer mellan olika grupper, exempelvis efter utbildning eller politisk ideologi. Men det är uppgift för fortsatta studier.

Den demokratiska haloeffekten är viktig

Slutsatsen är enkel att dra. Vi har en mycket tydlig haloeffekt i samband med val i Sverige. Demokratiska val ökar förtroendet för samhällets institutioner. Speciellt märks det för de politiska institutionerna. Men valen – och de politiska institutionerna – fungerar som draglok även för övriga samhällsinstitutioners förtroende. Demokratiska val och de valda organ som blir resultatet är viktiga för ett samhälles grad av institutionsförtroende. Val är förtroendeskapande. Och speciellt centrala i detta sammanhang är de politiska institutionerna.

Det vi således har kunnat visa är att det som vi tidigare har kallat en valårseffekt i själva verket har två nivåer. Valåret skapar en haloeffekt som innebär en generell uppgång i svenska folkets institutionsförtroende och de institutioner som fungerar som draglok i processen är de politiska institutionerna.

Ett gammalt ordspråk säger att fisken ruttar från huvudet först. Men fisken får också sin näring från huvudet först. Valen och de folkligt valda organen är samhällets huvud i en demokrati. Och valens haloeffekt är en av mekanismerna med vars hjälp demokratier kan förstärka och bevara ett högt institutionsförtroende. Ett högt institutionsförtroende är avgörande för att nå ett effektivt och smidigt beslutsfattande i ett samhälle. Förtroende sänker alla transaktionskostnader och gör det mesta lättare och billigare att åstadkomma. Därför är haloeffekten central.

Den demokratiska haloeffekten finns och den är viktig.

Noter

- ¹ Valen som ingår i undersökningen är riksdagsvalen från 1991 till 2014. Valet 1988 ingår inte eftersom det inte gjordes några jämförbara institutionsförtroendemätningar i SOM-undersökningen 1987. Sammanlagt deltar tjugo institutioner i vårt material. Alla har dock inte förtroendemäts under hela perioden från 1990/91.
- ² Från 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de parallellt genomförda nationella SOM-undersökningarna. I mätningarna 2011-2013 fanns samtliga tjugo institutioner med i tre editioner av SOM-undersökningen, vilket innebär ca 10 000 personer i urvalet och ca 5 000 svarande. År 2014 fanns de med i endast en edition, vilket innebär ett urval på 3 400 personer och ett genomsnittligt antal svar på knappt 1650 (se vidare anmärkningen till tabell 1).
- ³ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svars personer anger högt förtroende) och -100 (alla svars personer anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ⁴ Observera att dessa två institutioner började mätas först 1994 (Svenska kyrkan) och 1995 (Kungahuset)
- ⁵ Undantaget är 1988 som inte kan prövas eftersom någon jämförbar förtroendemätning inte gjordes 1987.
- ⁶ Bland dem som svarar före regeringsförklaringen har 50 procent stort förtroende för regeringen, bland M-sympatisörer 71 procent och bland S-sympatisörer 42 procent. Svarsmönstret tyder alltså på att flertalet bedömer den avgående moderatledda alliansregeringen. Bland dem som svarat efter regeringsdeklarationen och en månad framåt har 48 procent stort förtroende för regeringen, bland M-sympatisörerna har andelen med stort förtroende nu minskat till 53 procent och bland S-sympatisörer ökat till 53 procent. Bland dem som svarat i november och december sker en ytterligare förskjutning i samma riktning. De senare gruppen skiljer dock ut sig något och har överlag ett lägre förtroende (jfr Frida Vernersdotters metodkapitel). Samma mönster har observerats i tidigare studier av valår då det skett regeringskiften.
- ⁷ I 2013 års analys laddade riksdagen i stort sett lika högt i den politiska dimensionen som i etablissemangsdimensionen.
- ⁸ Motsvarande dimensionsanalys för förtroendebedömningarna valåret 2010 gav dock en avvikande bild genom att regering, riksdag och riksbank där föll ut som en egen dimension (Holmberg och Weibull, 2011).

- ⁹ En politiskt färgad notering är att de två valen 1994 och 2014, med skifte från en borgerlig regering till en socialdemokratisk/rödgrön regering, är de två val där vi kan iaktta de största och tydligaste haloeffekterna. Valen 1991 och 2006, när de borgerliga tar över regeringsmakten, uppvisar inga eller mindre haloeffekter på institutionsförtroendet. Intressant är möjligen att också politiskt intresse och partiövertygelse tenderar att ligga högre de år då Socialdemokraterna vunnit. Men fyra regeringsskiften är naturligtvis ett för magert underlag för att dra några mer generella slutsatser utifrån detta mönster.
- ¹⁰ EU:s institutioner, EU-kommissionen och EU-parlamentet, hamnar också på övre halvan, på plats 7 respektive 8. Frågan om vi kan iaktta någon tydlig förtroendeökande effekt av EUP-valen på EU-kommissionens eller EU-parlamentets förtroende i Sverige kan besvaras med ett rakt nja. Efter EUP-valet 1999 sjönk förtroendet för både EUK och EUP med -1 procentenhet, efter valet 2004 minskade förtroendet för EUK också med en -1 procentenhet medan förtroendet för EUP förblev oförändrat lågt. Dock i samband med EUP-valet 2009 ökade förtroendet för såväl EUK (+2) som EUP (+1). Och det gäller också för valet 2014 då förtroendet för EUK och EUP i båda fallen gick upp med +5 procentenheter. Men om det går att koppla till vårens EUP-val eller till höstens riksdagsval går inte att fastställa.

Referenser

- Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011) Ljusare bild av samhällets institutioner. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Nordiskt ljus*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011) Förtroendet för staten. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2013) Det viktiga institutionsförtroendet. I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2014) Institutionsförtroende mellan berördhet och mediebevaktning. I Bergström, A, Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2015) *Välfärdsolitik och välfärdsopinion 2014*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Strömbäck, Jesper, Johansson, Bengt (2006) Valens mobiliserande kraft. Förtroendet för staten. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

MAKTEN I ROSENBAD BESTÄMMER FÖRTROENDET FÖR REGERINGEN

SOM-undersökningen 2013

SOM-rapport nr 66

Ekvilibrium

MAKTEN I ROSENBAD BESTÄMMER FÖRTROENDET FÖR REGERINGEN

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Medborgarnas förtroende för samhällets institutioner påverkas inte bara av hur kompetent en institution är utan även av människors värdegemenskap med institutionerna. I kapitlet prövas värdegemenskapens betydelse genom en analys av hur förtroendet för regeringen ser ut i olika politiska grupper och särskilt hur förtroendet påverkas av regeringsskiften. Hypotesen är att värdegemenskapsfaktorn är kopplad till förtroendet för sittande regering. Resultatet visar att det finns ett starkt samband mellan partisympati och graden av förtroende för en sittande regering. Sambandet är klart starkare än alla andra samband mellan partisympati och förtroende för olika samhällsinstitutioner. Regeringsförtroendet är strukturerat av väljarnas sympatier för regeringspartier eller för oppositionspartier. Hypotesen att förtroendet för en regering är starkt partipolariserat och styrt av människors partirelaterade värdegemenskap får ett starkt stöd. Värdegemenskapen gör att väljare följer sina partisympatier när det gäller förtroende för en ny regering.

Förtroende kan vara en skör blomma. Lättare att fördärva än förvärva. Det gäller även förtroendet för samhällets institutioner. Medborgarnas förtroende för olika institutioner påverkas av en mängd olika omständigheter. Den kanske viktigaste av dessa är vilken institution det är fråga om, och vad som karaktäriserar dess verksamhet och den betydelse man tillskriver institutionen både för samhället och för sig själv. Inom forskningen brukar man särskilja sex olika byggstenar eller faktorer som strukturerar förtroende för olika samhällsinstitutioner. Alla gäller hur subjekten (individerna) bedömer/uppfattar/förväntar att objekten (institutionerna) sköter sin uppgift. Byggstenarna är individernas bedömningar av institutionens förmåga/kompetens, integritet, empati, transparens, värdegemenskap och närhet (Aronsson och Karlsson 2001; Trädgårdh 2009; Holmberg och Weibull 2013a). Studier tyder på att byggsten nummer 1, förmåga/kompetens, och byggsten nummer 5, värdegemenskap, är särskilt viktiga. Ändrade bedömningar när det gäller hur kompetent en institution är påverkar starkt graden av förtroende. Detsamma gäller om människor uppfattar att värdegemenskapen – politiskt, ideologiskt eller kulturellt – med en specifik institution förändras.

Det är inte alltid lätt att empiriskt pröva i vad mån människors värdegemenskap med en institution förändras. Vi vet visserligen att närhet har stor betydelse och vi har visat att personer som är beroende av eller engagerade i en viss institution

har större förtroende än de som inte är det (Holmberg och Weibull, 2014). Men det är svårt att belysa förhållandet i ett förändringsperspektiv, eftersom institutionsförändringar vanligen sker gradvis och därför ofta är svåra att komma åt. För vissa institutioner, särskilt de politiska finns emellertid möjligheten till prövning.

En sådan prövning av värdegemenskapens betydelse kan göras genom analyser hur förtroendet för regeringen ser ut i olika politiska grupper och hur det eventuellt påverkas av skiften vid makten i Rosenbad. Vår hypotes är att värdegemenskapsfaktorn – och indirekt också bedömningen av förmågan/kompetensen – är starkt kopplad till graden av förtroende för en sittande regering. Samma faktorer kommer också att åstadkomma tydliga förändringar i förtroendet för regeringen när vi får ett maktskifte. Via värdegemenskapen kommer regeringen att förtroendebedömas med hjälp av ett slags vi/dom-glasögon. Medborgare som har sitt block/parti representerat i regeringen kommer att känna mer värdegemenskap och se regeringen i vi-termer. Det gör att förtroendet ökar/blir högre. Andra medborgare som stödjer oppositionen kommer att ha en mindre grad av värdegemenskap med regeringen, och mer se den i ett dom-perspektiv. Följden blir ett sänkt/lägre förtroende. Vår hypotes är alltså att regeringsförtroende är klart ombytligt, känsligt för maktskiften och väljarnas olika värdegemenskap med den partikonstellation som har makten i Rosenbad.

Hypotesen kan testas på data från SOM-institutets långa mätserie av regeringsförtroende. Den första mätningen gjordes redan 1986. Under de trettio år som mätningarna har gjorts har vi i Sverige haft inte mindre än fyra regeringsskiften – 1991 från Socialdemokraterna till De borgerliga, 1994 från De borgerliga åter till Socialdemokraterna, 2006 från Socialdemokraterna till Alliansen och 2014 från Alliansen till en S/MP-koalition. Under samma period har vi också haft fyra val utan regeringsskiften – 1988 Socialdemokraterna sitter kvar, 1998 Socialdemokraterna sitter kvar, 2002 Socialdemokraterna sitter kvar och 2010 Alliansen sitter kvar. Regeringsinnehavet har således varit mycket ombytligt. Frågan är om medborgarnas regeringsförtroende har varit lika ombytligt? Det är vår hypotes att så har varit fallet. Och det är vad vi i det följande skall undersöka empiriskt genom analyser av hur förtroendet ändrats över tid.

Som en bakgrund kommer vi först att redovisa hur mönstret i svenskarnas institutionsförtroende var 2015 samt hur det har förändrats över tid.

Nedgång i institutionsförtroendet 2015

Förtroende för det svenska samhällets institutioner har inom ramen för den nationella SOM-undersökningen mätts sedan starten 1986. Den första undersökningen omfattade elva institutioner med fokus på samhällets mest centrala – de politiska, mediala, ekonomiska och sociala. Förtroendemätningarna har efter hand utökats och sedan 2005 har svarspersonerna varje år fått ta ställning till tjugoen samhällsinstitutioner. Man får bedöma de enskilda institutionerna på en femgradig skala från mycket stort till mycket litet förtroende med mittalternativet varken stort eller

litet förtroende och utan något explicit alternativ för ingen uppfattning. Resultatet från 2015 års mätning redovisas i tabell 1.

Det oftast använda kriteriet på förtroende är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende. Med ett sådant mått visar sig att sjukvården åtnjuter högst förtroende med 68 procent och därefter kommer polisen och universitet/högskolor med 62 respektive 58 procent. Det är samma topptrio som 2014 och andelarna är nära nog identiska. Över 50 procent stort förtroende når även radio-tv (55 procent) och domstolarna (52 procent). Inte heller för dessa är det någon större skillnad mot föregående år.

I mitten av rangordningen med omkring 30 procent stort förtroende finner vi bland andra Svenska kyrkan, Kungahuset, försvaret, dagspressen, riksdagen och regeringen. Lägst förtroende har de politiska partierna, Europaparlamentet och EU-kommissionen, där endast omkring 15 procent av allmänheten uppger sig ha stort förtroende. I jämförelse med 2014 har samtliga tre tappat klart i förtroende.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner, 2015 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroende-balans
Sjukvården	16	52	20	9	3	100	+56
Universitet/högskolor	10	48	36	4	2	100	+52
Polisen	12	50	26	9	3	100	+50
Radio/TV	9	46	34	8	3	100	+44
Domstolarna	11	41	33	10	5	100	+37
Riksbanken	10	38	40	8	4	100	+36
Grundskolan	8	36	38	13	5	100	+26
FN	9	32	37	15	7	100	+19
Svenska kyrkan	7	27	41	14	11	100	+9
Kungahuset	9	27	36	13	15	100	+8
Försvaret	6	23	45	18	8	100	+3
Dagspressen	3	26	44	19	8	100	+2
Riksdagen	4	24	43	21	8	100	-1
Regeringen	4	25	35	22	14	100	-7
Storföretagen	2	21	47	22	8	100	-7
De fackliga org	3	22	42	22	11	100	-8
Bankerna	4	23	35	25	13	100	-11
Kommunstyrelserna	2	18	47	24	9	100	-13
EU-kommissionen	2	15	44	26	13	100	-22
Europaparlamentet	2	14	44	26	14	100	-24
De politiska partierna	2	11	44	31	12	100	-30

Kommentar: Antalet svarspersoner varierar mellan 1 478 och 1 522. Analysen bygger på editionen Riks-SOM 1 2015 där frågan ställdes i sin helhet. Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procentalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015.

Rangordningen i tabell 1 bygger på det samlade måttet förtroendebalans – ett mått som tar hänsyn även till andelen svarande som har litet förtroende för respektive institution.¹ Vi kan då se att även institutioner som ligger högt i förtroende bland allmänheten kan ha inte obetydliga andelar med litet förtroende, exempelvis sjukvården, polisen och radio-tv. Den institution som de senaste mätåren genomgående visat sig ha lägst andel litet förtroende är universitet/ högskolor, där en stor andel av svarspersonerna placerar sig i mitten av skalan, troligen därför att de haft svårt att göra någon bedömning.

Förtroendebalansen innebär att både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in: plus innebär att stort förtroende överväger, minus att litet förtroende är större. Av de tjugo institutionerna har tolv en positiv och nio en negativ övervikt. Det är en något mer negativ förtroendebedömning än valåret 2014, då motsvarande siffror var femton respektive sex. Den genomsnittliga förtroendebalansen 2015 är +10, att jämföra med +18 2014, +10 2013, +13 2012 och +14 2011.

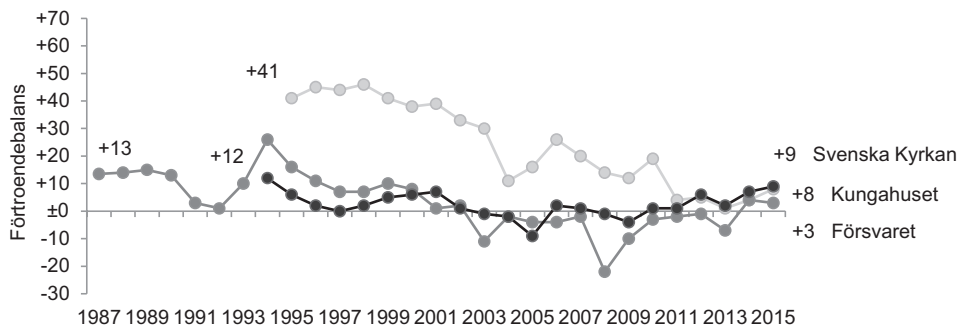
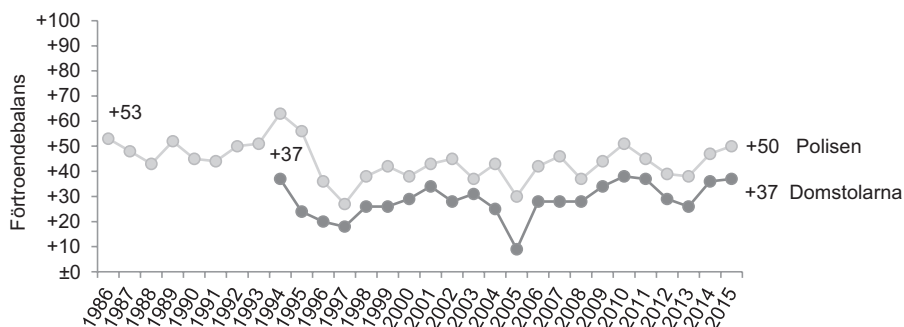
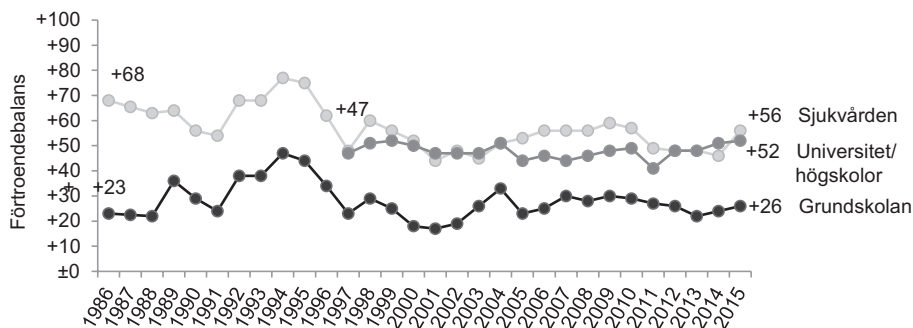
Resultatet bekräftar vad vi tidigare karakteriserat som valårens haloeffekt (Holmberg och Weibull, 2015; jfr även Holmberg, 1994; Strömbäck och Johansson, 2006). Valåret 2014 låg det genomsnittliga institutionsförtroendet klart högre än både förvalsåret 2013 och eftervalsåret 2015. Granskar vi förändringarna närmare visar det sig som väntat att det framför allt är de politiska institutionerna som påverkas. Mellan 2014 och 2015 har särskilt förtroendet för de politiska partierna, EU-institutionerna samt regering och riksdag minskat, medan förtroendet för de fem institutioner som ligger i toppen av förtroendeligan knappast har ändrats.

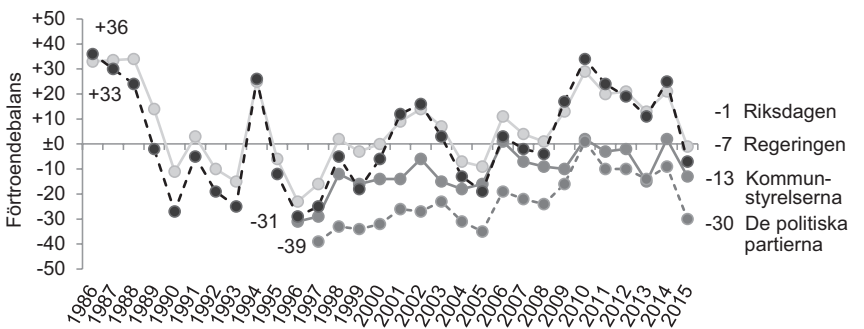
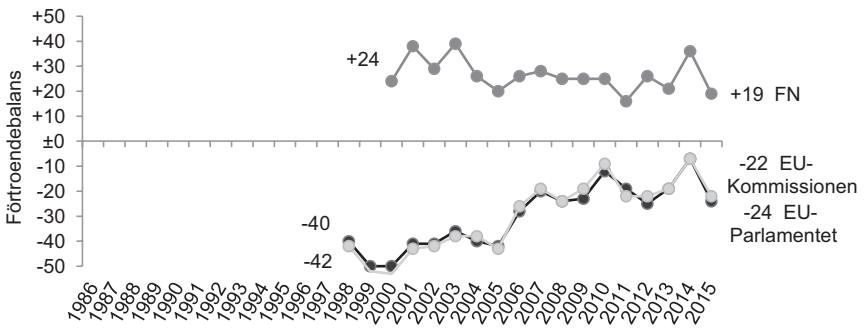
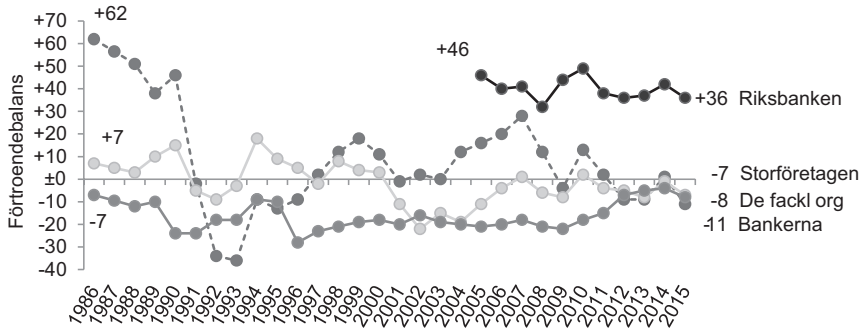
Även om det politiska institutionsförtroendet kan skifta relativt mycket ett valår i jämförelse med åren före och efter är det oftast bara i undantagsfall förtroendet för en enskild institution förändras kraftigt mellan enskilda år, utan förändringar sker över längre tidsperioder. I figur 1 redovisas de längre tidsserierna som gör att vi kan sätta in de senaste årens förändring i ett större sammanhang. Framställningen bygger helt på våra tidigare översikter av samhällsförtroendets förändring över tid (jfr Holmberg och Weibull, 2014).

När det gäller de offentliga institutionerna som sjukvården och grundskolan uppvisar de ett likartat förändringsmönster, även om förtroendenivåerna varierar. Det är institutioner som generellt uppstår stort förtroende, men där allmänhetens bedömningar påverkas av hur de ideologiska vindarna blåser (Nilsson, 2016). Fram till början av 1990-talet hade de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå.

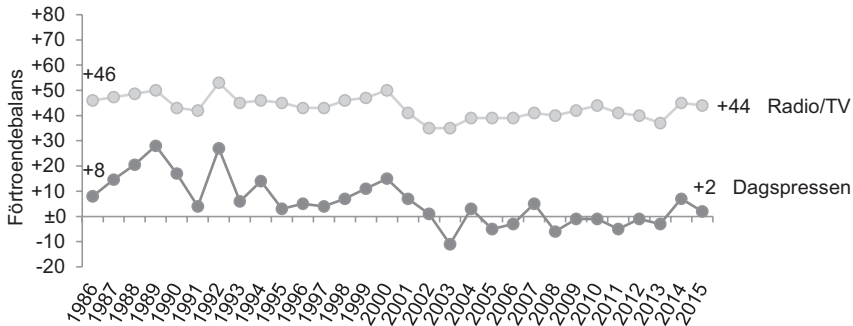
Förtroendet för polisen och domstolarna uppvisar ett gemensamt mönster. Det har under de senaste åren varit på i stort sett samma nivå, men samtidigt uppvisat relativt stora skillnader mellan enskilda år. Mellan 2014 och 2015 ligger de på i huvudsak samma nivå.

Figur 1 Förtroendet för tjuoan samhällsinstitutioner 1986–2015 (förtroendebalans)

För Svenska kyrkan och Kungahuset som representerar en äldre typ av institutioner har den långsiktiga tendensen varit sjunkande, särskilt för Kungahuset.² Båda har dock stabiliserats något under de senaste åren. Det gäller särskilt förtroendet för Kungahuset. Förtroendet för försvaret har minskat sedan mitten av 1990-talet, men har efter en mycket låg förtroendebalans 2008 på nytt börjat öka, men nivån är i stort densamma 2014 och 2015.

De ekonomiska institutionerna uppvisar relativt stora skillnaderna under de tjugofem år förtroendet för dem studerats. Den mest spektakulära förändringen är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Också storföretagen fick ett minskat förtroende under den dåvarande lågkonjunkturen men inte i lika hög grad som bankerna. Den ekonomiska konjunkturens märks även i senare förtroendebestämningar, t ex under finanskrisen 2008–2009. Den uppgång som anades 2014 har dock för både bankerna och storföretagen avlösts av en nedgång 2015. Även Riksbanken har tappat något i förtroende det senaste året.

De politiska institutionerna, som vi senare ska återkomma till, präglas av andra rörelsemönster, där de politiska valen spelar en viktig roll. Det cykliska mönstret för regering och riksdag karaktäriseras av att förtroendet ökar under valår i förhållande till åren närmast före. Som vi tidigare sett bekräftas detta även för valåret 2014.

Förtroendet för medieinstitutionerna har i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna varit mycket stabilt. Radio-tv har varit förankrad på omkring +40, men visar sig öka något 2015 efter flera års svagt fallande förtroendebalans. För dagspressen är tendensen lite mer skiftande. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen.

Den sammantagna bilden är att den ökning i svenskarnas institutionsförtroende som vi kunde visa på i mätningen 2014 har vänts i en nedgång 2015. Nedgången gäller dock främst de politiska och ekonomiska institutionerna medan förtroendet för de offentliga institutionerna och medierna ligger kvar på samma nivå som 2014.

Det allmänna mönstret är att det finns en förhållandevis stor samstämmighet i svenska folkets förtroendebedömningar av de tjugoen samhällsinstitutionerna, samtidigt som det finns vissa över åren återkommande mönster i bedömningarna mellan olika demografiska grupper. Således har kvinnor överlag ett något större förtroende än män, yngre är något mer förtroendefulla än övriga åldersgrupper och högutbildade har generellt ett högt samhällsförtroende. Mönstret skiljer sig inte från tidigare år (Holmberg och Weibull, 2013b, 2015).

Människors partisympatier påverkar förtroendet för olika institutioner

Offentlig förvaltning i Sverige skall vara opartisk, beakta allas likhet inför lagen, och vara oberoende av partipolitiska eller ideologiska kopplingar. Idealt skall myndigheter verka så att alla medborgare har förtroende för arbetet – och det oavsett politisk hemvist. Oväld ska råda. Det sägs uttryckligen i Sveriges grundlag (Regeringsformen 1 kapitlet, 9:e paragrafen). Om någon politisk falang har ett påtagligt högre eller lägre förtroende för hur det offentliga sköter sig kan det vara ett allvarligt tecken på att något är fel. Regeringsformens krav på opartiskhet kan vara i fara (Holmberg, 2015).

Men opartiskhetskravet gäller offentliga myndigheter och inte all verksamhet och alla institutioner i samhället. Privata institutioner som näringsliv och mass-media lyder inte under lika strikta regler. Inte heller politikens institutioner har så strama tyglar, även om ett opartiskt agerande i många sammanhang är normativt önskvärt. I en representativ demokrati har exempelvis regeringen naturligen en delvis partisk roll. En parlamentariskt valt regering skall föra den politik den har valts att föra, och som den kan få majoritet för i riksdagen. En regering blir och ska vara partisk. Den skall i första hand företräda den folkopinion som valt den och så långt möjligt föra sin politik. Det gör att vi kan förvänta oss att medborgare som valt en regering också har ett högre förtroende för hur den arbetar jämfört med medborgare som *inte* valt regeringen. Värdegemenskapen med regeringen respektive med oppositionen och vi/dom-perspektivet ligger bakom en dylik förväntan.

Det är nu empiriskt möjligt att pröva vårt resonemang genom att studera vilket förtroende människor med olika partisympati har för var och en av de tjugoen institutioner som ingår i SOM-undersökningens årliga mätning. I tabell 2 redovisas förtroendet för de olika samhällsinstitutionerna efter partisympati. Normativt sett är förväntan att sambanden i de flesta fall ska vara svaga, utom när det gäller vissa av de politiska institutionerna, speciellt regeringen. Utgångspunkten för vår förhoppning om svaga samband – utom när det gäller regeringen och i någon mån också riksdagen – är att verksamheter i ett gott samhälle bör kännetecknas av ett minimum av partipolitisering. Det gäller i första hand de offentliga institutionerna och det civila samhället, men även näringsliv och medier mår sannolikt bäst om de fungerar partipolitiskt neutralt, och uppfattas politiskt neutrala.

Tabell 2 Sambandet mellan partisympati och förtroende för olika institutioner, 2015 (andel stort förtroende i procent och eta)

		Samtliga	Partisympati									eta
			V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	FI	
Sjukvården	2013	63	60	68	73	78	67	66	66	55	-	.12
	2015	68	73	70	71	66	74	79	74	57	61	.14
Universitet	2013	55	64	60	70	73	72	56	62	48	-	.15
	2015	58	65	60	75	59	67	53	63	40	63	.19
Polisen	2013	55	37	55	54	66	66	71	60	43	-	.18
	2015	62	57	65	77	63	58	59	70	48	39	.21
Radio/tv	2013	49	50	59	55	55	50	48	48	33	-	.15
	2015	55	54	65	55	64	68	45	55	39	52	.24
Domstolarna	2013	46	38	46	56	57	58	55	57	26	-	.23
	2015	52	52	57	56	60	57	62	59	31	42	.24
Riksbanken	2013	48	29	45	48	55	61	61	62	36	-	.22
	2015	48	43	52	43	52	57	62	58	34	18	.22
Grundskolan	2013	42	49	52	42	57	46	44	45	29	-	.18
	2015	44	48	50	60	46	38	42	45	31	30	.19
FN	2013	42	42	44	51	57	46	46	49	34	-	.13
	2015	41	45	45	58	35	46	36	46	21	45	.28
Sv. Kyrkan	2013	30	25	32	34	57	37	58	35	23	-	.18
	2015	34	32	32	38	45	41	55	35	27	9	.18
Kungahuset	2013	32	12	30	26	55	34	59	47	34	-	.29
	2015	36	14	28	32	46	44	58	47	42	17	.29
Försvaret	2013	23	13	27	19	28	33	31	33	23	-	.16
	2015	29	23	30	32	21	32	29	37	24	18	.18
Dagspressen	2013	26	27	27	40	29	30	22	27	20	-	.13
	2015	29	30	32	36	41	36	30	33	18	18	.24
Riksdagen	2013	35	27	34	34	55	51	59	53	19	-	.30
	2015	28	36	40	36	26	26	30	27	10	24	.34
Regeringen	2013	40	14	23	35	62	67	74	77	34	-	.52
	2015	29	54	53	44	18	17	19	18	7	27	.49
Storföretagen	2013	22	11	16	17	28	28	23	40	24	-	.31
	2015	23	7	20	14	26	33	32	37	22	9	.32
De fackl. org.	2013	27	54	38	37	23	22	15	16	18	-	.30
	2015	25	43	37	38	20	18	15	16	12	25	.34
Bankerna	2013	28	15	27	23	31	35	33	32	13	-	.21
	2015	27	14	27	26	27	27	43	36	22	9	.34
Kommunstyr.	2013	19	15	28	22	33	17	34	21	12	-	.21
	2015	20	25	28	22	17	21	28	15	13	9	.21
EU-kommiss.	2013	17	12	16	18	23	28	28	28	7	-	.29
	2015	17	13	18	26	16	18	26	21	5	13	.30
EU-parlament	2013	17	10	16	20	25	23	23	27	8	-	.27
	2015	16	15	18	21	17	16	25	22	5	16	.29
Pol. Partierna	2013	18	16	18	24	28	28	25	28	10	-	.21
	2015	13	22	19	16	11	7	8	12	3	9	.30
Antal svar	2013	1 510	88	437	159	58	109	500	65	156	-	
	2015	1 478	108	353	108	110	69	316	53	215	31	

Kommentar: Resultaten kommer från de nationella SOM-undersökningarna 2013 (Alliansregering) och 2015 (S/MP-regering). Sambandsmättet eta kan variera mellan .00 (inget samband) och 1.00 (maximalt samband). Antalet FI-sympatisörer 2013 var för få för att kunna särredovisas, men även år 2015 är antalet svar få och måste tolkas med stor försiktighet.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2013 och 2015.

Resultaten redovisas separat för SOM-mätningen 2013 och 2015 för att kunna belysa eventuella effekter av valet och regeringsskiftet 2014. Vi förväntar oss inga större förtroendeförändringar för de icke-politiska institutionerna på grund av maktskiftet i Rosenbad. Vi har visserligen sett att förtroendet för många samhällsinstitutioner gick upp valåret 2014 – liksom vi sett för tidigare valår (Holmberg och Weibull, 2015), men vi har ingen anledning att tro att det skulle vara en följd av en förändrad partipolitisk bedömning. För de politiska institutionerna däremot, speciellt för regeringen, är hypotesen att relativt tydliga förtroendeförskjutningar ska ha inträffat.

Utfallet av våra test är i flertalet fall i linje med hypoteserna. Sambanden mellan partisympati och grad av institutionsförtroende är båda mätåren i de flesta fall svaga, med eta-värden under .25 (62 procent av fallen i tabell 2)³. Endast en institution uppvisar ett starkt eta-samband upp emot .50. Det är regeringen. Förtroendet för svenska regeringen är som förväntat starkt partipolitiserat. År 2013 har borgerlig väljare ett klart högre regeringsförtroende än rödgröna väljare för den då sittande alliansregeringen. Efter maktskiftet 2014 blir det ombytta roller. I mätningen 2015 har rödgröna väljare, inklusive V-sympatisörer, ett högre förtroende för S/MP-regeringen än borgerliga väljare. Noterbart är att Sverigedemokraternas sympatisörer har ett högre förtroende för alliansregeringen 2013 (34 procent) än för S/MP-regeringen 2015 (7 procent).

Några andra institutioner som inte har ett starkt, men ett någorlunda tydligt förtroendesamband med väljarnas partisympatier (eta kring .30), är andra politiska institutioner som riksdagen, de politiska partierna, EU-kommissionen och EU-parlamentet, men däremot inte kommunstyrelserna. Det senare har sannolikt sin förklaring i att skillnader i partipolitisk profil skiljer sig åt mellan kommunerna och att detta innebär att skillnaderna utjämnas.⁴ Tre andra institutioner uppvisar också eta-samband kring .30 trots att de inte direkt är politiska. De institutionerna är storföretagen (.32), de fackliga organisationerna (.34) och Kungahuset (.29). När det gäller storföretagen och Kungahuset har de högre förtroende bland borgerliga sympatisörer än bland rödgröna. Mönstret är det omvända för de fackliga organisationerna. De röner ett högre förtroende bland rödgröna väljare än bland borgerliga. Samma mönster har observerats även i de tidigare förtroendemätningarna (Holmberg och Weibull, 2013b).

Regeringsskiftet 2014 får en tydlig effekt på förtroendet för regeringen – borgerliga sympatisörer tappar medan rödgröna stärker sitt förtroende. En motsvarande fast svagare effekt kan noteras för tilltron till riksdagen, en viss ökning av förtroendet bland rödgröna sympatisörer samtidigt som allianspartiernas väljare går klart ned i tilltro. Även förtroendet för de politiska partierna påverkas av regeringsskiftet, men så gott som enbart bland borgerliga anhängare. Bland alliansväljare går förtroendet för politiska partier klart ned efter valförlusten.

För övriga institutioner kan inte några påtagliga partirelaterade förtroendeändringar iakttas. Graden av statistiskt samband mellan partisympati och institutionsförtroende förändras dessutom inte heller av regeringsskiftet i de allra flesta

fall; detsamma gäller även flera av de politiska institutionerna. För några politiska institutioner – mest tydligt för regeringen – förändras dock mönstret på sambanden i och med maktskiftet. Men vi får stöd för vårt antagande att styrkan på sambanden vanligen inte påverkas.⁵ Annorlunda uttryckt uppvisar vissa institutioner även över tid ett relativt stabilt partipolitiskt mönster. Således finns förtroendet för de fackliga organisationerna främst bland vänstersympatisörer, medan Kungahuset, bankerna och storföretagen har sin uppbackning främst hos sympatisörer med allianspartierna.

Huvudslutsatsen av vår prövning av sambandet mellan partisympati och grad av förtroende för olika samhällsinstitutioner är att vår hypotes i det väsentliga får ett empiriskt stöd. Sambanden är i de flesta fall förväntat svaga och påverkas inte av ett regeringsskifte. Det förväntade stora undantaget från denna sanning är förtroendet för regeringen, och till en del också förtroendet för riksdagen. Här kan vi iakttä starka samband med människors partisympatier och också tydliga förändringar orsakade av regeringsskiften. Väljares värdegemenskap eller inte-värdegemenskap med partierna i en sittande regering färgar av sig på i vilken utsträckning de har tilltro till dem som har makten i Rosenbad.⁶

Ombyttligt förtroende för regeringen

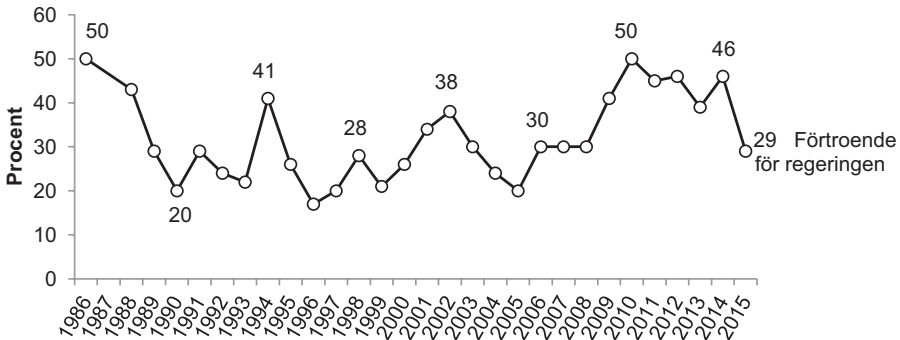
Utgångspunkten för vår studie var att pröva frågan om värdegemenskapens betydelse genom att studera förhållandet mellan regeringsförtroende och partisympati över tid med fokus på vad som hänt vid regeringsskiften. Under de tre decennier SOM-undersökningen ställt sina årligen återkommande frågor om samhällsförtroende har det förekommit fyra regeringsskiften. Vid två tillfällen har borgerliga partier tagit över från Socialdemokraterna, vid två har Socialdemokraterna tagit över, i det ena fallet tillsammans med Miljöpartiet.

Frågan är hur dessa skiften med något olika förutsättningar påverkat förtroendet för regeringen bland människor med olika partisympati. Innan vi går in mera i detalj på analysen av värdegemenskapen är det viktigt att påminna sig att regeringsförtroendet påverkas även av andra förändringar i samhället, exempelvis särskilda händelser eller ekonomiska konjunkturer. Om vi extraherar förtroendekurvan för regeringen från figur 1 – men utgår från andelen som har stort förtroende och inte från förtroendebalansen – blir det möjligt att peka på några mönster över de trettio åren (figur 2).

Den första iakttagelsen är att regeringsförtroendet ligger mycket högt i början av mätperioden. Det finns anledning att tro att den höga siffran för Ingvar Carlsons regering hösten 1986 var påverkad av den allmänpolitiska uppslutning som var en följd av mordet på Olof Palme våren samma år. De närmaste åren därefter föll förtroendet för regeringen relativt kraftigt. Om vi betraktar kurvan på regeringsförtroendet från omkring 1990 kan vi istället notera en successiv ökning i regeringsförtroendet: genomsnittet för 2010-talet ligger närmare 40 procent, i jämförelse med under 30 procent vid åren kring millennieskiftet. Det förväntade mönstret med högre regeringsförtroende under valår i jämförelse med åren före

och efter bekräftas med reservation för att det saknas data för året före valet 1988 och förtroendet kvarstod på samma nivå året efter valet 2010 (Holmberg och Weibull, 2015).

Figur 2 Andel stort förtroende för regeringen 1986–2015 (procent)

Kommentar: Avser andelen mycket/ ganska stort förtroende bland samtliga som svarat.

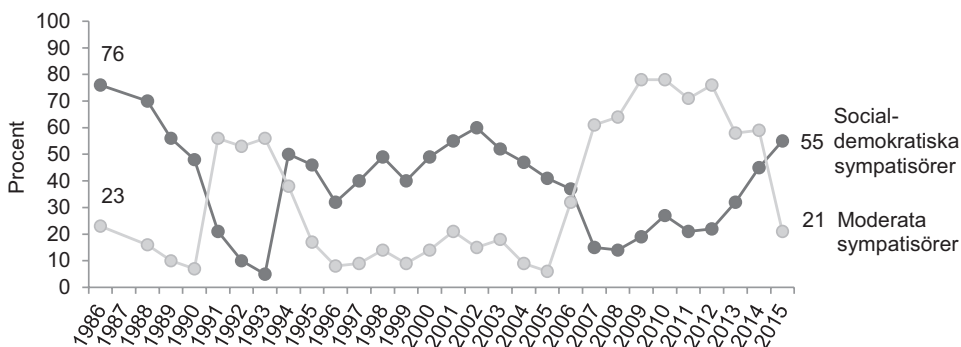
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015.

Några år finns skäl att särskilt peka på. Ett sådant är valåret 1994 där regeringsförtroendet uppvisar en särskilt kraftig uppgång i jämförelse med förvalsåret 1993. Det var det år då Socialdemokraterna återtog regeringsmakten och regeringsskiftet medförde förhoppningar om att den då mycket svaga ekonomiska konjunkturen skulle vända snabbt.⁷ Så blev det inte och förtroendesiffrorna återgick till en lägre nivå året efter valet (Elliot, 1995; Weibull och Holmberg, 1996). Ett annat år som sticker ut något är 2001 då terrorattackerna i New York och Washington innebar ökad uppslutning kring regeringen. På motsvarande sätt medförde finanskrisen 2008-09 ett ökat stöd för regeringen och bidrog sannolikt till att Alliansregeringen återvaldes 2010 (Oscarsson och Holmberg, 2013).

Prövningen av värdegemenskapshypotesen görs i två steg. Det första avser graden av förändring i partisympatisörernas förtroende som en följd av regeringsskiftet, från borgerligt till socialdemokratiskt regeringsinnehav eller vice versa. Vårt antagande, i linje med vad tidigare visats för maktskiftet 2014, är att regeringsskiftet innebär att de partipolitiska förtecknen ändrar sig. Ett regeringsskifte där de borgerliga tar över efter Socialdemokraterna medför att borgerliga partisympatisörers regeringsförtroende ökar från förvalsår till eftervalsår, medan S-väljare får mindre förtroende för regeringen; ett skifte från borgerligt till socialdemokratiskt regeringsinnehav innebär på motsvarande sätt att de borgerliga sympatisörerna tappar förtroende för regeringen, medan de socialdemokratiska samtidigt ökar sitt förtroende. I vår prövning har vi valt att utgå från förhållande mellan förvals- och eftervalsår, eftersom

datainsamlingsperioden för SOM-undersökningen gör det vanskligt att använda resultatet för valåren.⁸ Vidare har vi inte inkluderat samtliga partiers sympatisörer utan begränsat oss till Moderaterna och Socialdemokraterna i egenskap av att vara de två största partierna inom respektive block.

Figur 3 Förtroende för regeringar bland S- respektive M-sympatisörer (procent)

Kommentar: Avser andelen med mycket/ganska stort förtroende.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986–2015.

När vi granskar de fyra regeringsskiftena har vi sammanlagt åtta observationer. Vi kan konstatera att utfallet i samtliga fall går i hypotesens riktning: när en regering har samma värdegrund som väljaren ökar hans förtroende för regeringen. När det gäller de val där de borgerliga vinner regeringsmakten ökar de moderata sympatisörernas förtroende från förvals- till eftervalsår från 7 till 53 procent (1991) och från 6 till 61 procent (2010) medan de socialdemokratiska sympatisörernas minskar från 48 till 10 respektive från 41 till 15 procent (figur 3). När det gäller de val där Socialdemokraterna vinner ökar S-sympatisörernas förtroende från 5 till 46 (1994) respektive 32 till 55 procent (2014), medan det bland moderata sympatisörer blir en nedgång från 56 till 17 respektive från 58 till 21 procent. I genomsnitt förändras S-sympatisörernas förtroende för regeringen med 32 procentenheter vid de fyra regeringsskiftena. Motsvarande förändring är ännu större för moderata sympatisörer, hela 44 procentenheter. Både socialdemokratiska och moderata sympatisörer har således ett mycket ombytligt regeringsförtroende. De sluter upp när det egna partiet regerar, inte när andra styr; helt i linje med värdegemenskapshypotesen.

I det andra steget handlar det om att granska de val då det inte sker ett regeringsskifte. Vad händer då? Enligt vår grundläggande hypotes ska i princip inget hända, Eftersom värdegemenskapsrelationen inte ändras ska inte heller förtroendet

påverkas. Och det är också det vi kan observera i de tre val – 1998, 2002 och 2010 – där hypotesen kan prövas. S-sympatisörer ligger i stort sett på samma nivå i för- och eftervalsmätningarna: genomsnittsskillnaden är enbart två procentenheter. Motsvarande differens för M-sympatisörerna är lika liten, tre procentenheter mellan för- och eftervalsår. Är regeringen densamma ändrar sig inte heller väljarnas regeringsförtroende.⁹

Det finns ytterligare ett perspektiv att tillfoga. Det gäller frågan vad som händer med regeringsförtroendet det år då en sittande regering vinner valet och därmed sitter kvar. I konsekvens med vår hypotes bör förtroendet för den regering som får sitta kvar att förbli oförändrat både bland regeringens sympatisörer och bland oppositionens. Vi kan pröva antagandet på tre val (1998, 2002 och 2010). Det visar sig att det får empiriskt stöd. Om vi jämför graden av regeringsförtroende omedelbart efter valen 1998, 2002 och 2010 med förtroendet året före valen begränsar sig förändringen i regeringsförtroendet till i genomsnitt 6 procentenheter upp eller ner; en fluktuation i närheten av den statistiska felmarginalen.¹⁰

Starkt polariserat förtroende för regeringen

Det finns ett starkt samband mellan partisympati och graden av förtroende för en sittande regering. Sambandet är klart starkare än alla andra samband mellan partisympati och förtroende för olika samhällsinstitutioner. Regeringsförtroende i Sverige är mycket påtagligt strukturerat av väljarnas sympatier för regeringspartier eller för oppositionspartier. Vår hypotes att förtroendet för makthavarna i Rosenbad skulle vara tydligt partipolariserat och styrt av människors olika grad av värdegemenskap med en sittande regering får ett starkt stöd. Det stödet förstärks ytterligare när vi kan visa att väljarnas förtroende för en regering är mycket känsligt för byte av regering. Värdegemenskapen gör att väljarna följer sina partisympatier när det kommer en ny regering. Socialdemokratiska sympatisörer tappar förtroende när det blir en borgerlig regering och återfår förtroende när en S-regering återkommer. Ett motsvarande mönster återfinns också hos M-anhängare. De är mer förtroendefulla när det blir en borgerlig regering, och förlorar i tilltro när det blir en S-regering.

Kopplingen mellan partisympati och förtroende för regeringen är inte unik och knappast heller överraskande. Tendensen finns också för andra politiska institutioner som t ex för riksdagen och för de politiska partierna. Och för några på pappret ”opolitiska” institutioner som storföretagen och mindre politiska institutioner som Kungahuset. Det unika med förtroendet för regeringen är att graden av samband med partisympatierna är så stark. Klart starkare än för t ex riksdagen. Och så bör det normativt vara i en parlamentarisk demokrati baserad på representation via politiska partier. Regeringen skall vara partisk och den skall bedömas partiskt av väljarna. Värdegemenskapen skall spela en roll. Företräder regeringen de väljare som valde den? Genomförs den politik som utlovas?

Andra politiska institutioner, tydligast för riksdagen, har också till en del ett partiskt uppdrag i en parlamentarisk demokrati (Holmberg m fl, 2015). Men inte lika utmejslat som för regeringen även om förändringsmönstren över tid är förhållandevis lika. Dock riksdagen utser regeringen och har därmed indirekt en partisk roll, vid sidan av att riksdagen också skall vara ett "level playing field" och företräda hela svenska folket.

Att sambandet mellan partisympati och förtroende för regeringen är starkt i Sverige är alltså både teoretiskt förväntat och normativt positivt. Så bör det vara i en partibaserad representativ demokrati. Detsamma kan sägas om frånvaron eller den svaga förekomsten av samband mellan partisympati och förtroende för de flesta andra samhällsinstitutioner i Sverige.¹¹ Människors förtroendebedömningar av myndigheter, näringsliv, civila sektorn, massmedia är föga partipolitiserade i dagens Sverige. Det är ett friskhetstecken för svensk demokrati.

Noter

- ¹ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet "varken högt eller lågt förtroende". Vår erfarenhet är att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ² Observera att dessa två institutioner började mätas först 1994 (Svenska kyrkan) och 1995 (Kungahuset)
- ³ Om eta se kommentaren till tabell 2.
- ⁴ Att det finns ett visst samband stöds av att S/MP-ledningen i Stockholms kommun år 2015 har större förtroende bland V/S/MP-sympatisörer än den borgerliga kommunledningen hade år 2013; bland Alliansens sympatisörer är dock skillnaden liten mellan de två mätpunkterna. Resultatet ska tolkas med försiktigt på grund av det begränsade antalet svarspersoner.
- ⁵ Tre institutioner uppvisar relativt klara förändringar i eta-sambanden mellan mätningarna 2013 och 2015. De institutionerna är FN, radio/TV och dagspressen. I samtliga fall förstärks sambanden. Och i alla tre fallen är det Sverigedemokraterna som är huvudorsaken till de förändrade/förstärkta sambanden. SD-sympatisörer har lägre förtroende för de flesta institutioner än svensken i gemen, även för FN, radio/TV och dagspressen. Och SD-sympatisörer är fler och väger tyngre i resultaten 2015 än 2013. Jämfört med svensken i allmänhet har Sverigedemokraternas anhängare endast ungefär samma eller något högre förtroende för tre institutioner – Kungahuset, försvaret och storföretagen (tabell 2).
- ⁶ Vi har genomfört motsvarande analys även efter svarspersonernas självplacering på en vänsterhöger-skala. Den ger i stort sett samma resultat. Både 2013

och 2015 kom den största ideologiska polariseringen till uttryck i fråga om regeringen med cirka 45 procentenheters förtroendedifferens mellan personer som placerade sig längst till höger och dem som placerade sig längst till vänster – men 2013 var det personer till höger som hade störst förtroende, medan det 2015 var personer till vänster. Andra institutioner med relativt stark polarisering 2015 var Kungahuset, storföretagen och de fackliga organisationerna (cirka 30 procentenheters förtroendeskillnad mellan personer med vänster- respektive högerideologi).

- 7 Möjligen påverkades det stora regeringsförtroendet även av folkomröstningen om Sveriges EU-medlemskap som hölls hösten samma år och delvis sammanföll i tid med SOM-undersökningens datainsamling. Det kan i sammanhanget tillfogas att EU-valen inte påverkar förtroendet för regering och riksdag på samma sätt som riksdagsvalen. Det finns även vissa mätproblem att väga in (se not 9).
- 8 Genom att datainsamlingen för den årliga SOM-undersökningen äger rum från slutet av september till slutet av januari, där den stora majoriteten samlas in under oktober, kan det vid regeringsskiftet kan det innebära oklarhet om vilken regering som avses beroende på när undersökningen besvaras, särskilt då utfallet inte är helt entydigt. I 2014 års undersökning visade sig således att bland dem som svarade *före* regeringsförklaringen av den nya socialdemokratiska regeringen var regeringsförtroendet bland M-sympatisörer 71 procent och bland S-sympatisörer 42 procent. Svarmönstret tyder på att flertalet bedömer den avgående moderatledda alliansregeringen (Holmberg och Weibull, 2015).
- 9 En ytterligare iakttagelse är att regeringsförtroendet, oavsett vilket parti som har regeringsmakten, i tre fall av fyra tenderar att klart minska åren före ett maktskifte. Det gäller S-sympatisörer före valen 1991 och 2006 och M-sympatisörer före valet 2014. Undantaget är M-sympatisörerna inför valet 1994. Det är inte orimligt att också tolka sådana tendenser som uttryck för en minskande värdegemenskap. När partisympatisörer tappar förtroende för "sin" regering kan det uppfattas som att de inte längre känner samma värdegemenskap med dess politik.
- 10 Ett annat möjligt antagande kan vi kalla glädje- och sorgehypotesen. Det utgår från vad som händer med regeringsförtroendet det år då en sittande regering vinner valet och därmed sitter kvar. Det bör då förväntas att förtroendet för den regering som får sitta kvar omedelbart efter valet borde få en extra ökad uppslutning (glädjehypotesen) bland regeringens partisympatisörer, medan regeringsförtroendet bör minska bland den förlorande oppositionens sympatisörer (sorgehypotesen). Det visar sig för de tre val då antagandet kan prövas att det saknar empiriskt stöd. När det gäller regeringspartier som får sitta kvar ökar förtroendet marginellt i två av de tre valen, men inte i det tredje. För

oppositionspartier minskar sitt regeringsförtroende i två av de tre fallen, alltså i motsats till antagandet.

- ¹¹ De samband som ibland trots allt finns kan ofta kopplas till ett enskilt partis väljare som har påtagligt lägre förtroende för de flesta samhällsinstitutioner i Sverige än vad som är fallet bland folk i allmänhet. Det är något som är utmärkande för Sverigedemokraternas sympatisörer.

Referenser

- Aronsson, Gunnar, Karlsson, Jan, (2001; red) *Tillitens ansikten*. Lund: Studentlitteratur.
- Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det gamla riket*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (1994) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Lindberg, Staffan och Svensson, Richard (2015) *Trust in Parliament*. Stellenbosch: Department of Political Science; University of Stellenbosch.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2013a) Det viktiga institutionsförtroendet. I Weibull, L, Oscarsson, H, Bergström, A (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2013b) *Förtroendet för samhällets institutioner. Utvecklingen i Sverige 1986-2012*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2014) Institutionsförtroende mellan berördhet och mediebevakning. I Bergström, A, Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2015) Demokratins haloeffekt. I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H, Oskarson, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2016) Välfärdspolitik och välfärdsopinion valåret 2014 i Sverige och Värmland. I Norell, PO, Nilsson, L (red) *Värmländska utmaningar – politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Oscarsson, Henrik, Holmberg, Sören (2013) *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Strömbäck, Jesper, Johansson, Bengt (2006) Valens mobiliserande kraft. Förtroendet för staten. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Trägårdh, Lars (red, 2009) *Tillit i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.
- Weibull, Lennart, Holmberg, Sören (1996) Föränderligt förtroende. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Mitt i nittioalet*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

LÅNGSIKTIGA FÖRÄNDRINGAR I SVENSKT INSTITUTIONSFÖRTROENDE

SOM-undersökningen 2016

SOM-rapport nr 70

Larmar och gör sig till

LÅNGSIKTIGA FÖRÄNDRINGAR I SVENSKT INSTITUTIONSFÖRTROENDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Svenska folkets förtroende för de flesta av samhällets centrala institutioner var högre på 1980-talet – när SOM-institutets mätningar startades – än vad det är idag. Institutionsförtroende har långsiktigt gått nedåt i Sverige – från en hög nivå, men dock nedåt. Mest har bankerna och de politiska institutionerna tappat. Det stora raset inträffade under det tidiga 1990-talets ekonomiska kris. En nedgång som inte har återhämtats sedan dess. Institutionsförtroende har konjunkturer. Upp- och nedgångar i förtroendet kan iakttas under de trettio åren sedan mätstarten 1986, men inte tillbaka till de höga förtroendenivåerna Sverige hade innan 90-talskrisen och omläggningen av hur svenskt samhälle och politik fungerar. Förtroende är lättare att fördärva än förvärva.

Institutionsförtroende bygger samhällen. Den operativa ingrediensen med ett högt institutionsförtroende är att det sänker alla transaktionskostnader. Allt blir snabbare, effektivare och kostnadsbesparande om människor har ett någorlunda högt förtroende för ett samhälles olika bärande institutioner. Ett högt och gärna ökande förtroende är bäst. Ett lågt förtroende är sämre, liksom ett minskande förtroende.

Människors tillit till olika samhällsinstitutioner påverkas av många olika omständigheter. Den viktigaste är vilken institution det är fråga om, och vad som utmärker dess verksamhet alternativt vilken betydelse människor tillskriver institutionen både för samhället och för sig själv. Inom forskningen har man ofta skiljt ut sex olika faktorer som strukturerar förtroende för olika institutioner. Alla gäller hur subjekten (individerna) bedömer att objekten för förtroendet (institutionerna) sköter sin uppgift. Faktorerna är människors bedömningar av institutionernas kompetens, integritet, empati, transparens, värdegemenskap och närhet. Med närhet menas både människors beroende av och engagemang i institutionen (Aronsson & Karlsson, 2001; Trägårdh, 2009; Holmberg & Weibull, 2013; Holmberg & Weibull, 2016; Weibull, 2017; jfr Elliot, 1995).

De studier av institutionsförtroende som gjorts under de senaste trettio åren tyder på att faktorerna nummer 1, kompetens/förmåga, och nummer 5, värdegemenskap, är särskilt centrala. Förändrade bedömningar när det gäller hur kompetent en samhällsinstitution är, påverkar tydligt graden av förtroende. Detsamma gäller om medborgare uppfattar att värdegemenskapen med en viss institution förändras, exempelvis politiskt, ideologiskt eller kulturellt. Ett exempel är att förtroendet för

regeringen skiftar beroende på vilka partier som sitter vid makten (Holmberg & Weibull, 2016; Weibull, 2017).

I det här kapitlet skall vi studera hur förtroendet för ett tjugotal svenska institutioner har förändrats över tid. För elva av dessa samhällsinstitutioner sträcker sig SOM-institutets unika mätningar tillbaka till 1986. Sedan mitten/slutet av 1990-talet har ytterligare ett tiotal institutioner varit inkluderade i de årliga mätningarna. Vi har alltså tillgång till ett omfattande material för att analysera hur högt respektive stabilt svenskt institutionsförtroende är och hur det har förändrats under de senaste trettio åren. Vårt primära syfte är att göra en systematisk kartläggning av mer långsiktiga förändringar. Men även om kortsiktiga och mer tillfälliga förändringar från ett år till ett annat inte är vår huvudfokus, kommer vi inledningsvis att redogöra för hur förtroendenivåerna har förändrats mellan 2015 och 2016. Därefter går vi över till att söka efter förtroendeförskjutningar respektive stabilitet över en period av år.

Förklaringar till förändringar och stabilitet kommer att ges – men endast mer *ad hoc* och preliminärt. Mycket mer information om de olika institutionernas verksamhet (faktor 1 ovan) behövs innan man kan genomföra en fullfjädrad förklaringsanalys av varför olika institutioners förtroende går upp eller ned. Och den informationen har vi idag inte enkel tillgång till. Men innan dess behövs en kartläggning av hur institutionsförtroendet mer långsiktigt varierar över tid. Och en sådan kartläggning är det vår avsikt att genomföra här.

Dock, som en bakgrund kommer vi i kapitlets första del att redovisa svenska folkets förtroende för olika samhällsinstitutioner 2016 samt hur det kortsiktigt förändrats med fokus på de senaste åren. Dessutom studeras hur förtroendet ser ut i olika grupper.

Fortsatt nedgång i institutionsförtroendet 2016

Förtroendet för det svenska samhällets centrala institutioner har i den nationella SOM-undersökningen mätts sedan 1986. Den första mätningen omfattade elva institutioner med fokus på politiska, mediala, ekonomiska och sociala verksamheter (Holmberg & Weibull, 1987). Förtroendemätningarna har efter hand byggts ut; sedan 2005 har det ingått tjugoen samhällsinstitutioner i den årliga undersökningen. Förtroendet för de enskilda institutionerna mäts på en femgradig skala från mycket stort till mycket litet förtroende med mittalternativet varken stort eller litet förtroende. Det finns inget explicit alternativ för ingen uppfattning. Resultatet från 2016 års mätning redovisas i tabell 1.

Det oftast använda kriteriet på förtroende är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende. Applicerar vi ett sådant mått visar sig att sjukvården åtnjuter högst förtroende med 64 procent och därefter kommer universitet/högskolor, polisen och radio-tv med 55, 53 respektive 52 procent. Det innebär således att en majoritet av allmänheten har stort förtroende för dessa institutioner. Det är samma tätgrupp som

låg högst även 2015 – låt vara att samtliga hade något lägre procentandelar 2016. Det senare gäller särskilt polisen där andelen med stort förtroende har minskat från 61 till 53 procent. Det är den största minskningen som uppmäts för någon institution mellan åren 2015 och 2016.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2016 (procent och balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Förtroendebalans*)
Sjukvården	15	49	21	12	3	100	+49 (+56)
Universitet/högskolor	10	45	38	5	2	100	+48 (+52)
Radio/TV	9	43	35	9	4	100	+39 (+44)
Riksbanken	9	38	39	10	4	100	+33 (+36)
Polisen	10	43	26	16	5	100	+32 (+50)
Domstolarna	12	37	32	13	6	100	+30 (+37)
Grundskolan	7	36	36	16	5	100	+21 (+26)
FN	6	32	40	13	9	100	+16 (+19)
Kungahuset	11	28	35	13	13	100	+13 (+8)
Dagspressen	3	27	39	21	10	100	-1 (+2)
Svenska kyrkan	7	22	37	18	16	100	-5 (+9)
Riksdagen	3	25	39	22	11	100	-5 (-1)
Försvaret	5	21	42	23	9	100	-6 (+3)
Regeringen	4	26	32	24	14	100	-8 (-7)
Storföretagen	2	19	47	22	10	100	-11 (-7)
Bankerna	4	22	35	26	13	100	-13 (-11)
Kommunstyrelserna	2	19	45	25	9	100	-13 (-13)
De fackliga org	3	19	41	23	14	100	-15 (-8)
EU-kommissionen	2	15	44	23	16	100	-22 (-22)
Europaparlamentet	2	14	45	23	16	100	-23 (-24)
De politiska partierna	1	13	41	30	15	100	-31 (-30)

Kommentar: Antalet svarspersoner varierar mellan 1 497 och 1 531. Analysen bygger på editionen Riks-SOM 1 2015 där frågan ställdes i sin helhet. Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dylåka svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Förtroendebalansen kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och - 100 (alla svarspersoner anger litet förtroende).

*) Balansmätt inom parentes avser 2015.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

I mitten av rangordningen med omkring 30 procent stort förtroende finner vi bland andra dagspressen, Svenska kyrkan, riksdagen, regeringen och försvaret. Även Kungäuset låg 2015 i denna förtroendets mellangrupp men har 2016 ökat till nästan 40 procent med stort förtroende. Svenska kyrkan ligger kvar i mellangruppen men har det senaste året sett en relativt stor nedgång – 5 procentenheter – i andelen med stort förtroende. Lägst förtroende har de politiska partierna, Europaparlamentet och EU-kommissionen, där endast omkring 15 procent av allmänheten uppger sig ha stort förtroende. I jämförelse med 2015 har samtliga tre institutioner tappat i förtroende.

Så långt har jämförelsen gällt andelen med stort förtroende för respektive samhällsinstitution. Den rangordning som finns i tabell 1 bygger emellertid på den samlade förtroendebalansen. Det är ett mått som tar hänsyn även till andelen svarande som har litet förtroende för respektive institution.¹ Utgångspunkten för ett sådant mått är att det inte räcker att en institution har stort förtroende, det handlar också att man måste minimera litet förtroende för att förstå förtroendebalansen. Med ett sådant perspektiv upptäcker vi snart att institutioner som ligger högt i förtroende bland allmänheten kan ha inte obetydliga andelar litet förtroende, exempelvis sjukvården, polisen och radio-tv, medan en institution som universitet/högskolor har få med litet förtroende. För den senare institutionen placerar sig en stor andel av befolkningen på mittalternativet varken stort eller litet, troligen därför att de haft svårt att göra någon bedömning av hur universitetens och högskolornas arbete bedrivs.

Förtroendebalansen innebär nu att både andelen stort och andelen litet förtroende vägs in: plus innebär att stort förtroende överväger, minus att litet förtroende omfattas av fler. När det gäller förändringarna mellan 2015 och 2016 kan vi se att nedgången i förtroende för polisen och Svenska kyrkan ännu tydligare märks i förtroendebalansen – för polisen från +50 till +33 och för Svenska kyrkan från +9 till -5. Det är konsekvensen av att andelen svarande som anger litet förtroende har ökat ovanligt kraftigt för att vara mellan två på varandra efterföljande år.

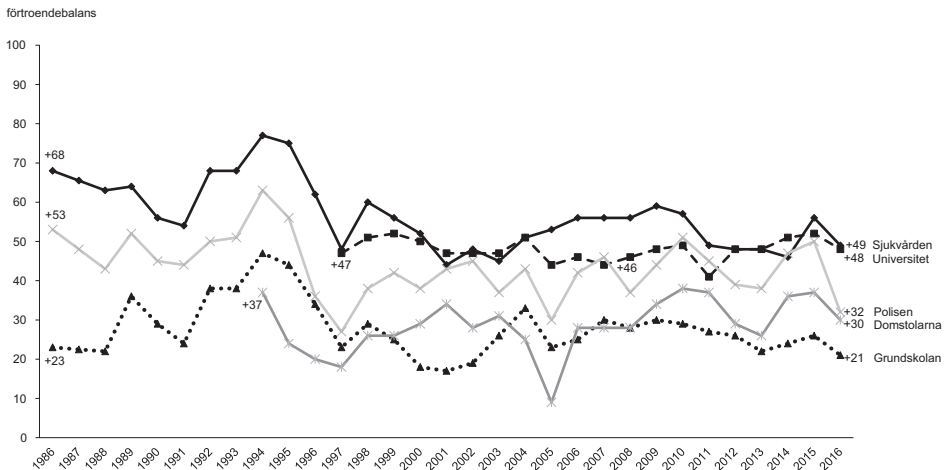
Om vi betraktar samtliga institutioner visar det sig att av de tjugo har nio en positiv och tolv en negativ förtroendebalans. Den samlade förtroendebedömningen är något mer negativ 2016 än 2015 och betydligt lägre än valåret 2014. Den genomsnittliga förtroendebalansen 2016 är +6, att jämföra med +10 år 2015 och +18 år 2014. Resultatet bekräftar tidigare slutsatser om valårens haloeffekt (Holmberg & Weibull, 2015; jfr även Holmberg, 1994; Oscarsson & Holmberg, 2013). Val stärker människors förtroende för samhällets institutioner, då särskilt för politikens institutioner. I mellanvalsperioden sjunker sedan förtroendet för i stort sett alla institutioner.

Generella förändringsmönster

När det gäller de offentliga institutionerna som sjukvården och grundskolan uppvisar de ett likartat förändringsmönster, även om förtroendenivåerna varierar. Det är institutioner som generellt uppstår stort förtroende, men där allmänhetens bedömningar påverkas av hur de ideologiska vindarna blåser (Nilsson, 2016). Fram till början av 1990-talet hade de ett stabilt om än svagt fallande förtroende bland allmänheten för att därefter öka kraftigt i förtroende, delvis som ett svar på förslag om nedskärningar i det offentliga. I slutet på 1990-talet har förtroendet på nytt gått ner och stabiliserat sig på en lägre nivå. Förtroendet för båda faller mellan 2015 och 2016.

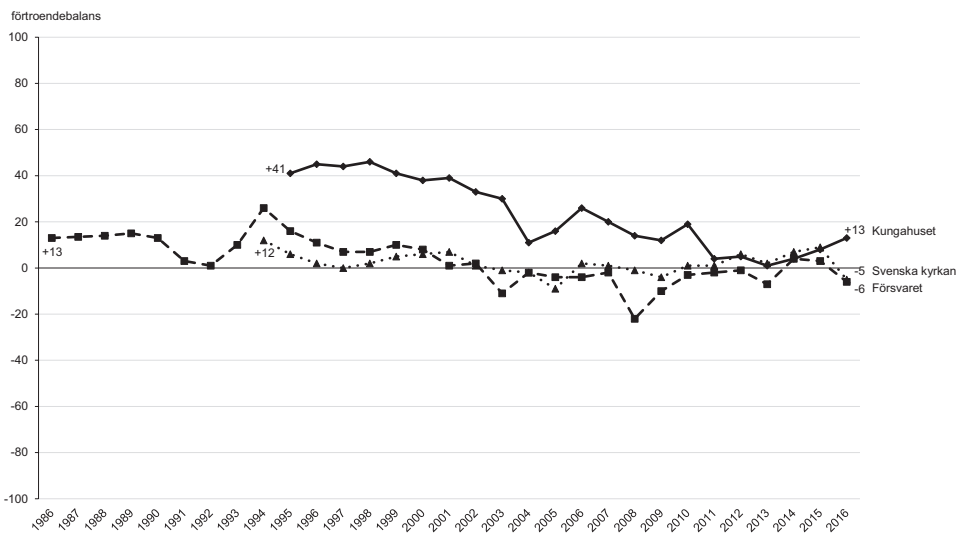
Förtroendet för polisen och domstolarna uppvisar ett likartat mönster. Det har under de senaste åren varit på i stort sett samma nivå, men samtidigt uppvisat relativt stora skillnader mellan enskilda år. Det gäller särskilt förtroendet för polisen som föll kraftigt tre år i rad i mitten 1990-talet. Nedgången i förtroende vid denna tid var således större än den minskning som vi noterat mellan 2015 och 2016.

Figur 1 Förtroendet för tjuioen samhällsinstitutioner 1986–2016 (förtroendebalans)

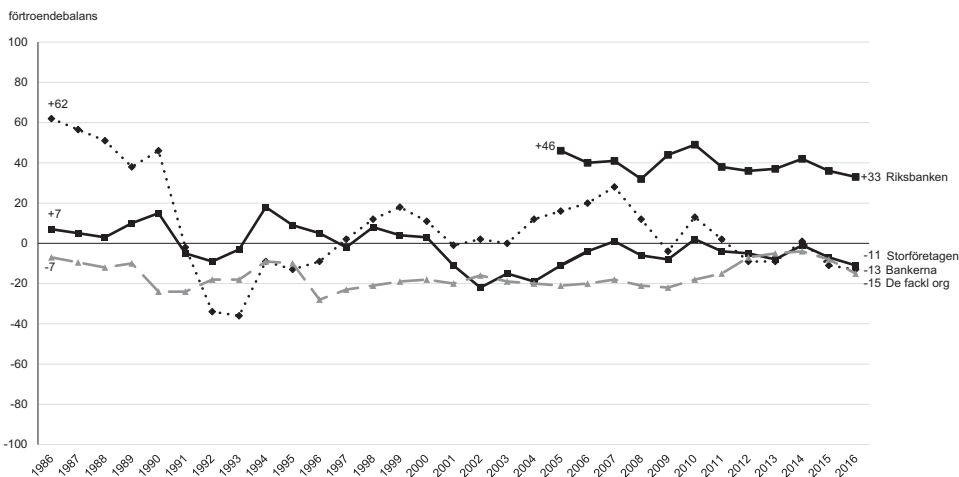
Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986–2016.

Figur 1 forts.

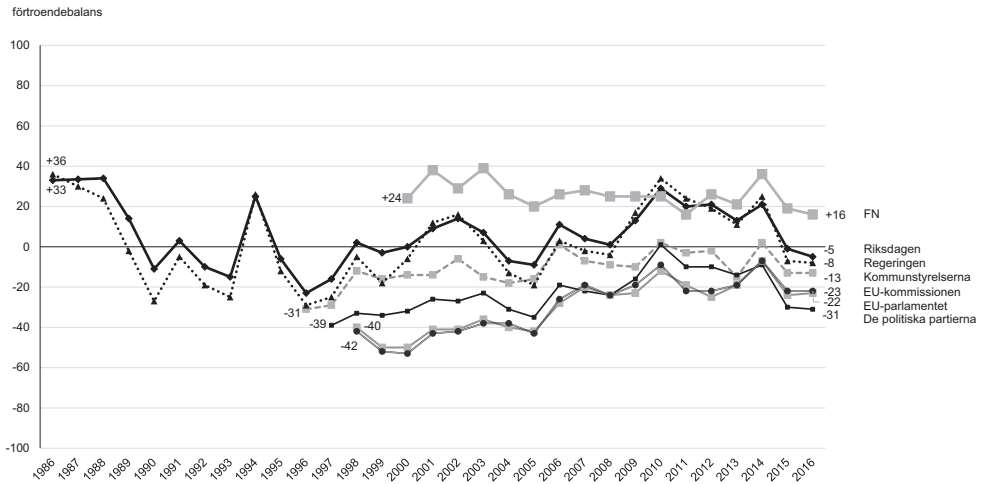
Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986–2016.

Figur 1 forts.

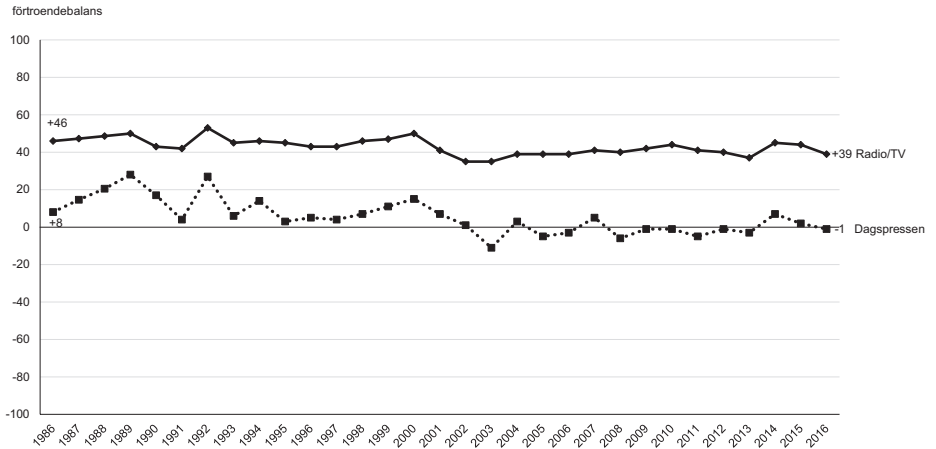
Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986–2016.

Figur 1 forts.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986–2016.

Figur 1 forts.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 1986–2016.

För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som representerar en äldre typ av samhällsinstitutioner har den långsiktiga tendensen varit sjunkande, särskilt för Kungahuset.² Båda har dock stabiliserats något under de senaste åren och 2016 är Kungahuset den enda av de tjugoen samhällsinstitutionerna som uppvisar en uppgång, låt vara att den är liten – från +8 2015 till +13 2016 – medan däremot Svenska kyrkan under det gångna året fått vidkännas en betydande förtroendeförlust. Förtroendet för försvaret har minskat sedan mitten av 1990-talet, men har efter en mycket låg förtroendebalans 2008 på nytt ökat något, men har 2016 ånyo klart gått tillbaka.

De ekonomiska institutionerna har över tid visat på betydande variationer. Den mest spektakulära förändringen är det kraftigt minskade förtroendet för bankerna som följde av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Den ekonomiska konjunkturen har ett samband med förtroendet de ekonomiska institutionerna. Det fanns en klar nedgång även vid finanskrisen 2008-2009. Med tanke på Sverige goda ekonomi sedan mitten av 2010-talet borde det därför väntas en uppgång i förtroendet för de ekonomiska institutionerna. Någon sådan finns dock inte, utan förtroendet är stabilt eller minskar något.

De politiska institutionerna präglas av de tidigare nämnda rörelsemönstren där valen spelar en viktig roll. Det cykliska mönstret gäller främst för regering och riksdag, men det framträder även för andra institutioner (Holmberg & Weibull, 2015). Oberoende av de valrörelsebetingade mönstren kan vi också se en viss uppgång i politikförtroendet mellan mitten av 1990-talet och 2010, medan det därefter är en viss försvagning, särskilt efter 2014. Tendensen är alla år likartad för de två EU-institutionerna.

Förtroendet för medieinstitutionerna har varit mycket stabilt, särskilt i jämförelse med de ekonomiska och politiska institutionerna. Radio-tv har haft en förtroendebalans på omkring +40, men har långsiktigt tappat något. För dagspressen har förtroendet skiftat något mer. Under 1990-talet var förtroendet för dagspressen klart på den positiva sidan av balanslinjen, men har sedan varit lägre och ligger nu kring 0 – lika många har stort som har litet förtroende.

Den sammantagna bilden är att den nedgång i svenskarnas institutionsförtroende som vi kunde visa på i mätningen 2015, särskilt i jämförelse med valåret 2014, fortsätter 2016.

Stabila gruppskillnader i institutionsförtroendet

Det allmänna mönstret är att det finns en förhållandevis stor samstämmighet i allmänhetens förtroendebedömningar av de tjugoen institutionerna, samtidigt som det finns vissa återkommande mönster i bedömningarna mellan olika demografiska grupper. Således har kvinnor överlag ett något större förtroende än män, yngre något större än äldre och universitetsutbildade har generellt ett högre samhällsförtroende än lågutbildade. I tabell 2 redovisas förtroendet för de tjugoen institutionerna 2016 efter kön, ålder, utbildning och politisk ideologi.

Tabell 2 Institutionsförtroende efter kön, ålder, utbildning och politisk ideologi 2016 (förtroendeprocent)

	Kv	M	16-29	30-49	50-64	65-85	LU	MLU	MHU	HU	KV	NV	VE	NH	KH	Totalt
Regeringen	33	31	29	35	30	31	27	26	29	41	56	53	26	23	13	32
Polisen	59	44	60	57	47	47	44	51	51	57	56	60	48	51	45	52
Sjukvården	62	64	63	64	61	64	62	63	61	66	67	69	57	65	63	63
Försvaret	26	26	33	34	23	18	23	24	25	30	31	25	25	26	27	25
Riksdagen	30	28	28	34	28	26	20	24	28	38	40	37	23	29	25	29
Bankerna	31	28	41	29	25	28	31	30	26	30	20	26	29	32	35	29
Dagspressen	31	28	27	30	27	32	28	24	26	38	30	36	23	32	25	29
De fackliga org.	24	22	30	25	20	20	22	20	21	27	51	35	20	13	11	23
Radio-tv	56	53	45	55	50	61	57	51	49	60	61	66	46	57	47	54
Grundskolan	46	39	52	55	40	28	35	40	41	49	50	51	37	41	40	42
Storföretagen	19	24	22	31	18	16	17	17	18	29	12	11	19	30	32	21
Svenska kyrkan	31	27	26	35	27	27	25	23	27	39	32	33	25	32	26	29
Domstolarna	48	49	53	57	48	39	37	41	51	60	53	57	41	49	53	48
Riksbanken	43	51	40	52	49	44	40	39	45	59	38	48	40	55	52	47
Kungahuset	41	37	32	41	38	42	40	38	38	41	22	34	34	48	53	39
Univ./högskolor	53	57	69	66	53	43	35	50	58	71	63	62	48	60	55	56
Kommunstyr.	22	20	22	22	19	22	22	16	18	27	33	23	18	19	20	21
Pol. partier	18	15	19	20	13	14	15	14	12	21	24	22	13	15	12	16
EU-kommission	19	15	24	21	13	12	8	14	15	24	15	18	14	18	20	17
EU-parlamentet	19	14	26	21	11	12	10	13	15	25	17	19	14	16	17	16
FN	39	36	46	47	33	30	29	36	36	45	44	44	28	40	47	38
Antal svar	761	751	225	409	429	452	222	439	330	500	135	289	456	466	141	1 516

Kommentar: Förtroendeprocent avser de som svarat mycket stort eller ganska stort förtroende. LU = Låg utbildning (i huvudsak grundskola), MLU = medellåg utbildning (i huvudsak gymnasium), MHU = medelhög utbildning (i huvudsak påbyggnad efter gymnasium), HU = hög utbildning (i huvudsak avslutad högskoleutbildning); Ideologi är självplacering på en vänster-högerskala: KV=klart vänster, NV=något vänster, VE=varken vänster eller höger, NH=något höger och KH=klart höger.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016.

Också 2016 visar sig kvinnor ha ett genomsnittligt högre samhällsförtroende än män. För flertalet institutioner är skillnaderna dock närmast marginella. För två institutioner är skillnaden emellertid signifikant: grundskolan och polisen. Även om män generellt ligger något lägre har de i fråga om Riksbanken och storföretagen klart högre förtroende än kvinnor.

Yngre har större förtroende än de äldsta i en majoritet av de undersökta institutionerna. För några av dem är skillnaderna mycket stora. Det gäller exempelvis

universitet/högskolor och grundskolan, där de yngsta har omkring 25 procentenheter större förtroende än de äldsta, men också i fråga om FN, försvaret och domstolarna ligger de yngsta omkring 15 procentenheter högre. Endast för radio-tv och dagspressen har de äldsta signifikant större förtroende än de yngsta.

Den demografiska faktor som är mest utslagsgivande är utbildning (Holmberg & Weibull, 2015). Högutbildade har större förtroende än övriga utbildningsgrupper för samtliga institutionen med undantag för bankerna där det inte finns någon skillnad. Den största övervikten (36 procentenheter) finns föga överraskande för universitet/högskolor, men också i fråga om domstolarna och riksdagen har högutbildade betydligt större förtroende än lågutbildade.

Slutligen har vi studerat förtroendeskilnader efter politisk ideologi mätt efter svarspersonernas självplacering på vänster-högerskalan. Resultatet bekräftar föregående års analys av regeringsfaktorns roll. Givet dagens politiska situation med en rödgrön regering, har personer som placerar sig till vänster klart större förtroende för regeringen än personer som placerar sig till höger. Bedömningarna av regeringen spiller som förväntat över på riksdagen. I övrigt visar sig på nytt att vissa institutioner har större vänsterstöd (de fackliga organisationerna, men också radio-tv), medan andra har sitt starkaste stöd i första hand från höger (storföretagen och Kungahuset).

Långsiktiga förändringar – mer nedåt än uppåt

De mest långsiktiga förändringar vi kan uttala oss om utifrån SOM-institutets förtroendemätningar spänner över de trettio åren mellan 1986-2016.³ De förändringarna är inte särskilt positiva för Sverige. Elva institutioner har studerats under hela perioden och för alla utom en faller förtroendet långsiktigt. Det är lägre 2016 än 1986. Undantaget är Dagspressen som uppvisar en statistisk osäker uppgång på +2 procentenheter i andelen personer som anger att det har ett mycket eller ganska stort förtroende. Övriga tio institutioner har ett minskande förtroende, i genomsnitt med hela -12 procentenheter. Mest tappar Bankerna (-42 procentenheter), följda av Regeringen (-21) och Riksdagen (-18). Därefter finner vi Sjukvården (-12), Försvaret (-12), Polisen (-11) och Storföretagen (-10); alla tunga institutioner i det svenska samhället. Mindre nedåt går Facket (-6), Radio/TV (-3) och Grundskolan (-2).

Anno dazumal, på 1980-talet, var alltså förtroendet för det svenska samhällets grundpelare klart högre än idag. Man kan undra över vad som ligger bakom denna förändring – ökad individualisering, ökad privatisering, ökade klyftor, ökad politisk osäkerhet, ökad mediasplittring, ökad globalisering, ökad EU-fiering? Eller helt enkelt sämre fungerande institutioner parat med mer kritiska medborgare? Vi vet inte och vi har inget enkelt svar på frågan. Mycket mer information behövs av mycket olika slag innan vi kan närma oss ett någorlunda välgrundat svar. Det handlar både om egenskaper hos de enskilda institutionerna och om förändringar i omvärlden. Och den någon sådan samlad information har vi inte tillgänglig. Vi har därför valt att avstå vi från diverse spekulativa förklaringar.

Snävar vi in tidshorisonten till åren 2000-2016 får vi med fler institutioner i analysen och bilden blir något ljusare. För många institutioner ser vi dock även för denna kortare period en nedgång i förtroendet. Men för lika många kan vi nu iakttä en viss uppgång. 2000-talets två första decennier har inte inneburit ett genomsnittligt förtroendesteg för svenska samhällsinstitutioner.⁴ De institutioner som ökat mest i förtroende är de politiska (EU-kommissionen +10 procentenheter; EU-parlamentet +9; Kommunstyrelserna +6; Regeringen +5; Riksdagen +4 och De politiska partierna +4). Tappat mest i förtroende sedan millennieskiftet har Kungahuset (-11) och Bankerna (-8) gjort.

En närmare analys av förtroendekurvorna

Men att jämföra förtroendeläget vid endast två tidpunkter ger en grov och ibland missvisande bild. Mer eller mindre stora förändringar kan inträffa mellan start- och slutår. Och de förändringarna missar man om man enbart fokuserar på vad som händer mellan två åtskilda mätår. Bättre är att studera hela opinionsutvecklingen år för år och leta efter eventuella mer varaktiga förändringar över längre tidsperioder. Det har vi gjort och utfallet av en dylik analys redovisas i tabellerna 3 och 4.

Resultaten bygger på en systematisk besiktning av förtroendekurvorna för de tjugoen institutionerna. Tre lägen registreras – antingen är förtroendet stabilt, eller så går det uppåt eller så går det nedåt. Dock registreringen bygger inte på en slaviskt rigorös besiktning. Vi har – med några få undantag – definierat en förtroendeförändring när nivåerna har ändrats cirka tio procentenheter eller mer uppåt eller tio eller mer procentenheter nedåt. Nivån har vi mätt som andel svarande som anger ett mycket eller ganska stort förtroende för de olika institutionerna. Vi utgår alltså inte från de balansmått som redovisas för våra tjugoen institutioner i Figur 1. Förändringar i andel med stort förtroende är ett mer pedagogiskt mått. I de allra flesta fall spelar det ingen roll om vi klassificerar förtroendekurvorna utifrån balansmått eller utifrån procentandel med stort förtroende. Utfallet blir detsamma.

Vid klassificeringen har vi bortsett från tillfälliga upp eller nedgångar enskilda år.⁵ Några av dessa kortsiktiga förändringar i förtroendet är statistiskt säkra – och i flera fall tror vi oss veta vilka orsaker som ligger bakom. Antalet förtroendeförskjutningar på tio procentenheter eller mer ett enstaka år är sammanlagt tjugofyra under våra trettio undersökningsår med cirka tjugoen institutioner. Procentuellt blir det 5 procent av alla möjliga parvisa förändringar vi har mätt. De allra flesta av dessa förändringar inträffar för Regeringen och Riksdagen i samband med val (tolv av tjugofyra fall). Det är ett sedan tidigare känt fenomen. Vi har en positiv elektoral förtroendeeffekt i Sverige. Demokratiska val stärker förtroendet för politikens institutioner. Förtroendet går upp valår. Till en del gäller det också för alla samhällsinstitutioner. Vi har en haloeffekt av politiska val i Sverige som stärker samhällsförtroendet valår (Holmberg & Weibull, 2015; jfr Holmberg, 1994; Strömbäck & Johansson, 2006; Holmberg m fl, 2015).

Tabell 3 Förändringar i svenskt institutionsförtroende åren 1986–2016 (procent)

Institution	Period	Förtroendeprocent	Förändring	Förändringsriktning
Bankerna	1986 – 1993	68 → 18	-50	Nedåt
	1993 – 1999	18 → 43	+25	Uppåt
	1999 – 2003	43 → 32	-11	Nedåt
	2003 – 2007	32 → 42	+10	Uppåt
	2007 – 2016	42 → 26	-16	Nedåt
Regeringen	1986 – 1993	51 → 22	-29	Nedåt
	1993 – 2010	22 → 52	+30	Uppåt
	2010 – 2016	52 → 30	-22	Nedåt
Riksdagen	1986 – 1993	47 → 20	-27	Nedåt
	1993 – 2010	20 → 43	+23	Uppåt
	2010 – 2016	43 → 29	-14	Nedåt
Dagspressen	1989 – 2003	42 → 18	-24	Nedåt
	2003 – 2016	18 → 30	+12	Uppåt
Sjukvården	1986 – 1991	76 → 67	-9	Nedåt
	1991 – 1995	67 → 81	+14	Uppåt
	1995 – 2001	81 → 63	-18	Nedåt
	2001 – 2016	63 → 64	+1	Stabil
Politiska partierna	1997 – 2010	11 → 25	+14	Uppåt
	2010 – 2016	25 → 14	-11	Nedåt
Försvaret	1986 – 1995	38 → 37	-1	Stabil
	1995 – 2003	37 → 23	-14	Nedåt
	2003 – 2016	23 → 26	+3	Stabil
Kungahuset	1995 – 2016	53 → 39	-14	Nedåt
Grundskolan	1986 – 1991	44 → 44	±0	Stabil
	1991 – 1995	44 → 54	+10	Uppåt
	1995 – 2001	54 → 42	-12	Nedåt
	2001 – 2016	42 → 44	+2	Stabil
Fackliga org.	1986 – 1990	29 → 18	-11	Nedåt
	1990 – 2016	18 → 23	+5	Stabil
Polisen	1986 – 1995	63 → 67	+4	Stabil
	1995 – 1998	67 → 57	-10	Nedåt
	1998 – 2016	57 → 52	-5	Stabil
EU-kommissionen	1998 – 2005	9 → 11	+2	Stabil
	2005 – 2010	11 → 21	+10	Uppåt
	2010 – 2016	21 → 17	-4	Stabil

Tabell 3 forts

Institution	Period	Förtroendeprocent	Förändring	Förändringsriktning
EU-parlamentet	1998 – 2005	10 → 11	+1	Stabil
	2005 – 2010	11 → 20	+9	Uppåt
	2010 – 2016	20 → 16	-4	Stabil
Kommun- styrelserna	1996 – 2006	15 → 24	+9	Uppåt
	2006 – 2016	24 → 21	-3	Stabil
Storföretagen	1986 – 1990	31 → 33	+2	Stabil
	1990 – 1993	33 → 25	-8	Nedåt
	1993 – 2000	25 → 27	+2	Stabil
	2000 – 2003	25 → 18	-7	Nedåt
	2003 – 2010	18 → 26	+8	Uppåt
	2010 – 2016	26 → 21	-5	Stabil

Kommentar: Förtroendeprocent avser de som svarat mycket stort eller ganska stort förtroende (jfr tabell 1). Förändringar på ± 10 procentenheter (med några undantag) har föranlett nedåt- eller uppåtclassificeringar i förtroendet.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2016.

Tabell 4 Institutioner med ett stabilt förtroende över tid i SOM-institutets mätningar (procent)

Institution	Period	Förtroendeprocent	Förändring	Förändringsriktning
Riksbanken	2005 – 2016	52 → 47	-5	Stabil
FN	2000 – 2016	42 → 38	-4	Stabil
Radio/TV	1986 – 2016	55 → 52	-3	Stabil
Domstolarna	1995 – 2016	46 → 48	+2	Stabil
Svenska kyrkan	1993 – 2016	30 → 29	-1	Stabil
Universitet/Högsk.	1997 – 2016	54 → 55	+1	Stabil

Kommentar: Se kommentaren till tabell 3.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986-2016.

Flera av de andra tillfälliga större förtroendeförändringarna kan förklaras av specifika händelser som påverkar olika institutioners trovärdighet som kompetenta verksamheter. Exempelvis polisens förtroendetapp 1996 (den ifrågasatta närpolisreformen) och 2016 (kritiken mot polisens centraliseringsreform), bankernas förtroenderas 1991 och 1992 (inledningen på den svenska ekonomiska 90-talskrisen), kunga-

husets förtroendetapp 2004 (kungens uttalande i Brunei)⁶ eller uppgången i FNs förtroende hösten 2001 (terrorattacken mot World Trade Center i New York och mot Pentagon utanför Washington DC).⁷

I tabell 3 har vi i rangordnad form listat de institutioner som uppvisar en eller flera mer varaktiga förtroendeförändringar i SOM-institutets mätningar sedan 1986.⁸ Institutioner med störst förändringar listas först. Institutioner med mindre förtroendeförskjutningar hamnar längre ned. Sammanlagt femton institutioner återfinns bland dem som uppvisar större förtroendeförändringar.

I topp återfinns Bankerna. Förtroendet under det som kom att kallas bankkrisen rasade med hela -50 procentenheter mellan 1986 till 1993. Därefter har bankernas förtroende gått upp och ned med de olika kriser som följt. Nedåt till exempel under IT-bubblan 1999-2003 och finanskrisen med start 2007/08. Och däremellan vissa återhämtningar, men aldrig tillbaka till nivån på 1980-talet (Holmberg & Weibull, 2004). Från ett vid 1980-talets slut ha varit en samhällsinstitution med ett förtroende i nivå med sjukvården ligger bankernas förtroende på samma nivå som andra storföretag.

Regering och Riksdag hamnar på plats två och tre när det gäller stor rörlighet i förtroendet. Mönstren för dem är desamma. Ett tappat förtroende under åren 1986-1993 (-29 procentenheter t ex för regeringen), en lika stor återhämtning 1993-2010 följt av en ny nedgångsperiod 2010-2016.

På plats fyra finner vi Dagspressen med en period av förtroendetapp 1989-2003 från rekordåret 1989 – året då dagspressens samlade upplaga var *all-time-high*. Under perioden började tidningar på allvar utmanas av kommersiell radio och TV om reklampengar och tittare. Därefter kan vi under åren 2003-2016 iaktta en viss rekyl tillbaka uppåt igen för dagspressens förtroende (Weibull, 2014). Utmaningen från sociala medier har uppenbarligen inte sänkt förtroendet för 'gammalmedia' i form av tidningar – åtminstone inte ännu – men inte heller höjt det (jfr Ulrika Anderssons och Lennart Weibulls kapitel).

Förtroendet för Sjukvården på plats fem är också bland de mer rörliga. Förändringarna är i många stycken desamma som för Grundskolan (plats nio), en annan central offentlig verksamhet. Sjukvården åtnjöt ett högt men svagt minskande förtroende under S-regeringen under sent 1980-tal, vilket följdes av ett klart förstärkt förtroende under tidigt 1990-tal när muren hade fallit och en borgerlig regering aktualiserade olika privatiseringar av offentliga verksamheter. Under samma period ökade opinionsstödet för den offentliga sektorn mycket påtagligt (Nilsson, 2011). En möjlig tolkning är att befintlig offentlig skola och sjukvård försvarades mot hoten om nedskärningar och privatiseringar med ett starkt förtroende och ett ökat opinionsstöd.

Längst ned på rörlighetslistan i tabell 3 återfinns vi några politiska institutioner och storföretagen. Förtroendeförändringarna har här inte varit stora, omkring maximalt plus/minus tio procentenheter. För EU:s institutioner har det inneburit att en initial period av stabilitet har avbrutits av en tydlig förtroendeuppgång åren

2005-2010, på vilken har följt en ny period av stabilitet på en något högre nivå. Intressant nog har alltså de senaste årens euro-, Grekland-, Brexit-kriser inte sänkt det genomsnittliga förtroendet för EU:s institutioner i Sverige. Inte heller det allmänna opinionsstödet för EU eller för EU-medlemskapet har minskat i Sverige under intryck av EU:s alla kriser (Berg & Bové, 2016).

Storföretagen, slutligen, uppvisar förtroendeförskjutningar i samklang med bankernas (Holmberg & Weibull, 2014). Men utslagen är mycket mindre uppåt såväl som nedåt. I båda fallen kan vi spåra ekonomiska konjunkturer bakom svängningarna. När ekonomin går bra stärks förtroendet, när det går sämre tappas det. Dock, det är helt uppenbart bankernas förtroende som är mest känsligt för hur de ekonomiska vindarna blåser.

Alla samhällsinstitutioner är emellertid inte lika förtroendekänsliga för ekonomiska eller politiska eller andra vindar. Flera av de institutioner SOM mäter uppvisar en anmärkningsvärd stabil och i de flesta fall hög eller medelhög förtroendenivå. Det gäller för sex institutioner som listas i tabell 4. De institutioner som förtroendemässigt stått stabilt emot alla påfrestningar under de senaste tjugotrettio åren är: Riksbanken, FN, Radio/TV, Domstolarna, Svenska Kyrkan och Universitet/Högskolor. I ärlighetens namn måste noteras att en av dem började mätas först 2005, fyra ytterligare under 1990-talet. De har måhända ännu inte varit med tillräckligt länge för att ha hunnit uppvisa en förtroendekänslighet för olika utmaningar. Endast Radio/TV bland de sex har varit med i mätningarna under hela trettioårsperioden.

Som vi såg tidigare när vi studerade de långa förtroendeförändringarna genom att jämföra läget 1986 med 2016 är trenden nedåt för tio av elva studerade samhällsinstitutioner. Långsiktigt har samhällsförtroendet inte stärkts i Sverige under de senaste trettio åren. Det har tvärtom försvagats något. I ett kortare perspektiv från millennieskiftet 2000 ser det något bättre ut. Förtroendet har endast gått ned för hälften av institutionerna men uppåt för övriga. I båda fallen dock oftast mindre förändringar.

Resultaten från vår analys av de fullständiga förtroendekurvorna bekräftar dessa resultat, det vill säga att det i större utsträckning förekommer förtroendetapp än förtroendeuppgångar. Vi har urskilt femtiotvå mer långvariga förtroendetillstånd för de tjugoen institutioner vi undersökt under trettio/tjugo år. Stabilitet är det vanligaste tillståndet och vi har kunnat iaktta tjugotvå sådana fall. De mest iögonfallande är de stabila resultat vi funnit för sex institutioner som alltid i SOM-institutets mätningar uppvisar ett oföränderligt förtroende, oftast ett högt eller medelhögt sådant.

Mer långsiktiga förtroendeökningar har vi sett i tolv fall, mest spektakulärt när bankerna återhämtade en del av sitt tappade förtroende på 1990-talet eller när regeringen ökade sitt förtroende från låga 20 procent 1993 till höga 52 procent 2010. Men långsiktiga förtroendeförändringar nedåt är vanligare än uppåt. I arton fall återfinns vi mer långvariga förtroendetapp. Här kan man notera att de allra

största nedgångarna inträffade i början av 1990-talet under bankkrisen. Bankerna tappade -50, procentenheter, regeringen -29, riksdagen -27, sjukvården -9, storföretagen -8 och facket -11. Nedgångar som sedan inte tagits igen. Misskötseln av Sverige de åren fick varaktiga konsekvenser. Det är lättare att fördärva förtroende än att förvärva förtroende.

Förtroendeförändring och samhällsförändring

SOM-institutet vid Göteborgs universitet har sedan 1986 studerat svenska folkets förtroende för ett antal samhällsinstitutioner. Den första mätningen omfattade endast elva institutioner, men antalet har efter hand ökat och sedan 2005 mäts årligen tjugoen institutioner. Det har skapat en unik mätserie i svensk samhällsvetenskap. I ett stort antal kapitel har vi i våra årliga analyser belyst olika aspekter på förändringar i institutionsförtroendet både mellan olika år och olika områden. Utgångspunkten för årets analys har varit att studera det långsiktiga förtroendet för de enskilda institutionerna.

Den fråga vi ställt oss är hur stabilt samhällsförtroendet är. I motsats till de årliga analyserna är vårt primära syfte att göra en systematisk kartläggning av mer långsiktiga förändringar. Det vi har haft för avsikt att lyfta fram är förtroendeförskjutningar eller stabilitet över en period av år. Metoden vi använt är en systematisk granskning av varje institutionskurva utifrån vissa uppställda kriterier. Vid klassificeringen har vi således bortsett från tillfälliga upp- eller nedgångar enskilda år. Vi har visat att antalet förtroendeförskjutningar som är större än tio procentenheter eller mer mellan två efter varandra följande år uppgår till tjugofyra stycken under våra trettio undersökningsår. De allra flesta gäller Regeringen och Riksdagen i samband med val. Sett över tid är det bankerna och de politiska institutionerna som tappat mest. Det stora raset inträffade under det tidiga 1990-talets ekonomiska kris. En nedgång som sedan inte hämtats upp. Huvudmönstret styrker den gamla iakttagelsen att förtroende är lättare att fördärva än förvärva.

Det finns givetvis ett stort antal förklaringar till förtroendeförändringar. Det kan vara faktorer som har att göra med hur en enskild institution fungerar, exempelvis verksamhetens kvalitet, eller faktorer i omvärlden som den politiska exponeringen ett valår eller effekten av ekonomiska kriser som ändrar verksamhetens villkor. En tredje typ av faktorer är hur institutionerna exponeras i medierna. Vi har endast pekat på några av de mest uppenbara. Men mycket mer systematisk kunskap om mediebevakning och de olika institutionernas verksamhet behövs innan man kan genomföra en fullödig förklaringsanalys av varför olika institutioners förtroende går upp eller ned. Vi har mätt medborgarnas förtroende över tid, nu måste andra ta sig an frågan om vilken betydelse olika institutioners verksamhetskvalitet har haft. Och vilken roll media spelat. Staffettpippen överlämnas till förvaltningsforskare, policyforskare och inte minst till medieforskare.

Noter

- ¹ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende) och således har 200 skalsteg. I beräkningen av balansmätt ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ² Observera att dessa två institutioner började mätas först 1993 (Svenska kyrkan) och 1995 (Kungahuset).
- ³ Det som redovisas är oviktade data. Vi har också kunnat jämföra med viktade data för tre institutioner: polisen, försvaret och radio/tv, där vi jämfört ytterpunkterna 1986 och 2016. Det visar sig att viktade data skiljer sig marginellt från oviktade. Med viktade data framgår att 64 procent av allmänheten hade stort förtroende för polisen 1986 och 53 procent 2016, alltså en nedgång med 11 procentenheter, medan motsvarande siffror för viktade data är 63 och 52 procent, också en nedgång med 11 procentenheter. För försvaret är de viktade siffrorna 38 och 28 procent (nedgång 10 procentenheter) och de oviktade 38 och 26 procent (nedgång 12 procentenheter). Med viktade data är förtroendet för radio/tv 55 och 52 procent (nedgång 3 procentenheter), med oviktade 54 och 53 procent (nedgång 1 procentenhet). I samtliga fall är det procentskillnader som ligger inom felmarginalen.
- ⁴ För de tjugo institutioner som SOM-institutet har mätt mellan 2000-2016 ökar förtroendet för nio, minskar för nio och hamnar på ± 0 för två. Snittförändringen är ± 0 procentenheter.
- ⁵ Vissa kortare upp och nedgångar i förtroendet för enskilda institutioner sker ibland även under de undersökta åren men har inte den betydelsen att de ger avtryck i våra förtroendeklassificeringar. Det gäller exempelvis de snabba ”förtroendeeffekterna” av Dagens Nyheters avslöjanden av dåliga förhållanden inom den privata äldreomsorgen i Stockholm 2011 (den så kallade Carema-affären). Jämför Nilsson 2013a och 2013b samt Hadenius & Weibull 1992.
- ⁶ Vid ett statsbesök hos sultanen av Brunei år 2004 uttalade sig kungen på ett sätt som uppfattades som ett stöd för sultanen och hans odemokratiska regim. Se Nilsson 2013c.
- ⁷ En mindre tillfällig nedgång kopplad till en specifik händelse/affär som ifrågasätter en institutions kompetens är polisens (-6 pe) och domstolarnas (-8 pe) förtroendetapp 2005. En domare i Högsta Domstolen var den hösten inblandad i en affär som till slut inte ledde till några följder för hans tjänst (*Dagens Nyheter* 2005-05-26). En analys av ”snabba” upp- och nedgångar i förtroendet för kungahuset som en följd av affärer och medieuppmärksamhet återfinns i Nilsson 2013c.

- ⁸ Alla institutioner började inte mätas 1986. Flera kom med i SOM-institutets undersökningar först i mitten eller i slutet av 1990-talet. Sist introducerades Riksbanken i mätningarna år 2005.

Rerenser

- Aronsson, Gunnar & Jan Karlsson (2001; red) *Tillitens ansikten*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Linda & Klara Bové (2016) Identifikation med Europa och inställning till EU. Kapitel i Jonas Ohlsson, Oscarsson, Henrik & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet
- Elliot, Maria (1995) Förnyat samhällsförtroende. Kapitel i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Det gamla riket*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Hadenius, Stig & Lennart Weibull (1972) *Trossen. Bilden av ett servicebus i massmedier och opinion*. Stockholm: Svensk information.
- Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. Kapitel i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Vägval* Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Staffan Lindberg & Richard Svensson (2017) Trust in Parliament. *Journal of Public Affairs*.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2004) Förtroendet för näringslivet. Kapitel i *Näringslivet och förtroendet* (SOU 2004:47), bilagedelen. Stockholm: Fritzes
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2013a) Det viktiga institutionsförtroendet. Kapitel i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2013b) *Förtroendet för samhällets institutioner. Utvecklingen i Sverige 1986-2012*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2014) Institutionsförtroende mellan berörhet och mediebevakning. Kapitel i Annika Bergström & Henrik Oscarsson (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2015) Demokratins haloeffekt. Kapitel i Annika Bergström, Bengt, Johansson, Henrik Oscarsson & Maria, Oskarson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2016) Makten i Rosenbad bestämmer förtroendet för regeringen. Kapitel i Jonas, Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2011) Valfärdsopinion – valåret 2010. Kapitel i Sören Holmberg, Lennart Weibull & Henrik Oscarsson (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Nilsson, Lennart (2013a) Välfärdspolitik och välfärdsopinion 1986-2012: Vinster i välfärden? Kapitel i Lennart Weibull, Henrika Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2013b), "Medborgarna och välfärdsstatens gränser Sverige och Västra Götaland." Kapitel i Annika Bergström & Jonas Ohlsson, J (red.) *Medborgarna om välfärden. Samhälle, opinion och medier i Skåne*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2013c) Svenska folket, journalisterna och monarkin. Kapitel i Lennart Weibull, Henrik Oscarsson & Annika Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2016) Välfärdspolitik och välfärdsopinion valåret 2014 i Sverige och Värmland. Kapitel i PO Norell, & Lennart Nilsson (red) *Värmländska utmaningar – politik, ekonomi, samhälle, kultur och medier*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (2013) *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Strömbäck, Jesper & Bengt Johansson (2006) Valens mobiliserande kraft. Kapitel i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Trägårdh, Lars (red, 2009) *Tillit i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS förlag.
- Weibull, Lennart & Sören, Holmberg (1996) Föränderligt förtroende. Kapitel i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Mitt i nittioalet*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2014) Fyra decennier i Mediesverige. Kapitel i Ulla Carlsson & Ulrika Facht (red) *Mediesverige 2014. Statistik och analys*. Göteborg: Nordicom-Sverige, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2017) Förtroende för politiker och tjänstemän. Kapitel i Ulrika Andersson (red) *Slutna rum och öppna landskap*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

DEN POSITIVA VALÅRSEFFEKTEN FINNS ÄVEN 2018

SOM-undersökningen 2018

SOM-rapport nr 74

Storm och stiltje

DEN POSITIVA VALÅRSEFFEKTEN FINNS ÄVEN 2018

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

I Sverige finns det en mycket tydlig positiv valårseffekt på förtroendet för olika politiska institutioner. Förtroendet ökar valår. I kapitlet har vi ställt frågan om valårseffekten framträder även år 2018 trots det oklara valresultatet och den besvärliga regeringsbildningen. Vår analys visar att så var fallet. Resultatet ger ytterligare belägg för att svenska riksdagsval har en haloliknande effekt även på förtroendet för andra institutioner än de politiska. Förtroendet tenderar att gå upp för samhällets alla institutioner under valår. Demokratiska val är förtroendeskapande. Så bör det normativt vara, och så är det i Sverige.

Det finns en mycket tydlig valårseffekt i svensk politik. Och den är positiv. Våra mätningar är entydiga. Förtroendet för det mesta politiskt brukar öka under valår. Partierna uppskattas mer och värderingen av samhällets politiska institutioner går upp. När väljare exponeras mer intensivt för politiker inför val ökar tilltron. Det motsatta hade varit bekymmersamt – att tilltron minskat, och att vi hade haft en negativ valårseffekt i Sverige.¹ Men så är det inte. Vi har länge observerat en positiv valårseffekt med ett ökande förtroende för politiska fenomen i samband med demokratiska val (Holmberg, 1994; Strömbäck & Johansson, 2006; Holmberg & Weibull, 2015).

Frågan är om den positiva valårseffekten verkar också 2018 med det komplicerade valresultatet och den mycket segdragna regeringsbildningen? (Bäck & Hellström, 2018). En kanske något idealistisk förhoppning är att stödet för svensk demokrati och dess institutioner är så starkt att det klarar av ett ovanligt valutslag och ett nytt politiskt landskap utan att försvagas allvarligt (jfr Holmberg & Weibull, 2016). I så fall skall vi iakta en positiv valårseffekt även 2018, eller åtminstone inte en omsvängning till en negativ valårseffekt.

En tänkbar kausal mekanism bakom valårseffekten kan vara att demokratiska val fäster uppmärksamhet på politikens möjligheter och väcker förväntningar – något kan hända, något kan bli bättre. Dylika förväntningar/förhoppningar kan ha väckts 2018 även om valutgången blev oklar och regeringsförhandlingarna drog ut på tiden. Även om det kunde finnas en kritik av de många partipolitiska turerna som kunde avsätta sig i minskat förtroende blev det inte så. Något kunde trots allt bli bättre när allt var över. Möjligheten borde i alla fall finnas.

Den positiva valårseffekten tycks inte bara fungera för politiska institutioner. Vi har i tidigare SOM-undersökningar kunnat iaktta en tendens till att även andra institutioner än de politiska brukar vederfaras ett ökat förtroende valår. Inga dramatiska ökningar, men en svag förstärkning av tilltron. Förstärkningseffekten har varit något starkare för olika offentliga institutioner än för privata. Mekanismen bakom skulle kunna vara att när förtroendet för politikens institutioner ökar smittar det av sig på andra offentliga institutioner som styrs av det politiska – som exempelvis skolan, sjukvården och rättsväsendet. Om en sådan process verkar borde effekterna på förtroendet för olika privata institutioner bli mindre eller inga alls. Dock kan det inte bortses ifrån att ett allmänt mer förtroendefullt klimat för demokratis institutioner också kan få positiva följdverkningar för andra samhällsinstitutioner än de politiska/offentliga. Vi kan tala om en *haloeffekt* där förtroende för politikens institutioner har en påverkan på förtroendet för andra institutioner i samhället (Holmberg & Weibull, 2015).² Den positiva valårseffekten tenderar i första hand att öka förtroendet för politiska institutioner som sedan sprids och förstärker förtroendet även för andra samhällsinstitutioner. Demokratiska val har en haloeffekt som ökar och sprider förtroende för ett samhälles institutioner. Förtroendet för de demokratiska institutionerna är dragloket som påverkar förtroendet för övriga samhällsinstitutioner.

Det är den hypotes vi prövat och funnit stöd för i tidigare SOM-undersökningar ända tillbaka till 1980-talet (Holmberg & Weibull, 2007, 2015). Förtroendet för främst politikens institutioner går upp valår, men också något för andra samhällsinstitutioner. Vår hypotes nu är att det sambandet också gäller när vi inkluderar valet 2018 i vår prövning. SOM-undersökningarna omfattar idag systematiska förtroendemätningar i samband med åtta val och ett tjugotal olika samhällsinstitutioner.

Men först som en bakgrund en kort översikt av huvudresultaten från 2018 års mätning av svenskt institutionsförtroende.

Svenskt institutionsförtroende valåret 2018

Förtroendet för det svenska samhällets centrala institutioner har i den nationella SOM-undersökningen mätts sedan starten 1986. Den första mätningen omfattade elva institutioner med fokus på politiska, mediala, ekonomiska och sociala verksamheter. Förtroendemätningarna har efter hand byggts ut och sedan 2005 har tjugoen samhällsinstitutioner ingått i den årliga undersökningen. Förtroendet för de enskilda institutionerna mäts på en femgradig skala. Det finns inget explicit alternativ för ingen uppfattning. Resultatet från 2018 års mätning redovisas i tabell 1.

Det oftast använda kriteriet på förtroende är andelen som har mycket eller ganska stort förtroende. Med en sådan definition visar det sig att sjukvården åtnjuter högst förtroende med 68 procent med polisen på i stort sett samma nivå. Därefter kommer universitet/högskolor, domstolarna, radio-TV, Riksbanken och grundskolan med över 50 procent. Det är samma tättgrupp som i de senaste decenniernas mätningar.

I jämförelse med 2017 har flertalet även ökat sitt förtroende något. Den största uppgången finns för polisen där förtroendet gått från 58 till 67 procent.

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2018 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Procent	Balans
Sjukvården	18	50	19	11	2	100	68	+55
Polisen	15	52	22	9	2	100	67	+56
Universitet/högskolor	13	46	35	4	2	100	59	+53
Domstolarna	16	40	28	11	5	100	56	+40
Radio/TV	10	44	32	10	4	100	54	+40
Riksbanken	14	38	36	9	3	100	52	+40
Grundskolan	9	42	34	11	4	100	51	+36
FN	10	36	35	12	7	100	46	+27
Kungahuset	14	28	36	11	11	100	42	+20
Försvaret	10	30	43	12	5	100	40	+23
Regeringen	6	32	33	19	10	100	38	+9
Riksdagen	6	31	37	18	8	100	37	+11
Svenska kyrkan	7	27	40	14	12	100	34	+8
Dagspressen	5	28	42	17	8	100	33	+8
Bankerna	5	27	37	22	9	100	32	+1
De fackliga org	5	25	40	20	10	100	28	±0
Kommunstyrelserna	3	25	45	20	7	100	28	+1
Storföretagen	2	25	48	18	7	100	27	+2
EU-kommissionen	4	22	46	17	11	100	26	-2
Europaparlamentet	4	22	45	17	12	100	26	-3
De politiska partierna	1	18	41	27	13	100	19	-21

Kommentar: Frågan löd 'Hur stort förtroende har du för på vilket sätt följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?'. Svarsalternativen var 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende' samt 'Mycket litet förtroende'. Analysen bygger på formulär 1 i den nationella SOM-undersökningen 2018 där frågan ställdes i sin helhet. Balansmätt beräknas genom att andelen med förtroende minskas med andelen som saknar förtroende. Måttet går från -100 till +100, där -100 innebär samtliga har svarat att de har ganska eller mycket litet förtroende, medan +100 innebär att samtliga har svarat att de har mycket eller ganska stort förtroende. Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon särskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dylika svar var sällsynta och lämnades av endast mellan en och tre procent för de olika institutionerna. Antalet svars personer varierar mellan 1 684 och 1 721.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2018.

I mitten av rangordningen med mellan 30 och 40 procent stort förtroende finner vi bland andra försvaret, Kungahuset, och Svenska kyrkan men även riksdag och regering. Det är i stort samma mönster som visat sig de senaste åren, även om det då och kan noteras mindre upp- eller nedgångar. Samtliga har något större förtroende 2018 än vad de hade 2017; inom gruppen uppvisar riksdagen den största upp-

gången – från 33 till 37 procent stort förtroende. Lågst förtroende har de politiska partierna – endast en femtedel av allmänheten har stort förtroende – men i botten av listan finns bland andra även Kommunstyrelserna, storföretagen samt de två EU-institutionerna Europaparlamentet och EU-kommissionen. I jämförelse med 2017 har även dessa institutioner fått ett ökat förtroende, inte minst de politiska partierna och EU-institutionerna.

När det gäller förtroendets utveckling över längre tid uppvisar de offentliga institutionerna som sjukvården och grundskolan ett likartat mönster. De senaste åren har präglats av en grundläggande stabilitet. Förtroendet för polisen och domstolarna uppvisar ett också ett gemensamt mönster som kännetecknas av relativt stora skillnader mellan enskilda år. För Svenska kyrkan och Kungahuset, två institutioner som representerar en äldre typ av samhällsinstitutioner, har den långsiktiga tendensen länge var sjunkande men nu stabiliserats. Förtroendet för radio-TV ligger genomgående högre än förtroendet för dagspress under hela perioden. De ekonomiska institutionerna, särskilt bankerna, har över tid visat på betydande variationer och är påverkade av den ekonomiska konjunkturen. De politiska institutionerna präglas av de tidigare nämnda rörelsemönstren där valen spelar en viktig roll.

Institutionsförtroendet kan även redovisas med ett så kallat balansmått. Det är ett mått som även tar hänsyn till andelen svarande som har litet förtroende för respektive institution.³ Utgångspunkten för ett sådant mått är att det inte räcker att en institution har stort förtroende, det handlar också att man måste minimera andelen litet förtroende. Vi har använt måttet i våra analyser av långsiktiga i samhällsförtroende (Holmberg & Weibull, 2016) och redovisar det långt till höger i tabell 1. De institutioner som ligger högt i förtroende har oftast en positiv förtroendebalans bland allmänheten. År 2018 gäller det för nästan alla undersökta institutioner. Den genomsnittliga förtroendebalansen har mellan 2017 och 2018 ökat från +10 till +15.

Haloeffekten fungerar 2018

Resultaten från SOM-undersökningen indikerar att det finns en positiv valårseffekt även 2018. Förtroendet för de politiska institutionerna går upp i jämförelse med 2017. Tilltron till många andra institutioner ökar också. Uppgiften nu är att mer systematiskt pröva vår hypotes om en haloeffekt i samband med svensk val. Utgångspunkten är förändringar i SOM-institutets årliga förtroendemätningar. Sedan slutet av 1980-talet kan vi observera sammanlagt 535 större eller mindre förändringar i olika institutioners årliga förtroende. För 44 procent av dem kan vi notera minskande förtroende. Något oftare finner vi uppgångar (45 procent). I återstående fall är förtroendet oförändrat mellan två angränsande år (11 procent).

En första indikation på att haloeffekten fungerar får vi när vi jämför förtroende valår med förtroende året innan. Det visar sig då att institutionsförtroendet ökar

oftare än det minskar. Antalet fall är 144. För 80 procent av dem går förtroendet upp valår. Sjunkande förtroende kan endast noteras för 15 procent av fallen. Ökande förtroende är med andra ord klart vanligare valår (80 procent) än ett genomsnittligt år (45 procent).

Haloeffekten kan också demonstreras som en *frånvaro* av effekt när det *inte* är val. Vi har totalt 391 fall med förtroendeförändringar under icke-valår. I en majoritet av dem minskar förtroendet (55 procent). Ett ökat förtroende kan enbart registreras i 33 procent av fallen. När det inte är val tenderar förtroendet att sjunka för svenska institutioner. För att sedan öka när det är val. En tydlig illustration på haloeffekten.

Vår hypotes att valår tenderar att leda till ett ökat förtroende för samhällets institutioner får alltså stöd. Prövningen visar att institutionsförtroendet går upp i 80 procent av fallen valår mot endast i 33 procent av fallen icke-valår.

Resultaten i tabell 2 visar hur omfattande och kraftfull haloeffekten har varit i samband med de åtta val vi kan studera med hjälp av SOM-data sedan 1991. Sex val avslöjar en klar positiv effekt, mest påtagligt valet 1994 då alla institutioner har ett ökande förtroende och den genomsnittliga förtroendeförstärkningen blev hela +8,4 procentenheter i andelen mycket eller ganska stort förtroende. Övriga fem val med en positiv ökning i institutionsförtroendet uppvisar något lägre genomsnittliga förtroendeökningar, kring +3 till +4 procent. Valet 2018 med den omständiga regeringsbildningen ingår bland dem med en genomsnittlig uppgång i institutionsförtroendet på +3,0 procentenheter och med 18 institutioner med ett ökat förtroende, två med ett minskande (radio/TV och Riksbanken) och en med ett oförändrat förtroende (universiteten). Bland de 18 ingår samtliga politiska institutioner.

Tabell 2 Valårseffekt på institutionsförtroende, 1990–2018 (procent, antal)

	Genomsnittlig förändring i andel mycket eller ganska stort förtroende	Antal institutioner med			Totalt antal institutioner
		Positiv förändring	Ingen förändring	Negativ förändring	
1990–1991	-2,7	3	2	6	11
1993–1994	+8,4	12	0	0	12
1997–1998	+3,8	16	0	1	17
2001–2002	-0,3	9	2	9	20
2005–2006	+4,1	20	0	1	21
2009–2010	+3,1	16	2	3	21
2013–2014	+4,4	21	0	0	21
2017–2018	+3,0	18	1	2	21
Medeltal åtta val:	+3,0	115	7	22	144

Kommentar: Valåret 1988 saknas eftersom ingen jämförbar förtroendemätning gjordes 1987. Procent har beräknats bland personer som besvarat förtroendefrågorna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1990–2018.

Två val avviker och uppvisar ingen genomsnittlig haloeffekt. I första hand gäller det valet 1991 men även valet 2002. I båda fallen är det endast en minoritet av de uppmätta institutionerna som kan registreras för ett förtroendelyft. Den genomsnittliga förtroendeförändringen blir dessutom negativ istället för positiv i bägge fallen.

Man kan bara spekulera om varför just dess båda val inte uppvisar någon halo-effekt. Med endast åtta undersökta val och två avvikande resultat är det svårt att finna några generaliserbara förklaringar. Exempelvis finns inget enkelt samband med regeringsbyte och det förtroendelyft en ny regering eventuellt skulle kunna ge. Valet 1991 och regeringsskiftet leder inte till en halouppgång i förtroendet. Det gör däremot valet 1994 och det efterföljande bytet av regering. Bland våra åtta studerade val leder fyra till skifte av regering, tre till en oförändrad regering och ett till en pågående regeringsbildning när SOM-undersökningen är i fält. I de fyra val när ett regeringsbyte inträffar (1991, 1994, 2006 och 2014) finner vi en haloeffekt i tre och ingen effekt i ett. De tre valen utan regeringsbyte (1998, 2002 och 2010) uppvisar två val med en haloeffekt och ett utan. Valet utan klar regeringsbildning när SOM-undersökningen genomförs hösten 2018 har en haloeffekt av genomsnittlig storlek.

En annan möjlig förklaring till att haloeffekten inte fungerar vid två av de åtta valen är den samhällsekonomiska faktorn. Åren 1991–1992 och 2001–2002 kännetecknas av en mycket svag svensk ekonomi. Den förra går ofta under benämningen bankkrisen och den senare IT-kraschen. I båda fallen är det särskilt bankerna som förlorar förtroende bland medborgarna. Intressant är emellertid att SOM-institutets mätserie av medborgarnas syn på samhällsekonomin visar 1991 och 2002 är två av de tre valår då den ekonomiska pessimismen är särskilt stark och i båda fallen ökande i jämförelse med året innan (Weibull m fl, 2012). En tolkning kan vara att den ekonomiska recessionen i en sådan situation motverkar valårseffekten: den positiva betydelsen av ett val kan inte eliminera den negativa effekten av en dålig ekonomi. Mönstret är dock inte entydigt, eftersom även valåret 1994 också utmärks av att medborgarna är kännetecknas av ekonomisk pessimism.

Resultaten i tabell 3 är framtagna för att pröva valens effekter på olika typer av institutioner. Hypotesen är att effekterna skall vara störst för politiska institutioner och därefter för institutioner inom offentlig sektor. Förtroende för institutioner inom privat sektor förväntas påverkas mindre av valårseffekter.

Vi beräknar de genomsnittliga förändringarna i förtroende för de tjugo institutioner som vi har studerat i samband med åtta val. Bland de tjugo institutionerna finns fyra svenska politiska institutioner – regering, riksdag, kommunstyrelserna och de politiska partierna. Det är i första hand de som vi förväntar oss skall uppvisa de tydligaste förtroendeförstärkningarna under valår.

Och så är det. Resultaten är mycket klara. Samtliga institutioner kan uppvisa en positiv förtroendeökning i samband med valår. Men de svenska politiska institutionerna toppar ranglistan över hur mycket förtroendet ökar i samband med riksdagsval. I alla studerade val *utan undantag* går förtroendet upp för regeringen,

riksdagen och kommunstyrelserna. För de politiska partierna ökar förtroendet i alla val utom ett där förtroendet förblir oförändrat. Genomsnittligt ökar också förtroendet mest för de politiska institutionerna. Tydligast regeringsförtroendet med +8,5 procentenheter, följt av förtroendet för riksdagen (+8,3) och förtroendet för kommunstyrelserna (+5,8). De politiska partiernas förtroende kommer på plats fem med en snittökning på +3,5 procentenheter.

Tabell 3 Genomsnittliga förtroendeförändringar för 21 institutioner under åtta valår, 1990–2018

Genomsnittlig förändring i andel mycket eller ganska stort förtroende	Antal val med:			Antal val	
	Positiv förändring	Ingen förändring	Negativ förändring		
1. Regeringen	+8,5	8	0	0	8
2. Riksdagen	+8,3	8	0	0	8
3. Kommunstyrelserna	+5,8	6	0	0	6
4. Polisen	+5,8	7	1	0	8
5. Politiska partierna	+3,5	5	1	0	6
6. EU-kommissionen	+3,2	4	0	1	5
7. Sjukvården	+3,1	6	1	1	8
8. EU-parlamentet	+3,0	4	0	1	5
9. Fackliga organisationer	+2,3	8	0	0	8
10. Svenska kyrkan	+2,3	6	0	1	7
11. Domstolarna	+2,3	5	0	1	6
12. Grundskolan	+1,8	6	0	2	8
13. Storföretagen	+1,8	6	0	2	8
14. Kungahuset	+1,8	4	1	1	6
15. FN	+1,8	3	0	2	5
16. Försvaret	+1,5	5	1	2	8
17. Dagspressen	+1,1	5	1	2	8
18. Bankerna	+1,0	7	0	1	8
19. Riksbanken	+1,0	3	0	1	4
20. Radio/TV	+0,9	5	1	2	8
21. Universiteten	+0,8	4	0	2	6
Medeltal 21 Institutioner	+3,0	115	7	22	144

Kommentar: Valåret 1987–1988 saknas eftersom ingen jämförbar förtroendemätning gjordes 1987. Procent har beräknats bland personer som besvarat förtroendefrågorna. Analysen omfattar åtta riksdagsval mellan 1990 och 2018.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1990–2018.

Enligt hypotesen placerar sig också några politiskt styrda offentliga institutioner högt – polisen på delad 3:e plats och sjukvården på plats 7. Domstolarna och grundskolan hamnar strax under mitten på rangordningen på platserna 11 och 12.

Helt enligt förväntan återfinner vi flera privata och mediala institutioner längre ned på listan. Haloeffekten märks även här men i mycket begränsad utsträckning. På placeringar på undre halvan finner vi bankerna, storföretagen, dagspressen och Radio/TV. Men därtill också sådana offentliga, men politiskt självständiga institutioner som Riksbanken och universiteten. Två andra offentliga institutioner på nedre halvan som alltså inte heller förtroendemässigt tycks påverkas nämnvärt mycket av valen är Kungahuset och försvaret.

Demokratiska val höjer förtroendet för samhällets institutioner

Det skall erkännas, vi var lite oroliga för att den positiva svenska valårseffekten på förtroendet för politikens institutioner kanske inte skulle manifesteras efter valet 2018. Vi var rädda för att den otydliga valutgången och de långdragna regeringsförhandlingarna skulle ställa till det och istället bidra till minskat institutionsförtroende. Men så blev det inte. Den mycket starka svenska valårseffekten, som inte bara stärker förtroendet för politikens institutioner utan också – ehuru i klart svagare grad – förtroendet för alla samhällsinstitutioner, klarade med glans av det struliga efterspelet till riksdagsvalet 2018. Ett mycket gott betyg till svensk demokrati och svenska riksdagsval (Barrling & Holmberg, 2018). De demokratiska valen i Sverige bidrar positivt till att stärka förtroendet för samhällets institutioner, främst de politiska institutionerna, men också i begränsad mån övriga samhällsinstitutioner. Så bör det idealt fungera, och så fungerar det i den svenska demokratin.

Noter

- ¹ Vi har eftersökt jämförande resultat från andra länder och funnit viss evidens för en positiv valårseffekt i Tyskland för åren 1992–2014 (Allensbach, 2014). ”Politikerverdrossenheit” (trötthet på politiker) *minskar* valår! Däremot har vi inte funnit stöd för någon positiv valårseffekt i USA. Vi har studerat Gallupdata gällande förtroende för Kongressen åren 1973–2018 och inte funnit något mönster där förändringar i förtroendet för Kongressen har något samband med presidentvalår eller mellanårsval (Gallup, 2018). En spekulation till varför USA avviker skulle kunna vara det omfattande negativa kampanjandet i USA. När det är val översköljs amerikanska väljare av negativ information om politiker och politikens institutioner.
- ² Begreppet haloeffekt har tidigare använts inom samhällsvetenskap. Det myntades av socialpsykologen Edward Thorndike (1920). Han hade det som benämning på den ”cognitive bias” som exempelvis uppträder då man vid en första bedömning av en annan person gör generaliseringar om personen som utgår från enbart en observerad egenskap.

- ³ Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende) och således har 200 skalsteg. I underlaget för beräkning av balansmått ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”.

Referenser

- Allensbach (2014). *Im Wahlkampf sinkt die Politikerverdrossenheit*. Allensbach: Institut für Demoskopie.
- Barrling, Katarina & Holmberg, Sören (2018). *Demokratins framtid*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Bäck, Hanna & Hellström, Johan (2018). Kris i regeringsfrågan? I Katarina Barrling & Sören Holmberg (red) *Demokratins framtid*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Gallup (2018). *Confidence in Institutions*. <https://news.gallup.com/poll/1597/confidence-institutions.aspx> [Besökt 2019-04-30]
- Holmberg, Sören (1994). Partier tycker vi bäst om i valtider. I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2007). Ökat förtroende – bara en valårseffekt? I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red) *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2015). Demokratins haloeffekt. Kapitel i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2016). Makten i Rosenbad bestämmer förtroendet för regeringen. I Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Strömbäck, Jesper & Johansson, Bengt (2006). Valens mobiliserande kraft. I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Thorndike, Edward L. (1920). A constant error in psychological ratings. *Journal of Applied Psychology* 4 (1), 25–29.
- Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik, Bergström, Annika (2012). I framtidens skugga. I Lennart Weibull, Henrik Oscarsson, Annika Bergström (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Samhällen mår bra av ömsesidigt förtroende. När vi litar på varandra och har tilltro till samhällets institutioner går allt lättare. Det mesta går snabbare och blir mer effektivt och kostnader blir lägre. Högt förtroende minskar alla transaktionskostnader. Förtroende kan knappast överskattas. Det är en hårdvaluta i varje samhälle. Dessa insikter är bakgrunden till SOM-institutets långsiktiga mätningar av svenska folkets förtroende för samhällets institutioner och av tilliten människor emellan – den mellanmännsliga tilliten.

Temaboken *Institutionsförtroende bygger samhället* utgår från SOM-institutets undersökningar som genomförs varje år sedan 1986. Fokus ligger på hur svenskt institutionsförtroende utvecklats under de senaste trettio åren. Förtroendet för ett tjugotal olika institutioner följs över tid och vi får ta del av hur tilltron till samhället påverkas av olika händelser och hur den ser ut i olika sociala och politiska grupper.

Boken bygger vidare på en tidigare nätpublikation utgiven 2013. I de nya kapitlen ligger tonvikten på långsiktiga förändringsmönster. Som komplement till boken finns tabellrapporten *Institutionsförtroende i den nationella SOM-undersökningen 1986-2018* fritt tillgänglig på SOM-institutets webbplats.

Författarna var med och grundade SOM-institutet 1986 och har sedan dess systematiskt studerat hur svenskt institutionsförtroende är uppbyggt och hur det förändras. Sören Holmberg är seniorprofessor i statsvetenskap, Lennart Weibull är seniorprofessor i massmedieforskning, båda vid Göteborgs universitet.

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET

